

TYÖVÄENTUTKIMUS VUOSIKIRJA 2022

TYÖVÄKI JA 1800-LUKU

TYÖVÄENTUTKIMUS VUOSIKIRJA 2022

S. 16 ”Kaupungin runsaalle työväestölle huutokauppa tarjosi mahdollisuuden päästä kiinni omaan tonttiin ja sen myötä vakaampaan asumiseen. Vaikka moni Turun keskeinen tontti meni kaupungin vakavaraiselle eliitille, riitti työväestölle silti huudettavaa. Tontteja oli tarjolla sen verran runsaasti ja eri puolilta kaupunkia, ettei eliitti yksin kyennyt tai halunnut huutaa niitä.”

Kirsi Vainio-Korhonen, Topi Artukka, Taina Saarenpää ja Noora Viljamaa artikkelissaan Suurpalon jälkeisen Turun työväestö ja huono-osaiset – tutkimatonta historiaa

S. 50 ”Heti sodan jälkeen SKDL kokosi liberaaleja taiteilijoita, entisiä rauhanoppositiolaisia, sosialidemokraatteja sekä muita samalla tavoin ajattelevia riveihinsä. Niinpä puolue julkaisi jo vuonna 1947 kulttuuripoliittisen ohjelmansa – puolueohjelma ilmestyi vasta kahta vuotta myöhemmin. Asiantuntevuudessaan, konkreettisuudessaan ja tavoitteellisuudessaan ohjelma oli ainutlaatuinen.”

Tomi Mertanen artikkelissaan Kulttuuria kaikella kansalle. SKDL:n ja SKP:n kulttuuripoliitiikan päälinjat vuosina 1945–1990

S. 79 ”Ammattiliitot ovat koko pitkän historiansa ajan turvanneet työehtosopimusten kautta työelämän reiluja pelisääntöjä ja työehtojen vähimmäistason. Alakohtaiset, yleissitovat työehtosopimukset estävät epäreilua kilpailua ja turvaavat sopijapuolten tasavertaisuuden. Työmarkkinajärjestelmämme on toiminut vakauden ja yhteiskuntarauhan turvaajana.”

Karoliina Huovila keskustelupuheenvuorossaan Kollektiivisopiminen takaa oikeudenmukaiset työehdot. Sopimusjärjestelmän murros on uhka oikeudenmukaisille työehdoille

Kannen kuva:

Suomalaisissa kaupungeissa asui 1800-luvun alkupuolella suuri joukko työläisnaisia, jotka elättivät itsensä siivouksen ja pyykinpesun kaltaisilla tilapäistöillä. Johan Knutsonin vesiväriä *Pyykinpesijät* ajoittuu 1800-luvun puolivälin tienoilta.

Kuva: Suomen Kansallisgalleria.

TYÖVÄENTUTKIMUS VUOSIKIRJA 2022

**Työväenperinne ry
Helsinki**

TYÖVÄENTUTKIMUS VUOSIKIRJA 2022

36. vuosikerta

Toimitus:

Erkki Vasara (päätoimittaja),
Alpo Väkevä (toimitussihteeri),
Hannu Itkonen, Mikko Kosunen, Tiina
Lintunen, Pete Pesonen, Tuija Siimes,
Henri Sundholm, Marita Viinamäki

Ulkoasu:

Erkki Vasara (suunnittelu)
Maija Räisänen (taitto)

Julkaisijat:

Kansan Arkisto, Työväen Arkisto,
Työväen historian ja perinteen
tutkimuksen seura, Työväenliikkeen
kirjasto, Työväenmuseo Werstas

Tilaukset ja osoitteenmuutokset:

Työväenliikkeen kirjasto
Sörnäisten rantatie 25 A 1
00500 Helsinki
puh. 09 766 429
e-mail: perinne@tyovaenperinne.fi
<https://journal.fi/tyovaentutkimus/>

ISSN: 0784-1272 (painettu)

ISSN: 1459-7780 (verkkojulkaisu)

Kustantaja:

Työväenperinne ry

Painopaikka:

Newprint Oy, Raisio 2022

Työväentutkimus Vuosikirjan 2022 toimittamista on tukenut
Suomen tiedekustantajien liitto.

Työväentutkimus Vuosikirja noudattaa tieteellistä vertaisarviointikäytäntöä.

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

RAUHAN TÖITÄ SODAN VUONNA 2022

Kaksi vuotta sitten kirjoitin tällä palstalla, että kulunut vuosi muistetaan ennen muuta koronaviruksesta. Edelleen maailmaa kiertävä vitsaus oli tuolloin kaikkia maita kohahduttava tapaus. Myös pian päättyvä vuosi 2022 tuotti tarjolle viheliäisen vitsauksen – Euroopassa käytävän sodan, jonka osapuolena on yksi maailman aiemmista suurvalloista. Tämänkertainen vitsaus kytkeytyi myös Suomeen ja tavalla, jonka myötä kuluva vuosi on muodostunut yhdeksi maamme itsenäisyyden ajan merkittävimmistä virstanpylväistä.

Helmikuun 24. päivänä aloitti Neuvostoliiton ja Suur-Venäjän rajojen paluusta pakkomielteen saanut, länttä vihaava Venäjän diktaattori Vladimir Putin raakalaismaisen hyökkäyssodan kohteenaan Ukraina – maa, jonka olemassaolon oikeuden itsenäisenä valtiona hän oli kiistänyt kolme päivää ennen hyökkäystä. Pitkin vuotta olemme joutuneet täällä lännessä seuraamaan Venäjän armeijan epäonnistumisia varsinaisessa sodankäynnissä ja sen siksi ikään kuin korvikkeeksi suorittamia tuhoisia, terroristisia ohjus-, tykistö- ja lennokki-iskuja, joilla on tuhottu niin kouluja kuin sairaaloita, niin lastentarhoja kuin asuintalojakin, samoin Ukrainan infrastruktuuria. Miljoonat ukrainalaiset ovat joutuneet lähtemään maanpakoon. Raiskaukset, kidutukset, teloitukset ja satojen tuhansien ukrainalaisten pakkosiirrot Venäjälle ovat kuuluneet Putinin armeijan keinovalikoimaan sen ”vapauttaessa” juutalaisen presidentin johtamaa Ukrainaa ”natsivallasta”. Mariupolin kaupungin tuhoaminen samoin kuin Butšan ja Kiovan kaduille tapetut sekä Izumjin metsän ja Lymanin joukkohaidoista löydetty siivilit ovat jääneet muistiimme. Äärimmäistä

pahuutta ilmentävän sodan myötä Putinin Venäjä on asemoinut itsensä sivistyneen maailman ulkopuolelle.

”Naamiot on riisuttu, vain sodan kylmät kasvot näkyvät”, lausui tasavallan presidentti Sauli Niinistö muutama tunti hyökkäyksen alkamisen jälkeen. ”Sotilaallinen erikoisoperaatio”, kuten Putin luonnehti hyökkäystään Venäjän naapurimaahan, vei yhdessä yössä pohjan pois suomalais-venäläisiltä normaaleilta naapurisuhteilta. Luottamus oli mennyt. Suomikin on Venäjän naapurimaa ja lisäksi entinen Venäjän suuriruhtinaskunta. Ja niin tahtui tuo maamme poliittiseen historiaan merkkitapauksena jäävä turvallisuuspoliittinen käänös Pohjois-Atlantin sopimusjärjestö Naton jäseneksi – hanke, jota Venäjä on aina vastustanut. Suomalaiset, joiden enemmistö oli 1990-luvulta asti suhtautunut kielteisesti Nato-jäsenyyteen, kääntyivät nyt sankoin joukoin kannattamaan maamme jäsenyyttä liittokunnassa. No, käytännössähän Suomi on ollut Nato-maa jo vuosia – tosin ilman täysjäsenyyden tuomia turvatakuita. Nyt suomalaiset halusivat myös ne. Ja niinpä Suomi ilmoitti toukokuun 16. päivänä – yhdessä Ruotsin kanssa – hakeutuvansa Naton jäseneksi, minkä jälkeisen prosessin myötä Suomesta on tulossa virallisesti liittokunnan jäsen. Miksi näin? Siksi, että Vladimir Putin oli tuhonnut suomalaisten uskon ja luottamuksen Venäjään rauhantahtoisena naapurimaana.

Valtiojohto teki ratkaisunsa, jotta me suomalaiset voimme elää rauhan oloissa ja tehdä rauhan töitä nyt ja vastakin. Yksi pieni mutta tärkeä rauhan työ on myös Työväentutkimus Vuosikirjan toimittaminen, joka jälleen on

saatu päätökseen. Rauhan työtä on myös se historian- ym. tutkimustyö, jonka satoa julkaisussamme vuosittain esittelemme.

Tällä kertaa julkaisullamme on teemana ”Työväki ja 1800-luku”. Professori Kirsi Vainio-Korhosen sekä tutkijoiden FT Topi Artukka, FT Taina Saarenpää ja FM Noora Viljamaa artikkelin aiheena on Suurpalon jälkeisen Turun työväestö ja huono-osaiset. Kirjailija, FM Niklas Bengtsson tarkastelee puolestaan työväestöä lastenlehtikeskustelussa ja ensimmäisessä suomenkielisessä lasten lehdessä, minkä lisäksi FL Martti Kososen huomion kohteena on Uuraan sataman stuurareiden toiminta 1850–1910-luvuilla. Niin ikään tarjolla on FT Tomi Mertasen artikkeli SKDL:n ja SKP:n kulttuuripolitiikan päälinjoista vuosina 1945–1990.

YTT Eija Eskola luo katsauksen Jämsän työväenyhdistyksen kirjaston toimintaan, ja VTM Tero Tuomisto Viron työväen 1930-luvulla lyhyeksi jääneeseen sivistystyöhön. Keskustelua-osiossa OTM Karoliina Huovila, dosentti Terhi Maczuls kij ja KTT Merja Kauhanen tarkastelevat eri näkökulmista

työmarkkinapoliittisia oloja, minkä lisäksi professori Hannu Itkonen suuntaa huomion Työväen Urheiluliiton näköaloihin ja tulevaisuuden haasteisiin.

Tuttuun tapaan saavat puheenvuoron myös graduntekijät. Esiteltävinä on kuusi kiintoisaa maisteritutkielmaa työväentutkimuksen eri aloilta. Julkaisumme suosittua aineistoa ovat niin ikään kirja-arviot, joita on tarjolla tälläkin kertaa runsas, antoisa kirjo. Lopuksi esittelevät työväenperinnelaitokset perinteiseen tapaan kuluneen vuoden toimintaansa.

Kiitokset kaikille kirjoittajillemme! Niin ikään kiitän toimitusta ja taittaja Maija Räisästä erinomaisesta yhteistyöstä sekä tukijamme heiltä saamastamme taloudellisesta panostuksesta. Teille, hyvät lukijat, toivotan kiintoisia lukuhetkiä julkaisumme parissa, miellyttäviä joulunpyhiä sekä rauhan jatkumista maassamme myös vuonna 2023!

Erkki Vasara
päätoimittaja
erkki.vasara@helsinki.fi

Professori Hannu Itkonen ja dosentti Juri Shikalov keskustelemassa artikkeleidensa pohjalta Työväentutkimus Vuosikirjan päätoimittajan Erkki Vasaran kanssa viimevuotisen vuosikirjan julkistamistilaisuudessa Työväenliikkeen kirjastossa marraskuussa 2021. Kuva: Jimi Reittu / Työväenperinne ry.

NEUVOSTOLIITTO – VENÄJÄ – VUOSI 2022

Työväentutkimus Vuosikirjan 2021 teemana oli ”Neuvostoliitto, 30 vuotta sitten hajonnut”. Itäinen naapurimaamme oli tuolloin lukijoidemme huomion kohteena. Niin se on myös tänä vuonna ja mitä suurimmassa määrin – ja mitä traagisimmista syistä. Vuosi sitten teemamme puitteissa kirjoittivat artikkelin muun muassa Jyväskylän yliopiston liikuntasociologian professori Hannu Itkonen sekä Itä-Suomen yliopiston Suomen historian dosentti Juri Shikalov. Professori Itkosen teemana oli neuvostourheilu, ja dosentti Shikalovilla aiheenaan neuvostoaikainen laitton tavarakauppa.

Itkonen ja Shikalov olivat tehneet laaja-alaista yhteistyötä myös yhdessä ja olleet muun muassa kirjoittamassa erinomaista, useamman tutkijan laatimaa historiateosta Sortavalan kaupungista – sen vaiheista 1800-luvulta 2000-luvulle. Vuonna 2020 ilmestynyt teos (arvio Työväentutkimus Vuosikirjassa 2020, s. 131) on yksi ilmentymä siitä laaja-alaisesta suomalais-venäläisestä tieteellisestä yhteistyöstä, jota Itä-Suomen yliopistolla (Joensuu) ja Petroskoin yliopistolla on vuosien varrella ollut niin historian kuin muidenkin yhteiskuntatieteiden saralla. Tuo yhteistyö puolestaan on ollut osa laajempaa

tutkimusyhteistyötä sekä rauhan ja ystävyyden politiikkaa kahden naapurimaan välillä ja palvellut tieteellisen tutkimuksen keinoin eritoten Itä-Suomea ja Karjalan tasavaltaa, mutta laajemminkin molempien maiden tarpeita. On luonnollista, järkevää ja hyödyllistä, että Suomella ja Venäjällä on hyvät ja luottamukselliset suhteet.

Mutta sitten tuli 24. helmikuuta 2022. Kaikki muuttui. Ellei lopullisesti, niin ainakin pitkiksi ajoiksi – ilmeisesti vuosikausiksi. Luottamus on särkynyt, ja suomalaiset päättivät kääntyä sotilasliitto Naton puoleen. Venäjän nokkamies puolestaan on ilmoittanut käyvänsä sota paitsi Ukrainaa myös ”länttä” vastaan. Länttä on kuitenkin moneen lähtöön. Suomi esimerkiksi on aivan jotakin muuta kuin vaikkapa USA. Realiteetti on silti se, että EU- ja Nato -yhteisön maat ovat nyt samassa veneessä, ja Venäjä irtautunut – ja suljettu pois – siitä kansainvälisestä yhteisöstä ja yhteistyöstä, jossa Suomikin on mukana. Katkenneet ovat myös Itä-Suomen ja Petroskoin yliopistojen yhteistyöhankkeet. Helmikuussa alkaneen traagisen kriisin heijastumat ovat moninaiset.

Erkki Vasara

SISÄLTÖ

PÄÄKIRJOITUS

- 3 Erkki Vasara
Rauhan töitä sodan vuonna 2022
- 5 Neuvostoliitto – Venäjä – Vuosi 2022

TEEMA-ARTIKKELIT

- 8 Kirsi Vainio-Korhonen, Topi Artukka,
Taina Saarenpää, Noora Viljamaa
Suurpalon jälkeisen Turun työväestö
ja huono-osaiset – tutkimatonta
historiaa
- 24 Niklas Bengtsson
Lukemista nuorisolle: Lastenkulttuuria
työväestölle ja työväestöstä?
- 32 Martti Kosonen
 Uraan uhmakkaat lastaajat:
Stuubarit ja stuuvari-instituutio
1850–1910-luvuilla

MUUT ARTIKKELIT

- 50 Tomi Mertanen
 Kulttuuria kaikelle kansalle:
SKDL:n ja SKP:n kulttuuripolitiikan
päälinjau vuosina 1945–1990

KATSAUKSIA

- 72 Eija Eskola
Työvän omista kirjastoista
- 75 Tero Tuomisto
Työvän sivistystyötä nuorena
Viron tasavallassa

KESKUSTELUA

- 79 Karoliina Huovila
Kollektiivisopiminen takaa
oikeudenmukaiset työehdot:
Sopimusjärjestelmän murros on
uhka oikeudenmukaisille työehdoille
- 81 Terhi Maczulskij
Hajautettu neuvottelujärjestelmä
ei johda työehtojen heikentymiseen
- 83 Merja Kauhanen
Sopimusjärjestelmä testissä
- 86 Hannu Itkonen
Minne matka, Työvän Urheiluliitto?

OPINNÄYTTEET

- 88 THPTS:n gradupalkinto Julia Jylhälle
- 88 Julia Jylhä: Lapsipiikojen muistoja
työnteosta ja palveluspaikoista
1800- ja 1900-lukunen Suomessa

- 89 Merilla Laitinen: Lasten työssäkäynti
Helsingissä vuosina 1900–1920
- 90 Eetu Kinnunen: Onko ainoa
työväenliike ”ovesta ulos”?
Sosiaalidemokraatit ja työn murros
- 91 Roosa Tyni: Irtolaiset toimijoina
ja viranomaiskontrollinen kohteina
1800-luvun lopun Oulussa
- 92 Vuokko Schoultz: Ihmisarvon puolesta:
Väinö Lassila
- 93 Sanni Vuorinen: Työmarkkinajärjestel-
män muutoksesta huolimatta ammatti-
yhdistysliikettä tarvitaan myös
tulevaisuudessa

KIRJA-ARVIOT

- 95 Esko Hartikainen: *Silmänkääntäjä:
Kuikka-Koposen elämä ja legenda.*
(Hannu Itkonen)
- 96 Mikko Pollari: *Ajattelu ja
puhetavat aatehistoriallisina
käsitteinä: Työmiehen illanvieron
ja Amerikansuomalaisen työmiehen
linjakeskustelut 1900-luvun alussa.*
(Tauno Saarela)
- 97 Eric Blanc: *Revolutionary Social
Democracy: Working-Class Politics
Across the Russian Empire (1882–
1917).* (Tauno Saarela)
- 98 Sami Suodenjoki, Kirsti Salmi-
Niklander, Mikko-Olavi Seppälä,
Päivi Salmesvuori, Anne Rajavuori,
Mikko Pollari & Anne Heimo (toim.):
*Lannistumaton: Matti Kurikan haaveet
ja haaksirikot kolmella mantereella.*
(Juuso Järvenpää)
- 99 Marko A. Hautala: *Algoth, kapinallinen
kynämies: A. Untolan merkittävä
elämä.* (Irma Tapaninen)
- 100 Lasse Lehtinen: *Murhattu ministeri:
Heikki Ritavuoren elämä ja kuolema.*
(Seppo Hentilä)
- 101 Aappo Kähönen: *Suomi Moskovasta
nähtynä: Suurvaltapolitiikan,
sisällissodan ja vallankumouksen
leikkauspisteessä 1920–1930.*
(Seppo Hentilä)
- 103 Irina Takala: *Taistelua ja kuolemaa:
Neuvosto-Karjalan suomalaiset
1920–1930-luvuilla.*
Harri Vanhala: *Kommuuna Kylväjä:*

- Amerikansuomalainen kolhoosi Donin aroilla.*
Allan Sihvola: *Stalinin taivaan alle: Lapsena Yhdysvalloista Neuvosto-Karjalaan.*
(Tauno Saarela)
- 106 Anna Lindholm: *Den rätta färgen: En biografi om socialisten Anna Wiik.*
Aura Korppi-Tommola: *Alli Paasikivi: Eturivin taustavaikuttaja.*
Jaana Torninoja-Latola: *Sylvi-Kyllikki Kilpi: Matka valtakunnan vaikuttajaksi.*
Marjo-Riitta Antikainen – Erkki Tuomioja: *Edelläkävijä: Aino Malmberg – aktivisti, feministi, sosialisti.*
Marjut Hjelt – Maarit Leskelä-Kärki – Hilikka Oksama-Valtonen: *Helmi Krohnin ihmeellinen elämä kulttuurivaikuttajana ja spiritualismin edelläkävijänä.*
(Marjaliisa Hentilä)
- 111 Tero Tuomisto: *Työväkeä, Sivistystä, Liikettä: Satavuotias Työväen Sivistysliitto.* (Hannu Itkonen)
- 112 Onni Hukkinen: *Espanjan sisällissodassa 1937–39.*
(Mikko Kosunen)
- 113 Kalle Kallio: *Ratajätkäät: Rautatienrakentajien kokemukset 1857–1939.* (Tapio Bergholm)
- 115 Jussi Lehmus ja Lasse Lehtinen: *Salaista sotaa: Mannerheimin demari Kalle Lehmus.* (Risto Reuna)
- 116 Angela Davis: *Naiset, rotu ja luokka.*
(Erkki Vasara)
- 118 Pentti Stranius: *Unohdettu valkokangas: Esseitä venäläisestä elokuvasta.* (Hannu Itkonen)
- 119 Henrik Meinander: *Kansakunnan kakkonen: Kalevi Sorsan poliittinen toiminta 1969–1993.*
(Sami Outinen)
- 120 Anitra Komulainen: *Punapäätöman linnake: Työväen osuustoiminnan dramaattiset vaiheet.* (Olli Turunen)
- 121 Matias Kaihovirta & Christoffer Holm (toim.): *Klasskamp på svenska: Aktörer, idéer och erfarenheter i 1900-talets finlandssvenska arbetarrörelse.* (Ainur Elmgren)
- 123 Päivikki Kumpulainen: *Demarinaisia, tavallisia ja tavattomia: Pienoiselämäkertoja helsinkiläisistä demarinaisista.*
(Minna Sannikka)
- 124 Sirpa Puhakka: *Kari Uotila: Telakan senaattori.* (Heta Tolvanen)
- 125 Suvi Keskinen, Minna Seikkula, Faith Mkwesha, Ulkar Aghayeva ja Anna Sinkkonen: *Rasismi, valta ja vastarinta: Rodullistaminen, valkoisuus ja koloniaalisuus Suomessa.*
(Reetta Laitinen)
- 126 Ilkka Kärrylä: *Democracy and the Economy in Finland and Sweden Since 1960: A Nordic Perspective on Neoliberalism.* (Matti Hannikainen)
- 128 Tapio Kuosma: *Ihmiskasvojen talousjärjestelmä tai kapina: Ihmis- ja perusoikeudet edellyttävät aitoa hyvinvointivaltiota.*
(Tuuli Hirvilammi)
- 129 Reima Launonen: *Taistelu työstä: Kohti inhimillistä työelämää.*
(Harri Melin)
- 131 Markku Jokisipilä: *Perussuomalaiset Halla-ahon ja Purran linjalla.*
(Hannu Itkonen)
- 132 Anna Kontula: *Pikkuporvarit: Pohdintaa aikamme hengestä.*
(Ville Okkonen)
- 133 Jukka Pääkkönen: *Horisontissa reilumpi maailma: Solidaarisuusjärjestön matka sissiliikkeiden tukijasta naisten ja tyttöjen puolustajaksi.*
(Pete Pesonen)
- 135 Ilona Steiler: *A Concept at work: "Informal Economy" and Contestations of Labor Law and State in Tanzania.* (Merita Mesiäislehto)
- PERINNELAITOKSET**
- 139 Työväenperinne ry / Työväenliikkeen kirjasto
- 143 Työväen Arkisto
- 145 Kansan Arkisto
- 148 Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura
- 150 Työväenmuseo Werstas
- 155 **TIIVISTELMÄT – ABSTRACTS**

SUURPALON JÄLKEISEN TURUN TYÖVÄESTÖ JA HUONO-OSAISET – TUTKIMATONTA HISTORIAA

Kirsi Vainio-Korhonen

professori, Turun yliopisto

Topi Artukka

FT, tutkijatohtori, Turun yliopisto

Taina Saarenpää

FT, tietoasiantuntija, Lapin yliopisto

Noora Viljamaa

FM, väitöskirjatutkija, Turun yliopisto

Suomen suuriruhtinaskunnan kaupunkien asukkaiden enemmistö oli 1800-luvulla köyhää ja huono-osaista. Tämä oli tilanne myös syksyllä 1827 palaneessa Turussa. Tuolloinen palo on edelleen vedenjakaja kaupungin historiassa, rajakohta historiallisen ja modernin Turun välillä. Paloa ja sen välittömiä seurauksia on tutkittu samoin kuin kaupungin uutta rohkeaa asemakaavaa ja uudisrakennustyötä.¹ Tiedämme kuitenkin hyvin vähän siitä, miten kaupungin asukkaiden enemmistö – turkulainen työväestö ja kaupungin köyhälistö – suurkatastrofin koki, miten palo vaikutti sen elämään ja miten nuo ihmiset ylipäätään selvisivät tragedian jälkeisistä vuosikymmenistä.

Köyhien turkulaisten historia on jäänyt Pohjoismaiden kautta aikain suurimman kaupunkipalon jäljiltä pitkälti arvoitukseksi.

Tässä artikkelissa tutkimme palon jälkeisen Turun demografisia ja taloudellisia oloja, asumista ja työväestöön lukeutuvien naisten ja lasten selviytymistä 1830- ja 1840-luvuilla. Yhteiskuntatieteilijät kiinnittivät jo pari sataa vuotta sitten huomiota 1800-luvun alkupuolen Lontoon ja Pariisin kaltaisten teollistuvien metropolien laitamien kasvaviin, syrjäytyneisiin, huono-osaisiin ja varattomiin ihmisryhmiin.² Suomessa varhaismodernien kaupunkien työväestön tai varattomien historia ei ole samalla tavalla kiinnostanut tutkijoita. Turku

-
- 1 Svante Dahlström, *Åbo brand 1827: Studier i Åbo stads byggnadshistoria intill 1843* (Åbo: Åbo stads historiska museum, 1929); Eino Jutikkala, ”Turun suurpalon vaikutus tonttien omistukseen ja tonttien omistajiin,” teoksessa *Historiallinen Arkisto*, vol. 58, *Juhlajulkaisu Einar W. Juuan kunniaksi hänen täyttäessään 70 vuotta 7. 1. 1962* (Helsinki: SHS, 1962), 336–353; Oscar Nikula, *Turun kaupungin historia 1809–1856* (Turku: Turun kaupunki, 1972); Hannu Salmi, ”Catastrophe, Emotions and Guilt – The Great Fire of Turku 1827,” teoksessa *Catastrophe, Gender and Urban Experience, 1648–1920*, toim. Deborah Simonton & Hannu Salmi (New York: Routledge, 2017), 121–138.
 - 2 Antti Häkkinen, ”Helsinkiläistä alamaailmaa etsimässä,” teoksessa *Salattu, hävetty, vaiettu: Miten tutkia piilossa olevia ilmiöitä*, toim. Antti Häkkinen & Mikko Salasuo (Tampere: Vastapaino, 2015), 21–50; Oscar Lewis, *Five Families: Mexican Case Studies in the Culture of Poverty* (New York: Basic Books, 1959). Stuart Woolf, *The Poor in Western Europe in the Eighteenth and Nineteenth Centuries* (London: Methuen, 1986).

Rippikirjaan merkittiin jokainen kaupungin asukas ja hänen ammittinsa. Luostarinmäen tonteilla asui runsaasti työväestöä, esimerkiksi kirvesmiehiä perheineen. Tontin 169 asukkaaksi on merkitty myös avioton äiti Ulrica Pihl, joka päätyi pienen poikansa kanssa köyhäntalon asukkaaksi saatuaan sairaskohtauksen. Kloster 169, s. 148, Turun suomalaisen seurakunnan rippikirja 1832–1841 (I Aa1:60), KA, Helsinki. Kuva: Maria Syväniemi.

oli palon jälkeen köyhien ja työläisten asuttama, mutta näiden ihmisten kokemuksista ei löydä kaupungin virallisen historian sivuilta muuta kuin hajanaisia muruja siitä, millaisten viranomaistoimenpiteiden kohteina he olivat.³ Nostamme esiin tämän varhaismodernien suomalaiskaupunkien tuntemattomaksi jääneen väestöryhmän. Pohdimme sitä, kuinka suuri osa Turun asukkaista lukeutui työväestöön ja köyhiin, ja sitä miten palon kaltainen iso katastrofi vaikutti kaupungin alempiin sosiaaliryhmiin. Samalla avaamme sitä, millaisin lähtein varhaismodernia työväestöä ja kaupunkien köyhiä voidaan ylipäätään tutkia.

Hyödynnämme artikkelissamme *työväestön* käsitettä määrittelemään sitä joukkoa ihmisiä, jotka tulivat myöhemmin muodostamaan suomalaisen työväenluokan. Kansalliskirjaston

digitoituun sanomalehtiaineistoon tehdyistä hauista käy ilmi, että sana *työväki* tunnettiin jo 1820-luvun alussa ja *työväestö* 1860-luvulla. Olemme päätyneet puhumaan työväestöstä, sillä laaja-alaisesti ymmärrettynä se pitää sisällään kaupungin koko työtätekevän väestön. Sen sijaan sanalla *työväki* on arjen kielenkäytössä paljon tapauskohtaisempia ja paikallisempia ulottuvuuksia. Työväestöön kuuluivat 1800-luvun alkupuolella niin kisällit, oppipojat, kirvesmiehet, merimiehet, rengit, piijat, pesijät, tupakankäärijät, tehdastyöläiset kuin kaupungin palkkalistoilla olleet ulkotyöläiset, kuten palovahdit ja vartijat. Samankaltaista työväen määritelmää käytti myös valtiovalta 1820-luvulla, jolloin keisarillinen asetus rajasi kaupunkien työväkeen kuuluvaksi ”Työmiehet, Kesällit, Oppipojat, Merimiehet ja Asukasten Palweljat”.⁴

3 Nikula, *Turun kaupungin*.

4 ”Keisarillinen asetus juoppoutta ja väkiviinan luvaton myymistä vastaan 18.3.1829,” *Turun Wiikko-Sanomata* 13.6.1829, s. 3.

Köyhien kaupunkilaisten historia hahmottuu viranomaisarkistojen tiedonmuruista

Suurpalon jälkeisten vuosikymmenten osalta työväestön ja köyhien kaupunkilaisten tutkimuksen lähtökohtana ovat valtion, kirkon, kaupunkien ja tuomioistuinten tuottamat viranomaislähteet. Ne ovat syntyneet tarpeesta kontrolloida ja valvoa niitä elämän osa-alueita, joilla oli julkista valtaa käyttävien näkökulmasta merkitystä yhteiskunnan toiminnan kannalta. Viranomaislähteet käsittelevät ihmisten kohtaamia virkavallan kanssa ja koskettavat siksi usein myös elämän kipeitä ja karuja puolia, kuten menetyksiä, sairauksia ja toimeentulon vaikeuksia. Koulutetun virkamieskunnan laatimiin lähteisiin on tallennettu tietoa yksittäisistä ihmisistä ja myös köyhistä väestöryhmistä, mutta nämä lähteet edustavat aina viranomaisen tulkintaa ja katsetta. Tutkittavien eettisen kohtelun kannalta on olennaista ottaa huomioon se, ettei yksilöllä yleensä ollut mahdollisuuksia vaikuttaa siihen, millaisia tietoja hänestä kerättiin tai millä tavalla häntä ja hänen elämänsä asiakirjoissa käsiteltiin.⁵

Tutkimus nojautuu viranomaislähteisiin, sillä työväestöön kuuluneiden tai köyhien kaupunkilaisten itse tuottamia kirjallisia aineistoja, kuten päiväkirjoja ja kirjeitä, joita

käytetään runsaasti varakkaampien yhteiskuntaryhmien tutkimuksessa, ei 1800-luvun alkupuolella syntynyt.⁶ Vain pieni osa työväestöstä, köyhistä ja köyhäinhuollon piirissä olleista hallitsi luku- ja kirjoitustaidon. Jokaisen tuli ripille päästäkseen kyllä tuntea kristinoppia ja osata lukea uskonnollisia tekstejä, mutta kirkko ei vaatinut eikä opettanut kirjoitustaitoa. Kisälleiden ja oppipoikien edellytettiin kuitenkin hallitsevan ainakin jossain määrin sekä lukeminen että kirjoittaminen. Luku- ja kirjoitustaidoista kertoo myös tuoreessa turkulaislapsiperheitä käsittelevässä tutkimuksessa tehty havainto siitä, että köyhienkin perheiden lapset saattoivat käydä koulua.⁷ Harvalla näistä luku- ja kirjoitustaidon ainakin jossain määrin hallinneista oli kuitenkin resursseja tai riittäviä taitoja tuottaa omaa kirjallista aineistoa tai säilyttää sitä.

Useimmat viranomaislähteet jättävät pimentoon ihmisten kokemukset ja yhteiskunnan sääntelyn ulkopuolelle jääneet elämän osa-alueet. Esimerkiksi tietoa naisten tekemästä työstä on hankalaa tavoittaa lähteistä, sillä viranomaiset olivat kiinnostuneita vain miesten työstä.⁸ Jos viranomaisen toimien ja kiinnostuksen kohteena olevan työväestöön kuuluneen tai köyhän ihmisen näkökulma on säilynyt, on se yleensä kietoutunut osaksi vi-

-
- 5 Ks. Rodney G. S. Carter, "Of Things Said and Unsaid: Power, Archival Silences, and Power in Silence." *Archivaria* 61 (2006): 215–233; viitattu 30.7.2022, <https://archivaria.ca/index.php/archivaria/article/view/12541>. Pirita Frigren, "Tirkistelyä vai ymmärryksen lisäämistä?: Historiantutkija arkaluontoisista asioista kirjoittamassa," teoksessa *Historiantutkimuksen etiikka*, toim. Satu Lidman, Anu Koskivirta & Jari Eilola (Helsinki: Gaudeamus, 2017), 51–70; Kirsi Vainio-Korhonen, "Vastuullinen historia," teoksessa *Historiantutkimuksen etiikka*, toim. Satu Lidman, Anu Koskivirta & Jari Eilola (Helsinki: Gaudeamus, 2017), 29–47; Taina Saarenpää & Panu Savolainen, "Turkulaisten jäljillä – Arkistot, historiallisen tiedon reunaehdot ja tutkimusprosessi," teoksessa *Turun köyhät kasvat: Huono-osaiset perheet ja lapset 1800- ja 2000-luvuilla*, toim. Johanna Kallio & Kirsi Vainio-Korhonen (Turku: THY, 2022), 13–29.
- 6 Ks. esim. Topi Artukka, *Tanssiva kaupunki: Turun seurapiiri sosiaalisena näyttämönä 1810-luvulla* (Helsinki: Suomen Tiedeseura – Societas Scientiarum Fennica, 2021).
- 7 Kimmo Ikonen, *Turun koulut aikansa ilmiönä* (Turku: Turun kaupunki, 2015), 38; Pirkko Leino-Kaukiainen, "Suomalaisten kirjalliset taidot autonomian kaudella," *Historiallinen Aikakauskirja* 105, no. 4 (2007): 425–426; Noora Viljamaa, Kirsi Vainio-Korhonen, Ida Mäkinen & Aura Peltoniemi, "Luostarinmäen koululaiset ja sosiaalisen osallisuuden mahdollisuus," teoksessa *Turun köyhät kasvat: Huono-osaiset perheet ja lapset 1800- ja 2000-luvuilla*, toim. Johanna Kallio & Kirsi Vainio-Korhonen (Turku: THY, 2022), 112–123.
- 8 Kirsi Vainio-Korhonen, "Nainen – vanhemman kaupunkihistorian tutkimaton sukupuoli," teoksessa *Tanssiva mies, pakinoiva nainen: Sukupuolten historiaa*, toim. Anu Lahtinen (Turku: THY, 2001), 187, 189–192.

ranomaisten näkökulmaa esimerkiksi kirjurin kirjaamana suullisena todistajanlausuntona tai jonkun kirjoitustaitoisen avustajan laatimana valituskirjelmänä. Arkistojen järjestämis-, luettelointi- ja kuvailukäytännöt korostavat arkistonmuodostajan – eli yleensä viranomaisen – näkökulmaa. Arkistoista on usein hankala tavoittaa tietoja, jotka koskettavat suoraan yksittäisiä ihmisiä, perheitä ja yhteisöjä.⁹ Eri viranomaisten tekemät merkintävirheet ja vaihtelevat käytännöt voivat myös vaikeuttaa tulkintaa ja rajanvetoja. Esimerkiksi henkilön nimi ja ammatti on eri lähteissä voitu, kirjoittajasta, näkökulmasta tai laatimisaikankohdasta riippuen, merkitä hyvin eri tavoin. Työväestön ja köyhien kaupunkilaisten tutkimus edellyttääkin laajojen viranomaisaineistojen tarkkaa ristiinluentaa, katseen kääntämistä viranomaisten toiminnasta yksilöihin ja perheisiin sekä eri aineistojen sisältämien tiedonmurusten yhdistelyä.¹⁰

Tämä artikkeli pohjautuu pitkälti henkikirjoihin, joita kaupungit laativat pitääkseen kirjaa henkirahaa maksavista ja siitä vapauteutuista kaupunkilaisista. Ne antavat tuokiokuvan jokaisen tontin ja talon asukkaista kunkin vuoden lopussa.¹¹ Henkikirjoihin merkittyjen ammattien ja muiden sosiaalista asemaa määrittävien kuvailujen avulla on mahdollista tunnistaa ja tavoittaa kaupungin työväestöön ja köyhäinhuollon piiriin kuuluneet perheet ja yksilöt ja sijoittaa heidät kaupungin kartalle.

Tiedot auttavat rakentamaan kuvaa siitä, millaisen väestönsosan ja yhteisön he kaupungissa muodostivat. Ammatit, omistus- ja vuokra-suhteet, perheiden koko sekä sukupuoli- ja ikäjakauma mahdollistavat esimerkiksi eri ammattiryhmiin kuuluneiden varallisuuden, tukiverkostojen laajuuden ja sosiaalisen aseman vertailun.¹²

Henkikirjojen avulla päästään hetkittäin kiinni yksilön elämänvaiheisiin ja elämässä tapahtuneisiin muutoksiin, kuten sosiaaliin nousuihin ja laskuihin, ammattien vaihtumiseen sekä perhesuhteiden muutoksiin. Yksilöiden ja perheiden elämänpolkujen tarkempi hahmottaminen ja muutosten seuraaminen edellyttää kuitenkin sitä, että henkikirjoja luetaan rinnan seurakuntien ylläpitämien rippikirjojen kanssa.¹³ Rippikirjoihin merkittiin jokainen varallisuudesta ja yhteiskunnallisesta asemasta riippumatta. Sen sijaan, kun esimerkiksi köyhäintalon asukkaiden määrä kasvoi kaupungissa palon jälkeen, he saattoivat muuttua henkikirjoissa pelkiksi numeroiksi.¹⁴ Toisin kuin henkikirjoja, rippikirjoja myös täydennettiin jatkuvasti, ja niihin tallentuivat pienetkin muutokset. Rippikirjojen avulla päästään myös muihin seurakuntien kokoamiin lähteisiin; syntyneiden, vihittyjen ja haudattujen luetteloihin, joiden avulla on mahdollista hahmottaa tarkemmin esimerkiksi yksilöiden ja perheiden sosiaalisia suhteita, asuinoloja sekä toimeentuloa vaikeuttaneita olosuhteita.¹⁵

9 Ks. esim. Kirsi Vainio-Korhonen, ”Kadonneet ja unohdetut: Ruotsin ajalla eläneiden naisten kirjeet ja päiväkirjat julkisissa arkistoissa,” teoksessa *Arkistot ja kulttuuriperintö*, toim. Outi Hupaniittu & Ulla-Maija Peltonen (Helsinki: SKS 2021), 146–165; Diane Beattie, ”Retrieving the Irrecoverable,” *The Reference Librarian* 26, no. 56 (1997): 83–94, https://doi.org/10.1300/J120v26n56_07.

10 Saarenpää & Savolainen, ”Turkulaisten jäljillä,” 13–29.

11 Turun kaupungin henkikirjat 1831–1846, Turun ja Porin läänin henkikirjat 1809–1975, KA, Helsinki.

12 Vrt. Maria Syväniemi & Noora Viljamaa, ”Luostarinmäen lapsiperheet 1800-luvun alkupuolella,” teoksessa *Turun köyhät kasvot: Huono-osaiset perheet ja lapset 1800- ja 2000-luvuilla*, toim. Johanna Kallio & Kirsi Vainio-Korhonen (Turku: THY, 2022), 63–79.

13 Pää- ja rippikirjat, Turun tuomiokirkkoseurakunnan arkisto, KA, Turku.

14 Turun kaupungin henkikirjat 1843, T:43, Turun ja Porin läänin henkikirjat 1809–1975, KA, Helsinki. Ks. luku Yksinäiset naiset ja turvattomat lapset Turun köyhäintalossa.

15 Saarenpää & Savolainen, ”Turkulaisten jäljillä,” 13–29; Päivi Happonen, *Sukututkimuksen asiakirjaopas: Väestöhistorialliset arkistolähteet* (Mikkeli: Karjala-tietokantasaatiö, 2004).

Artikkelin yhden keskeisen lähderyhmän muodostavat Turun palon jälkeisiin tontti-kauppoihin liittyvät maistraatin arkiston tonttikirjat ja talolainojen luettelot.¹⁶ Niiden avulla on mahdollista tavoittaa ammattiryhmien sisäisiä sekä ammattiryhmien välisiä suhteita ja vuorovaikutusta, varallisuutta sekä rooleja kaupungissa. On olennaista huomioida, että näiden lähteiden tiedot koskevat sitä osaa työväestöstä, jolla oli merkittävää taloudellista ja sosiaalista pääomaa oman ammattiryhmänsä ja laajemmin työväestön sisällä, mutta ei koko kaupungin mittakaavassa.

Turun työväestön ja vähävaraisten lukumäärä suurpalon jälkeisinä vuosikymmeninä

Turku oli ollut satojen vuosien ajan Suomen suurin kaupunki ja samalla suurin työväestön asuttama keskus. Se sijaitsi keskellä viljavinta ja vaurainta Suomea, mutta vuoden 1827 suurpalon jälkeen kaupunki kohosi taloudellisesti jaloilleen hitaasti. Tilannetta pahensi heti palon jälkeen vuonna 1831 iskenyt kolera-epidemia ja sen aikana koko maassa yleistynyt kerjäläisyys. Vielä kolmisenkymmentä vuotta palon jälkeen uutisoi Turussa ilmestynvä *Åbo Underrättelser* kaupungin asukkaiden köyhyydestä.¹⁷ Sanomalehden mukaan kaupungin luterilaisessa seurakunnassa oli 14 892 jäsentä vuonna 1855. Pääosa heistä oli nuorta ja varatonta väkeä, ja peräti neljä viidestä lukeutui työväestöön. Selkeä enemmistö oli niin ikään naisia, pääasiassa vähävaraisia piikoja,

yksinäisiä äitejä ja naisleskiä. Yli puolet oli alle 31-vuotiaita. Aviottoman lapsen synnyttäneille tai ”maatuille” naisille oli seurakuntien väkilukutaulussa oma sarakkeensa. Heitä asui Turussa 628. Naispuolisia leskiä oli 1 182. Suoranaisen köyhäinhoidon varassa tai ”vaivaisena” eli 336 kaupunkilaista. Heidän lisäksi 1 356 turkulaista oli saanut vuoden 1855 aikana apua kaupungin köyhäinkassasta. Näin laskien köyhäinapu oli jollakin tavalla koskettanut 12 prosenttia Turun luterilaisesta väestöstä. Koska vaivashoito kuului vain vanhuksille, vammaisille, parantumattomasti sairaille sekä turvattomille lapsille, ei terveille tai lapsettomille aikuisille,¹⁸ on tämän kaltaisen puutteen ja hädän täytynyt kytkeytyä etenkin kaupungin 447 vanhuksen ja 3 557 lapsen arkeen.¹⁹ 1840-luvun alussa Turussa oli asukkaita hieman vähemmän, 13 000, joista kuitenkin miltei 8 000 oli köyhiä tai suorastaan varatonta työväestöä. Neljännes kaupunkilaisista oli köyhiä naisia, piikoja, työläisleskiä ja itsellisiä naisia ja niin ikään neljännes alle 15-vuotiaita lapsia. Kokonaan tai osittain köyhäinhoidon varassa eli noin tuhat turkulaista.²⁰

Turun kaupungin maantieteellisesti pienellä alueella asui siis suuri määrä eri tavoin huono-osaisia ihmisiä. Tilanteen ollessa huonoimmillaan noin kymmenesosa turkulaisista sai vaivaisapua samalla, kun koko läänissä vastaavassa tilanteessa oli vain pari prosenttia asukkaista. Hyväosaisemmat papisto ja porvaristo perheineen olivat kaupungissa selvänä vähemmistönä.²¹

16 Turun kaupungin tonttikirjat, Raastuvanoikeus, Maistraatin arkisto, TKA; Korottomien talolainojen luettelot, Rakennuskomitean muut asiakirjat, Maistraatin arkisto, TKA.

17 *Åbo Underrättelser*, 28.11.1856.

18 O. W. Louhivuori, ”Kunnallinen köyhäinhoitorasitus Suomen suurimmissa kaupungeissa ennen nykyistä kunnallishallitusta” (Väitöskirja, Suomen keisarikunnan Aleksanterin-yliopisto, 1915), 34–36; Panu Pulma, ”Vaivaisten valtakunta,” teoksessa *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva: Suomalaisen sosiaalisen turvan historia*, toim. Jouko Jaakkola, Panu Pulma, Mirja Satka & Kyösti Urponen (Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto, 1994), 42.

19 *Åbo Underrättelser*, 28.11.1856.

20 Väkilukutaulu Turku 1845, Turun arkkihiippakunnan tuomiokapitulin arkisto, KA, Turku.

21 Nikula, *Turun kaupungin*, 127, 225; Louhivuori, *Kunnallinen köyhäinhoitorasitus*, 106; Pulma, ”Vaivaisten valtakunta,” 55, 64–65.

Köyhyys ja huono-osaisuus eivät kuitenkaan olleet palon jälkeisessä Turussa kauttaaltaan samanlaista tai yhdenmukaista. Kaikkein köyhimmän, vaivaisiksi kutsutun kansanosan muodostivat vanhuuttaan raihnaiset, sairauden vuoksi työkyvyttömät aikuiset sekä alle 13-vuotiaat yksinäiset ja turvattomat lapset. Turussa köyhäinhoito oli kaupungin vastuulla, ja avun piiriin kuuluivat sekä köyhäintaloon sijoitetut että omissa asunnoissaan asuvat, lyhytaikaisempaa raha- ja ruoka-apua tarvitsevat ihmiset. Köyhäinapua saaneiden ryhmässä ei tehty eroa lasten ja aikuisten välille, mutta on arvioitu, että kaupunkien avustettavista ainakin viidennes oli lapsia.²² Nykytermein voisi sanoa, että köyhäinapua 1800-luvun alkupuolella saaneet turkulaiset elivät absoluuttisessa köyhyudessa kärsien jopa nälästä ja puutos-taudeista.²³

Työväestöllä oli ansiotuloja, mutta lähteet eivät kerro juuri mitään työssä käyvien tulojen suuruudesta. Voimme kuitenkin olettaa, että turkulaiset työläisperheet olivat meidän aikamme termejä käyttäen pienituloisia tai suhteellisesti tuloköyhiä.²⁴ Tästä kertoo jo se, että valtaosalle turkulaista Bell Lancaster -koulu käyneistä pojista ja tytöistä myönnettiin vapaaoppilaspaiikat perheen köyhyysperusteella.²⁵ Näiden lasten isät saattoivat saada säännöllisiä ansiotuloja esimerkiksi kirvesmiehinä tai muurarinkisällinä, mutta heidän tuloonsa jäivät kaupungin virkamiesten mukaan

kuitenkin selvästi turkulaisten keskimääräisen ansiotason alapuolelle.

Kaikki työelämässä olevat eivät myöskään olleet täystyöllisiä. Nykyään puhutaan vajaa-työllisistä niissä tapauksissa, joissa kotitalouden aikuiset työskentelevät alle viidenneksen potentiaalisista työkuukausistaan eli tekevät esimerkiksi vastentahtoisesti osa-aikaista palkkatyötä.²⁶ Yksinäisten äitien ja naisleskien toimeentulokeinoista on säilynyt vain vähäisiä tiedonmurusia, mutta tiedämme, että yksin tai aviottomien lastensa kanssa asuvat kaupunkilaisnaiset hankkivat niukan elantonsa monenlaisista tilapäistöistä, esimerkiksi pyykkäreinä, siivoojina, kaupustelijoina, päiväläisinä, seksityöllä ja jopa salakapakoinnin, näpistysten ja varkauksien kaltaisilla rikoksilla.²⁷ Yksikään näistä ansaintatavoista ei ollut kokopäiväistä palkkatyötä.

Työväestö ja vähäosaiset muodostavat tilastollisesti selvän enemmistön kaupungissa myös siinä tapauksessa, että tarkastelun kohteeksi valitaan kaikki Turun palon jälkeiset ruokakunnat. Taulukossa 1 ovat työväestöön lukeutuvia ryhmiä käsityöläiskisällit, oppipojat, merimiehet, muu työväestö – johon kuuluvat laudankantajat, kadunrakentajat, peltotyöntekijät ja tehdastyöläiset perheineen – sekä yksin asuvat ja itsensä elättävät työläisnaiset. Vuonna 1835 nämä ryhmät muodostivat yhdessä 60 prosenttia kaupungin ruokakunnista. Vähävaraisiin lukeutuivat usein myös yksinasuvat

22 Nikula, *Turun kaupungin*, 216–225; Panu Pulma & Oiva Turpeinen, *Suomen Lastensuojelun historia* (Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto, 1987), 28, 46.

23 Saila Leukumaa-Autto, ”Suhtautuminen köyhyysasteeseen Suomessa 1800-luvulta 2000-luvulle” (Maisterintutkielma, Jyväskylän yliopisto, 2020), 6, <http://urn.fi/URN:NBN:fi:juu-202012177246>.

24 Markku Lindqvist, ”Monenlaisia köyhyysasteita,” *Hyvinvointikatsaus*, no. 1, 2003; Veli-Matti Törmälehto, ”Varallisuuden huomioon ottaminen tarkentaa tietoa köyhyydestä,” *Hyvinvointikatsaus*, no. 4, 2012.

25 Viljamaa, Vainio-Korhonen, Mäkinen & Peltoniemi, ”Luostarinmäen koululaiset.”

26 Törmälehto, ”Varallisuuden huomioon ottaminen tarkentaa tietoa köyhyydestä.”

27 Taina Saarenpää & Kirsi Vainio-Korhonen, ”Juoppoutta ja näpistyksiä – Luostarinmäen asukkaiden kokemuksia osattomuudesta,” teoksessa *Turun köyhät kasvot: Huono-osaiset perheet ja lapset 1800- ja 2000-luvulla*, toim. Kirsi Vainio-Korhonen & Johanna Kallio (Turku: THY, 2022); Kirsi Vainio-Korhonen, *Ruokaa, vaatteita, hoivaa: Naiset ja yrittäjyys paikallisena ja yleisenä ilmiönä 1700-luvulta nykypäivään* (Helsinki: SKS 2002); Kirsi Vainio-Korhonen, *Musta-Maija ja Kirppu-Kaisa: Seksityö 1800-luvun alun Suomessa* (Helsinki: SKS, 2018).

leskinaiset ja työelämän ulkopuolella olleet iäkkäät miehet säätyasemasta riippumatta. Heitä oli vuonna 1835 Turun ruokakunnista runsas kymmenesosa.

Taulukko 1: Turun ruokakuntien lukumäärä sosiaalisen aseman mukaan vuoden 1835 henkikirjassa

Ruokakuntien päähenkilön sosiaalinen asema	Ruokakuntien lukumäärä
Säätyläinen	179
Yksinasuva säätyläisnainen	48
Kauppias tai käsityöläismestari	265
Yksinasuva porvarissäätyinen nainen	184
Alempi virkamies	85
Käsityöläiskisälli tai -oppipoika	485
Merimies	95
Muu työväestö	201
Yksinasuva ja itsensä elättävä työläisnainen	472
Työelämän ulkopuolella oleva mies	48
Yksinasuva alaikäinen	13
Yhteensä	2075

Lähteet: Turun henkikirja 1835, Turun ja Porin läänin henkikirjat, KA, Helsinki.

Työväestön suurpalon jälkeiset tonttikaupat

Turun katastrofaalisella tulipalolla vuonna 1827 oli pitkälle kantautuneita vaikutuksia sekä kaupunkikuvan uudelleenrakentumiseen että työväestön asunnonomistussuhteisiin. Kaupungin ilme ja asuminen uudistuivat asemakaavaa myöten, mikä tarjosi samalla mah-

dollisuuden taloudellisten ja sosiaalisten resurssien uudelleenjakoon. Kaikille halukkaille ei löytynyt palon jälkeen omia tontteja rakennettavaksi, sillä tonttien koot kasvoivat ja määrät vähenivät suhteessa paloa edeltäneeseen aikaan. Poikkeuksellinen tilanne tarjosi kuitenkin joillekin työväestöön kuuluneille mahdollisuuksia hankkia oma tontti ja asunto epävakaamman vuokra-asumisen sijaan.²⁸ Turun jälleenrakentaminen kesti vuosikymmeniä, ja vielä 1800-luvun lopulla asemakaavan mukaisia tontteja oli asettamatta huutokaupattavaksi. Harvat alueet olivat silti enää vuosisadan lopulla paloa edeltäneessä asussa.²⁹ Kaupunkia ei siis rakennettu hetkessä, vaikka uudelleenasettamistyö oli organisoitua ja tavoitteellista jo heti vuoden 1827 jälkeen.

Palon jälkeisessä Turussa otettiin käyttöön arkkitehti Carl Ludvig Engelin uusi, ruutu-kaavamalliin perustunut asemakaava, jonka toteuttaminen käynnistettiin vuonna 1828. Kaupungin viranomaiset olivat päättäneet pian asemakaavan valmistumisen jälkeen, että paras tapa jakaa palaneissa kortteleissa sijainneet tontit oli huutokaupata ne halukkaille ostajille. Tätä ennen kaupunki arvioi tontit ja lunasti ne omistajiltaan. Varsinainen huutokauppatoiminta käynnistettiin heinäkuussa 1828, kun myyntiin tuli tontteja ensimmäisestä, toisesta ja kuudennesta kaupunginosasta.³⁰ Palolta säästyneitä tontteja ei lunastettu tai huutokaupattu kaupungin toimesta, vaan niiden omistus- ja asumisoikeudet säilyivät ennallaan. Vanhoille tonteille ei säännösten

28 Ks. laajemmin Topi Artukka, ”Katastrofin jälkeinen Turku,” teoksessa *Turun köyhät kasvot: Huono-osaisten perheet ja lapset 1800- ja 2000-luvulla*, toim. Kirsi Vainio-Korhonen & Johanna Kallio (Turku: THY, 2022); Jutikkala, ”Turun suurpalon.”

29 Iina Paasikivi, ”Engelin asemakaava ja sen muuttuminen 1800-luvun aikana,” teoksessa *Turun katuja ja toreja: Nimistöhistoriaa keskiajalta nykypäivään*, toim. Sanna Kupila ja Marita Söderström (Turku: Turun museokeskus, 2011), 77–100; Taru Sundstén, ”Turun kaupunkikuvan kehitys vuoden 1827 palosta nykypäivään,” teoksessa *Turun kulttuurihistoriaa*, toim. Vilho Niitemaa, Oscar Nikula & Tapio Sormunen (Turku: THY, 1979), 221–288.

30 Turun kaupungin tonttikirjat I–V ja VI_X, B2:u1–2, Raastuvanoikeus, Maistraatin arkisto, Turun kaupunginarkisto; Jutikkala, ”Turun suurpalon,” 342. Engelin asemakaavasta ks. esim. Paasikivi, ”Engelin asemakaava.”

Taiteilija Carl Johan Fahlcrantzin näkemys Turun kaupunkikuvasta ja jälleenrakentamisen etenemisestä vuodelta 1841. Kuva: Museovirasto, Historian kuvakokoelma.

mukaan saanut kuitenkin rakentaa uudisrakennuksia, vaan näin toimittaessa vanha tontti olisi pitänyt uudistaa Engelin asemakaavan mukaisesti.³¹

Kaupungin runsaalle työväestölle huutokauppa tarjosi mahdollisuuden päästä kiinni omaan tonttiin ja sen myötä vakaampaan asumiseen. Vaikka moni Turun keskeinen tontti meni kaupungin vakavaraiselle eliitille, riitti työväestölle silti huudettavaa.³² Tontteja oli tarjolla eri puolilta kaupunkia ja sen verran paljon, ettei eliitti yksin kyennyt tai halunnut huutaa niitä. Turussa ostajia riitti, sillä tuhannet ihmiset olivat vailla kunnollista kattoa

päänsä päälle, ja asuntopulan ratkaisemiseksi ei ollut juuri muita keinoja.

Uuden asemakaavan mukaisia tontteja huutokaupattiin vuosina 1828–1836 yhteensä 295. Näistä yli kolmannes, 98 tonttia, siirtyi työväestöön kuuluneen henkilön omistukseen joko suoraan huutokaupassa tai huutokaupan ulkopuolelta henkilön ostettua tontin sen alkuperäiseltä kauppaajalta ja lainhuudatettua sen.³³ Yhteensä työläisomistajien määrä vastasi noin seitsemää prosenttia työväestön ruokakunnista kaupungissa.³⁴ Suurimman omistajaryhmän muodostivat kirvesmiehet – kisällit, oppipojat ja lesket –, jotka ostivat 66 tonttia.

31 Paasikivi, ”Engelin asemakaavasta,” 93; Nikula, *Turun kaupungin*, 68.

32 Osa eliitin jäsenistä hankki omistukseensa useampia tontteja, joita sitten myytiin eteenpäin. Jotkut useamman tontin ostaneista henkilöistä toimivat myös palon jälkeisessä jälleenrakennustoimikunnassa, millä saattoi olla vaikutusta asiaan. Ks. enemmän Artukka, ”Katastrofin jälkeinen,” 40.

33 Lukuihin ei ole laskettu lainhuudatusten jälkeisiä tonttimyntejä. Turun kaupungin tonttikirjat I–V ja VI–X, B2:u1–2, Raastuvanoikeus, Maistraatin arkisto, TKA.

34 Vrt. taulukko 1.

Luku vastasi lähes neljänestä kaikista myyntiin tulleista ja yli puolta työväestön ostamista tonteista. Muita isoja ostajaryhmiä olivat kauppiaat ja käsityöläismestarit, mitkä vaka-
varaisempina ja verkostoituneempina tahoina olivat paremmin varustautuneita ostoihin.³⁵

Kirvesmiesten suurta osuutta selittänee kaupungissa vallinnut rakennusbuumi ja ammattiyhteisön vaurastuminen sen myötä. Kirvesmiesten osaamista tarvittiin paljon, ja töitä riitti kaikille halukkaille. Tonttihuuto-
kauppojen ja lainhuudatusten ensimmäinen aktiivinen vaihe kesti 1830-luvun lopulle, jonka jälkeen kaupankäynti väheni huomattavasti. Huutokauppoja jatkettiin kuitenkin pitkälle 1800-luvun jälkipuoliskolle asti, joten kaupungin levittäytyminen etenkin läntisille ja eteläisille alueille kesti vuosikymmeniä.³⁶ Ajanjakso suosi ulkotyöläisiä, erityisesti kirvesmiehiä ja muurareita, joiden osaamista tarvittiin jälleenrakennuksessa. Yksi merkki ulkotyöläisten vaurastumisesta on juuri se, että he kykenivät hankkimaan omistukseensa kaupungin huutokauppaamia tontteja ja rakentamaan niille asuntoja.³⁷ Kirvesmiehet olivat kuitenkin omistaneet tontteja ja rakennuksia myös ennen paloa, jolloin tontin omisti 128 turkulaista kirvesmiehenkיסälliä, oppilasta ja leskeä. Heidän tonttinsa muodostivat noin 10 prosenttia tuon aikaisesta tonttien kokonaismäärästä. Kirvesmiehet omistivat siis palon jälkeen huomattavasti suuremman osuuden tonteista kuin ennen paloa.³⁸

Harvalla työväestöön kuuluneella henkilöllä oli lopulta varallisuutta huutaa omistukseensa kokonaista tonttia tai pitää huutamaansa tonttia kovin pitkään hallussaan. Sama koski myös kirvesmiehiä. Tästä syystä

työväestön oli hyödynnettävä strategista ajattelua, jonka tarkoituksena oli jakaa ja keventää tontin hankinnasta aiheutuneita kustannuksia. Yksi strategisen omistamisen muoto oli tonttien pilkkominen ostamisen jälkeen. Näissä tapauksissa henkilö huusi tontin kokonaisuudessaan ja jälleenmyi siitä myöhemmin yhden tai useamman lohkon. Tällaiseen menettelyyn päätyivät muiden muassa kirvesmiehenkיסälli Carl Wikman, joka kolme vuotta hankinnan jälkeen myi puolet tontistaan kirvesmiesmestari Johan Åhlmanille, sekä kirvesmies Johan Sacklin, joka myi omistuksessaan olevan tontin kolmanneksesta yhden neljäsosan taloudenhoitaja Sophia Ryxellille kolme vuotta tontin huutamisen jälkeen.³⁹ Engelin uusi asemakaava mahdollisti tällaisen toiminnan, sillä uudessa asemakaavassa tontit olivat huomattavasti kookkaampia kuin vanhassa asemakaavassa.⁴⁰

Työväestöön kuuluneet omistajat hyödynsivät yhteisomistajuuteen pohjannutta strategiaa myös jo hankintavaiheessa. Huutokaupassa oli mahdollista jakaa omistajuus useamman huutajan kesken, jolloin tontti jaettiin kahteen, kolmeen tai jopa neljään osaan. Tämä mahdollisti pienemmät investointi- ja lainanhoitokustannukset yksittäistä omistajaa kohti. Tällaiseen strategiaan päätyivät esimerkiksi kirvesmiehenkיסällit Henric Ahlqvist, Henric Åkerman ja Henric Renfors sekä apulaisena työskennellyt Carl Korsberg, jotka heinäkuussa 1830 huusivat yhdessä ensimmäisen kaupunginosan korttelissa 21 sijainneen tontin numero 3. Samalla tavalla toimivat myös kirvesmiehenkיסällit Gustaf Erlund ja Timoteus Engström, jotka hankkivat edellä mainittujen kanssa samaan aikaan itselleen

35 Turun kaupungin tonttikirjat I–V ja VI–X, B2:u1–2, Raastuvanoikeus, Maistraatin arkisto, TKA.

36 Turun kaupungin tonttikirjat I–V ja VI–X, B2:u1–2, Raastuvanoikeus, Maistraatin arkisto, TKA.

37 Nikula, *Turun kaupungin*, 334–336, 344–345.

38 Tonttikirja sääntelemättömistä taloista, H:11, Turun kaupungin tontit ja maat, Maistraatin arkisto, TKA.

39 Turun kaupungin tonttikirjat I–V ja VI–X, B2:u1–2, Raastuvanoikeus, Maistraatin arkisto, TKA.

40 Henrik Lilius, ”Suomalainen kaupunki autonomian ajan alussa (1809–1856),” teoksessa *Suomen kaupunkirakentamisen historia*, vol. 2, toim. Henrik Lilius & Pekka Kärki (Helsinki: SKS, 2014), 126–127.

tontin seitsemänneistä kaupunginosasta. Molemmissa tapauksissa ostajia yhdistävä tekijä oli heidän ammattinsa. Asiakirjat eivät paljasta, työskentelivätkö ostajat yhdessä, mutta oletettavaa on, että yhteys oli syntynyt nimenomaan ammatin kautta.⁴¹

Yhteisomistusta harjoittivat muutkin kuin kirvesmiehet, mutta eivät samassa mittakaavassa. Kirvesmiesten yhteisomistukseen hankittuja tontteja oli Turussa vuosina 1828–1836 yhteensä viisitoista. Moni päätyi yhteisomistajuuteen muiden kuin oman ammatinharjoittajayhteisön jäsenien kanssa. Näin toimivat esimerkiksi kirvesmiehenkisälli Johan Thomander, ruokakauppiiaanpoika Nils Fredrik Cavén ja kuorma-ajuri Henric Ylén, jotka hankkivat yhdessä tontin seitsemänneistä kaupunginosasta vuonna 1829. Kauppiaat, säätyläiset ja käsityöläismestarit eivät yhteishankintamenettelyä juuri harjoittaneet, sillä heillä oli paremmat taloudelliset valmiudet kokonaisen tontin hankintaan. Toisaalta yhteiskunnallinen asema ei aukottomasti enustanut tontin hankintamenetelmää, vaikka käytettävissä oleva varallisuus siihen vaikutti. Tontteja onnistuivat huutamaaan ilman kumppaneita esimerkiksi muurarinapulainen Gustaf Sjöblom, laudankantaja Isaac Lundgren ja merimiehenleski Helena Maskulin.⁴²

Turun palon jälkeinen uudelleenrakentaminen oli niin suuri operaatio, ettei sitä ollut mahdollista toteuttaa ilman yhteiskunnan merkittävää taloudellista panostusta. Monet omaisuutensa menettäneet kaupunkilaiset tarvitsivat ulkopuolisista tukea, jotta he kykenivät ponnistamaan takaisin jaloilleen. Tässä kaupunki tuli avuksi asuinrakentamiseen tarjoamallaan korottomilla lainoilla, joiden tarkoituksena oli rahoittaa kivi- tai puutalon

rakentaminen uusille tonteille. Kaikille lainahanat eivät kuitenkaan auenneet, sillä lainan saadakseen henkilön oli annettava joko riittävät aineelliset vakuudet tai hyväksyttävät takaajat.⁴³

Vakuusmenettelystä johtuen lainan hakijat olivat useimmiten kauppiaita, käsityöläismestareita ja säätyläisvirkamiehiä sekä heidän leskiään. Lainan saaminen vaati taloudellista ja sosiaalista pääomaa, jota harvalla työväestöön kuuluneella oli riittävästi. Tähänkin tekivät poikkeuksen kirvesmiehenkisällit ja -oppipojat, jotka saivat kymmenkunta lainaa rakennuksilleen. Kirvesmiehistä koostunut harvalukuinen lainanantajaryhmä myös takasi lainoja. Sen sijaan vain harva kisälli ja oppipoika kykeni takaamaan omistuksillaan tuhansiin rupliinousseita lainasummia.⁴⁴

Aineistot eivät paljasta, millä keinoin eri yhteiskuntaryhmiin kuuluneet ostajat rahoittivat tonttien hankinnan huutokaupoista. Palossa tuhoutuneista tonteista oli saatavilla korvauksia, joita aikaisemmin Turusta tontin omistaneet kykenivät hyödyntämään uuden hankinnassa, mutta kaikkien kohdalla tästä tuskin oli kyse. Osa kirvesmiehistä saattoi lainata rahat yksityisiltä markkinoilta, osa taas säästämällä työstä, jota kaupungissa oli tarjolla runsaasti. Joka tapauksessa palo ei merkinnyt työväestölle yksinomaan katastrofia, sillä pienelle osalle se tarjosi myös mahdollisuuksia oman asuintilanteen parantamiseen. Suurella enemmistöllä työläisistä ei ollut kuitenkaan edellytyksiä hankkia omaa tonttia ja asuntoa. Kaikkein köyhimmille – kuten köyhäinhuoneen asukkaille – haaveet oman elämän, asumismukavuuden ja sosiaalisen aseman parantamisesta eivät olleet realistisia.

41 Turun kaupungin tonttikirjat I–V ja VI–X, B2:u1–2, Raastuvanoikeus, Maistraatin arkisto, TKA.

42 Turun kaupungin tonttikirjat I–V ja VI–X, B2:u1–2, Raastuvanoikeus, Maistraatin arkisto, TKA.

43 Korottomien talolainojen luettelot, T3b:6–7, Rakennuskomitean muut asiakirjat, Maistraatin arkisto, TKA.

44 Korottomien talolainojen luettelot, T3b:6–7, Rakennuskomitean muut asiakirjat, Maistraatin arkisto, TKA.

Kurjenkaivonkentän viereinen mäki tunnetaan nykyään Sirkkalan kasarmina. Vuosina 1918–1923 alueella toimi punakaartilaisten vankileiri, ja leirin lakkauttamisen jälkeen alue siirtyi armeijan käyttöön sotilassairaalaksi. Vuosina 2006–2020 kasarmialueella sijaitsi Turun yliopiston historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos. Museovirasto on määritellyt kasarmialueen valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi. Valokuva alueesta on otettu vuonna 1934. Kuva: Turun Sanomat, reprokuva Eija Karnisto / Turun museokeskus.

Työttömät kirvesmiehet, yksinäiset äidit ja turvattomat lapset Turun köyhäintalossa

Suurin osa työväestöstä ja köyhistä asui vuokralaisina kaupungin laita-alueilla, mutta kaikkein huono-osaisimmista kaupunkilaisista huolehdittiin köyhäintalossa, joka oli perustettu kaupunkiin vuonna 1795. Ennen suurlpaloa köyhäintalo oli sijainnut kirkkokorttelissa, mutta tulipalon tuhattua talon sille oli löydettävä uusi paikka. Uusi köyhäintalo päätettiin rakentaa kaupungin itäiselle laidalle 1. kaupunginosan 19. kortteliin Kurjenkaivonkentän viereiselle mäelle. Mäki oli merkitty rakentamattomaksi alueeksi Engelin uudessa asemakaavassa, mutta sen todettiin oleva ainoa

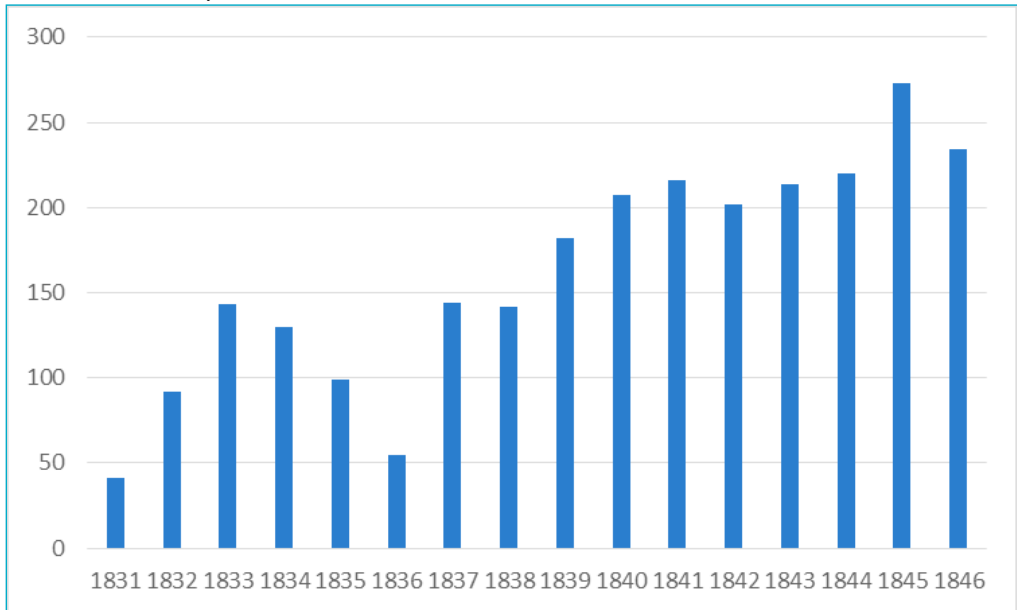
sopiva paikka uudelle köyhäintalolle, jota tarvittiin kipeästi palon kurjistamassa kaupungissa. Kaupunginarkkitehti Pehr Johan Gylichin suunnittelema kolmikerroksinen ja keltaiseksi rapattu kivitalo nousi mäelle vuonna 1831, ja näyttävä rakennus oli kaupunkilaisten mielestä jopa liiankin komea tarkoitukseensa. Köyhäintalo toimi Kurjenkaivonkentällä vuoteen 1846 asti, jolloin alueelle muutti Suomen krenatööritarkk'ampujapataljoona.⁴⁵

Köyhäinapu oli tarkoitettu ainoastaan työkyvyttömille, joten köyhäintalon asukkaat oli vapautettu henkirahasta. Henkikirjoihin köyhäintalon asukkaat kirjattiin kuten muutkin kaupunkilaiset: heistä merkittiin ylös ammatti tai sosiaalinen asema⁴⁶, nimi, ikä (alaikäinen,

⁴⁵ Harri Kalpa, *Muuttuva kaupunki: Turku eilen ja tänään*, vol. 2 (Turku: Oy Turun Sanomat, 1971), 98–99; Nikula, *Turun kaupungin*, 216–221.

⁴⁶ Asema on jätetty merkittämättä vuonna 1836 ja 1837. Turun kaupungin henkikirjat 1836, T:30, ja 1837, T:31, Turun ja Porin läänin henkikirjat, KA, Helsinki.

Kuvio 1. Turun köyhäntalon asukasmäärä vuosina 1831–1846.

Lähteet: Turun kaupungin henkikirjat 1831–1846, Turun ja Porin läänin henkikirjat, KA, Helsinki.

aikuinen tai vanhus), sukupuoli ja tieto siitä, että he saivat köyhänapua.⁴⁷ Kirjanpidon käytännöt kuitenkin vaihtelivat. Vuoden 1832 henkikirjassa asukkaita ei ole jaoteltu sukupuolen vaan ainoastaan iän mukaan, ja vuodesta 1836 eteenpäin henkikirjoittajat eivät nähneet enää tarpeelliseksi erotella vanhuksia työikäisistä aikuisista, minkä vuoksi köyhäntalon asukkaat on kirjattu joko alaikäisiksi tai muista syistä henkirahasta vapautetuiksi miehiksi tai naisiksi. Muualla Turussa henkirahasta vapautetut vanhukset merkittiin edelleen omaan sarakeeseensa, joten synnä saattaa olla pyrkimys tehdä köyhäntalon asukkaiden henkikirjoittamisesta yksinkertaisempaa. Vuodesta 1843 eteenpäin asukkaista merkittiin ylös vain alaikäisten, miesten ja naisten lukumäärät.

Uuden köyhäntalon ensimmäisenä toimintavuonna talossa oli asukkaita verrattain vähän, alle 50. Todellisuudessa köyhäinhoidokkeja oli kaupungissa enemmänkin, sillä palon jälkeen kului muutamia vuosia ennen kuin köyhäinhoito saatiin organisoiduksi uudelleen yhden katon alle. Köyhien ahdinko näkyy köyhäntalon asukasmäärässä erityisesti vuodesta 1839 eteenpäin, jolloin talon asukasluku ylitti ensimmäisen kerran 150 asukkaan rajan. Etenkin työväestön köyhtymistä selittää 1840-luvulla se, että kaupungin jälleenrakentamisen edistyttyä kirvesmiehille ja muurareille oli tarjolla entistä vähemmän töitä, ja myös se, että kaupunkia koettelivat lukuisat kolera-epidemiat.⁴⁸ Vuonna 1845 köyhäntalossa asui erityisen paljon kaupunkilaisia, yhteensä 273

⁴⁷ Köyhänapu on merkitty henkikirjoihin vaihtelevasti muodoissa *fattigförsörjning*, *fattighjelp*, *fattigmedel*, *fattigomvårdnand*, *fattigskäftel* ja *fattigvård*. Yleisin muoto on *fattigvård*. Asukkaita kutsuttiin kunnanvaivaisiksi (*fattighjon*) ensimmäistä kertaa vuoden 1836 henkikirjassa. Turun kaupungin henkikirjat 1836, T:30, Turun ja Porin läänin henkikirjat, KA, Helsinki.

⁴⁸ Nikula, *Turun kaupungin*, 221, 225

alaikäistä ja aikuista, mikä oli kaksi prosenttia kaupungin henkikirjoitetuista asukkaista.⁴⁹

Taulukko 2. Lasten, miesten ja naisten prosentuaalinen osuus Turun köyhäntalon asukkaista vuosina 1831–1846.

Vuosi	Lapset (%)	Miehet (%)	Naiset (%)
1831	15	27	59
1832	26	17	57
1833	25	17	58
1834	27	15	59
1835	27	17	56
1836	7	31	62
1837	7	40	53
1838	<i>lukuja ei merkitty</i>		
1839	41	19	41
1840	46	16	38
1841	45	20	35
1842	48	19	34
1843	49	19	32
1844	58	20	21
1845	45	26	30
1846	47	25	28

Lähteet: Turun kaupungin henkikirjat 1831–1846, Turun ja Porin läänin henkikirjat, KA Helsinki.

Työläistäustaiset naiset ja alle 15-vuotiaat alaikäiset lapset muodostivat valtaosan köyhäntalon asukkaista. Oli tyypillistä, että köyhäntaloon joutunut nainen oli joko työskennellyt piikana tai tehnyt muuta pienipalkkaista työtä, synnyttänyt yhden tai useamman aviottoman lapsen tai joutunut turvautumaan köyhänapuun ikäännyttyään tai jäätyään leskeksi.

Jos naisella oli alaikäisiä lapsia, he muuttivat köyhäntaloon äitinsä mukana. Vuosina 1836–1837 henkikirjoittaja merkitsi ainoastaan tällaiset lapset alaikäisten sarakkeisiin. Muut lapset merkittiin miesten ja naisten sarakkeisiin, vaikka heidän asemakseen olikin kirjattu *flicka* tai *gosse*.⁵⁰ Lasten ja nuorten todellinen osuus köyhäntalon asukkaista oli tällöin siis suurempi kuin ensisilmäyksen perusteella näyttää.

Köyhäntalo oli myös orpojen ja turvattomien lasten ja nuorten paikka, ja on huomattavaa, että vuodesta 1840 eteenpäin lähes puolet talon asukkaista oli alaikäisiä lapsia. Vuosien 1840–1842 henkikirjoissa alaikäiset lapset onkin merkitty oman otsikkonsa alle (”fader och moderlöse barn, hvilka uppå Fattig Cassans bekostand underhållas”). Aikakauden ihanteena oli sijoittaa tällaiset lapset maaseudulle hyviin koteihin, mutta todellisuudessa vain harva turkulainen lapsi sijoitettiin maaseudulle. Ainoat köyhäntalon rippikirjoissa mainitut maalle sijoitetut, köyhänapua saavat ja myös köyhäntalon henkikirjoihin kirjatut lapset olivat Fredrica Antonetta Grundström (s. 1819), Maria Vilhelmina Villberg (s. 1826) ja Maria Gustava Veander (s. 1828), jotka saivat köyhänapua 1830-luvulla. Köyhänapua sai myös nuori isätön poika Otto Vilhelm Stenborg. Hänelle annettiin avustusta, vaikka hän asui ainakin hetkittäin kaupungin ulkopuolella, synnyinpitäjässään Perniössä.⁵¹

Köyhäinhoidokeiksi joutuneista miehistä lähes kaikki olivat entisiä ulkotyöläisiä. Tyypillinen köyhäntaloon joutunut mies oli ennen köyhänapuun turvautumistaan tehnyt fyysistä työtä esimerkiksi käsityöläisoppilaana tai -kisällinä. Tavallisin köyhäntalon asukkaan ammatti oli muurarin- tai kirvesmiehenki-

49 Kaupungin asukasluku oli todellisuudessa suurempi kuin henkikirjoihin on merkitty, koska kaikkia kaupunkilaisia ei henkikirjoitettu ja koska evankelisluterilaisten seurakuntien lisäksi kaupungissa oli muun muassa ortodoksinen seurakunta. Turun evankelisluterilaisten seurakuntien väestötaulukoiden perusteella esimerkiksi vuonna 1835 kaupungissa oli 13 185 asukasta. Nikula, *Turun kaupungin*, 125–130.

50 Turun kaupungin henkikirjat 1836, T:30, ja 1837, T:31, Turun ja Porin läänin henkikirjat, KA, Helsinki.

51 Turun kaupungin henkikirja 1833, T:25, KA; Turun suomalaisen seurakunnan rippikirja 1836–1842, I Aa1:65, s. 172 ja 175, KA, Helsinki.

sälli, ja asukkaissa oli myös lukuisia muita entisiä käsityöläisten, kuten suutarien, räätälien ja seppien, oppilaita ja kisällejä. Lisäksi joukkoon kuului renkejä, ajureita ja sotamiehiä. Toisaalta korkeakaan sosiaalinen asema ei välttämättä taannut hyvää toimeentuloa ja elämää, ja köyhäntalossa asui myös koulutettua väkeä. Vuosina 1831–1835 heitä olivat entinen apulaislääkäri Johan Henric Julin ja vuosina 1834–1838 entinen opiskelija Gustaf Ulric Rindell.⁵² Pieni osa asukkaista oli myös syyllistynyt elämässään rikoksiin. Vuoden 1841 henkikirjassa mainitaan 25 köyhäinapua saavaa pakkotyölaitoksen asukasta, joista 16 oli miehiä ja yhdeksän naisia.⁵³ Turkuun vuonna 1841 perustetun väliaikaisen pakkotyölaitoksen asukkaita asui siis ilmeisesti myös köyhäntalossa.⁵⁴

Muutamit köyhäntalon asukkaat kärsivät erilaisista mielen sairauksista tai olivat muulla tavoin sairaita tai vammautuneita. Nämä merkittiin henkikirjoihin ”heikkomielisiksi” tai ”vähäjärkisiksi” (*sinnesvag, vansinnigt, sinnesröda, mindrevetande*), sairaskohtauksen (*slagrörd*) saaneiksi, raihnaiseksi (*bräcklig*), epileptikoiksi, kuulo- tai näkövammaisiksi tai haavoittuneiksi. Vuonna 1839 taloon oli tullut kuuromykkä mies, jonka nimeä ei saatu selville ja joka merkittiin henkikirjoihin titelillä ”döfstum karlen till namnet okänd”.⁵⁵ Vuosina 1840–1842 nämä yleiskunnoltaan heikot kirjattiin erikseen otsikon ”äldrige och bräcklige personer, som njuter fattig försörjning” alle. He kärsivät monenlaisesta kasautuneesta huono-osaisuudesta, ja heitä huonomassa asemassa olivat ainoastaan vangit.⁵⁶

Henkikirjojen kaltainen väestörekisteriaineisto tarjoaa satunnaisia terveydentilaa koskevia huomautuksia lukuun ottamatta varsin vähän selityksiä sille, miksi kukin asukas oli köyhäntaloon päätenyt. Ne kuitenkin osoittavat, että kaupungin huono-osaisimman ja syvästä köyhyydestä kärsivän joukon muodostivat työväestö ja erityisesti turvattomat lapset ja naiset. Turun paloa seuranneina vuosina köyhäntalossa ei yhtä asukasta lukuun ottamatta asunut lainkaan ylempiin säätyihin kuuluneita, mikä kertoo siitä, että työväestöllä oli huomattavasti vähäisemmät sosiaaliset ja taloudelliset resurssit kuin parempiosaisilla.

Lopuksi

Artikkelimme osoittaa, että 1800-luvun ensimmäisten vuosikymmenten kaupunkilaisyöväestö oli varsin heterogeeninen ryhmä kisällejä, oppipoikia, ulkotyöläisiä, palvelusväkeä, merimiehiä ja itsensä elättäneitä työläisnaisia. Näkyvissä olevat ja näkymättömät hierarkiat lävistivät ryhmää, ja köyhyys kosketti monenkirjavasti ryhmään kuuluneita.

Suurin osa Turun työväestöstä mahtui köyhän määritelmän sisälle, mutta joillekin yhteiskunnalliset muutokset tarjosivat mahdollisuuksia oman sosioekonomisen aseman parantamiseen. Tällainen yhteiskunnallinen muutos koettiin Turun jälleenrakennuksen yhteydessä 1830-luvulla, jolloin monelle ulkotyöläiselle tarjoutui hyvät työllistymismahdollisuudet. Rakennusbuumi hyödytti erityisesti kirvesmiehiä, vaikka myös heiltä oman tontin ja asunnon hankinta vaati usein strategista ajattelua ja yhteistyötä. Jälleenrakennuksen

52 Turun kaupungin henkikirjat 1831, T:23; 1832, T:24; 1833, T:25; 1834, T:27; 1835, T:29; 1836, T:30; 1837, T:31; 1838, T:33; Turun ja Porin läänin henkikirjat, KA, Helsinki.

53 Turun kaupungin henkikirja 1841, T:39, Turun ja Porin läänin henkikirjat, KA, Helsinki.

54 Veikko Virtanen, ”Turun työ- ja ojennuslaitoksen sekä rangaistusvankilan perustamisvaiheet vv. 1839–1863,” teoksessa *Turun Historiallinen Arkisto*, vol. 11, *Professori Einar W. Juvalle hänen 7.1.1952 täyttäänsään 60 vuotta* (Turku: THY, 1951), 563–564.

55 Turun kaupungin henkikirja 1839, T:35, s. 1321, Turun ja Porin läänin henkikirjat, KA, Helsinki.

56 Turun kaupungin henkikirjat 1840, T:37; 1841, T:39; 1842, T:41, Turun ja Porin läänin henkikirjat, KA, Helsinki; Vainio-Korhonen, ”Varhaismoderni Luostarinmäki,” 58–60.

vaiheet osoittivat, että asema työväestön jäsenenä ei vielä yksin tarkoittanut köyhyyttä.

Tässä artikkelissa olemme tutkineet myös köyhäinavun saajia. Useat Turun köyhäintalon asukkaat lukeutuivat työväestöön, mikä osoittaa kaikkein huono-osaisimpien olleen työläistäustaisia. 1840-luvulla ahdingossa olivat esimerkiksi monet Turun jälleenrakennukseen osallistuneet ja sittemmin työttömäksi jääneet kirvesmiehet. Myös moni työläisnainen aviottomine lapsineen joutui etsimään turvaa kaupungin huono-osaisimmille tarkoitettuun talosta, jossa huolehdittiin aikuisten ohella orvoista ja turvattomista lapsista ja nuorista.

Viranomaisasiakirjat ovat niitä aikakauden lähteitä, jotka tarjoavat eniten ymmärrystä tuolloisen työväestön elämästä. Köyhimpien väestöryhmien kokemukset Turun suurpalon jälkeisestä ajasta välittyivät varmasti suullisina kertomuksina sukupolvelta toiselle, mutta nämä tarinat ovat unohtuneet vuosien saatossa. Heidän selviytymistään katastrofista on kuitenkin mahdollista tutkia paneutumalla rippi- ja henkikirjoihin, joiden merkinnöistä voi tavoittaa välähdyksiä työväestön ja köyhien kaupunkilaisten elämästä.

Lähteet

Alkuperäislähteet

- Kansallisarkisto (KA), Helsinki. Turun ja Porin läänin henkikirjat.
- Kansallisarkisto (KA), Helsinki. Turun tuomiokirkkoseurakunnan arkisto.
- Kansallisarkisto (KA), Turku, Turun arkkihiippakunnan tuomiokapitulin arkisto.
- Turun kaupunginarkisto (TKA), Turun raastuvan arkisto.
- Turun kaupunginarkisto (TKA), Maistraatin arkisto.

Sanomalehdet

Turun Wiikko-Sanomien
Åbo Underrättelser

Tutkimuskirjallisuus

- Artukka, Topi. ”Katastrofin jälkeinen Turku.” Teoksessa *Turun köyhät kasvot: Huono-osaiset perheet ja lapset 1800- ja 2000-luvulla*, toimittaneet Kirsi Vainio-Korhonen & Johanna Kallio, 33–56. Turku: THY, 2022.
- Artukka, Topi. *Tanssiva kaupunki: Turun seurapiiri sosiaalisena näyttämönä 1810-luvulla*. Helsinki: Suomen Tiedeseura – Societas Scientiarum Fennica, 2021.
- Beattie, Diane. ”Retrieving the Irrecoverable.” *The Reference Librarian* 26, no. 56 (1997): 83–94. https://doi.org/10.1300/J120v26n56_07.
- Carter, Rodney G. S. ”Of Things Said and Un-said: Power, Archival Silences, and Power in Silence.” *Archivaria* 61 (2006): 215–233. Viitattu 30.7.2022. <https://archivaria.ca/index.php/archivaria/article/view/12541>.
- Dahlström, Svante. *Åbo brand 1827: Studier i Åbo stads byggnadshistoria intill 1843*. Åbo: Åbo stads historiska museum, 1929.
- Frigren, Piriita. ”Tirkistelyä vai ymmärryksen lisäämistä?: Historiantutkija arkaluontoisista asioista kirjoittamassa.” Teoksessa *Historiantutkimuksen etiikka*, toimittaneet Satu Lidman, Anu Koskivirta & Jari Eilola, 51–70. Helsinki: Gaudeamus, 2017.
- Happonen, Päivi. *Sukututkimuksen asiakirjaopas: Väestöhistorialliset arkistolähteet*. Mikkeli: Karjalatietokantasäätiö, 2004.
- Häkkinen, Antti. ”Helsinkiästä alamaailmaa etsimässä.” Teoksessa *Salattu, hävetty, vaiettu: Miten tutkia piilossa olevia ilmiöitä*, toimittaneet Antti Häkkinen & Mikko Salasuo, 21–50. Tampere: Vastapaino, 2015.
- Ikonen, Kimmo. *Turun koulut aikansa ilmiöinä*. Turku: Turun kaupunki, 2015.
- Jutikkala, Eino. ”Turun suurpalon vaikutus tonttien omistukseen ja tonttien omistajiin.” Teoksessa *Historiallinen Arkisto*. Vol. 58, *Jublauskaisu Einar W. Juwan kunniaksi hänen täyttäänsä 70 vuotta 7.1. 1962*, 336–353. Helsinki: SHS, 1962.
- Kalpa, Harri. *Muuttuva kaupunki: Turku eilen ja tänään*. Vol. 2. Turku: Oy Turun Sanomat, 1971.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko. ”Suomalaisen kirjalliset taidot autonomian kaudella.” *Historiallinen Aika-kauskirja* 105, no. 4 (2007): 420–443.
- Lewis, Oscar. *Five Families: Mexican Case Studies in the Culture of Poverty*. New York: Basic Books, 1959.
- Leukumaa-Autto, Saila. ”Suhtautuminen köyhyyteen Suomessa 1800-luvulta 2000-luvulle.” Maisterintutkielma, Jyväskylän yliopisto, 2020. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:juy-202012177246>.

- Lilius, Henrik. ”Suomalainen kaupunki autonomian ajan alussa (1809–1856).” Teoksessa *Suomen kaupunkirakentamisen historia*. Vol. 2, toimittaneet Henrik Lilius & Pekka Kärki, 106–267. Helsinki: SKS, 2014.
- Lindqvist, Markku. ”Monenlaisia köyhyysasteita.” *Hyvinvointikatsaus*, no. 1, 2003, 9–13.
- Louhivuori, O. W. ”Kunnallinen köyhäinhoitorasitus Suomen suurimmissa kaupungeissa ennen nykyistä kunnallishallitusta.” Väitöskirja, Suomen keisarillinen Aleksanterin-yliopisto, 1915.
- Nikula, Oscar. *Turun kaupungin historia 1809–1856*. Turku: Turun kaupunki, 1972.
- Paasikivi, Iina. ”Engelin asemakaava ja sen muuttuminen 1800-luvun aikana.” Teoksessa *Turun katuja ja toreja: Nimistöhistoriaa keskiajalta nykypäivään*, toimittaneet Sanna Kupila & Marita Söderström, 77–100. Turku: Turun museokeskus, 2011.
- Pulma, Panu & Oiva Turpeinen. *Suomen Lastensuojelun historia*. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto, 1987.
- Pulma, Panu. ”Vaivaisten valtakunta.” Teoksessa *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva: Suomalaisen sosiaalisen turvan historia*, toimittaneet Jouko Jaakkola, Panu Pulma, Mirja Satka & Kyösti Urponen, 15–35. Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto, 1994.
- Saarenpää, Taina & Panu Savolainen. ”Turkulaisten jäljillä – Arkistot, historiallisen tiedon reunaehdot ja tutkimusprosessi.” Teoksessa *Turun köyhät kasvot: Huono-osaiset perheet ja lapset 1800- ja 2000-luvuilla*, toimittaneet Johanna Kallio & Kirsi Vainio-Korhonen, 13–29. Turku: THY, 2022.
- Saarenpää, Taina & Kirsi Vainio-Korhonen. ”Juoppoutta ja näpistyksiä – Luostarinmäen asukkaiden kokemuksia osattomuudesta.” Teoksessa *Turun köyhät kasvot: Huono-osaiset perheet ja lapset 1800- ja 2000-luvulla*, toimittaneet Kirsi Vainio-Korhonen & Johanna Kallio, 126–141. Turku: THY, 2022.
- Salmi, Hannu. ”Catastrophe, Emotions and Guilt – The Great Fire of Turku 1827.” Teoksessa *Catastrophe, Gender and Urban Experience, 1648–1920*, toimittaneet Deborah Simonton & Hannu Salmi, 121–138. New York: Routledge, 2017.
- Sundstén, Taru. ”Turun kaupunkikuvan kehitys vuoden 1827 palosta nykypäivään.” Teoksessa *Turun kulttuurihistoriaa*, toimittaneet Vilho Niitemaa, Oscar Nikula & Tapio Sormunen, 221–288. Turku: THY, 1979.
- Syvänen, Maria & Noora Viljamaa. ”Luostarinmäen lapsiperheet 1800-luvun alkupuolella.” Teoksessa *Turun köyhät kasvot: Huono-osaiset perheet ja lapset 1800- ja 2000-luvuilla*, toimittaneet Johanna Kallio & Kirsi Vainio-Korhonen, 63–79. Turku: THY, 2022.
- Törmälehto, Veli-Matti. ”Varallisuuden huomioon ottaminen tarkentaa tietoa köyhyydestä.” *Hyvinvointikatsaus*, no. 4, 2021. Viitattu 29.8.2022. https://www.stat.fi/artikkelit/2012/art_2012-12-10_001.html.
- Vainio-Korhonen, Kirsi. ”Nainen – vanhemman kaupunkihistorian tutkimaton sukupuoli.” Teoksessa *Tanssiva mies, pakinoiva nainen: Sukupuolten historiaa*, toimittanut Anu Lahtinen, 184–199. Turku: THY, 2001.
- Vainio-Korhonen, Kirsi. *Ruokaa, vaatteita, hoivaa: Naiset ja yrittäjyys paikallisena ja yleisenä ilmiönä 1700-luvulta nykypäivään*. Helsinki: SKS, 2002.
- Vainio-Korhonen, Kirsi. ”Vastuullinen historia.” Teoksessa *Historiantutkimuksen etiikka*, toimittaneet Satu Lidman, Anu Koskivirta & Jari Eilola, 29–47. Helsinki: Gaudeamus, 2017.
- Vainio-Korhonen, Kirsi. *Musta-Maija ja Kirppu-Kaisa: Seksityö 1800-luvun alun Suomessa*. Helsinki: SKS, 2018.
- Vainio-Korhonen, Kirsi. ”Kadonneet ja unohdetut: Ruotsin ajalla eläneiden naisten kirjeet ja päiväkirjat julkisissa arkistoissa.” Teoksessa *Arkistot ja kulttuuriperintö*, toimittaneet Outi Hupaniitty & Ulla-Maija Peltonen, 146–165. Helsinki: SKS, 2021.
- Vainio-Korhonen, Kirsi. ”Varhaismoderni Luostarinmäki köyhyyden ja huono-osaisuuden ilmentäjänä.” Teoksessa *Turun köyhät kasvot: Huono-osaiset perheet ja lapset 1800- ja 2000-luvulla*, toimittaneet Kirsi Vainio-Korhonen & Johanna Kallio, 58–61. Turku: THY, 2022.
- Viljamaa, Noora, Kirsi Vainio-Korhonen, Ida Mäkinen, Ida & Aura Peltoniemi. ”Luostarinmäen koululaiset ja sosiaalisen osallisuuden mahdollisuus.” Teoksessa *Turun köyhät kasvot: Huono-osaiset perheet ja lapset 1800- ja 2000-luvulla*, toimittaneet Johanna Kallio & Kirsi Vainio-Korhonen, 112–123. Turku: THY, 2022.
- Virtanen, Veikko. ”Turun työ- ja ojennuslaitoksen sekä rangaistusvankilan perustamisvaiheet vv. 1839–1863.” Teoksessa *Turun Historiallinen Arkisto*. Vol. 11, *Professori Einar W. Juvalle hänen 7.1.1952 täyttäänsään 60 vuotta*, 563–576. Turku: THY, 1951.
- Woolf, Stuart. *The Poor in Western Europe in the Eighteenth and Nineteenth Centuries*. London: Methuen, 1986.

LUKEMISTA NUORISOLLE

Lastenkulttuuria työväestölle ja työväestöstä?

Niklas Bengtsson

FM, tietokirjailija, Helsinki

Julkinen keskustelu suomenkielisen lastenlehden perustamisesta alkoi vuonna 1855, kun nimimerkki K.W. käsitteli lukutaidon edistämistä ja lastenlehden perustamista 14. heinäkuuta päivätyssä *Kuopio Tidningissä*. Lastenlehtikaavilujaan K.W. taustoitti toteamalla, että laajalle levinnyt *Suometar* oli vaikuttanut talonpoikien lukutaitoon. Hän painotti silti, että siitä ei ole ollut apua lasten lukutaitoon. *Suometarta* ei ollut kirjoitettu lapsille. Hänestä jopa ne, joiden lukutaito oli parempi, pitivät sanomalehteä vaikealukuisena. Ymmärtääksään sanomalehteä monien aikuisten oli uhrattava paljon aikaa sen lukemiseen.

Suomenkieliselle lastenlehdelle oli sosiaalinen tilaus. Vaikka lehti olisi tarkoitettu lapsille, siitä olisi K.W.:n mielestä ollut hyötyä myös niille aikuisille, joiden lukutaito ei ollut sujuvaa ja joiden tietotaidot kaipaivat täydennystä. Lastenlehdellä oli laajaa merkitystä kansan sivistykselle. Se saattoi tavoittaa suomenkieliset talonpojat ja myös maaseudun muun väestön. K.W. kirjoitti helppolukuisuudesta kappaleen mittaisella virkkeellä:

För att nu hos allmogens barn wäcka och gifwa näring åt den omnämnda läslusten genom en på samma gång roande, uppbyggelig och lärörik, men framför allt mycket lättfattlig läsning, som äfwen komme sådana äldre personer till nytta, som äro barnen i wetande jemlika, – för att äfwen hos de okunnigaste grundläggä helst så mycken insigt om wärdet af läsning, att de sjelfnant bereda sina barn tillfälle att lära mera än föräldrarne, eller åtminstone ej hindra dem från att begagna tillfälle härtill, och för att sålunda underlätta och befrämja införandet af förbättrad folkunderwisning, wore

det efter min tanke i högsta mätto önskeligt, att män, som egde förmåga till utförande af ett slikt företag, skulle taga exempel af E o s och skrifuwa en barn tidning på finska.

Kirjoittajan mainitsema *Eos* (1854–1866) oli ruotsinkielinen, ensimmäinen Suomessa julkaistu lastenlehti.

K.W. oli tietoinen hankkeen taloudellisista ongelmista. Siksi hän ehdotti, että *Suometar* pyrki saamaan ihmiset kiinnostumaan lastenlehdestä ja että papit ja muut yhteiskunnan tukipylväät tukisivat sitä tilauksilla. Lisäksi tukitilaajat voisivat jakaa lehteä ilmaiseksi köyhille, hyvämaineisille ja lukutaitoisille lapsille, jotka voisivat lukea sitä sunnuntaisin halukaille ääneen. Lehtien ja kirjojen lukeminen ääneen lähipiirille oli normaalia 1800-luvun puolivälissä. Jos lastenlehti olisi hyvin toimitettu, lukijoiden ja lehtitilausten määrät kasvaisivat K.W.:n mielestä nopeasti. Hän katsoi niin ikään, että olisi ollut monia muita toimia verrattomasti hedelmällisempää antaa varattomille lapsille heille tarkoitettuja lehtiä köyhäinhoitolaitoksen kautta. Viittaamalla varattomuuteen K.W. tarkoitti ilmeisesti maattoman maalaisväestön lapsia. Köyhäinhoitolaitoksen tuominen esiin heijastelee puolestaan seurakuntien toimintaa.

K.W.:n ehdotus ei jäänyt ainoaksi pohdinnaksi. Aiheeseen tartuttiin 14. syyskuuta 1855 päivätyssä *Wiborgin* anonyymissa kirjoituksessa *En barntidning på finska*. Siinä korostettiin suomenkielisen lastenlehden tarpeellisuutta nostamalla esiin talonpoikien vähäinen kiinnostus lukemista kohtaan. Lukuhalujen niuk-

Utgifven af Lärareföreningen Hälsa och Nykterhet.

Pris:
 då minst 10 ex. beställes direkte från redaktionen är priset 3 penni per nummer; annars 5 penni.

N:o 6.
 Redaktör: **Alli Trygg.**

Tidningen erhålles
 från redaktionen, Folkets Hem, Helsingfors
 och utkommer en gång i veckan.

kuus johtui pitkälti siitä, millaista opetusta lapsille tarjottiin talonpoikien piirissä. Lapset ohjattiin opettelemaan *Katekismus* mekaanisesti ulkoa, mutta heitä ei opetettu ymmärtämään sitä. Ei ollutkaan ihme, että talonpojat eivät innostuneet lukemisesta. Lukutaitoisten vanhempien lapsilla tilanne oli toinen, kirjoittaja totesi.

Viipurilaislehden kirjoittajasta kaikkien isänmaan ystävien tuli kannattaa suomenkielisen lastenlehden perustamista, mutta uuden lehden ei tullut ottaa mallia *Eoksesta*. Hänen mielestään suomenkielisen lastenlehden tuli olla kirjoitusotteeltaan *Eosta* populaarimpi, koska suomenkielisten lukutaito ja -halut olivat heikot. Kiinnostumattomuus lukemiseen ja lukemisaineiston puute katoaisivat ainakin osittain kansantajuisemman lastenlehden myötä.

Viipurilaislehden kirjoittajakin pohti suomenkielisen lehden taloutta. Vaikka talonpojat eivät itse ymmärtäisi hankkeen merkitystä, lehtiprojektilla ei olisi huolta. Hän uskoi K.W.:n tapaan, että kuntien tukipylyväistä löytyisi hyväntahtoisia tilaajia, jotka jakaisivat tarvitseville lehtiä ilmaiseksi. Tämä liittyi hänen mielestään aikakauden henkeen, jonka myötä yleishyödyllisiä yrityksiä alettiin arvostaa.

Kuten totesin, *Wiborgin* teksti julkaistiin 14. syyskuuta 1855. Ehkä viipurilaislehdessä oltiin jo silloin tietoisia suomenkielisen lastenlehden julkaisuluvan hakemisesta, sillä *Lukemista Nuorisolle* -lehdelle myönnettiin julkaisulupa saman vuoden lokakuun 17. päivänä.¹ Mikäli arvelu pitää paikkansa, *Wiborgin* tavoitteena oli saada osa lehtihankkeen kuniasta ja ideoinnista, vaikka se nostikin

Kuopio Tidningin kirjeenvaihtajan osuuden näyttävästi esiin. Toimimalla näin se vähensi hankkeeseen ryhtyvien itsenäistä merkitystä. Lastenlehti-ideat tulivat muualta, eivät niiden toteuttajilta. Positiivisessa hengessä kirjoitettu *Wiborgin* teksti on tulkittavissa osittain ilmentymänä lehdistön keskinäisestä kilpailusta. Toisaalta tekstissä voi tunnistaa tuulahduksen aikakauden aatteellisesta ilmapiiristä, pyrkimyksen rakentaa isänmaata ja isänmaallisuutta. Ensisijaisesti lehden perustamista käsitelleet kirjoitukset näkivät talonpojat uuden lehden kohderyhmänä. Toisaalta myös varattomat vaikuttavat kuuluneen kohderyhmään, sillä molemmissa kirjoituksissa nostettiin esiin tarve jakaa lehteä ilmaiseksi. Siten myös torpparit ja mäkitupalaiset lapsineen vaikuttavat olleen osa kohderyhmää.

Kun tieto lastenlehden perustamisesta tuli julki, hanketta käsiteltiin monessa lehdessä² jo ennen ensimmäisen numeron ilmestymistä. Esimerkiksi 10. joulukuuta 1855 päivätty *Morgonbladet* tarkasteli hanketta luokkatietoisin odotuksin. Lastenlehdellä toivottiin olevan vaikutusta alempien luokkien koulutukseen, mutta sen odotettiin tuovan helpotusta myös ruotsinkielisille vanhemmille. He saattoivat nyt tutustuttaa lapsensa kieleen, jonka tunteminen tuli yhä tärkeämmäksi.

Joulukuun 11. päivänä 1855 päivätyn *Åbo Underrättelserin* mukaan *Eoksen* hengessä tehtävän lehden tulevaisuutta ei voitu ennakoita. Silti sen arveltiin olevan vaikuttavampi kuin monet muut yritykset yhdessä. Erityisesti annettiin arvoa sille, että koulutus leviäisi kaikkiin yhteiskuntaluokkiin. Lastenlehden merkitys lukutaidon edistämisessä rinnastettiin pappien toimiin:

1 *Helsingfors Tidningar*, 20.10.1855.

2 Ks. *Helsingfors Tidningar*, 82/1855, *Åbo Underrättelser*, 84/1855, *Suometar*, 43/1855, *Litteraturblad*, 12/1855, *Helsingfors Tidningar*, 94/1855, *Kuopio Tidning*, 49/1855, *Morgonbladet*, 95/1855, *Åbo Underrättelser*, 98/1855, *Suometar*, 52/1855. Lisäksi kustantajan ennakkomainontaa julkaistiin *Suomettaressa* 48 & 50/1855 ja *Helsingfors Tidningarissa* 94/1855.

Gäller det om hvarje folkskrift eller tidning som kan lifwa läslusten hos Finlands allmoge och wäcka honom till befinning och eftertänka, till själensoch hjertats lyftning och förädling, till andlig och lekamlig werksamhet, gäller det säga wi, att de utgöra "prestenskapets bästa bundsförwandter" i den stridande församlingen; huru mycket mer skall det ej gälla denna barntidning, hwars mål går presternas sträfwan så nära. Det ligger således i det allmänna bästa att hwar i sin stad, hwad på honom ankommer, befordra spridandet af den gäneliga läsning, som erbjudes folket.

Uutta julkaisua ei nähty *Åbo Underrättelserissä-kään* pelkkään lapsille suunnattuna lehtenä. Sen sijaan siitä tulisi olemaan hyötyä koko kansan sivistämisen kannalta.

Kun *Lukemista Nuorisolle* alkoi ilmestyä vuonna 1856, se sai runsaasti positiivista huomiota niin suomen- kuin ruotsinkielisissäkin lehdissä. Julkaisua käsiteltiin sisällön, ei lukijakunnan näkökulmasta – yhtä vaikutusvaltaista lehteä lukuun ottamatta.³ Uuden lehden ylistäjiin liittyi toimittaja, professori J. V. Snellman (1806–1881), joka kirjoitti siitä *Litteraturbladissa* 6/1856 positiivisen sävyyn. Uusi lehti oli Snellmanin mielestä tärkeä kansanopetuksen kannalta. Se oli korvaamaton lahja suomalaisille nuorille, sillä heille ei ollut vielä riittävän paljon tarjolla hyvää luettavaa. Snellman näki lehden ensisijaisesti nuorten julkaisuna, mutta hänen mielestään se tarjosi opittavaa myös sitä tilaaville vanhemmille. Lehden kohderyhmään kuului Snellmanin mielestä muitakin kuin lapsia.

Ensimmäinen itsenäinen suomenkielinen lastenlehti

Lukemista Nuorisolle -lehden ensimmäisen numeron ilmestymisajankohdaksi on merkitty tammikuu 1856 ja viimeisen – numeron 21 – vastaavasti saman vuoden marraskuu. Lehden toimittajaksi oli valittu Eero Salmelainen (1830–1867), joka tunnettiin jo kansansatu-

kokoelmien toimittajana. Kaksi kertaa kuu-kaudessa ilmestyneen porvoolaislehden kustantaja oli G. L. Söderström (1831–1912). Ensimmäisessä numerossa oli kahdeksan sivua ja peräti kolme kuvaa.

Vaikka *Lukemista Nuorisolle* -lehdelle oli kertynyt jo ennen ilmestymistään luokkatietoisia odotuksia, luokkatietoisuus näkyi siinä niukalti. Lehti koostui pääasiassa uskonnollisista teksteistä, tietokirjallisuudesta, runoista, saduista ja kertomuksista, mutta toisaalta kaikissa tekstityypeissä käsiteltiin jonkin verran köyhiä tai työväkeä.

Ensimmäisen numeron toisena kansilehtitekstinä oli lastensaarna *Jesus on parhain ystävämmme*. Nuoria puhuteltiin saarnassa suoraan ja heidän kotiolonsa huomioitiin. Lukijoiden hellien vanhempien todettiin rakastavan lapsiaan kaikesta sydämestään köyhyydestään huolimatta. Saarnaa voi pitää kädenojennuksena niille, jotka vaativat lehdeltä luokkatietoisuutta. Saarnan viittausta kotiolojen köyhyyteen on pidettävä vähemmän tietoisena pyrkimyksenä huomioida yhteiskuntaluokat, jos ei jopa uskonnolliseen retoriikkaan kuuluvana. Maallisen elämän köyhyyden nostaminen esiin sisälsi ajatuksen taivaallisen elämän rikkaudesta. Saarna onkin luettavissa kahdelle kohderyhmälle suunnattuna tekstinä. Lapset poimivat tekstistä konkreettisen tason eli oikeat köyhät vanhemmat, mutta kristinuskoon perehtyneet vanhemmat tunnistivat sen uskonnollisen merkityksen.

Lastensaarna ei todennäköisesti ollut lehden toimittajan kirjoittama, vaan hänen kääntämänsä. Lehtitekstien kirjoittajia ei useinkaan mainittu 1850-luvulla, eikä *Lukemista Nuorisolle* juuri poikennut tästä käytännöstä.

Kahdeksannessa numerossa julkaistiin kertomus *Parahin kiitos*, jonka alaotsikkona on *Opettawainen kertomus*. Siinä rikas nuorukainen haluaa kiittää Jumalaa paranemisestaan. Nuorukainen päätyy sairastuoteella olevan

3 Ks. *Suometar*, 2, 7, 11, 23, 26 & 50/1856 ja *Helsingfors Tidningar*, 4, 13, 46, 49 & 53/1856.

N:o 2.

Tammikuussa.

1856.

LUKEMISTA NUORISOLLE.

Hinta vuosikerrasta en 80 kop. Porvoossa ja postin kautta 92 kop. hopeassa.

Röyhän lapsen laulu.

Millä maksan maanmon maion,
Millä koston äitin koulun,
Millä waiwat vanhempani?

Maksanko marjoilla kesällä,
Koston koiwun jältöfillä?
Ei marjat mitänä maksa,
Maanmon maitojen eholla,
Ei ne kosta koiwun jället,
Kosta ei kouluja emoni.

Ammunko jontsenen joelta,
Wirralta wiberwän kinnun?
Ei se vielä sittekänä

Maksa ei maitoa emoni,
Kosta ei äitin koululoita,
Ei waiwoja vanhempani.

Maksa Jesus maanmon maiot,
Kosta Luoja äitin koulut,

Maksa waiwat vanhempani,
Suolet kaikki kantajani!

Kant. II. 154.

Olenko Jeesuksen ystävä?

Biiteiksi, nuoret ystäväni, puhuinme Herasta Jeesuksesta, joka ystäväämme on parahin, ja muistelimme niiden autuutta ja onnea, joita Hän rakastaa ja suojelee. Waan kulas meistä Hänen ystävänsä on? Tätä olisi tarwis tietääksemme. — Hän sanoo itse: »minä rakastan niitä, jotka minua rakastawat;» waan mistä nyt tiedämme, jos me rakastamme Jeesusta? — Tuulensa muutamia merkkiä olewan, joista Hänen ystävänsä voimme tuntea; ja näistä merkistä juuri tahden tässä teille nyt puhella.

Ensinnäkin voimme sitä Jeesuksen ystäväntuntea, että he uskolla Hänen sanaansa

köyhän kalastajan pirttiin, jossa ”seisoi kahdeksan melkein alastointa lasta, silmät kyyneleissä ja posket ruu’an puutteesta waaleina”. *Parahin kiitos* kuuluu lastenlehden harvinaislaatuisiin työväenelämän kuvauksiin. Kukaan ei hoida lapsia, sillä heidän äitinsä oli kuollut muutamaa päivää aiemmin. Kirjoituksen saattoi tulkita orpolapsikertomukseksi. Se päättyi opetukseen, jonka mukaan armeliaisuus sekä leskien ja orpojen auttaminen on paras kiitos Jumalalle.

Opettavais-uskonnollisiin kertomuksiin kuului yhdeksännen numeron *Weljesten omenat*. Siinä talonpoika tuo vaimolleen ja neljälle pojalleen omenan kullekin tuliaisiksi. Vanhin poika syö omenan, mutta säästää siemenet kasvattaakseen niistä omenapuita. Nuorimmainen hotkii omenansa ja saa vielä äitinsäkin omenasta puolet, mutta heittää siemenet menemään. Keskimmäisten lasten toiminta on yhteiskunnallisesti kiinnostavinta. Toinen heistä kerää kuopuksen heittämät siemenet ja kylvää ne peltoon, mutta oman omenansa hän myy niin, että saattaa ostaa kymmenen omenaa. Isä puistelee päätään ja toteaa, että poika on toiminut viisaasti, mutta ei luonnollisesti. Isän sanoin: ”Warjelkoon Jumala, ett’ei sinusta ahnasta woiton pyytäjää tulisi!”

Vastaus oli luettavissa osaltaan omavaraisaloudessa elävien mielipiteenä, mutta myös heijastuksena aikakauden talouskäytännöistä. Maaseudulla oli yleistä 1800-luvulla, että kaikki tai pääosa tarvittavista tuotteista valmistettiin itse. Tältä osin kertomus tuntuu puhuttelleen varsinkin maaseutuväestöä.

Ensisijaisesti kyse oli silti uskonnollisista arvoista ja *Raamatun* tulkinnasta. Varsinkin neljännen lapsen teko sinetöi tämän tulkintamallin. Eljas, kertomuksen ainoa nimeltä mainittu perheenjäsen, vie omenansa naapurin kuumetautia sairastavalle Yrjölle, vaikka potilas kursailee eikä tahdo ottaa omenaa. Jotta kertomuksen opetus ei olisi jäänyt epäselväksi, isä kysyy lopuksi pojiltaan, kuka toimi parhaimmalla tavalla.

Köyhän hyvät teot palkittiin *Marjan poimija* -nimisessä kertomuksessa, joka julkaistiin numerossa 15. Siinä Irma-tyttö ruokkii latoon päätynyttä sairasta puujalkaista sotamiestä. Kun sotilas kuulee Irman vanhempien olevan vähävaraisia, hän torjuu avun, koska epäilee sen alkuperää. Irma paljastaa poimivansa mansikoita matkallaan naapurikylän kouluun ja saavansa rahaa mansikoiden myymisestä. Irman vanhemmat tietävät tyttänsä toimista ja hyväksyvät ne. He toteavat, että ”itse olemme köyhiä, vaan on monta meitäkin köyhempää, ja semmoisia tulee meidän auttaa, minkä suinkin taidamme”. Kun kenraali kuulee tilanteesta, hän vie potilaan lääkäriin ja palkitsee Irman ja hänen vanhempansa ostamalla heille heidän mökkipahansa. Vanhempien estellessä kenraalia tämä toteaa, että lahja ei ole suuri palkkio tehdystä työstä. Irma olisi ansainnut hänestä paremmankin palkkion, mutta ”sen antaa hänelle kerran vielä taiwaan Jumala”.

Tarinan kiinnostavuus on yksityiskohdissa. Päähenkilö ei ole taustaltaan ylä- tai keskiluokkaa eikä myöskään talonpojan lapsi. Irma ei edusta lehden potentiaalista tilaajakuntaa, eikä hän ole taustaltaan tyypillinen lastenlehden kertomuksen sankari. Hän saattaa olla torpparin lapsi, mutta todennäköisemmin hänen vanhempansa ovat mäkitupalaisia, koska kertomuksessa korostetaan perheen vähävaraisuutta. *Marjan poimija* ei opeta aikakauden tendenssikirjallisuuden tapaan, miten lapsipäähenkilön on suhtauduttava alempiin yhteiskuntaluokkiin. Sen sijaan se opettaa, että köyhien hyvät teot palkitaan sekä tässä maailmassa että tuonpuoleisessa.

Kertomus on kiinnostava myös kouluviitauksensa takia. Kertomuksen pohjalta lukija olettaa, että Irma käy päivittäin naapurikylässä koulua aikana, jolloin kansakoulun organisoimisesta oli vasta alettu keskustella. Missä määrin mäkitupalaisen lapsella olisi ollut aikaa, varaa ja mahdollisuuksia koulunkäyntiin 1800-luvun puolivälissä? Tosin kaupunkeihin oli alettu perustaa köyhäinkouluja ja pikkulas-

ten kouluja väkiluvun kasvaessa 1840-luvulta lähtien. Kaupungeissa toimi myös sunnuntai-kouluja, jotka oli tarkoitettu käsityöläis- ja työläisnuorisolle. Niiden tehtävä oli välittää yleissivistystä, ja vuonna 1842 ne määrättiin pakollisiksi kouluiksi.⁴ Maaseudulla tilanne oli toinen. Siellä kansanopetusta annettiin 1850-luvun alkupuolella – ja vielä pitkään sen jälkeenkin – lukkarin- ja pitäjänkouluissa, kyläkouluissa, kinkerikuulusteluissa ja rippikouluissa. Lastenlehden kertomus olikin sisältöltään poikkeuksellinen aikana, jolloin kirjallisuutta ei arvostettu kansan keskuudessa.⁵

Ryysyjä ja rikkautta – tietokirjallisuutta lapsille

Kuudenteen numeroon valittu anonyymien kirjoittajan *Kaarina Maunutar* -artikkeli oli ainoa lehdessä julkaistu henkilöhistoriallinen teksti, jonka kohteena oli nainen. Siinä kuningas Eerik XIV (1533–1577) poimii pähkinämyyjänä toimineen Kaarina Maunuttaren eli Karin Mänsdotterin (1550–1612) hoviinsa ja menee hänen kanssaan kaksi kertaa naimisiin, jotta tämä saisi kuningattaren aseman. Artikkelissa käsitellään valtataisteluita ja kuninkaan syrjäyttämistä, mutta samalla luodaan kuva kuningattareksi nousseesta naisesta. Hänet esitetään auttavaisena työläistyttönä, hempeänä, hovitavat helposti omaksuvana, miellyttäväkäytöksisenä, oppivaisena ja kauniina. Artikkelissa korostetaan puolisoiden epäsuureista rakkautta muun muassa kuninkaan laululla:

*Ei Kaarinalla rikkautta,
Mitäpä siitä huolinkaan;
Hänellä ompi rakkautta
Ja se paras minusta waan.
Seuratkoon miki mieltähän:
Mie en heitä tyttöän.*

Kaarina Maunuttaren elämässä oli kyse tosielämän ryysyistä rikkauksiin –tarinasta samoin kuin kymmenennen numeron kertomuksessa *Nöyryys saa kostonsa*. Siinä sikopaimen Felix eli Felice Peretti (1521–1590) päätyi paaviksi. Tämä suurta yleisöä puhutteleva satu- ja kertomustyyppejä tunnetaan jo faaraoiden Egyptistä, jossa *Kabden veljeksien sadun* -nimellä kulkeva *Anup ja Bata* kertoi maatyöläisen nousemisesta hallitsijaksi.⁶ Tosin ylempiin sosiaaliluokkiin siirtymisestä kertovat sadut alkoivat yleistyä Euroopassa vasta 1550-luvun jälkeen.⁷ Siten tosipohjaisilla historiallisilla artikkeleilla oli vahva kerronnallinen pohja.

Lukemista Nuorisolle -lehden numerossa 19 oli lastenkulttuurin kannalta huomionarvoinen anonyymi artikkeli *Kuinlapset Lonnissa viettävät pyhäpäivänsä*. Pyhäkoulupäivän kulun ohella siinä kuvataan lyhyesti lasten omaa vapaa-aikaa:

Siitä kello kuuteen on joutoaikaa, jota kukin viettää mieltänsä myöten: mikä lukee jotakuta kirjaa kotonansa, mikä taas käypi köyhiä naapuriansa katsomassa, osoittaakseen heille jotakin maallista apua elikkä Jumalan sanaa ja armolupauksia heille selittääkseen.

Lasten omaa toimintaa ja kulttuuria ei näihin aikoihin juuri käsitelty asiapohjaisissa lehtikirjoituksissa. Siten teksti oli poikkeuksellinen lapsuuden historian tallentajana, vaikka aiheena ei ollutkaan suomalaisten lasten elämä. Samalla teksti tuntuu viittaavan siihen, että lapsilukijoiden tulisi konkreettisesti auttaa köyhiä naapureitaan ja keskustella heidän kanssaan kristinuskosta. Epäselväksi jää, mitä köyhien lasten pitäisi sanan kuulemisen ohella tehdä.

4 Aimo Halila, ”Kansanopetus,” teoksessa *Suomen kulttuurihistoria*, vol. 2, *Autonomian aika*, toim. Päiviö Tommila, Aimo Reitala & Veikko Kallio (Helsinki: WSOY, 1983), 166.

5 Vrt. Halila, ”Kansanopetus,” 165, 167.

6 Niklas Bengtsson, *Sadunkertojat: Satuperinnettä Kaksoisvirranmaasta 1900-luvun alkuun* (Helsinki: Avain, 2019), 23.

7 Satu Apo, *Ihmesatujen historia* (Helsinki: SKS, 2018), 37–38.

Lehtisaduista kirjallisuudeksi

Lukemista Nuorisolle -lehdessä oli vain 15 proosa faabelia ja kolme runofaabelia kymmenkunnan ihmesadun ja muutaman hölmöläissadun lisäksi. Ei ole yllättävää, että faabeleissa oli niukalti työväenkuvausta. Poikkeuksen muodosti toisessa numerossa julkaistu *Muuriainen ja Paimen* -faabeli, jossa otsikosta huolimatta paimen on sivuosassa. Satu kertoo koston kierteestä. Paimen on polttanut muurahaispesän muurahaisen purtua häntä. Niinpä muurahainen hakee apua Jumalalta. Varsinaiseksi tarinaksi muodostuu Jumalan suuttuminen muurahaiselle ja kiistan todistajan, hämähäkin, palkitseminen.

Neljännän numeron *Satu Pienestä Paavosta* kertoo mökin pojasta, joka näkee enkelin äitinsä kuolinvuoteella. Anonyymi satu kuului ajalle tyyppillisten orpopoikien ja -tyttöjen kovia kokemuksia kuvaileviin tunteellis-uskonnollisiin satuihin.

Kahdeksannen numeron monivaiheisessa veijarisadussa *Weljesten perintö* vanhemmat veljet ovat uutteria, mutta nuorin veli, Tuhkimo, joka makailee uunin päällä, onnistuu lopulta huiputtamaan itselleen kultaa ja hopeaa Wete hisen pojalta. Siten satu kuuluu ryysyistä rikkauksiin -perinteeseen.

Kymmenennessä numerossa julkaistussa *Pieksun nokassa* -sadussa jättiläinen istuu kirkon katolla, koska hänen on ommeltava pieksut itselleen. Ompeluksen pikilangat riippuvat maassa, ja mies ajaa reellään niihin. Samalla jättiläinen vetää lankaa äijineen ja hevosineen ompeleeseensa. Niinpä hänen on vasaroitava rikat tasaisiksi. Jättiläinen on toimintansa takia harvinainen fantasiahahmojen luokassa. Fantasiaolentoja ei esitetä useinkaan työntekijöinä.

Päätoimittaja Eero Salmelainen julkaisi *Lukemista Nuorisolle* -lehden kirjoituksia uudelleen kirjoissaan. Hänen *Pääskyisen Pakinat* -teoksensa, jota käytettiin koulujen lukukirjana, ilmestyi ensimmäisen kerran vuonna 1857, ja siihen valikoituivat muun muassa *Satu Pienestä Paavosta*, *Parahin kiitos* ja *Kaarina Mau-nutar*. *Muuriainen ja Paimen* -faabelin Salmelainen julkaisi uudelleen *Suomen kansan satuja ja tarinoita* -kokoelmansa kolmannessa osassa vuonna 1863 nimellä *Hämähäkki ja Muuriaiset*. *Weljesten perintö* -sadun Salmelainen liitti puolestaan *Suomen kansan satuja ja tarinoita* -kokoelmansa neljännen osan (1866) saduksi. Kansansivistystyön alkuvaiheissa on nähtävissä myös häivähdys työväen huomioimista.

Lähteet

Lehdet

Helsingfors Tidningar
Kuopio Tidning
Litteraturblad
Lukemista Nuorisolle
Morgonbladet
Suometar
Wiborg
Åbo Underrättelser

Kirjallisuus

Apo, Satu. *Ihmesatujen historia*. Helsinki: SKS, 2018.
 Bengtsson, Niklas. *Sadunkertojat: Satuperinnettä Kaksoisvirranmaasta 1900-luvun alkuun*. Helsinki: Avain, 2019.
 Halila, Aimo. ”Kansanopetus.” Teoksessa *Suomen kulttuurihistoria*. Vol. 2, *Autonomian aika*, toimittaneet Päiviö Tommila, Aimo Reitala & Veikko Kallio, 165–174. 2. p. Helsinki: WSOY, 1983.

UURAAAN UHMAKKAAT LASTAAJAT

Stuubarit ja stuubari-instituutio 1850–1910-luvuilla

Martti Kosonen

FL, Rauma

Illalla 19. syyskuuta 1893 levisivät kulovalkean tavoin villit surmahuhut Viipurin ulkosatamassa Uuraassa. Kahden lotjan välistä oli löydetty miehen ruumis, joka tunnistettiin Wilhelm Mylleriksi. Tapaturmaan ei juurikaan uskottu. Asiasta nostettiin oikeusjuttu Pietari Kivistöä vastaan.

Tutkintoa Wilhelm Myllerin kuoleman johdosta jatkettiin taas eilen raastuваноikeudessa. Todistajia oli 10 henkeä. Näistä tiesi luotsi Samuel Mutka kertoa, että kun viime kesänä eräs englantilaista laiwa tarjottiin lastattawaksi kauppahuone Hubbart & Kumpp:in puutawaroilla, niin syntyi kilpailu konttoorien lastaajain ja Myllerin lastaajain välillä. Kapteeni suostui ottamaan Myllerin lastaajat lastaamaan laiwa. Silloin oli Hubbartin lastaaja Petter Kiwistö sanonut: ”Nyt saatte laiwanne lastattawaksi, mutta kyllä sitte tulette muistamaan minua.”

Ote lehti uutisesta kertoo Viipurin raastuvan oikeuden istunnosta, missä selviteltiin Wilhelm Myllerin epäselvissä olosuhteissa tapahtunutta kuolemaa.¹ Näennäisesti kysymyksessä oli kahden lastaajan, *stuubarin*, välisestä kiistasta, joka sitkeiden huhupuheiden mukaan oli syynä murhatekoon. Näyttöä murhaan ei oikeuden mielestä löytynyt, ja kuoleman katsottiin olevan seurausta tapaturmasta. Toisaalta huhuilla oli kaikupohjaa. Myllerin ja Kivistön lastauskiista sijoittui suurempiin ”ympyröihin” Uraan satamassa, stuubareiden

asemaan ja merkitykseen työyhteisössä sekä koko lastaustoiminnassa.

Työ vaatii tekijänsä, lastaus ripeän lastussakkinsa

Tapahtuman ajankohtana Uuras oli Suomen huomattavin sahatavaran vientisatama. Ulkomaan vientiä harjoittivat pääasiassa viipurilaiset kauppahuoneet. Lastaussakit toimivat kauppahuoneitten palveluksessa olevien stuubareiden ohjauksessa. Lastattavana oli sekä purjealuksia että höyrylaivoja. Tuottoisinta oli höyrylaivan lastaus, joten Pietari Kivistön harmistus oli ymmärrettävää. Hyvän ansiomahdollisuuden menetys aiheuttaisi nurinaa hänen lastaussakissaan. Yhteispeli sakin kanssa oli saanut kolauksen, joka saattaisi alentaa työtehoa. Toisaalta Hubbartin laivauksissa oli ruuhkaa, ja lastaussakit täystyöllistettyjä. Niinpä kapteeni teki vakiintuneesta käytännöstä poikkeavan ratkaisun. Hän sivuutti kauppahuoneen oman stuubarin ja valitsi Myllerin, joka oli itsenäinen yrittäjä (palaan tähän jäljempänä). Myllerin lastaussakin avulla laiva pääsisi matkaan turhia viivytelemättä. Ostaja saisi pikimmiten puulastinsa ja myyjä maksunsa.

Joutuisa lastaaminen oli stuubareiden vastuulla. Kysymys oli lastaussakin jäsenten välisestä suhteista, *inhimillisten* voimavarojen hallinnasta, mikä lisäsi paitsi lastaajien omaa

¹ *Wiipuri*, 28.6.1894, 3.

myös myyjien, ostajien ja rahtilaivojen taloudellista tulosta. Vastaavanlaisten, taloudellisessa toiminnassa havaittujen, inhimilliseen kanssakäymiseen liittyvien ilmiöiden tutkimiseksi kehiteltiin taloustieteen piirissä vuosituhanen vaihteessa *sosiaalisen pääoman* käsite *taloudellisen pääoman* käsitteen rinnalle. Historian tutkimuksessa sosiaalisen pääoman käsite on myös osoittanut käyttökelpoisuutensa, kun seurataan inhimillisen toiminnan *kehitystä* tai *muutosta*.²

Tutkimuskysymykset ja lähdeaineisto

Artikkeli liittyy kirjoittajan *Uraan uhmakkaat lastaajat* -projektiin³ ja syventää käsitystä Uraan sataman stuuvereista ja stuuvari-instituutiosta. Projektin kahden ensimmäisen osan tarkastelukulma oli *taluspainotteinen*. Uraan lastaajat olivat pelinappuloita pelissä, joka käytiin puutavaran viejien, -ostajien ja -laivarahdin kuljettajien välillä. Nyt pyrin valottamaan ennen kaikkea stuuvereiden toimintaan liittyviä *sosiaalisia tekijöitä* soveltamalla sosiaalisen pääoman käsitettä.

Tutkimuskysymykseni ovat: Mitkä olivat edellytykset stuuvari-toiminnan synnylle? Miten stuuvari-instituutio kehittyi ajan saatossa? Minkälaisia uhkia oli stuuvarien toiminnalle ja miten niistä selvittiin? Mikä merkitys oli sosiaalisilla ilmiöillä kuten luottamuksella lastauksen *sujuvuuden* kannalta?⁴

Lähdemateriaalina ovat eri digitaalisista arkistoista löytyvät ajankohdan henki- ja papin- kirjat sekä viipurilaiset sanomalehdet. Lehti- artikkelit kopioitiin ja järjestettiin aiheittain.⁵

Kun analysoin Uraan stuuvereiden sosiaalista pääomaa, käytän lähtökohtana näkemystä, jonka mukaan yksilöiden väliset jatkuvat sosiaaliset siteet mahdollistavat sen, että heidän toimintansa muuttuu ennustettavaksi. He kekevat etunsa yhteneväisiksi, ja heidän välilleen syntyy keskinäistä *luottamusta*. Luottamuksen syntyminen vaatii aikansa ja vankistuu ajan kuluessa. Henkilön sosiaalista pääomaa ei voi suoranaisesti mitata. Se on verrannollinen hänen luottamussuhteisiinsa, siihen, kuinka tiiviisti hän *verkostoituu* suhteessa yhteisönsä ja sen ulkopuolisiin toimijoihin. Verkostoitumista voi pitää sosiaalisen pääoman *lähteenä* ja luottamusta sen *tuotoksena*. Molempia voidaan käyttää arvioitaessa sosiaalisen pääoman suuruutta eri ajankohtina. Luottamus kohdistuu henkilöön. Instituutiota kohtaan tunnetaan sen sijaan *luottavaisuutta*. Ero perustuu siihen, että henkilö koetaan luottamussuhteessa ailahtelevammaksi kuin instituutio, joka toimii tiettyjen sopimusten tai käytäntöjen mukaisesti. Luottamus ja luottavaisuus muodostavat yhdessä organisaation *luottamusrakenteen*. Vankka luottamusrakenne edistää organisaatiossa sekä yksilöiden hyvinvointia että toiminnan sujuvuutta. Perusoletta-

2 Jarkko Keskinen & Kari Teräs, ”Sosiaalinen pääoma ja luottamus: Miten tehdä näkymätön voimavara näkyväksi,?” teoksessa *Luottamus, sosiaalinen pääoma, historia* (Turku: Turun historiallinen yhdistys, 2008), 7–9.

3 Martti Kosonen, ”Uraan Uhmakkaat Lastaajat - Oman Onnensa Seppinä 1897–1914,“ <http://hdl.handle.net/10138/319831>; Martti Kosonen, ”Uraan uhmakkaat lastaajat: Historiankirjoituksen vinoumat aikalaislähteiden valossa,“ teoksessa *Merikarjala: Suomenlahden rannikon kulttuurinen kohtaamispaikka*, toim. Pekka Suutari (Helsinki: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura ry, 2022). Edellinen teos perustuu Uurasta käsitteleviin aikalaiskirjoituksiin sanoma- ja aikakauslehdissä ja luo yhtenäisen ja esityksen Uraan työväen, erityisesti lastaajien järjestäytymisestä. Jälkimmäinen teos käyttää edellistä teosta pohjana ja analysoi tutkimuskirjallisuuden poikkeavia tulkintoja Uraan työväen järjestäytymisestä.

4 Jouko Kajanoja, ”Sosiaalinen pääoma: Yhteisöllisyyden paluuta vai henkistä väkivaltaa,“ *Yhteiskuntapolitiikka* 74, no. 1 (2009): 77.

5 *Karjala*, 20.11.1930, 2. Uraan työväentalo tuhoutui palossa. Tulipalo hävitti ullakon ja siellä olleen työväenyhdistyksen arkiston. Siksi alkuperäislähteinä on turvauduttu sanomalehdistön uutisointiin.

mukseni mukaan tiiviit sosiaaliset suhteet ja hyvän luottamusrakenteen tuottama taloudellinen *menestys* olivat keskeisellä sijalla Uuraan sataman lastauskulttuurissa.⁶ Syntyi ”hyvän” kehä, luottavuus kasvatti ansioita, mikä vahvasti luottamusta jne.

Uuraalaiset lastaajina

Paikkakuntalaisten osallistuminen sahatavaran lastaustoimintaan alkoi 1700-luvulla aputyövoimana laivaväen ohjauksessa ja useasti samoissa laivoissa, jotka kävivät vuosittain Uuraassa lastia hakemassa. Tutuus ja jatkuvuus toivat luottamusta paikallisten lastaajien ja laivaväen välillä, mikä loi edellytykset kehittää *vakinaisen* asutuksen keskuudesta⁷ ammattitaitoista työvoimaa Uuraan satamaan.⁸

Heidän saha -tuotteita hakiwat ennen enemmän englantilaiset purjelaiwat, joiden lastaamisesta etenkin Uuraalaisilla urakkamiehillä silloin oli paremmat tulot, kun viime vuosina, jolloin enintään norjalaiset puulasteja noutavat, ja rahtien huokeina ollessa usein pitävät omia laiwamiehiään lastaajina, johon toimeen engelskan merimiehet eiwät puutu.⁹

Uuraan satama sai piristysruiskeen, kun viipurilaisten kauppiaiden ajama vesitiehanke, Saimaan kanava, valmistui kesällä 1854. Rakennettiin kanavan sulkuihin sopivia lotjia. Keksittiin istuttaa lotjaan höyrykone, ja pian Saimaalla puksuttikin kymmeniä tervahöyryjä. Uuras oli ennen pitkää suursatama, jonka kautta kulki suurin osa Suomen sahatavarasta ulkomaille.¹⁰

Uuraan ja varsinkin Ravansaaren rantamille kohosi kauppahuoneiden lautatarhoja. Ne olivat välttämättömiä välivarastoja sujuvan kaupankäynnin takeeksi. Uuraan merkitys korostui laivojen koon kasvaessa. Viipuri-väylän mataluus vaikeutti täysien lautalastien vientiä kaupungista käsin. Viipurin vajaita lasteja täydennettiin Uuraassa, minkä lisäksi painolastissa saapuneet alukset ottivat sieltä koko lastinsa. Uuraan satama tarjosi työtä lautatarhoilla ja laivanlastauksessa. Samoja lautoja ja lankkuja siirreltiin moneen otteeseen hartiavoimin. Työtä riitti ja sen tekijöitä tarvittiin yhä enenevässä määrin. Uuraansalmen rantamat olivat muuttovoittoista seutua. Työväen töllejä kohosi tiheään tahtiin sekä Uuraaseen että Ravansaarelle, satamaseudun *ydinalueelle*. Henkikirjoittajan mukaan töllien asukkaat olivat mäkitupalaisia.

Ydinalueen työväestö ei ehtinyt kiireisenä kesän ja alkusyksyn laivauskautena hoitelemaan kaikkea työtä lautatarhoissa ja lastauksessa. Tarvittavaa lisätyövoimaa saatiin sekä ydinaluetta ympäröivistä kylistä että kauempaa, Kannakselta aina Terijokea myöten ja Saimaalta Joensuusta saakka. Lähikylistä tulittiin jalkaisin tai soutamalla. Kauempaa tulijat yöpyivät arkisin Uuraassa ja kauimmaisat kortteerasivat koko laivauskauten sataman liepeillä. Ydinalueen asukkailla nämä olivat ”syrjästä tulijoita”, ”ulkopuolisia”. Ulkopuoliset tulivat ”uurastoihin” vuosi ja sukupolvi toisensa jälkeen.

6 Petri Ruuskanen, *Sosiaalinen pääoma: Käsitteet, suuntaukset ja mekanismit* (Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, 2001), 7–34; Kaj Ilmonen, ”Sosiaalinen pääoma: Käsite ja sen ongelmallisuus,” teoksessa *Sosiaalinen pääoma ja luottamus* (Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 2000), 9–28;

7 *Kuljetustyöläisten Historia Vuoteen 1970* (Helsinki: Kuljetustyöntekijäin opintosektio, 1986), 21–24. Satamatyöläiset olivat yleensä ”työnhaussa kuljeksivaa kansaa, jonka oli pannut liikkeelle elinolojen kurjistuminen”, tavallisesti vuosittain vaihtuvaa, maaseudun maatonta liikkävää.

8 K. A. Lavonius, *Suomen Lastauttajain Liitto 1906–1956* (Rauma: s.n., 1956), 9.

9 ”Uuraasta,” *Ilmarinen*, 7.2.1882, 1.

10 Jyrki Paaskoski, *Viipuriin ja maailmalle: Saimaan kanavan historia* (Helsingissä: Otava, 2002), 7–184; Erkki Riimä, *Meren, kanavan ja laivojen Viipuri* (S.l.: Suomen laivahistoriallinen yhdistys, 1991), 43, 59–64, 123–131, 137–145.

Stuubarit ja stuuvari-instituutio

Vilkastunut satamatoiminta näkyi työväestön kasvuna sekä ydinalueella että lähialueen kylissä. Vuonna 1865 Uuraan ja Ravansaaren 559 henkilöstä jo 63 prosenttia kuului työväkeen. Uutena ammattinimikkeenä esiintyivät *stuuubarit*. Ensimmäinen stuuvari oli ruotsalainen merimies, laivatimpuri Johan Hedlund (1794–1867), joka vuonna 1823 nai luotsintyttären Eva Muurosen (1800–1878) ja kotiutui ravansaarelaiseksi. Kaikkiaan stuuvariteita on löytynyt eri lähteistä – henkikirjoista, papinkirjoista ja sanomalehdistä – vuosilta 1850–1915 yhteensä 67.¹¹

Kun laivaväki ei enää osallistunut lastaukseen, istutettiin stuuubarit opastavan laivaväen tilalle. Ensimmäiset stuuubarit olivat itsekin entisinä merimiehinä asiantuntijoita, joiden vastuulla oli sahatavaran oikeaoppinen lastaaminen. He johtivat lastaajien eli urakkamiesten toimintaa itse työhön osallistuen, kirjaimellisesti kädestä pitäen opastamalla. Uuraassa kehittyi omintakeinen, sahatavaran vientiin erikoistunut, stuuvari-keskeinen vientiorganisaatio, joka oli käytössä kaikissa Uuraassa toimivissa kauppahuoneissa. Niillä oli Uuraassa edustajansa hoitamassa käytännön asioita – esimerkiksi kirjuri, lautatarhanhoitaja tai isännöitsijä.

Stuuubarit olivat eliittiyöläisiä, mikä näkyi palkkausperusteissa. Jokainen laivaan lastattu sahatavarastandartti tuotti tietyn ennalta sovitun rahamäärän, mikä merkitsi sitä, että stuuubarit nousivat erityisasemaan paitsi työssä niin myös arkielämässä. Lisää arvostusta tuli läheisistä perhe- ja sukulaisuussuhteista arvostettuun luotsikuntaan. Sukuverkostoja syntyi avioliittojen myötä ydinalueen lisäksi myös Viipurinlahden kummankin rannan kyliin.

Ammatillisesti Uuraan stuuubarit muodostivat yhteisin pelisäännöin toimivan stuuvari-instituution. Muissa satamissa stuuvari tarkoitti yksityisyrittäjänä, lastauttajana toimivaa henkilöä, jolla oli palveluksessaan joukko lastausväkeä. Näissä satamissa stuuubarit kilpailivat keskenään laivojen lastauksista ja lossauksista.¹² Uuraassa stuuubarit olivat kukin kauppahuoneensa kirjoissa ja lastaus tapahtui heidän valvonnassaan yhtäläisin toimintatavoin, mikä konkretisoitui samanlaisena urakkahinnoitteluna sekä takasi lastausväen tasavertaisen kohtelun ja samalla työrauhan satamassa. Stuuvari-instituutio mukautui ajan haasteisiin. Kauppahuoneet vaihtuivat. Tapahtui konkurssseja, ja uudet yrittäjät astuivat tilalle.¹³ Euroopan kauppapolitiikassa siirryttiin merkantilismista vapaampaan talouspolitiikkaan. Valtioiden suojatullit

Uuraan sataman vientiorganisaatio

Kaavio 1.

11 Asiakirjojen perusteella vaikuttaa siltä, että viranomaisten oli vaikea löytää sopivaa nimeä stuuvarille: Brådernstagaren, Brådertgifvaren, EnkomStufvaren, Laivanlastaaja, Laiva-stuuvari, Lastaaja, Skeppsstufvaren, Stafvaren, Stasvaren, Sterfv, Stufvare, Stufvaren, Stufvares, Stusvaren, Stuuvari, Stuuvari, Tuusp, Tuuvaja ja Tuuvari. Lisäksi sanomalehdissä heitä kutsuttiin työnjohtajiksi ja päällysmiehiksi.

12 Ulla Heino, *Idylliä ja tehokkuutta 1875–2000* (Rauma: Rauman kaupunki, 2002), 31–33; Aina Lähteenoja, Osk. Pulkkinen ja Werner Hacklin, *Reposaaren historia* (Helsinki: s.n., 1942), 191, 192, 268, 269.

13 ”Myyty puutawarawarasto,” *Ilmarinen*, 8.11.1887, 2. Uutinen kertoo, että Rosenius & Sesemann’n konkurssissa lautatarhan osti Hackman & Co.

poistuivat.¹⁴ Merenkulussa siirryttiin vaihteittain uusiin laivatyyppeihin¹⁵. Rahtihöyrylaivat yleistyivät 1800-luvun lopulla.¹⁶

Laivojen kulku nopeutui, mikä johti eneneviin vaatimuksiin ripeästä lastauksesta, jotta satamassaoloaika saataisiin mahdollisimman lyhyeksi. Lastaustyö itsessään muuttuikin purjelaivojen aikaan hartiavoimin tehdystä, hitaasti etenevästä ”pistämällä” lastauksesta höyrylaivojen koneavusteiseen lastaukseen.¹⁷ Lisäksi maailmanmarkkinoiden suhdanteet vaihtelivat, mikä näkyi lastattavien laivojen määrissä.

Uuraan viisi

Uuraan satamassa kauppahuoneet hoitivat vuosikymmeniä lastauksen ”omalla väellään”. Lastaajat tekivät keväällä työsopimuksen tietyn kauppahuoneen kanssa. He olivat nimellisesti kauppahuoneen kirjoilla ja hakivat ”tilipussinsa” sen konttorista.

Laiwat tosin maksavat omat työntekijänsä. Mutta niinkuin tiedetään, täällä on tapana että sen kauppatalon konttoorista jolta laiwa lastaa otetaan päällysmieheltä (stuuvari) laiwan lastaus, sekä määrätään työmiehet ja maksetaan heille palkka, joten konttorit tulevat olemaan välittäjinä työ- ja päällysmiesten välillä. Kansan joukossa tosin liikkuu huhuja, että laiwoilta otetaan paljon korkeampi maksu työpalkkoiksi, kun mitä miehille työstä maksetaan.¹⁸

Raha tilipussiin tuli laivan maksamasta lastauspalkkiosta kaaviossa 2 esitetyllä tavalla: Laivan kapteeni suoritti kauppahuoneelle palkkion (kohta 1.). Kauppahuoneet määrittivät keskinäisellä sopimuksellaan vuosittaisen ”lastaustaksan” eli paljonko lastaussakille laivausurakasta maksettiin (kohta 4.). Urakkahinta perustui lastattavan sahatavaran määrään standardeina ja yhtä standardia kohti määrättyinä hintana, joka jaettiin siten, että stuuvari sai ”päältä” määräosuuden (kohta 2.). Jäljelle jääneet rahat jaettiin muun lastaus-sakin kesken (kohta 3.). Laivauspalkkio oli suurempi kuin maksettu urakkahinta, ja erotuksen kauppahuoneet pitivät välityspalkkionaan.

Kauppahuoneet eivät olleet keskenään kilpailevia lastausfirmoja.¹⁹ Käytännössä ne toimivat vain lastausurakoiden välittäjinä.²⁰ Purjeitten aikakaudella ja pitkän laskusuhdanteen vallitessa 1800-luvulla oli kauppahuoneille edullista hoitaa sahatavaraa noutavan aluksen lastaus omalla työväellään siirrellen sitä tarpeen mukaan lautatarha- tai lastaus-työhön. Työväki oli vientirytyksen nimissä ja leivissä. Kun vienti sittemmin vuosisadan lopulla vilkastui, vaati lastaustoiminta yksinomaan siihen erikoistuneen työvoiman, stuuvarien johtamat lastaussakit, jotka olivat tietyn kauppahuoneen nimissä mutta ulkomaan ostajan leivissä. Heidän vuosiansionsa koostui

14 Sakari Heikkinen, *Suomeen ja maailmalle: Tullilaitoksen historia* (Helsinki: Tullihallitus, 1994), 245. Kauppavapauden periaate toteutettiin Suomessa lopullisesti vuoden 1879 elinkeinoasetuksella.

15 Hannu Kujanen, Suomen kauppalaivaston purjealus-kannan kehitys autonomian kauden lopulta 1874–1916,” teoksessa *Työ tekijäänsä kiittää: Pentti Virrankoski 60 vuotta 20.6.1989* (Turku: Turun historiallinen yhdistys ja Eero Kuparinen, 1989), 164–175; Yrjö Kaukiainen, *Ulos maailmaan!: Suomalaisen merenkulun historia* (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2008), 258–261. Laivojen miehistöt pienenevät, rahtimarkkinoiden kiristymisen vaati rationalisointia.

16 Asiantilaa käsittelivät tuolloin useat sanomalehdet kirjoituksissaan.

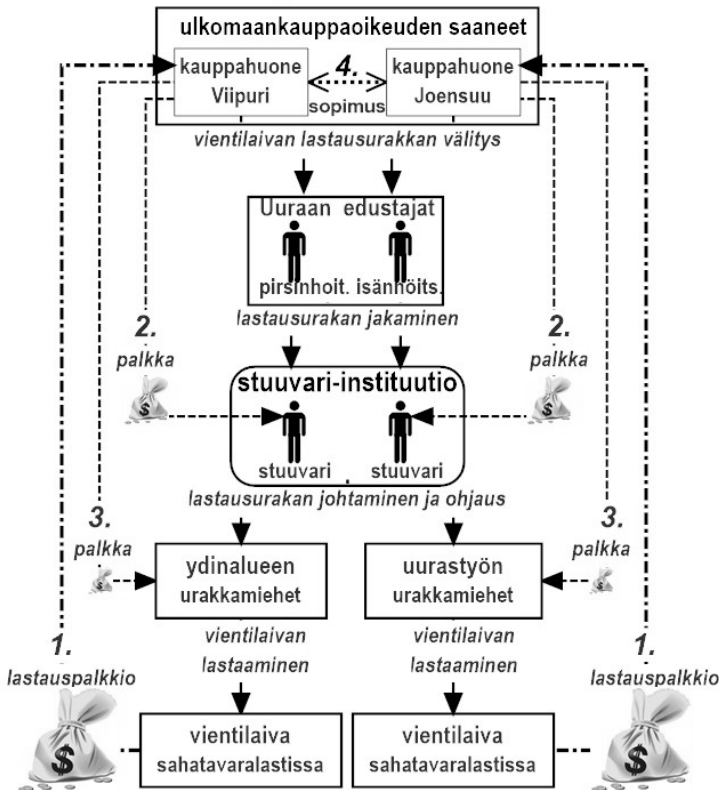
17 Pistolastauksessa pienehkön purjelaivan perään tehdystä luukusta työnnettiin laudat ja lankut yksitellen ruumaan. Höyrylaivalla laudat ja lankut nostettiin proomusta höyryn voimalla taakkana ja laskettiin ruumaan, jossa taakka purettiin ja useampi mies kiikkutti lautoja paikoilleen. Työ kävi joutuisasti verrattuna pistämiseen.

18 ”Uuraasta,” *Wiipurin Sanomat*, 16.11.1886, 2–3.

19 Kosonen, ”Historiankirjoituksen vinoumat,” 212–214.

20 *Suomen keskuskauppakamarin tiedonantoja*, 1.2.1929, 5.

"Uraan viisi" eli Uraan sataman lastauskulttuuri, ytimenä stuuvari -instituutio

Kaavio 2. Kahden kauppahuoneen esimerkkiin pelkistetty kaavio Uraan sataman lastauskulttuurista. Vientiorganisaation vaiheet eli työn kulku ja niiden keskinäinen riippuvuus on esitetty yhtenäisellä viivalla (nuolella) ylhäältä alaspäin. Rahavirrat ovat katkoviivaesityksenä. Stuuvarin palkkio oli 3–4 kertaa suurempi kuin urakkamiehen.

yksinomaan laivaurakoista, vaikka ”tilipussi” noudettiin kauppahuoneen konttorista.

Kummallista lakkoilua

Kesällä 1879 tapahtui Uraassa jotain ennen kuulumatonta. Siellä ”wikuroitiin” eli lakkoiltiin.

Wikuroimista työnteosta. Noin 70 paikolle työmiehiä Uraasta erään tämän kaupungin suurimpien kauppatalojen laiwain lastauksessa ovat viime maanantaina seisauttaneet työntekonsa, vaatimalla työpalkan lisäystä, mutta ovat jo

toisena päivänä jälleen menneet työhön, kun huomasiivat että kauppatalo sai helposti toisia miehiä sijaan, joista nykyisenä ahtana aikana ei olekaan puutosta. Tuohon kehnoon yritykseen oli heitä houkutellettu se seikka, että Joensuun firmat Uraasta olivat luultavasti jonkun satunnaisen kiireen tähden vähän lisänneet työpalkkoja.²¹

Uraassa selityksenä lakkoiluun voisi olla työyhteisön yhtenäisyys eli yhteisöllisyys työnantajansa huonoa palkkapolitiikkaa vastaan, kuten kävi Hallan sahoilla vuonna 1898.²²

21 ”Wikuroimista työnteosta,” *Ilmarinen*, 19.7.1879, 1.

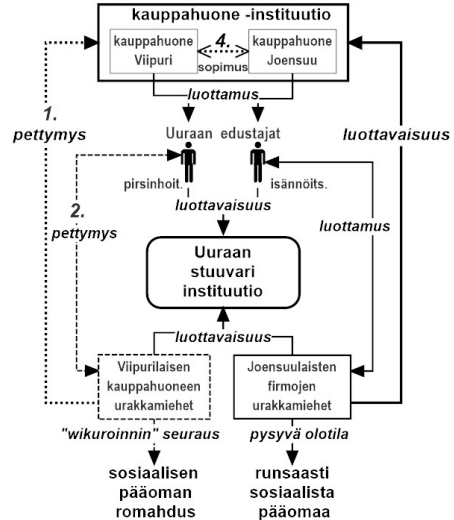
Mutta yhteisöllisyys ei selitä, miksi lakkoilun kohteena oli oma kauppahuone. Palkkauksesta syntyi riitaa, mikä itse asiassa ei ollut kummankaan osapuolen syytä.

Miksi *toisen* kauppahuoneen palkkojen korotus laukaisi ”wikuroimisen” omaa kauppahuonetta vastaan? Uraan lastauskulttuuri kehittyi näköisekseen vuosikymmenten kuluessa. ”Wikurointi” sai alkunsa luottamuksen pettäessä eli Viipurin kauppahuoneen urakkamiesten tuntiessa tullessa huijatuiksi. He olivat uskoneet vuotuista kontrahtia tehdessään palkkansa standardia kohti yhtä suureksi muiden kauppahuoneiden palveluksessa olleiden urakkamiesten palkkojen kanssa. Nyt heitä ei kohdeltu reilusti!

”Wikuroivat” urakkamiehet vaativat tasa-ikäistä kohtelua palkan suhteen. Kun tähän ei suostuttu, miehet vihapäissään ensin kieltäytyivät työnteosta mutta ottivat sitten kiltisti ”lusikan käteensä”, kun työ uhkasi tykkäänään loppua. Kauppahuoneen näkökannalta katsottuna wikurointi oli sopimusrikkomus. Työläiset olivat kukin tehneet kontrahdin Uraan edustajan kanssa ja sitoutuneet työhön tietyn palkkaeduin. Jos työ ei maistuisi, niin kauppahuone tarjoaisi lastausta niille, joita palkkatarjous tyydyttäisi. Tilanne on tiivistetty kaaviossa 3, jossa kuvataan kaavio 2 toimijoiden suhtautumista tilanteeseen luottamuksen ja luottavaisuuden näkökulmista.

”Mutta owat jo toisena päivänä jälleen menneet työhön”, totesi Ilmarinen edellä referoidussa uutisessaan ”wikuroinnista”. Työhön paluu ei kuitenkaan ollut näin yksinkertaista. Työkontrahtia oli työväen taholta rikottu. Miksi kauppatalo otti heidät takaisin? Vastaus pohjautuu valta-asemaan ja vallankäyttöön.

Viipurilaisen kauppahuoneen lastaajien ”wikurointi” sosiaalinen pääoma -käsitteen avulla tulkittuna.

Kaavio 3. Uraan lastauskulttuurin toimijoiden sosiaaliset suhteet luottamus- ja luottavaisuus -käsitteiden avulla havainnollistettuna ”Wikurointi” tilanteessa.

Taloudellista toimintaa harjoittavassa organisaatiossa valta-asemalla ja vallankäytöllä on keskeinen merkitys toiminnan sujuvuuden kannalta. Vallankäyttö ja luottamussuhteet kietoutuvat toisiinsa ja siirtyvät ryhmätasolle, kuten oli asianlaita Uraassa kauppahuoneiden, stuuvari-instituution ja urakkasakkien välisissä suhteissa. Institutionaalinen auktoriteettisuhte nojasi Uraassa sovittuihin palkkausperusteisiin ja vahvisti siten toimijoiden välistä luottamussuhdetta ja korosti keskeisen stuuvari-instituution merkitystä.²³

Kaaviossa 2 toimijoiden väliset, työn kulkua osoittavat, ylhäältä alaspäin johtavat nuolet kuvaavat myös valtasuhteita. Kauppatalot olivat haalineet itselleen oikeuden välittää lastausurakoita lastaajille. Viipurin kauppahuoneen

22 Risto Reuna, ”Kuinka käsitys ammattiyhdistyksestä kiteytyi,?” teoksessa *Arki ja murros: Tutkielmia keisari-ajan lopun Suomesta*, toim. Matti Peltonen, Yrjö Kaukiainen ja Hannu Soikkanen (Helsinki: Suomen historiallinen seura, 1990), 228.

23 Kaj Ilmonen, *Luottamuksesta kiinni: Ammattiyhdistysliike ja työorganisaation suorituskyky* (Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 1998), 50–52.

Miehiä kantamassa puulastia Uuraan satamassa 1920-luvulla. Kuva: Wiipuri-Yhdistys.

vallankäyttö oli delegoitu Uuraan edustajalle, pirsinhoitajalle, joka saattoi antaa urakan valitsemalleen stuuvarin johtamalle lastaussakille. ”Wikurointia” käsittelevän uutisen toteamus siitä, että kauppatalo saa helposti uusia miehiä ”wikuroivien” tilalle, kertoo pirsinhoitajan uhkauksesta, pyrkimyksestä käyttää valtaa.

Sopu kuitenkin syntyi työmiesten palatesa töihin. Työn sujuvuuden takia oli kauppahuoneelle nähtävästi edullisempaa ”armahtaa” tuttua sakkia kuin vaihtaa työväkeä.

Työväkeä kohtaan tapaus herätti laajaa, paheksunnan sävyistä uutisointia kotimaan porvarillisessa lehdistössä. Kauppahuoneitten kannalta Uuraan lastaajien keskuudessa syntynyt häiriö saattoi pahimmillaan rampauttaa sataman lastauskulttuuria, vaikuttaa negatiivisesti kauppahuoneiden maineeseen ostajien keskuudessa ja heikentää toimintamah-

dollisuuksia viranomaisten kanssa. Ratkaisu, miesten ottaminen takaisin töihin, sai uutiset loppumaan ja rauhoitti tulehtunutta tilannetta satamassa. Se myös kohensi urakkamiesten pohjamutiin valunutta luottamuksen ja luotavaisuuden tunnetta. Stuuvari-instituutiota ei jupakka suoranaisesti koskenut. Viipurin kauppahuoneen oman, luotettavaksi koetun stuuvarin johdolla urakkamiesten paluu entisiin hommiin oli kuitenkin helpompaa. Epäluulo Viipurin kauppahuoneen ”syntipukkia”, pirsinhoitajaa kohtaan alkoi lientyä, ja lastaamisessa päästiin palamaan tavanomaiseen päiväjärjestykseen.

Uuraan sataman valtasuhteet voidaan tiivistää kahteen käsitteeseen, *päätösvaltaan* ja *toimivaltaan*. Päätösvaltan haltijalla oli mahdollisuus kontrolloida lastausurakoita, sitä ”mitä tehdään”. Päätösvaltaa olivat perintei-

sesti käyttäneet vientitoimintaa harjoittavat kauppahuoneet välittäessään vientilajojensa lastauksen nimissään toimineille, stuuvarien johtamille lastaussakeille. Toimivaltaa, sitä ”miten tehdään”, käyttivät stuuvarit johtaessaan lastaussakkeja. Yhteiset pelisäännöt tiivistyivät stuuvari-instituutiossa ja konkretisoituivat urakkamiesten yhdenvertaisissa palkkausperusteissa.

Koko jupakka vaikuttaa kuitenkin vain pieneltä ”kauneusvirheeltä” suhteessa Viipurin sahatavaran kokonaisvientiin. Se oli pieni särö Uraan perinteisessä lastauskultuurissa, mutta kuitenkin osoitus sen muutosherkyydestä toimijoiden vakiintuneissa sosiaalisissa suhteissa.

Wilhelm Myllerin²⁴ hukkumista ja oikeudenkäyntiä käsittelevissä lehtiartikkeleissa hänen ammatikseen mainittiin työmies²⁵, lihakauppias²⁶ ja stufvaren²⁷. Ilmeisesti hän oli toimelias mies, joka lastaustyöhön kyllästyneenä ryhtyi ensin välittäjäksi talonpoikien lihakaupassa satamassa käyneille aluksille, sitten lastauttajaksi, omatoimiseksi ”stuuvariksi”. Satama työllisti lastaajia vaihtelevasti. Toisinaan laivoja oli ruuhkaksi asti, kun taas lastaajista oli pulaa. Niinpä Myller huomasi tilaisuutensa ansaita toimeentuloa organisoimalla tilapäisiä lastaussakkeja.

Myller rikkoi kuitenkin kirjoittamattomia sääntöjä ja tunki Pietari Kivistön reviirille. Hubbart & Co:n lastia noutamaan tullut laiva antoi lastausurakan Myllerille eikä Kivistöl-

le, kauppahuoneen omalle stuuvarille. Koko vakiintunut toimintatapa, kauppahuoneitten stuuvarien yksinoikeutenaan pitämä toimintavalta, joutui uhatuksi. Häiriö toimintavallasta poistui häirikön poistumisen myötä parin vuoden päästä, Uraan rettelöissä, toimintavalta karkaisi kokonaan stuuvarien käsistä.

Uraan rettelöt,

kesän 1896 valtakunnallinen uutisaihe

Kevään aluksi kuultiin Uuraassa järjestyttävä uutinen. Kauppahuoneet eivät palkkaisikaan enää lastausväkeä. Heti perään eräs kauppiasista, Carl Rosenius, ilmoitti ottavansa koko Uraan sataman lastaustoiminnan hoitoonsa. Osa stuuvareista ja urakkamiehistä yhdisti voimansa ja perusti Uraan työväen yhdistyksen (UTY).²⁸ Tarkoitus oli kilpailla Roseniuksen kanssa lastausurakoista. Lopulta kilpailijoita oli kolme, kun leikkiin ilmoitautui myös yllitullitarkastaja E. Jakobsson.²⁹

Kun kauppahuoneet vetäytyivät lastausurakoiden välitystoiminnasta, jäi päätösvaltaan Uraan satamassa valtatyhjiö, jonka kesän tultua täyttivät sahatavaraa noutamaan tulneiden laivojen kapteenit. Heidän tarjoamistaan urakoista ja samalla toimivallasta käytiin keskinäistä kilpailua kolmen tarjokkaan kesken. Yhteisesti sovittujen pelisääntöjen puuttuessa tilanteet ryöstäytyivät monesti käsirysyiksi, joita myöhemmin puitiin oikeudessa.³⁰

Stuuvarien joukossa vallitsi hämmennys ja neuvottomuus.³¹ Olemisen ja elämisen kivi-

24 Wilhelm Henrichsson Myller (1843–1893) oli helsinkiläisen räätälin poika, joka avioitui vuonna 1867 uuraalaisen Helena Alexanderintytär Ahokkaan kanssa. Perhe asui Ravansaarella, ja henkikirjoittajan mukaan Wilhelm oli ammatiltaan työmies.

25 *Wiipurin Sanomat*, 23.9.1893, 2; *Östra Finland*, 17.3.1894, 3.

26 *Wiipuri*, 18.5.1894, 4; *Östra Finland*, 18.5.1894, 3.

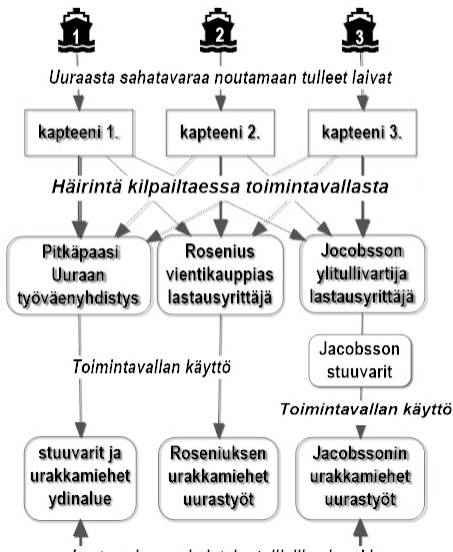
27 *Östra Finland*, 2.8.1894, 2.

28 ”Uuraasta,” *Wiipuri*, 3.4.1896, 3; ”Uraan työväenyhdistys,” *Wiipurin Sanomat*, 13.4.1896, 1.

29 ”Uuraasta,” *Wiipurin Sanomat*, 5.5.1896, 3. Artikkelissa tilannetta kummeksuu nimimerkki J. Topianpoika: ”Onko oikein ja kohtuullista, että tulliwirkamies ottaa itselleen sellaisen toimen kuin laiwain lastauksen ja lossauksen, eikä hänen pitäisi olla tämmöisestä syrjätoimesta vapaa?”

30 ”Oikeus- ja poliisiasioita – Uraan rettelöt,” *Wiipuri*, 16.8.1896, 3; ”Uraan rettelöt,” *Wiipuri*, 20.10.1896, 3; ”Uraan rettelöitä,” *Wiipuri*, 20.12.1896, 3; ”Uraan rettelöt,” *Wiipuri*, 26.1.1897, 4; ”Tuomio Uraan rettelöistä,” *Wiipuri*, 31.1.1897, 4; ”Uraan juttu päättynyt,” *Wiipuri*, 09.1.1898, 3; ”Utslag,” *Wiborgsbladet*, 31.1.1897, 3.

Uuraan työväenyhdistyksen ja kahden yksityisen laivausyrityksen keskinäinen kilpailu sahatavaran lastauksessa v. 1896.

Kaavio 4. Päätösvalta lastausurakoista oli vientilaivojen kapteeneilla, jotka kilpailuttivat kolmea lastauksen toimintavaltaa tavoittelevaa organisaatiota, Uuraan työväen yhdistystä, kauppias Roseniusta ja ylitulivartija Jakobssonia. Nuolet kuvaavat toiminnan kulkua.

jalka, luottavaisuussuhde kauppahuoneisiin oli murskattu. Entinen, stuuvarikeskeinen toimintatapa oli menettänyt merkityksensä.

Jacobssonin palvelukseen pestautuneet stuuvarit, Juhana ja Pietari Kivistö pyrkivät palauttamaan hiipuneen sosiaalisen asemansa

entistä toimintamallia soveltaen. (vrt. kaavio 4).³² He etsivät Jakobssonista uutta ”kivijalkaa”, jolle he voisivat rakentaa tulevaisuuttaan.

Lähdeaineistossa on niukalti tietoa Roseniuksen lastausorganisaatiosta.³³ Oikeudenkäynnin pöytäkirjoista ilmenee, että UTY:n urakkamiehet olivat ydinalueelta ja Jacobssonin sekä Roseniuksen urakkamiehet uurastyöläisiä.³⁴ Lastauskaudella 1896 Uuraasta lähti puutavaralastissa 98 alusta, joista 21 oli Roseniuksen aluksia. Hän lastasi omat aluksensa, joten kilpailtavaksi jäi 77 laivaa.

Perustamisvaiheessa Uuraan työväen yhdistys sai ”wrightiläiset säännöt” Viipurin työväen yhdistyksen malliin.³⁵ Näin saatiin toiminnalle venäläisten viranomaisten pikainen hyväksyntä.³⁶ Työväenyhdistyksessä (UTY) toimintavalta oli urakkamiesten johtamalla johtokunnalla.³⁷ Entisestä sosiaalisesta valtasemastaan eksyksiin joutuneiden stuuvarien tukena oli kuitenkin heidän ammattiosaimisensa. Pitkä yhteinen työhistoria lähensi UTY:n stuuvaria ja urakkamiehiä kilpailun tuoksinassa. Keskinäinen luottamus lisääntyi ja lastaushommat alkoivat luistaa muuttuneissa oloissakin sutjakkaasti.³⁸ Paluu entisen stuuvari-instituution kaltaiseen tilanteeseen, jossa stuuvarit yksinomaan vastaisivat toimintavallasta, olisi kuitenkin vaatinut enemmän aikaa, eikä kilpailu sitä suonut. Mutta tilanne muuttui onnekaasti keväällä 1897. Kauppa-

31 ”Muutama sana työväenyhdistykselle Uuraassa,” *Wiipuri*, 3.6.1896, 3.

32 ”Työmieskahakka Uuraassa,” *Wiipuri*, 17.6.1896, 2; ”Uuraan rettelöt,” *Wiipuri*, 30.9.1896, 3. Tullisillan mellakka puhkesi, kun Porkansaaren uurastyöläiset pyysivät paria tuttua UTY:n kirjoissa olevaa stuuvaria mukaansa Jacobssonin saaman lastausurakan johtamiseen ja UTY:n miehet tulivat peräämään tätä stuuvarien ”lipsumista”. Vaaliessaan vanhaa luottamussuhdettaan urakkamiehiinsä nämä stuuvarit pettivät UTY:n väen luottamuksen. Sovittamaton ristiriita johti tappeluun ja raastupaan.

33 ”Uuraasta kirjoitetaan meille,” *Wiipuri*, 26.6.1896, 2. Artikkelin mukaan kauppias Rosenius toi Porista saakka noin parikymmentä miestä laivojaan lastaamaan.

34 Kosonen, ”Oman onnensa,” 21.

35 ”Wiipurin Työväenyhdistyksen säännöt,” *Wiipurin Sanomat*, 17.4.1888; ”Wiipurin Työväenyhdistyksen säännöt,” *Wiipurin Sanomat*, 18.4.1888 2; ”Hra V. Wright’in työväen ohjelma,” *Wiipurin Sanomat*, 30.4.1893, 2.

36 ”Wahvistettuja sääntöjä,” *Wiipuri*, 7.7.1896.

37 Merikapteeni J. Pitkäpaasi oli palkattu neuvottelemaan laivojen kapteenien kanssa urakoista.

38 ”Kiihkeää kilpailua,” *Wiipurin Sanomat*, 24.7.1897, 3.

huoneet, jotka olivat edellisvuonna lytänneet stuuvari-instituution, antoivat stuuvarille uuden tilaisuuden riviensä kokoamiseen.

Päätösvalta takaisin kauppahuoneille ja toimintavalta UTY:n stuuvarille

Rosenius turvautui laivauskauten päätyttyä järempiin keinoihin. Hän pudotti Jacobssonin leikistä syyttäen tätä oikeusteitse virkansa väärinkäytöstä.³⁹ Samaa hän yritti myös työväenyhdistyksen suhteen, mutta oikeus totesi, että rettelöihin syyppinä olivat yksittäiset yhdistyksen jäsenet eikä yhdistys sinänsä. Lisäksi Rosenius vaati venäläistä sotaväkeä Uuraaseen. Tämä ”rauhanturvaoperaatio” oli liikaa sekä ydinalueen asukkaille että sataman muille toimijoille. Asia raukesi yleiseen vastustukseen.⁴⁰

”Vanhat kauppahuoneet” ottivat tilanteen haltuunsa ja tekivät keväällä 1897 työväenyhdistykselle ehdotuksen yhteistyöstä. Sen ydin oli kahden organisaation, kauppahuoneitten perustaman vientiyhtiön ja työväenyhdistyksen välinen sopimus, jonka perusteella vientiyhtiö välittäisi jäsentensä lastausurakat työväenyhdistykselle. Lastauspalkkioista vähennettäisiin työpalkat sekä muut kulut ja voitto jaettaisiin puoliksi vientiyhtiön ja työväenyhdistyksen kesken.⁴¹ Keskinäiset päätös- ja toimintavaltasuhteet olivat nyt kahden paikallisen toimijan sopimuksin vahvistettuja. Vuosittain uusittava sopimus vientiyhtiön ja työväenyhdistyksen välillä lisäsi organisaatioiden luotettavuutta paikkakunnalla. Tulevaisuus näytti valoisammalta. Samaa eivät välttämättä kuitenkaan kokeneet uurastyöläiset,

joita ei huolitettu työväenyhdistykseen. Ydinalueen urakkamiehet olivat etuoikeutettuja työhön. Uurastyöläisiä palkattiin, jos töitä riitti. Vuosien vieressä työväenyhdistyksestä tuli ulkopuolisilta suljettu, stuuvarien johtama lastausorganisaatio, jota kutsuttiin kuvaavasti ”stuuvariyhdistykseksi”. Stuuvarit olivat jälleen ottaneet Uuraan sataman toimintavallan haltuunsa. Näin toimittiin vuosikaudet, kunnes...

Wallin valtausyritys

Keväällä 1904 toistui vuodelta 1896 tuttu episodi. Kauppahuoneiden vientiyhtiö ei enää uudistanut lastausurakoiden välityssopimusta Uuraan työväen yhdistyksen kanssa. Satamaan ilmaantui yllättäen porilaisen merikapteeni Wallin perustama Walli & Co -niminen laivausyritys, joka houkutteli työväenyhdistyksen väkeä palvelukseensa. Vaatimuksena oli henkilökohtaisen työsopimuksen solmiminen. Paikkakuntalaisiin suunnattu värväys meni myttyyn, ja Walli joutui palkkaamaan työväkensä Porista. Lastauksen toimintavallasta syntyi mittelö kuten vuonna 1896.⁴²

Työväenyhdistyksessä oli vuosien saatossa kehittynyt luja luottamus stuuvarien ja urakkamiesten kesken. Wallilla oli vastassaan yhtenäinen ja päämäärästään tietoinen lastajajoukko, jolla oli ydinalueen asukkaiden tuki takanaan. Wallin väelle ei annettu kortteeria eikä myyty elintarvikkeita. Työväenyhdistys kokeili uutta taktiikkaa. Virkavalta koetettiin saada myönteiseksi omalle asialle.⁴³ Kun se ei onnistunut, lähdettiin mittelöön, joka ennen pitkää sai väkivaltaisia piirteitä.⁴⁴ Kesällä Walli

39 ”Tullijuttu,” *Wiipuri*, 21.2.1897, 3; ”Tullirikosjuttu,” *Wiipuri*, 12.11.1899, 3. Kanne raukesi, mutta Jacobssonin kohdalta liian myöhään.

40 ”Uuraan rettelöt,” *Wiipuri*, 15.11.1896, 3; ”Hyljätty pyyntö,” *Wiipuri*, 27.11.1896, 2; ”Uuraan rettelöt,” *Wiipuri*, 4.12.1896, 2; ”Uuraan rettelöt,” *Wiipurin Sanomat*, 6.11.1896, 2.

41 ”Uusi lastausyhtiö tekeillä Uuraassa,” *Wiipuri*, 9.2.1897, 2; ”Warustuksia Uuraassa kesäkaudeksi,” *Wiipurin Sanomat*, 10.2.1897, 3; ”Uuraan työväen työansiot,” *Työmies*, 20.2.1897, 2.

42 ”Uuraan työväestölle,” *Työmies*, 7.6.1904, 2.

43 ”Laiwainlastaus Uuraassa,” *Wiipuri*, 7.6.1904, 2.

44 ”Uuraassa hätä ovella,” *Karjala*, 10.6.1904, 1; ”Uuraan rettelöitä,” *Wiipurin Sanomat: Supistus*, 30.7.1904, 2; ”Uuraan rettelöt,” *Wiipurin Sanomat: Supistus*, 19.10.1904, 3.

sairastui ja joutui sairaalaan. Konttoripäällikkö August Duncker otti johdon käsiinsä, mutta häntä ammuttiin syksyllä, ja hänet vietiin Wallin petikaveriksi sairaalaan.⁴⁵ Walli & Co:n toiminta lopahti, ja Uuraan työväen yhdistys toimi vuodesta 1905 Uuraan sataman yksinvaltiaana. Sillä oli hallussaan sekä päätös- että toimintavalta Uuraan sataman laivauksista.

Organisaatorakenteiden muutos

Vuoden 1905 suurlakko innosti työväkeä poliittiseen järjestäytymiseen. Uuraassa tämä johti vuonna 1907 työväenyhdistyksen uudistamiseen. Aatteellinen, sosialidemokraattinen työväenliike erotettiin ammatillisesta työväenliikkeestä. Ammattiosastoja perustettiin sekä lautatarhalaisia että lastausväkeä varten. Lautatarha-ammattiosasto (S.S.T. Liitto Os. 20)⁴⁶ oli *avoim*, kuka tahansa saattoi liit-

tyä jäseneksi. Lastausammattiosasto, joka oli epävirallisen ”stuuvariyhdistyksen” perillinen, pysyi *suljettuna*. Lisäksi työväenyhdistyksessä oli erinäisiä harrastus- ja kulttuuritoimintaan liittyviä toimintoja, kuten näytelmäkerho ja torvisoittokunta.⁴⁷

Lastausammattiosaston johtokunta edusti jäsenkunnan eri osia. Puheenjohtajana oli stuuvari Janne Pirhonen ja jäseninä työmiehet Konstantin Aholainen, Wilhelm Ottonen, Konstantin Närjä, Aleksanter Ahokas, Matti Huunonen ja Heikki Immonen sekä mäkitupalainen Matti Käki, läksiäinen Antti Roslakka ja stuuvari Antti Ruotsalainen. Johtokunnassa oli stuuvareita ja työmiehiä sekä pitkään ydinalueella asuneista suvuista että vastikään työnhakuun tulleiden joukosta. Perhetaustat ja tulokkaiden synnyinseudut vaikuttivat taustalla.⁴⁸ Sosiaalista verkostoitumista oli monen

45 ”Uuraan rettelöt,” *Viipurin Sanomat: Supistus*, 19.10.1904, 3; ”Murhayritys Uuraassakin,” *Karjala*, 22.7.1905, 2.

46 *Työ*, 20.11.1906, 2. Suomen sahateollisuustyöväen liitto-osasto n:o 20 perustettiin Uuraassa 15.11.1906. Käsitys Uuraan lastaajista ja lautatarhalaisista on ollut hakusessa aiemmassa tutkimuksessa. Esim. Tapio Bergholm, ”En internationell eller en nationell organisationsmodell?,” teoksessa *Lokalt och internationellt: Dimensioner i den nordiska arbetarrörelsen och arbetarkulturen*, toim. Pauli Kettunen (Tammerfors: Sällskapet för forskning i arbetarhistoria i Finland, 2002), 53. Bergholm esittää erheellisen käsityksen Uuraan *lastaajien* osallistumisesta S.S.T.L:n perustavaan kokoukseen vuonna 1906. Väärä tieto on alun perin teoksesta Heikki Puro, *Selostus Suomen Sahateollisuustyöväen Liiton perustamisesta sekä liiton ensimmäisestä ja toisesta edustajakokouksesta* (Kotka: s.n., 1909). Kyseisen teoksen sivuilla 7–9 on luettelo S.S.T.L: perustavaan kokoukseen saapuneista liiton osastoista, joukossa Uuraan *lastaajain* osasto n:o 20 (oikein olisi ollut *lautatarhalaisen*). Väärä tieto on kulkeutunut teokseen Risto Reuna, *Puutyöläisten historia*, vol. 1, *Puutyöläisten keskitetty järjestötoiminta teollistumisen sosiaalista taustaa vasten 1800-luvulta vuoteen 1930* (Helsinki: Puutyöväen liitto, 1984) (s. 255). Reunan teos taas toimi em. Bergholmin teoksen lähteenä. Erheellinen tieto on myös artikkelissa Antti Kujala, ”Viipurin työväenliike vuosina 1899–1907,” teoksessa *Politiikan ja jännteiden Viipuri 1880–1939*, toim. Anu Koskivirta & Aleks Mainio (Helsinki: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura, 2019). Kujala kirjoittaa sivulla 112 seuraavasti: ”Saman vuoden (1904) keväällä ja alkukesällä Viipurin työväenyhdistyksen Uuraan haaraosaston ahtaajat kääntyivät paikallisten santarmien ja kuvernööri Mjasojedovin puoleen hakeakseen tukea porilaista ahtaajaryhtijää J. V. Vallia vastaan. Valli kilpaili satamatyöntekijöiden osuuskunnan kanssa Uuraan satamatöistä.” Haaraosasto ei ollut vielä vuonna 1904. Se perustettiin vasta vuonna 1905. Kujala myös väittää, että tämän osaston jäsenkunta koostui lastaajista. Todellisuudessa se koostui lautatarhatyöläisistä. Kosonen, *Oman onnensa*, 34–36.

47 Pauli Kettunen, *Poliittinen liike ja sosiaalinen kollektiivisuus: Tutkimus sosialidemokratiasta ja ammattiyhdistysliikkeestä Suomessa 1918–1930* (Helsinki: Suomen historiallinen seura, 1986), 63–66.

48 Pirhosen ja Aholaisen isät olivat stuuvareita. Ravansaarelta ja Uuraasta. Ottosen isä oli uraalainen pirsinhoitaja. Närjä oli aliperämiehen poika Koivistolta, mistä myös Ahokkaan äiti tuli Uuraaseen. Huunonen oli työmiehen poika Huunonsaarelta, Immonen syntyisin Säämingistä ja Käki Viipurin pitäjän Rasalahdelta. Roslakan äiti tuli Säkkijärven Vilajoelta Suikkilaa ja Ruotsalaisen isä Iisalmelta Ravansaarelle.

suuntaista ja tasoista, mikä tiesi johtokunnalle vahvaa sosiaalista pääomaa ja sen myötä vankkaa luottamusta jäsenten taholta.

Päätös- ja toimeenpanovalta Uuraan sataman laivauksista siirtyi lastausammattiosaston hallintaan. Se oli itsenäinen ”varainhankintakoneisto”, joka toimi työväenyhdistyksen ”siipien” suojassa.

Liittyminen sos.dem. riiveihin on johtunut enempi itsesäilytysvaistosta kuin sosialidemokratian periaatteiden selvästä tuntemisesta. Eletty elämän koulu ja käyty yhteiskunnallistaloudellinen taistelu ja niistä saatu oma kokemus ja tieto, ne ne owat, jotka on Uuraan työläisille todistaneet sos.dem. hyödyn ja pätevyiden.⁴⁹

Siinä, missä aiemmin toimittiin vanhan työväenyhdistyksen wrightiläisten sääntöjen puitteissa, toimittiin nyt uuden sosialidemokraattisen työväenyhdistyksen sääntöjen mukaan.

Rahtilaivojen omistajat ottavat ohjat

Höyrylaivojen vallatessa merien rahtimarkkinat tuli laivanvarustajille tarve valvoa myös

satamien laivausta.⁵⁰ Lokakuussa 1905 koontui joukko johtavien yksityisten ahtausliikkeiden johtajia Helsingissä, minkä jälkeen perustettiin koko maan kattava laivausalan työnantajyhdistys, The Stevedores Federation of Finland – tuttavallisesti Federeissi. Se toimi Suomessa laivausalan kansainvälisen organisaation The Baltic & White Sea Conferencen työrukkasena. Satamiin haluttiin saada päätösvaltaa Federeissin tukemien yksityisten laivausyrittäjien avulla.⁵¹ Kantona kaskessa olivat Uuraan mallin mukaisesti toimivat, satamien laivausta hoitelevat työosuuskunnat. Niitä lannistettiin satama kerrallaan samalla konseptilla. Federeissi keräsi ”taistelurahaston”, jonka turvin yhdistyksen ”kätyri” haastoi työosuuskunnan laivauskilpailuun ja painoi laivausurakat kannattavuusrajan alle, kunnes työosuuskunta meni polvilleen ja joutui lupumaan toiminnastaan.⁵²

Uuraan vuoro koitti kesällä 1910. Sen lähtökohdat mittelöön olisivat voineet olla paremmatkin.⁵³ Kaiken kukkuraksi vuonna 1907 perustetun Suomen Ammattijärjestön

⁴⁹ *Työ*, 29.11.1907, 3.

⁵⁰ Oskar Tiderman, *Old Federation: Minneskrift vid Finlands Stuvareförbunds tjugugemars jubileum* (Helsingfors, s.n., 1930), 29–30. The Baltic & White Sea Conference of Copenhagen (Itämeren ja Vianan meren laivanvarustajien liitto) perustettiin vuonna 1905 valvomaan laivanvarustajain etuja rahdinkuljetuksessa. Suomea liiton hallituksessa edusti Suomen Höyrylaivaosakeyhtiön johtaja Lars Krogerius.

⁵¹ Lavonius, *Suomen Lastauttajain*, 22–24. Vuonna 1907 Krogius antoi Conferencelle selostuksen Suomen satamien, ulkosatamien ja lastuspaikkojen tilanteesta: Ei suosittelaa: Uuras, Koivusaari ja Ryövälinniemi, Hamina, Uusikaarlepyy, Pietarsaari, Himanka, Raahe, Kalajoki, Piehinki, Oulu, Haukipudas, Ii, Ii-Röyttä ja Varjakka, Kemi, Kemi-Röyttä, jotka ovat *sosialistien* hallussa. Voidaan suosittelaa: a) Virolahti ja Strömma, jossa *laivaajat* hoitavat lastauksen, b) Halardsby, Kristiinankaupunki, Siipyy, Härkämäki, Kaskinen, Uusikaarlepyy, Djupstenshamn, Svinö, Kokkola, Tornio, jotka ovat *vapaisten* työntekijäin hallussa. Suositellaan: Kotka, Loviisa, Valko, Ruotsinpyhtää, Pernajan lahti, Porvoo, Helsinki, Hanko, Skogby, Lappohja, Salo, Turki, Attu, Kuitia, Levu, Naantali, Uusikaupunki, Mietoisten lahti, Pyhämaa, Rauma, Kaunissaari, Reposaaari, Anttoora, Hamnholmen, Merikarvia, Risby, Vaasa, Vaskiluoto ja Palosaari, jotka kuuluvat *Federatioon*.

⁵² Lavonius, *Suomen Lastauttajain*, 24–27.

⁵³ Vuonna 1905 satamatyöläiset olivat perustaneet Suomen Satamatyöntekijäin liiton, joka kuului vuodesta 1907 alkaen Suomen Vesiliikennetyöntekijäin liittoon ja vuodesta 1912 alkaen Suomen Kuljetustyöntekijäin liittoon. Satamatyöläisten ääni ja vaikutuskeinot vaimenivat suuren joukon keskellä. Vuonna 1906 oli muun muassa Uuraalaisten taholta esitetty satamien työosuuskuntien valtakunnallista yhteiselintä – turhaan. Tapio Bergholm, *Kovaa peliä kuljetusalalla: Kuljetusalan ammattiyhdistystoiminta vuoteen 1924* (Helsinki: Auto- ja kuljetusalan työntekijäliitto, 1988), 130–132. Uuras oli maan suurin vientisatama, mutta Satamatyöntekijöiden liiton kotipaikaksi valikoitui kuitenkin tuontisatamana tunnettu Turku, jossa paikallinen laivausyrittäjä haki ”niskalennkkiä” satamaväestä. Turun maakuntamuseo & Kari Teräs, *Turun työväenliikkeen historia*, vol. 1, *Paikallisten työmarkkinasuhteiden kausi: Ammattiyhdistykset ja työsuhteiden säätely Turussa 1880-luvulta 1950-luvulle* (Turku:

johdossa olleen puheenjohtaja Eero Haapalaisen ”yksisilmäisen”, kautskylaiseen ideologiaan perustuvan tulkinnan mukaan suljetut työosuuskunnat olisi muutettava avoimiksi ammattiosastoiksi.⁵⁴ Uuraalaiset eivät tähän suostuneet. Heillä oli kokemuseräistä tietoa, miten siinä kävisi.⁵⁵ Paha takaisku koettiin jo helmikuussa 1909, kun konttoripäällikkö Qvarnström omien keskuudesta paljastui petturiksi. Hän siirtyi uuraalaisia vahingoittavine tietoineen vastustajan leiriin ja sai johdettavakseen Viipurissa tammikuussa 1910 perustetun Ab. Federation Stewedore -nimisen, laivojen lastaus- ja lossausliikettä harjoittavan osakeyhtiön.⁵⁶ Mittelo sen kanssa alkoi heti vesien auettua keväällä 1910.⁵⁷ Baltic & White Sea Conference määräsi liiton jäsenet käyttämään vain Federeissin oman lastauttajan, Ab. Federation Stewedoren palveluksia. Päätösvalta lastauksesta oli ulkomaalaisten laivanvarustajien hallussa, ja Uuraassa sitä käyttivät laivojen kapteenit valitessaan toimintavallasta

kiisteleviä osapuolia, lastausammattiosastoa ja Federation Stewedorea, lastausten suorittajiksi – jopa vastoin Conferencen määräyksiä tai ennakkosopimusta.⁵⁸

Kuten työntekijät muissa satamissa, joutuivat uuraalaiset palkanalennuskilpailuun Federeissin rahallisesti tukeman kilpakumppanin kanssa. Uuraalaisilla oli kuitenkin valttikortti sananmukaisesti käsissään. Lastausammattiosastossa pidettiin yllä Uuraan lastauskulttuurin arvoja, huolellista ja joutuisaa lastaamista.⁵⁹ Pikavoittoihin tottunut Federeissi joutui pettymään. Se sai uuraalaisista sitkeän vastustajan. Kamppailu jatkui vuodesta toiseen, kunnes se keskeytyi vuonna 1914 ensimmäisen maailmansodan takia. Uuraalaiset olivat altavastaa-jina, mutta eivät lähimainkaan nujerrettuja. Lastausosaston lastaama sahatavara oli standardteina samaa suuruusluokkaa kuin ennen kilpailua, mutta huomattavasti kasvaneeseen vientiin nähden 30–40 prosenttia Viipurin tullipiiriin lastatusta sahatavarasta.⁶⁰

Turun maakuntamuseo, 1995), 150–156. Turkulaisilla oli täysi tekeminen omissa asioissaan, ja siksi haettiin uutta kotipaikkaa. Uuraalaisten kannalta vielä surkeammaksi sijaintipaikaksi valikoitui sisävesisatama Lahdessa, Vesijärven rannalla, missä Päijänteen puuta siirrettiin kapearaitaisen rautatien päässä olevaan vaatimattomaan Loviisan ulkosatamaan, Valkoon (Valkom). Uuraalaisten ääni ei saanut sitä painoarvoa, mikä sillä kokonsa ja valtakunnallisen merkityksensä mukaisesti olisi ollut tarpeen.

54 Bergholm, *Kovaa peliä*, 138, 139.

55 Uuraaseen oli vuoden 1905 suurlakon riehaannuttamana perustettu lautatarhatyöntekijöiden toimesta työväenyhdistyksen nimellä toimiva avoin ammattiosasto, Viipurin työväen yhdistyksen Uuraan haara -osasto. Siihen liittyi n. 500 jäsentä, ja voimansa tunnossa se esitti kauppahuoneiden lautatarhoille yhteisen työehtosopimuksen. Siinä vaadittiin muun muassa, että lautatarhoihin palkattaisiin vain työväenyhdistyksen väkeä. ”Ultimaatum” sai tilyl vastaanoton. Jos työ ei kelpaa kauppahuoneen ehdoilla, niin tilalle löytyy kyllä halukkaita. Uho loppui siihen! Yksi ja toinen liivahti tekemään yksilöllisen ”orjasopimuksen”, jossa se ”myi nahkansa” kauppahuoneen ehdoilla.

56 ”Uusia liikeyrityksiä,” *Viipurin Sanomat*, 9.9.1910, 1.

57 *Työ*, 9.6.1910, 3. ”Huomautan vielä että federeissin kanssa Uuraassa olemme päättäneet alkaa kilpailun, sillä emme voi mitenkään vielä ruweta sopimuksen tekoon sellaisen henkilön kanssa kuin Qvarnström, joka on meidän palveluksesta siirtynyt kilpailijaksi meitä vastaan. U. L. Ammattiosasto K:ta A. Pyllkänen”. Ote artikkelista ”Uuraan osaston taistelu”.

58 *Työ*, 18.10.1910, 2. ”Meidän luwallamme saa kapteeni rikkoa meidän ja The Stewedores Federation of Finland välillä olewan työ sopimuksen ja antaa työn kelle tahtoo”. Ote uutisesta ”S/S Fredhem”. Työn sai UTY:n lastausammattiosasto (vrt. seuraavaan viitteeseen).

59 *Työ*, 19.7.1910, 3. ”Höyrylaiva ’Dwidia’ lastasi kuudella winssillä 1400 std. kokonaista kymmenen päivää. Ja järjestäytyneet (lastausosasto) lastasiwat 1300 std wajaassa kuudessa päivässä waikka tawaraa ei ollut ylenäikaa saatawissakaan”. Ote artikkelista: ”Kapitalismin kuristukset Uuraassa”.

60 Suuri satamalakko vuonna 1928, Uuraan lakkotoimikunnan kirjeenvaihto, Työväen Arkisto (TA), Helsinki. Taavi Kilappa esitteli pj. E. Jokelalle 30.11.1928 stuuvari yhdistyksen toimintaa mainiten mm., että yhdistys

Uuraan lastausammattiosasto haki tukea toiminnalleen valtakunnallisella liittoutumisella. Tosipaikan tullen tämä selkänöja petti.⁶¹ Luottamus valtakunnallisiin ammattijärjestöihin romahti. Heitteille jätetyt uuraalaiset erosivat vuoden 1912 lopussa sekä Kuljetustyöväen liitosta että Suomen Ammattijärjestöstä. Vuoden 1913 Lastausosasto toimi ”villinä” ammattijärjestökentän ulkopuolella. Vuonna 1914 tilanne laillistui, kun Uuraan itsenäinen, ammattijärjestöistä riippumaton Stuuwariyhdistys sai säännöilleen kuvernöörin siunauksen.⁶² Nimi muistutti aikakaudesta, jolloin epävirallinen stuuwariyhdistys toimi naamioituna wrightiläiseksi Uuraan työväen yhdistykseksi. Silloin stuuwareita oli 22. Vuonna 1914 lukumäärä oli vähentynyt viidellä ja johtoporas koostui pelkästään työmiehistä.⁶³

Keskikesästä 1914 lähtien oltiin pääasiassa Venäjän kaupan varassa, ja Uuraan Stuuwariyhdistyksen toiminta näivettyi olemattomiin.⁶⁴ Kun taloudellinen toiminta elpyi sisällissodan jälkeen, joutui Uuraan satama yksityisten laivausyritysten haltuun, eikä

Stuuwariyhdistyksen kaltaisella työosuuskunnalla ollut asiaa niiden reviiirille. Toimintaa tosin yritettiin viritellä vuonna 1920, mutta lastausurakoitten puute lopetti touhun alkuunsa.⁶⁵ Tästedes Uuraan sataman itsenäisten ja itsepäisten stuuvarien lastaustoiminta olisi vain historiaa vanhojen sanomalehtien kätköissä. Mutta toivonkipinä paluusta eli. Suuren satamalakon aikana kesällä 1928 kävi uuraalainen Taavetti Kilappa kirjeenvaihtoa valtakunnallisen lakkotoimikunnan puheenjohtajan Edvard Jokelan kanssa ehdottaen, että Uuraan Stuuwariyhdistyksen toiminnan elvyttäminen voisi toimia tukena kamppailussa työnantajia vastaan. Jokela tyrmäsi ajatuksen. Vedoten Ruotsin ja Norjan käyrintöihin hän piti lakkoa ainoana oikeana työläisten aseena. Stuuwariyhdistyksen kilpailu työnantajien kanssa ei tullut kysymykseenkään! Haaveet jäivät haaveeksi – ikuisesti.⁶⁶

Uuraan stuuvarit – läpivalaisi

Viipurinlahden suulla sijaitseva Viipurin ulkosatama Uuras kasvoi 1800-luvulla Suomen

lastasi Uuraassa sahatavaraa 244 laivaan yht. 51 424 standarttia vuonna 1912, 267 laivaa ja 53 806 standarttia vuonna 1913 ja 101 laivaa ja 28 053 standarttia vuonna 1914 (kolmen kuukauden aikana). Näitä on verrattu Viipurin tullipiiriin kokonaisvientiin.

61 Kari Teräs, *Arjessa ja liikkeessä: Verkostonäkökulma modernisoituviin työelämän suhteisiin 1880–1920* (Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 2001), 137–139.

62 ”Wahwistettuja sääntöjä,” *Karjala lehti*, 10.2.1914, 3.

63 Vuoden 1914 henkikirjoituksessa Uuraan työväki kirjattiin mäkitupalaisina. Vuonna 1914 työskentelevien stuuwareiden lukumäärä, 17, on päätelty tutkimalla, kuinka monta alle 55-vuotiasta stuuvaria oli silloin hengissä; *Työ*, 22.01.1914, 4. Virkailijat olivat: konttoripäällikkönä kapteeni Konrad Hj. Ryysy, kassanhoitajana ja kirjanpitäjänä neiti Laina Stockmaakare, soutumiehenä Antti Rakkolainen, puheenjohtajana Mikko Mikkonen, kirjurina Antti Roslakka ja rahastonhoitajana Adam Heikkinen.

64 Hannu Soikkanen, *Luovutetun Karjalan työväenliikkeen historia* (Helsinki: Tammi, 1970), 179. Uuraan työväen yhdistyksen jäsenmäärä romahti. Vuonna 1912 jäseniä oli 507 ja vuonna 1916 niitä oli enää 142. Syyksi Soikkanen arveli satamatoiminnan hiljenemistä sotavuosina. Todellinen syy oli kuitenkin Stuuwariyhdistyksen eroaminen valtakunnallisesta ammattiliikkeestä. Aikaisemmin Stuuwariyhdistyksen jäsenet velvoitettiin liittymään Uuraan työväen yhdistykseen. Eron jälkeen työväenyhdistyksen jäsenmaksu olisi ollut rahan haaskausta.

65 ”Ilmoitukset Stuuwariyhdistyksen kokouksista,” *Kansan Työ*, 2.1.1920, 1 ja *Kansan Työ*, 5.6.1920, 1; ”Lastaustyörettelöt,” *Karjala*, 23.7.1920, 5 ja *Karjala*, 25.7.1920, 6. Stuuwariyhdistys sai yhden (ainoan) laivan lastattavakseen.

66 Suuri satamalakko vuonna 1928, Uuraan lakkotoimikunnan kirjeenvaihto, 30.11.1928, TA. Taavi Kilappa esitti pj. E. Jokelalle stuuwariyhdistyksen toiminnan käynnistämistä.

suurimmaksi sahatavaran vientisatamaksi. Ulkomaankauppa oli suurten viipurilaisten kauppahuoneiden käsissä. Ne myös hankkivat lastaajat vientilaivoihinsa. Tämä oli edellytyksenä artikkelin otsikossa mainittujen stuurarien ja stuurari-instituution synnylle. Tärkeää oli myös se, että lastaajat tulivat pitkälti vakinaisen asutuksen piiristä: ensin avustamaan laivaväkeä ja myöhemmin itsenäisesti suorittamaan lastausta, kun miehistö ei siihen enää suostunut. Lastaussakkiin tarvittiin lastauksen osajia, stuurareita, joiden opastuksella muut lastaajat, urakkamiehet, toimivat.

Uuraassa toimi useita kauppahuoneitten vientiorganisaatioita, joissa kehittyi vuosien ja vuosikymmenten kuluessa vahvoja luottamus- ja luottavaisuussuhteita eri toimijoiden välille. Eri organisaatioissa toimittiin samojen käytäntöjen mukaisesti. Laivausurakoiden jakaminen, päätösvalta, oli kauppahuoneitten käsissä, ja toimintavaltaa käyttivät stuurarit ohjattaessaan lastaussakkinsa urakkamiehiä. Omalatuinen stuurari-instituutio oli keskeisessä asemassa lastauskulttuurissa vuosikymmenten ajan.

Vuonna 1896 kauppahuoneet luopuivat lastaustoiminnastaan ja samalla päätöntävaltaastaan, mikä tiesi myös loppua stuurareiden toimintavallalle. Vientilastauksessa tapahtui uusjako. Lastausurakat siirtyivät vientilaivojen kapteenien käsiin. Stuurarien ja urakkamiesten perustama UTY kilpaili tasapäisesti toimintavallasta kahden yksityisyrittäjän, Roseniuksen ja Jacobsonin kanssa.

Vuonna 1897 solmittiin kauppahuoneitten ja UTY:n välillä sopimus, jonka perusteella päätösvalta siirtyi käytännössä takaisin kauppahuoneille. Samalla UTY sai yksinoikeudella toimeenpanovallan itselleen. Lastauksen voitot varat puolitettiin. Stuurarien hallinnoima UTY oli siirtynyt entisen stuurari-instituutin paikalle vastaamaan oikeaoppisesta lastaamisesta. Kansanomaisesti sitä nimitettiinkin stuurariyhdistykseksi.

Voitto Wallista vuonna 1904 osoitti, että UTY:n lastaussakeissa stuurareiden ja urakkamiesten keskinäiset luottamussuhteet olivat vankalla pohjalla. Tämä loi pohjaa sille, että vuoden 1905 organisaatiouudistuksessa muodostettu suljettu lastausammattiosasto jatkoi ”stuurariyhdistyksen” jalanjäljissä. Lastausammattiosasto sai haltuunsa sekä päätös- että toimintavallan Uuraan lastaustoiminnassa. Toiminnan tuotto koitui kokonaisuudessaan Uuraan työväen yhdistyksen ja sen mukana koko seutukunnan hyväksi.

Vuosien 1896 ja 1904 kamppailuissa Uuraan työväellä oli vastassaan kansallinen pääoma. Vuoden 1910 mittelössä vastus koveni, sillä vastapuolta, Federeissiiä, rahoitti kansainvälinen pääoma. Federeissin uhkaan itsevarmat Uuraan lastaajat suhtautuivat uhmakkaasti. Lähdettiin kilpasille, vaikka valtakunnallinen järjestökenttä esitti toisenlaista menettelyä eikä tukenut uuraalaisia.

”Eletty elämän koulu ja käyty yhteiskunnallistaloudellinen taistelu ja niistä saatu oma kokemus ja tieto”, kertoo ytimekkäästi Uuraan työväen ”jujun”. Vastuksia päin käytiin uhmakkaasti, toisiinsa luottaen, yhteisrintamassa. Kokemuksesta otettiin oppia, ja olosuhteiden muutoksiin sopeutumisen tärkeys tiedostettiin. Stuurareiden kohdalla korostui ammattitaidon ylläpitäminen ensin stuurari-instituutiossa, sitten UTY:ssä eli epävirallisessa stuurariyhdistyksessä ja lastausammattiosastossa. Molemmat olivat suljettuja, yhdessä valikoitujen urakkamiesten vientiorganisaatioita. Niiden perilliseksi organisoitiin vuonna 1914 itsenäinen, valtakunnallisesta ammattijärjestöstä eronnut stuurariyhdistys. Suljetuissa organisaatioissa stuurareita ja urakkamiehiä yhdisti huippuammattilaisten välinen luja luottamus.

Stuurari poistui ammattinimikkeenä vuoden 1910 henkikirjoituksen jälkeen. Kaikki olivat sittemmin työläisiä.

Lähteet

Arkistolähteet

Työväen arkisto (TA), Helsinki,
Uraan lakkotoimikunnan kirjeenvaihto.

Digitaaliset lähteet

KATIHA karjalatietokanta, <https://katiha.xamk.fi/>.
SSHY Suomen Sukuhistoriallinen Yhdistys, <https://www.sukuhistoria.fi/sshy/index.htm>. Digitaaliarkisto, <http://digi.narrc.fi/digi/> (päätytty 31.3.2022).

Sanomalehdet

Sanomalehdet on haettu Kansalliskirjaston Digi-tietokannasta, <https://digi.kansalliskirjasto.fi>.

Ilmarinen

Karjala

Työ

Wiborgsbladet

Wiipuri

Wiipurin Sanomat

Wiipurin Sanomat: Supistus

Östra Finland

Kirjallisuus

Bergholm, Tapio. *Kovaa peliä kuljetusalalla: Kuljetusalan ammattiyhdistystoiminta vuoteen 1924*. Helsinki: Auto- ja kuljetusalan työntekijäliitto, 1988.

Bergholm, Tapio. ”En internationell eller en nationell organisationsmodell?” Teoksessa *Lokalt och internationellt: Dimensioner i den nordiska arbetarrörelsen och arbetarkulturen*, toimittanut Pauli Kettunen, 50–77. Tammerfors: Sällskapet för forskning i arbetarhistoria i Finland, 2002.

Harmaja, Leo. *Suomen tullipolitiikka Venäjän vallan aikana*. Vol. 1, Vuoteen 1859. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö, 1920.

Heino, Ulla. Rauma. *Idylliä ja tehokkuutta 1875–2000*. Rauma: Rauman kaupunki, 2002.

Heikkinen, Sakari. *Suomeen ja maailmalle: Tullilaitoksen historia*. Helsinki: Tullihallitus, 1994.

Huononen, Seppo & Yrjö Lohko. Uuras: *Wiipurin portti maailman merille*. Helsinki: Uuraalaiset, 2015.

Ilmonen, Kaj. *Luottamuksesta kiinni: Ammattiyhdistysliike ja työorganisaation suorituskyky*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 1998.

Ilmonen, Kaj. ”Sosiaalinen pääoma: Käsite ja sen ongelmallisuus”. Teoksessa *Sosiaalinen pääoma ja luottamus*, 2–9. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 2000.

Johannes: Viipurin läänin Rannan kihlakuntaan kuuluneen Johanneksen pitäjän historia- ja muistelmateos. Helsinki: Johannes-säätiö, 1959.

Kajanoja, Jouko. ”Sosiaalinen pääoma: Yhteisöllisyyden paluuta vai henkistä väkivaltaa.” *Yhteiskuntapolitiikka* 74, no. 1 (2009): 72–79.

Kalela, Jorma & Ilari Lindroos. *Jokapäiväinen historia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2001.

Kaukiainen, Yrjö. *Ulos maailmaan!: Suomalaisen merenkulun historia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2008.

Keskinen, Jarkko & Kari Teräs. ”Sosiaalinen pääoma ja luottamus: Miten tehdä näkymätön voimavara näkyväksi?” Teoksessa *Luottamus, sosiaalinen pääoma, historia*, 7–22. Turku: Turun historiallinen yhdistys, 2008.

Kettunen, Pauli. *Poliittinen liike ja sosiaalinen kollektiivisuus: Tutkimus sosialidemokratiasta ja ammattiyhdistysliikkeestä Suomessa 1918–1930*. Helsinki: Suomen historiallinen seura, 1986.

Kosonen, Martti. ”Uraan Uhmakkaat Lastaajat – Oman Onnensa Seppinä 1897–1914.” <http://hdl.handle.net/10138/319831>.

Kosonen, Martti. ”Uraan uhmakkaat lastaajat: Historiankirjoituksen vinoumat aikalaislähteiden valossa.” Teoksessa *Merikarjala: Suomenlahden rannikon kulttuurinen kohtauspaikka*, toimittanut Pekka Suutari, 196–230. Helsinki: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura ry, 2022.

Kujanen, Hannu. ”Suomen kauppalavaston purjeluskannan kehitys autonomian kauden lopulta 1874–1916.” Teoksessa *Työ tekijäänsä kiittää: Pentti Virrankoski 60 vuotta 20.6.1989*, 161–177. Turun Historiallinen Arkisto, vol. 44. Turku: Turun historiallinen yhdistys ja Eero Kuparinen 1989.

Kujala, Antti. *Venäjän hallitus ja Suomen työväenliike 1899–1905*. Helsinki: Suomen historiallinen seura, 1995.

Kujala, Antti. ”Viipurin työväenliike vuosina 1899–1907.” Teoksessa *Politiikan ja jännitteiden Viipuri 1880–1939*, toimittanut Anu Koskivirta & Aleksi Mainio, 101–138. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita, vol. 21. Helsinki: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura, 2019.

Kuljetustyöläisten historia vuoteen 1970. Helsinki: Kuljetustyöntekijäin opintosäätiö, 1986.

Lavonius, K. A. *Suomen Lastauttajain Liitto 1906–1956*. Rauma: s.n., 1956.

Lohko, Yrjö. *Uuras: Muistojen saari*. 2. p. Helsinki: Uuraalaiset, 1982.

Lähteenoja, Aina, Osk Pulkkinen ja Werner Hacklin. *Reposaaren historia*. Helsinki: s.n., 1942.

Löytömäki-seura, Pertti Salo ja Maarit Salo. *Muistojen Löytömäki*. Kouvola: Löytömäki-seura, 2012.

- Mäkipeska, Marja ja Terttu Niemelä. *Haasteena luottamus: Työyhteisön sosiaalinen pääoma ja syvärakenne*. Helsinki: Edita, 2005.
- Paaskoski, Jyrki. *Viipuriin ja maailmalle: Saimaan kanavan historia*. Helsinki: Otava, 2002.
- Puro, Heikki. *Selostus Suomen Sahateollisuustyöväen Liiton perustamisesta sekä liiton ensimmäisestä ja toisesta edustajakokouksesta*. Kotka: s.n., 1909.
- Päiviö, Raimo. *Uuras: Luotsikylästä suursatamaksi*. Helsinki: Uraan saariston säätiö, 1992.
- Reuna, Risto. *Puutyöläisten historia*. Vol. 1, *Puutyöläisten keskitetty järjestötoiminta teollistumisen sosiaalista taustaa vasten 1800-luvulta vuoteen 1930*. Helsinki: Puutyöväen liitto, 1984.
- Reuna, Risto. ”Kuinka käsitys ammattiyhdistyksestä kiteytyi?” Teoksessa *Arki ja murros: Tutkielmia keisariajan lopun Suomesta*, toimittaneet Matti Peltonen, Yrjö Kaukiainen ja Hannu Soikkanen, 223–252. Helsinki: Suomen historiallinen seura, 1990.
- Riimala, Erkki. *Meren, kanavan ja laivojen Viipuri*. S.l.: Suomen laivahistoriallinen yhdistys, 1991.
- Ruuskanen, Petri. *Sosiaalinen pääoma: Käsitteet, suuntauukset ja mekanismit*. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, 2001.
- Ruuth, J. W. et al. *Viipurin kaupungin historia*. Vol. 4. Helsinki: Torkkelin Säätiö, 1981.
- Soikkanen, Hannu. *Luovutetun Karjalan työväenliikkeen historia*. Helsinki: Tammi, 1970.
- Teräs, Kari. *Arjessa ja liikkeessä: Verkostonäkökulma modernisoituviin työelämän subteisiin 1880–1920*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 2001.
- Tiderman, Oskar. *Old Federation: Minnesskrift vid Finlands Stuvareförbunds tjugugemars jubileum*. Helsingfors, s.n., 1930.
- Tiili, Kauko. *Ravansaari ja sen läntiset naapurisaaret*. 1. lisäpainos. Helsinki: Ravansaari-seura, 1970.
- Turun maakuntamuseo & Kari Teräs. *Turun työväenliikkeen historia*. Vol. 1, *Paikallisten työmarkkinasuhteiden kausi: Ammattiyhdistykset ja työsuhteiden sääteily Turussa 1880-luvulta 1950-luvulle*. Turku: Turun maakuntamuseo, 1995.

KULTTUURIA KAIKELLE KANSALLE

Suomen Kansan Demokraattisen Liiton ja Suomen Kommunistisen Puolueen kulttuuripolitiikan päälinjat vuosina 1944–1990

Tomi Mertanen

FT, Espoo

Käsittelen tässä artikkelissa Suomen Kansan Demokraattisen Liiton (SKDL) ja Suomen Kommunistisen Puolueen (SKP) kulttuuripolitiikan suuria päämääriä sodanjälkeisistä vuosista kommunismin romahtamiseen saakka, tarkalleen ottaen vuosina 1944–1990. Aikarajaus kattaa kansandemokraattien koko toimintakauden. Kulttuuripolitiikan linjoja seurataan yleisellä tasolla, sillä tarkoituksena on selvittää kulttuuripolitiikan suuria päämääriä eri aikakausina. Tästä johtuen esimerkiksi kansandemokraattien harjoittama käytännön kulttuuritoiminta – kuten erilaiset kulttuuritapahtumat sekä laulu- ja esiintymisryhmätoiminta – on jätetty tarkastelun ulkopuolelle.

Valitusta tutkimusasetelmasta johtuen artikkeli perustuu ennen kaikkea SKDL:n sekä SKP:n laatimiin ohjelmallisiin asiakirjoihin: liitto- ja edustajakokouspöytäkirjoihin, puolueohjelmiin sekä kulttuuriohjelmiin. Jonkin verran on myös hyödynnetty julkaisematonta asiakirja-aineistoa.

Uusi vasemmisto esitti ponnella vaatimuksen valtiollisesta kulttuuripolitiikasta

Jatkosodan jälkeen Suomen puoluekartalle nousi syksyllä 1944 kokonaan uusi puolue,

SKDL, joka vaati kokonaisvaltaista muutosta suomalaiseen yhteiskuntaan. Vaatimus edellytti myös kulttuuripoliittista aktiivisuutta. Poliittinen asennekasvatus kuvastui vuosien 1945–1948 lukuisissa aloitteissa: asetettiin komiteoita pohtimaan koululaitoksen ja yhteiskunnallisen sivistystyön sekä muun kulttuuritoimen uudistamista ja kansanvaltaistamista. Kansandemokraattisten opetusministereiden kulttuurin eri aloilla käynnistämässä uudistushankkeissa keskeisinä olivat kansanvaltaisuus, tasa-arvo ja sosiaalisuus, joita propagoitiin sekä ideologisin että puoluetaktisin motiivein.¹

SKDL kokosikin heti sodan jälkeen liberaaleja taiteilijoita, entisiä rauhanoppositiolaisia, sosialidemokraatteja sekä muita samalla tavoin ajattelevia riveihinsä. Puolue julkaisi jo vuonna 1947 kulttuuripoliittisen ohjelmansa – puolueohjelma ilmestyi vasta vuonna 1949. Asiantuntevuudessaan, konkreettisuudessaan ja tavoitteellisuudessaan ohjelma oli ainutlaatuinen.²

Kulttuuriohjelmassa puolueelle asetettiin useita keskeisiä tehtäviä. Tavoitteena oli nostaa esille Suomen kansallisen kulttuurin edistykseelliset perinteet, kansallisen nousun, sivistyksellisen nuorsuomalaisuuden, ruotsalaisen

1 Veli-Matti Autio, *Jälleenrakennuksen ja kasvun kulttuuripolitiikkaa 1945–1965*, vol. 5, *Opetusministeriön historia* (Helsinki: Opetusministeriö, 1990), 14.

2 Paula Tuomikoski-Leskelä, *Taide ja politiikka: Kansanedustuslaitoksen subtautuminen taiteen edistämiseen Suomessa* (SHS: Rovaniemi, 1977), 137; Jorma Hentilä, toim., *Paremmän elämän puolesta: Asiakirjoja ja lausuntoja SKDL:stä ja sen tavoitteista vuosilta 1944–1964* (Kuopio: SKDL, 1974), 7–8.

kulttuuriliberalismin sekä suurlakon ihanteet, joista itsenäisyyden ajan virallinen kulttuuripolitiikka oli luopunut, sekä soveltaa niiden kulttuurisuomalaista linjaa oman ajan vaatimuksiin. Se merkitsi ”monopolisoituneen pääomavallan” vaikutuksen murtamista myös kulttuurielämässä. Ohjelmassaan SKDL piti ”uuden demokraattisen Suomen yhtenä perusedellytyksenä kulttuurin kansallistamista, so. kulttuurin tekemistä koko kansan omaisuudeksi”. Kulttuurityön johto oli otettava valtion käsiin ja kulttuurin henki demokratisoitava. Kulttuuria oli pyrittävä kehittämään ”tieteellispohjaisen maailmankatsomuksen” avulla ja sen hengessä.³

Yhtenä keskeisenä kohtana ohjelmassa oli yhtenäiskouluvaatimus. Sen perusteluna oli ajatus kansalaiskasvatuksen demokratisoinnista. Lisäksi tutkimusta ja korkeakouluopetusta oli kehitettävä käytännöllisemmäksi, kansan ja yhteiskunnan vaatimukset huomioon ottaen. Kansandemokraattisen katsannon mukaan kansanvalta vaati yhteiskunta- ja valtioelämän tieteellistä tutkimusta ja tähän perustuvaa valtiollista kasvatusta. Maan kaikki korkeakoulut oli saatava valtion haltuun, ja tieteellisiä kirjastoja oli tuettava ja kehitettävä sosialistiseen suuntaan.⁴

Keskeiseen asemaan ohjelmassa nostettiin kirjallisuus ja taiteen eri alat. Suunnitelmallisuutta vaadittiin erityisesti kirjallisuuteen: Kirjailijaliittoa oli kehitettävä demokraattiseen suuntaan tekemällä siitä aktiivisten kaukokirjailijoiden aatteellinen ja ammatillinen järjestö. Samoin oli kustannustoiminnassa syrjäytettävä kaupallinen voitontavoittelu ja kustantajajärjestön järjestöperusteita oli niin ikään kehitettävä demokraattisemmiksi.

Myös kuvataiteet, musiikki, teatteri ja elokuva oli valjastettava yhteiskunnan palveluk-

seen. Valtion ja kuntien oli yksityisten mense-naattien sijaan esiinnyttävä taiteilijoiden suurimpina työnantajina ja tukijoina. Teatterien ohjelmiston tasoa oli valvottava sekä pyrittävä kohottamaan niin taiteellisesti kuin aatteellisesti. Sama oli tehtävä kotimaiselle elokuvalle. Kansan saaminen kiinnostumaan taiteesta nähtiin keinona taistelussa sosialismin puolesta.⁵ Taiteen esteettisistä puolista ohjelmassa ei puhuttu. Kulttuuriin ohjelmassa sisällytettiin lähinnä taiteen eri lajit sekä tieteet ja opetus-toiminta.

Raoul Palmgrenilla oli keskeinen rooli SKDL:n kulttuuripoliittisen ohjelman laatimisessa. Vaikka ohjelma oli yleiseltä vireeltään sosialismia puolustava, siihen ei sisällynyt suoria lainauksia Neuvostoliiton kulttuuripolitiikasta. Pohjan ohjelmalle Palmgren haki suomalaisesta kulttuuriperinteestä. Neuvostoliiton vaikutus näkyi lähinnä siinä, että ohjelmassa asetettiin yksittäisille taiteenaloille – kuten kirjallisuudelle ja kuvataiteelle – vaatimuksia sivistää ja ohjata kansaa. Leninin oppien mukaisesti sekä kirjallisuutta että kuvataiteita pidettiin Neuvostoliitossa sosialismiin kasvattamisen kannalta erittäin merkittävinä⁶.

Yleisesti ottaen ohjelma oli suunniteltu murtamaan porvarillinen kulttuurihegemonia, joka Suomessa vallitsi kansandemokraattien mielestä. Yksittäisten kulttuurin osa-alueiden kohdalle asetetut vaatimukset olivat varsin pitkälle meneviä ja mullistavia. Ennen kaikkea silmiinpistäväänä huomiona on vaatimus tehdä kulttuurista valtion ohjaamaa toimintaa. Tämä on hyvä esimerkki siitä, miten kansandemokraatit hyödynsivät sodan jälkeen saavuttamaansa yhteiskunnallista asemaa. Jotta oma ääni kulttuuripolitiikassa saataisiin kuulumaan, oli toimittava aktiivisesti ja muita provosoivasti.

3 *Kulttuuri koko kansan omaisuudeksi: SKDL:n kulttuuriohjelma* (Helsinki: SKDL, 1947), 1; Ks. kulttuuri-ohjelman yleisistä linjauksista: *SKDL: Liittokokousalustukset ja päätöslauselmat* (Helsinki: SKDL, 1946), 79.

4 *Kulttuuri koko kansan*, 1, 2, 5, 7.

5 *Kulttuuri koko kansan*, 6, 7–11; Hentilä, *Paremmän elämän*, 127–139.

6 Ks. esim. V. I. Lenin, *Kirjallisuudesta ja taiteesta*. (Moskova: Edistys, 1973), 12–13, 16, 332–333.

Ohjelman keskeisenä tavoitteena oli kansalaisten aktivoiminen käyttämään kulttuuripalveluita. Lisäksi palvelut haluttiin kaikkien saataville asuinpaikasta tai varallisuudesta riippumatta. Yksittäisten kansalaisten sivistäminen merkitsi koko kansakunnan sivistystason nostamista. Jälkikäteen arvioituna kulttuuriohjelman taidepoliittinen osuus oli kaukonäköinen: 1970-luvulla valtioneuvoston asettamat taidekomiteat tekivät samansuuntaisia toimenpide-ehdotuksia muun muassa taiteilijoiden aseman parantamiseksi.⁷

Vuoden 1947 kulttuuriohjelman asema vakiintui SKDL:n vuonna 1949 hyväksytyssä periaateohjelmassa, johon oli kuitenkin otettu mukaan kaksi selvästi uutta kohtaa. Nyt hyökättiin selväsanaisesti kirkkoa vastaan, koska sen katsottiin ajavan suurpääoman ja ”pikkuporvareiden” etuja. Kirkon toiminta yhdistettiin näin kulttuuritoimintaan. Uutta oli myös urheilun nimeäminen osaksi kulttuuria. Puolueiden ohjelmista ei löydy tätä ennen mainintoja siitä, että urheilu olisi osa kulttuuria. Urheilu nähtiin yleisesti eri poliittisissa leireissä sodan jälkeen kansallista identiteettiä hahmottavana voimana. Urheilupoliittiseen ilmapiiriin löi leimansa se, että porvaristo pelkäsi kansandemokraattien valtapyrkimyksiä myös urheilussa, muttei uskaltanut ryhtyä vastatoimiin.⁸ Kulttuurin ulottaminen käsittämään myös kirkon ja urheilun on merkinä

siitä, että SKDL halusi ulottaa poliittisen keskustelun kaikille yhteiskunnan osa-alueille. Muilta osin vuoden 1949 periaateohjelmassa tukeuduttiin kulttuuriohjelmaan, joka toimi puolueen kulttuuripoliittisena ohjenuorana 1960-luvun puoliväliin saakka.

Vaikka SKDL:n valta kulttuuripolitiikassa oli 1940-luvun lopulla näennäisesti vahva – olihan opetusministereinä vuosina 1945–1948 kansandemokraatteja – opetusministeriön porvarishenkinen virkamieskunta vastusti tiukasti puolueen valtiollistamispyrkimyksiä. Virkamieskuntaa helpotti tässä yhtäältä muiden puolueiden liittoutuminen ”yhteistä vihollista” vastaan ja toisaalta kansandemokraattien ja kommunistien sisäinen välienselvittely.⁹

Sodan jälkeen SKDL vei kulttuuripolitiikallaan taidekenttää aiempaa poliittisempaan suuntaan. Kansandemokraatit taistelivat ennen kaikkea taiteen eduista, taiteilijoiden aseman parantamisesta ja kulttuurin osuudesta valtion tukijärjestelmässä. Taiteen uskottiin ottavan paikan puolueen palveluksessa, jos sen harjoittamisen taloudelliset edellytykset oli turvattu.¹⁰ Toisin sanoen, taidekenttä ymmärtäisi tällöin ryhtyä tukemaan etujensa ajajaa.

Näin vapaamielinen näkemys osoittautui kansandemokraattien ja kommunistien keskinäisessä valtataistelussa liian pehmeäksi. SKDL:n kulttuuripoliittinen valtakausi alkoi horjua jo 1940-luvun lopulla, kun se syrjäy-

7 Kokoomusta lukuunottamatta muiden puolueiden voimassa olleissa puolueohjelmissa ei ollut edes mainintaa kulttuuripolitiikasta. Kokoomuksen vuonna 1945 osin uudistetussa ohjelmassa yleistä kulttuuripolitiikkaa käsiteltiin muutamalla rivillä. Sosialidemokraatit laativat oman kulttuuriohjelmansa vuonna 1949 ja Maalaisliitto vuotta myöhemmin. Ks. Olavi Borg, *Suomen puolueet ja puolueohjelmat 1880–1964*, vol. 7, *Politiikan tutkimuksia* (Porvoo: WSOY, 1965), dokumentit 26, 30, 33, 34; Tuomikoski-Leskelä, *Taide ja politiikka*, 137; Hentilä, *Paremmän elämän*, 7–8.

8 Hentilä, *Paremmän elämän*, 139–140; Autio, *Jälleenrakennuksen ja kasvun*, 414–422.

9 Simo Häyrynen, *Kansakunnan ja maakunnan välissä: Pohjois-Karjalan alueyhteisön rakentuminen kulttuuripoliittisen edunvalvonnan keskus/periferia -suhteessa* (Joensuu: Joensuun yliopisto, 2003), 102, 103–104; Timo Vihavainen, ”Suomen kulttuuri-ilmapiirin muutokset,” teoksessa *YYA-Suomi*, toim. Ilkka Herlin (WSOY: Juva 1993), 217. Maalaisliiton, kokoomuksen ja sosialidemokraattien kulttuuripolitiikan avainkäsite oli 1950-luvulla kansallinen, suomalainen kulttuuri, johon liitettiin kiinteästi arvot vapaus, vastuuntuntoisuus ja kansanvaltaisuus, isänmaallisuus ja humanisuus. Ohjelmista: Borg, *Suomen puolueet*, dokumentit 35, 37–39, 41.

10 Tuomikoski-Leskelä, *Taide ja politiikka*, 267–269.

Kulttuurityöntekijäin Liiton kokous Vanhalla Ylioppilastalolla 1970-luvulla. Kuva: Sakari Sunila / Kansan Arkisto.

tyi hallituksesta pitkäksi aikaa vuonna 1948 kärsimänsä eduskuntavaalitappion jälkeen. Vuosikymmenen lopulla sekä SKDL:ssä että SKP:ssä alkoivat puhaltaa uudet tuulet, kun sekä maanalaisen kauden että Neuvostoliitosta palanneet kommunistit saivat niistä yliotteen.¹¹

Sodan jälkeen SKP:n kulttuuripolitiikkaa ohjanneet ja johtaneet henkilöt olivat omaksuneet vahvasti neuvostoliittolaisen taide- ja kulttuurikäsitteen ja tulkitsivat sen pohjalta suomalaisen taiteen ja kulttuurin kehitystä yksiviivaisesti. Tämä johti kulttuuritaisteluun, joka kulminoitui 1950-luvun alussa Palmgrenin ja Armas Äikiän väliseksi kiistak-

si, jossa edellisen kansallinen, edistysellinen ja vapaamielinen suuntaus hävisi Äikiän internationaalisuutta ja luokkakantaisuutta korostavalle puhdasoppisuudelle. Palmgrenia ja muita vapaamielisiä syytettiin porvarillisten kulttuuri- ja taidehanteiden välittämisestä työväenluokalle: todellisen marxilaisen kulttuuri- ja taideteorian sijaan he tarjosivat länsimaisvaikutteista marxilaisen estetiikan ja kulttuuriteorian revisionismia.¹²

Palmgren oli tuonut linjansa näyttävästi julki *Suuri linja* -teoksessaan, jossa hän hahmotti suomalaisen kulttuurin kestäväksi perustaksi ne osatekijät, jotka hän oli kirjoittanut kulttuuriohjelmaan: sivistyksellisen nuorsuomalai-

11 Risto Alapuro, *Suomen älymystö Venäjän varjossa* (Hämeenlinna: Tammi, 1997), 90–92.

12 Kalevi Kalemaa, *Työväen kulttuurin linja: Aineistoa opiskeluun, keskusteluun ja linjanvetoon* (Helsinki: Kansan sivistystyön liitto, 1981), 38; Tuomikoski-Leskelä, *Taide ja politiikka*, 257–258.

suuden, ruotsalaisen kulttuuriliberalismin ja suurlakon ihanteet. Palmgrenille itsenäisyyden ajan virallinen kulttuuripolitiikka merkitsi pe-
tosta ”suuren vuosisadan” (1800-luvun) edistyksellistä linjaa kohtaan. Suurella vuosisadalla kulttuuri oli ollut kansanläheistä ja liittynyt kansan syvien kerrosten jatkuvaan yhteiskunnalliseen nousuun. Nyt kulttuuri oli julistautunut itseriittoiseksi ja katkaissut kontaktinsa edistykselliseen länsimaiseen kulttuuriin sekä Neuvostoliittoon. Niinpä kansandemokraattien vuoden 1947 kulttuuriohjelmaa ei Palmgrenin mukaan pitänyt tulkita uudeksi vaan pikemminkin vanhaksi linjaksi, kyse oli suomalaisen kulttuurin edistyksellisten perinteiden soveltamisesta nykypäivään. Oli palattava suuren vuosisadan linjaan, tehtävä kulttuuri jälleen kansan nousevien kerrosten tunnusmerkiksi.¹³ Tällaista tulkintaa kommunistien puhdasoppinen linja Äikiän johdolla vastusti.

Palmgrenin keskeisenä kysymyksenä oli kansallisen porvarillisen kulttuuriperinnön ja sosialistisen työväenliikkeen välisen suhteen ratkaiseminen lähtien tuon perinnön olennaisen osan säilyttämisestä. Samalla Palmgren pyrki luomaan uudenlaisia suhteita sivistyneistön ja kansandemokraattisen liikkeen välille. Määrittelemällä uudelleen kansallisen kulttuurin linjaa hän myös määritteli paikkaa uudelle, kansandemokraattiselle ja kommunistiselle sivistyneistölle. Palmgrenin avaus tuotti kuitenkin huonon tuloksen, ja hänen kantansa joutui vähitellen väistymään. Palmgren pyrki vahvistamaan työväenliikkeeseen liittyneen sivistyneistön ja porvarillisen sivistyneistön välisiä suhteita, kun taas hänen arvostelijoilleen oli tärkeintä saada työväenliikkeeseen liittynyt sivistyneistö sitoutumaan kommunistiseen

liikkeeseen. Kiista johti lopulta Palmgrenin eroon SKP:stä vuonna 1952.¹⁴

Palmgren oli aikaansa edellä, sillä vasta 1960-luvun jälkipuolella ja 1970-luvun alussa moni alkoi pohtia sivistyneistön asemaa hänen ”suuren linjansa” jalanjäljissä. Kaipuuta ”suureen linjaan” oli havaittavissa myös 1980-luvulla, vaikka silloin kansandemokraattien kulttuuripoliittinen painoarvo oli jo laskussa.

Radikalismien 1960-luku

Kulttuurielämässä 1950-luku oli modernismin aikaa. Vaikka modernismi oli usein epäpoliittista, oli sille ominaista tietty radikaalisuus, välien katkaiseminen perinteeseen. Yleinen kulttuuri-ilmapiiiri oli silti koko 1950-luvun ajan sodan perintönä voimakkaan konservatiivista. Edellisen vuosikymmenen lopun radikaalin vasemmistolaisuuden vaikutus oli vähäistä, ja poliittisesti tiukasti eristetty SKDL leimautui vähäosaisten protestiliikkeeksi, jolla ei juuri ollut kulttuurista merkitystä.¹⁵ Kansandemokraatit pysyivät 1950-luvun kulttuuripolitiikassaan edellisellä vuosikymmenellä aloittamallaan linjalla, joka korosti kansallisen kulttuurielämän merkitystä ja halusi parantaa taiteiden asemaa. SKDL tahtoi yhä ”tehdä kulttuurin koko kansan omaisuudeksi” ja ”lähentää työväkeä ja sivistyneistöä”.¹⁶ Myös valtiollinen taiteen tukipolitiikka jäi 1950-luvulla muiden tärkeämmäksi koettujen asioiden varjoon. Ensimmäiset tavoitteet olivat tuotannon ja viennin kasvu sekä teollisuuden kilpailukyky.

Kun kansainvälinen massakulttuuri vähitellen rantautui Pohjolaan, vastasivat kansandemokraatit siihen lähinnä vaatimalla valtiolta vahvempaa tukea kansalliselle kulttuurille. Vaikka Palmgrenin ajama linja ei miellyttänyt

13 Raoul Palmgren, *Suuri linja: Kansallisia tutkielmia Arwidssonista vallankumouksellisiin sosialisteihin* (Helsinki: Kansankulttuuri, 1948), 208–209, 213–214.

14 Alapuro, *Suomen älymystö*, 94–95.

15 Timo Vihavainen, ”Hyvinvointi-Suomi,” teoksessa *Suomen historian pikkujättiläinen*, toim. Seppo Zetterberg (Porvoo: WSOY, 2003), 853, 855; Vihavainen, ”Suomen kulttuuri-ilmapiiirin,” 218–219; Vrt. Alapuro, *Suomen älymystö*, 121–126.

16 Hentilä, *Paremmat elämän*, 140–143.

1950-luvulla kaikkia kommunisteja, keskeisiä osia siitä yhä kannatettiin. SKDL esimerkiksi tukeutui liittokokoustensa julkilausumissa vuoden 1947 kulttuuriohjelmaan, eikä uusia linjauksia tehty. Puolueen kulttuurijaoston toiminnasta ei ollut tietoaakaan, ja kulttuuri-poliittista keskustelua käytiin puolueessa lähinnä eduskunnassa nousseista teemoista. Kansandemokraattien kulttuuripoliittikkaa hoitikin 1950-luvulla pääasiassa puolueen eduskuntaryhmä. SKP:n linjaukset olivat yhtä vähissä, ja puolue nojasi kansandemokraattien kulttuuriohjelmaan.¹⁷

Kuusikymmenluvulle tultaessa kulttuuri-poliittinen hiljaiselo alkoi nopeasti jäädä taakse. Elinkeinorakenteen murros kouri suomalaista yhteiskuntaa 1960-luvun taitteesta alkaen. Maatalousvaltainen maa muuttui teollisuusyhteiskunnaksi ja saman tien kohti palveluyhteiskuntaa. Väestö- ja elinkeinorakenteen muutos heijastui niin taloudelliseen, poliittiseen kuin kulttuuriseenkin kehitykseen.

Kulttuuriradikalismia 1960-luvun alussa on syystä pidetty suomalaisen taide-elämän, kulttuuripoliittisen keskustelun sekä henkisen ilmapiirin suurena murroskohtana ja sukupolvikonfliktina, jossa ”60-lukulaiset” eli suuret ikäluokat ottivat etäisyyttä perinteitä ja porvarillista maailmankuvaa edustaneisiin ”30-lukulaisiin”. Modernismin myötä irtiotto vanhasta oli alkanut jo 1950-luvulla, mutta 1960-luvulla kulttuurimurros ja sukupolvikonflikti saivat avoimesti yhteiskunnallisen ja poliittisen sisällön. Ennen 1960-lukua suomalainen nuoriso oli liikkunut varsin vähän ulkomailla eikä tuntenut vetoa kansainvälisiin ilmiöihin. Nyt monet kansainväliset liikkeet,

uusvasemmistolaisuus, rauhanaate ja ”kulttuurimarxismi” saapuivat Suomeen tarjoten väylän uudenaikaisille radikaaleille kulttuurivirtauksille.¹⁸

Suomen poliittisessa elämässä tapahtui 1960-luvun puolivälissä selvä käänne, kun vasemmiston kannatus alkoi kasvaa. Käännekohtana olivat vuoden 1966 eduskuntavaalit, joissa eduskuntaan tuli vasemmistoenemmistö toisen kerran maan itsenäisyyden aikana. Presidentti Urho Kekkonen pyrki yhteiskunnan eheyttämiseen hyväksymällä SKDL:n hallitukseen pitkän tauon jälkeen. Tätä auttoi osaltaan kansandemokraattien ja kommunistien asennemuutos. Heti sodan jälkeen kansandemokraatit ja kommunistit olivat vaatineet Suomen muuttamista sosialistiseksi valtioksi. Vaatimus pysyi keskeisenä aina siitä lähtien, mutta kuusikymmenluvun puolivälissä alettiin kuitenkin esittää myös uusia tulkintoja vaatimukseen nähden. Vuodesta 1956 lähtien, jolloin destalinisaatio pääsi kunnolla käyntiin Hruštšovin johdolla, SKDL:ssä ja SKP:ssä käytiin poliittista keskustelua, jossa vaadittiin irtaantumista jyrkimmistä marxismi-leninismien käsityksistä. Lisänsä keskusteluun toi 1960-luvun alussa työväenliikkeeseen liittynyt sivistyneistö. Esitetyt vetoamukset ja halu uuteen poliittiseen ilmaisuun johtivat siihen, että SKDL:n vuoden 1965 edustajakokouksessa uuden poliittisen linjan edustaja, ei-kommunistinen tohtori Ele Alenius valittiin puolueen pääsihteeriksi ja seuraavana vuonna puheenjohtajaksi.

Lokakuussa 1965 SKP:n keskuskomitea hyväksyi ohjelmallisen asiakirjan ”Marxilaisesta valtioteoriasta ja Suomen tiestä sosialismiin”. Sosialismiin oli tarkoitus siirtyä pitkällisen

17 SKDL:n V liittokokous Turussa 4.–7.4.1958: *Julkilausumat; Päätökset; Teollistamisohjelma; Tilannekatsaukset; Alustukset; Alustavat puheenvuorot* (Kotka: SKDL, 1958), 69–70; *SKDL:n toimintakertomus V ja VI liittokokouksen väliseltä ajalta (6.4.1958–31.3.1961)* (Tampere: SKDL, 1961), 27; *SKDL:n toimintakertomus IV ja V liittokokouksen väliseltä ajalta (11.6.1955–3.4.1958)* (Helsinki: SKDL, 1958), 20–22; *Suomen kommunistisen puolueen XI edustajakokous: Helsinki 29.5.–2.6.1957* (Kotka: SKP, 1957), 34–237; SKP:n vuoden 1957 puolueohjelman kulttuuripoliittisista linjauksista: Borg, *Suomen puolueet*, 338.

18 Vihavainen, ”Hyvinvointi-Suomi,” 855; Alapuro, *Suomen älymyöstö*, 135–139; Pertti Alasutari, *Toinen tasavalta: Suomi 1946–1994* (Tampere: Vastapaino, 1996), 218.

kehityksen kautta ja Suomen olot huomioiden, ei noudattaen yksiviivaisesti Marxin ja Leninin oppeja. Sijaa sai liberaalimpi asennoituminen, jonka edustajat saivat enemmistön SKP:n 14. edustajakokouksessa vuonna 1966. Puheenjohtajana vuodesta 1944 alkaen ollut Aimo Aaltonen sekä varapuheenjohtaja Oiva Lehto joutuivat väistymään. Tilalle tulivat Arne Saarinen ja Erkki Salomaa. Muiden poliittisten ryhmien näkökulmasta katsoen kommunistisessa liikkeessä oli tapahtunut merkittävä siirtyminen länsimaisen demokraatian arvojen tunnustamisen suuntaan. SKP:ssä voimistunut uusi suuntaus alkoi repiä kommunisteja kahtia. Vanhoilliset kannattivat tiukkaa marxismi-leninismia, kun sen sijaan uuden suunnan edustajat halusivat ”ihmiskasvoista sosialismia”.¹⁹

Kansandemokraatit heräsivät 1960-luvun murroskauteen ensimmäisinä. Vuonna 1961 SKDL:n 6. liittokokouksessa kulttuuripoliittikka nousi yhdeksi keskeiseksi teemaksi. Kulttuurityön todettiin olevan puolueen jatkuvuuden kannalta erittäin tärkeää ideologista toimintaa. Se oli tärkeää jo silloiselle jäsenistölle, mutta aivan välttämätöntä se oli, mikäli tulevaisuudessa liiton kannatusta keskiluokassa ja sivistyneistössä haluttiin lisätä. Puolueen kulttuuripoliittikkaa pidettiin onnistuneena, joskaan siinä ei ollut saavutettu niin hyviä tuloksia kuin käytetyillä voimavaroilla olisi ollut mahdollista. Vaikka vuoden 1947 ohjelma oli aikanaan ollut onnistunut ja nuorekas, oli se silti ollut vain ”suurten linjojen periaateohjelma”, joka ei enää murroskaudella tarjonnut

riittävästi aineksia kulttuurityön konkreettiselle kehittämiselle.²⁰ Ohjelma oli siis uudistettava.

Kokouksessa vaadittiin perustettavaksi uusi kulttuuripoliittinen jaosto laatimaan uutta kulttuuriohjelmaa. Esitys meni läpi, ja jaosto aloitti kulttuuriohjelman uudistamistyön samana vuonna. Ohjelmauudistus tarjosi puolueelle oivan mahdollisuuden kiinnittää huomiota ”marxilaisen kulttuuripoliittikan kysymyksiin ja uuden yhteiskunnan kulttuurityöntekijöiden kasvattamiseen”. Enemmän kuin valtiojohtoisuutta vaadittiin valtiolta määrätietoista, kehitysedellytyksiä luovaa kulttuuripoliittikkaa ja tukea, joka edistäisi vapaata kehitystä. Kulttuurissa oli huomioitava yhteiskunnallinen kehitys, joka johti kohti sosialismia. Kulttuurin oli yhä oltava koko kansan kulttuuria. Uudistustyö eteni ripeää tahtia, ja uusi ohjelma hyväksyttiin SKDL:n seuraavassa liittokokouksessa toukokuussa 1964.²¹

Vuoden 1947 perusta näkyi edelleen siinä, että keskiössä oli kansallinen kulttuuri, joka ei saanut kuitenkaan joutua ”ahdasmielisen kansalliskiihkoilun välikappaleeksi”. Kansallinen kulttuuri tuli aktivoida kansandemokraattisen kulttuurityön käyttöön. Uudesta ohjelmasta kävi ilmi, että SKDL:n kulttuuripoliittiset pyrkimykset olivat yhdensuuntaisia puolueen yleispoliittisten pyrkimysten kanssa. Yleispoliittikan tavoitteena oli yhteiskunnan kaikille alueille ulottuva kansanvalta. Tämän päämäärän saavuttamiseksi oli mukaan valjastettava myös ”kulttuurielämä ja sen laitokset, koska niillä on erittäin suuri vaikutus sekä yhteis-

19 Vihavainen, ”Hyvinvointi-Suomi,” 845, 864, 871–872; Arne Saarinen, *Suomalaisen kommunistin kokemuksia* (Helsinki: Tammi, 1984), 76–79.

20 *Suomen kansan demokraattisen liiton VI liittokokouksen (Helsingissä 31.3.–3.4.1961) alustukset, maatalous- ja kalastusohjelmat, julkilausumat* (Tampere: SKDL, 1961), 102.

21 Kulttuuripoliittinen tilanne ja puolueen tehtävät, alustava luonnos 11.4.1961, s. 32: He11, Vuoden 1961 kulttuuriohjelman käsittely, Kulttuurijaoston arkisto (KjA)/Suomen Kansan Demokraattisen Liiton Arkisto (SKDLA), Kansan Arkisto (KansA), Helsinki; Kulttuuripoliittisesta tilanteesta sekä kansandemokraattien tehtävistä: 9.11.1962, s. 5, 7: He11, Vuoden 1962 kulttuuriohjelman käsittely. KjA/SKDLA, KansA; Muisio: Kulttuurin kenttätyö: He11, Ohjelmat 1963. KjA/SKDLA, KansA; SKDL:n kulttuuriohjelma 1964, luonnos: He11, Ohjelmaluonnos 1964, KjA/SKDLA, KansA; *Suomen kansan demokraattinen liitto: 7. liittokokous Helsingissä 15.–18.5.1964* (Tampere: SKDL, 1964), 11, 78–107.

kunnan yleiseen että kansalaisten yksilölliseen kehitykseen”. Uskottiin, että oli mahdollista rakentaa poliittisten leirien rajat ylittävä kulttuuririntama, jolla olisi yhteisiä etuja ja päämääriä ajettavanaan.

Puolueen tärkeimmäksi kulttuuripoliittiseksi tehtäväksi asetettiin opetus- ja kasvatus-toimen uudistaminen. Tavoitteena oli yhdeksänvuotinen peruskoulu ja sen jatkeena joko lukio tai ammattikoulu. Kouluihin vaadittiin taidekasvatusta, jonka tarkoituksena oli saada lapset vastaanottamaan taidetta, ymmärtämään sitä, sekä kunnioittamaan yleisiä kulttuuriarvoja. Ohjelman mukaan suurin osa ihmisistä oppi tajuamaan ja vastaanottamaan taidetta, jos kasvatus oli oikeanlaista.²²

Marxilaisuus näkyi selkeästi ohjelman yleisissä linjauksissa ja taidetta koskevassa osuudessa. Taiteilijaa pidettiin yhteiskunnan täysivaltaisena jäsenenä, jolla oli oltava oikeutensa ja vastuunsa kuten muillakin yhteiskunnan jäsenillä. Taiteilijoiden nostaminen tällaiseen asemaan edellytti perusteellisia muutoksia. Kansandemokraattisen ajattelun mukaista oli se, että ohjelmassa suhtauduttiin taiteeseen ennakkoluulottomasti. Esimerkiksi taidekokeilut nähtiin taiteen kehityksessä tärkeinä. Niitä oli tutkittava ja arvioitava suhteessa siihen yhteiskunnalliseen maaperään, josta ne olivat kasvaneet sekä siihen ideologiaan, jota ne tukivat. Apurahoja ja palkintoja oli lisätävä tuntuvasti ja niiden jakoa koordinoitava ja valvottava entistä tarkemmin. Kaikkia eri taiteen ja kulttuurin aloja oli tuettava kansandemokraattien mielestä valtion varoin,

kirjallisuutta esimerkiksi perustamalla voittoa tavoittelematon valtiollinen kustantaja, joka julkaisisi myös ei-kaupallista kirjallisuutta.²³

Ohjelmassaan SKDL vaati kuntia toimimaan uudistusten alullepanijoina ja kulttuuritoiminnan keskuksina. Jokaiseen kuntaan piti mahdollisuuksien mukaan rakentaa kansalaisjärjestöjä varten kunnallisia kulttuurikeskuksia ja kirjastoja sekä konsertti-, näyttely-, teatteri- ja juhlahuoneistoja. Kansandemokraattien opinto- ja muun sivistystoiminnan tärkeimpänä tehtävänä nähtiin ajan merkittävimpien aatteellisten valtavirtausten, ”ennen muuta marxilaisten sosialististen aatteiden tunnetuksi tekeminen maassamme”.²⁴

Tavoitteenasetteluiltaan ohjelma ei kaikesta huolimatta ollut kovin radikaali – tavoitteet olivat tarkistuksista huolimatta lähellä vuoden 1947 ohjelman tavoitteita. Muille puolueille ohjelman hyväksyminen oli ongelmallista lähinnä siksi, että siinä puolustettiin sosialismia. Mielenkiintoista on, että kansandemokraattien kiinnostus kansallista kulttuuria kohtaan lisääntyi 1960-luvulla ja että heidän kulttuuripoliittisena ohjenuoranaan oli marxilaisen ajattelun soveltaminen Suomen oloihin.²⁵

Kuusikymmenluvulla puolueiden ideologiset perusvastakohtaisuudet kulttuuripoliittikas-sa kytkeytyivät lähinnä koulu- ja kasvatusjärjestelmän yleiseen luonteeseen ja tavoitteisiin. Puolueet kokoomuksesta sosialidemokraatteihin pitivät kulttuuripoliittikan yleisenä päämääränä kansallisen kulttuurin vaalimista sekä siihen keskeisesti liittyvien arvojen, kuten henkisen vapauden, vastuuntunnon ja vallitse-

22 Suomen kansan demokraattinen liitto: 7. liittokokous, 78; SKDL:n kulttuuriohjelma 1964, s. 1–2: He12, Kulttuuriohjelma 1980-luku, KJA/SKDLA, KansA; Ks. myös Suomen kommunistisen puolueen 14. edustajakokous 29.1.–1.2.1966 (Kuopio: SKP, 1966), 56–57; Suomen kommunistisen puolueen XII edustajakokous Helsingissä 15.–18.4.1960 (Helsinki: SKP, 1960), 114–115.

23 SKDL:n kulttuuriohjelma 1964, s. 6–7, 8: He12, Kulttuuriohjelma 1980-luku, KJA/SKDLA, KansA.

24 SKDL:n kulttuuriohjelma 1964, s. 9–10: He12, Kulttuuriohjelma 1980-luku, KJA/SKDLA, KansA; SKDL:n 7. liittokokous, 134–135; Vuoden 1965 edustajakokouksessaan SKP asettui tukemaan SKDL:n uutta kulttuuriohjelmaa. Samalla kokous päätti, että tulevaisuudessa kommunistien oli entistä enemmän pyrittävä vaikuttamaan maan kulttuuripoliittisiin linjauksiin. Suomen kommunistisen puolueen toimintakertomus XIII ja XIV edustajakokouksen välisenä aikana (Helsinki: SKP, 1965), 37–39.

25 Borg, Suomen puolueet, 211–212.

van kansanvallan periaatteiden omaksumista ja syventämistä.²⁶

Jo 1950-luvun lopulla SKDL:ssä oli kiinnitetty huomiota keskiluokan asemaan, ja erityinen sivistyneistöjaosto oli perustettu vuonna 1960. Samoihin aikoihin alkoi myös sivistyneistö- ja opiskelijapiirien radikalisoituminen. Muissa puolueissa tunnettiin tyrmistystä, mutta SKDL otti kulttuuriradikaalit yhdenasianliikkeen edustajat suojiinsa ja tarjosi heille poliittista tukea. Puolueen kulttuuri-ohjelma vuonna 1964 oli vastaus yleis- ja uusvasemmistolaisille. Tavoitteena oli vetää heidät mukaan kansandemokraattiseen liikkeeseen. Edellisten vuosikymmenten aran ja varovaisen, esteettisesti suuntautuneen sivistyneistön rinnalle ja tilalle tuli uutta yhteiskunnallisesti suuntautunutta ja vasemmistosävytteisesti asennoitunutta, kanta-aottavaa sivistyneistöä. Uusi sivistyneistö ei etsinyt marxilaisuutta vaan läheni kansandemokraatteja. Se koki omien ideoidensa saavan tällä tavoin vasta-kaikua ja liikkumatilaa.²⁷

Uuden kulttuuriohjelman linja vakiinnettiin vuoden 1967 periaateohjelmassa. Uusia kulttuuripoliittisia avauksia periaateohjelma ei tarjonnut. Sen lähtökohdaksi oli asetettu ”kansanvaltaisen Suomen saavuttaminen”, mikä edellytti suunnitelmallisuutta myös kulttuuripoliitikalta.²⁸ Kansandemokraattien periaateohjelmassa oli tapahtunut kuitenkin merkittävä muutos: Vuoden 1949 ohjelmassa ei mainittu kertaakaan sanaa sosialismi, vaikka se oli selvästi tavoitteena. Sen sijaan vuoden 1967 periaateohjelma oli tekstiltään selvemmin sosialistinen kuin vuoden 1949 ohjelma, vaikka puolue oli ollut vuoden 1949 ohjelman syn-tyessä jyrkemmin sosialistinen kuin vuoden 1967 ohjelman syntyessä.²⁹

Myös kommunistit uusivat ohjelmansa 1960-luvulla. SKP:n vuonna 1969 pitämän 15. edustajakokouksen hyväksymässä puolueohjelmassa päämääränä oli sosialistinen Suomi. Vaatimus asetti velvoitteita myös kulttuurille, joskin toimenpide-esitykset jäivät ilman konkretiaa.³⁰

26 Koulutuspolitiikasta esim. Veli-Matti Autio, *Suurjärjestelmien aika koittaa 1966–1980*, vol. 6, *Opetusministeriön historia* (Pieksämäki: Opetusministeriö, 1994), 62–64; Ohjelmista: Olavi Borg, *Puolueiden ohjelmat 1970* (Helsinki: Tammi, 1970), dokumentit 1, 3, 5, 7, 12, 13.

27 Tuomikoski-Leskelä, *Taide ja politiikka*, 282; Rauno Setälä, *Uusstalinistin uskontunnustus: Lähtökohtia 70-luvun luokkataisteluun* (Tampere: Kirjayhtymä, 1970), 100–101.

28 *Suomen kansan demokraattisen liiton periaateohjelma: Hyväksytyt SKDL:n 8. liittokokouksessa 13.–15.5.1967* (Tampere: SKDL, 1970), 22–23; Syksyn 1969 aikana SKDL:n kulttuuripoliittista jaostoa uudistettiin siten, että vanhan, laajan ja jäykän joukon korvasi suppeampi ”työryhmänomainen” jaosto, jonka tehtävänä oli lähinnä kulttuuripoliittikan ideointi ja ohjelmointi. Käytännön toimenpiteitä kulttuurielämän eri sektoreilla hoidettiin erillisten työryhmien ja toimikuntien avulla. *Suomen kansan demokraattisen liiton toimintakertomus 15.5.1967–15.5.1970* (Tampere: SKDL, 1970), 24.

29 Borg, *Puolueiden ohjelmat 1970*, 151.

30 *Suomen Kommunistisen Puolueen ohjelma: Hyväksytyt XV edustajakokouksessa 5.4.1969* (Helsinki: SKP, 1969), 19–20. Kansandemokraattien linjaukset toimivat muille puolueille eräänlaisina ohjenuorina, ainoastaan sosialisointivaatimukset oli jätetty pois. Yleisesti puolueiden 1960-luvun ohjelmissa vaadittiin tasa-arvoa, koulu-uudistusta, taiteiden ja tieteiden tukemisesta sekä suomenruotsalaisen kulttuurin säilyttämistä. Niin ikään vaatimukset taiteen tukemisesta ja henkisestä vapaudesta sekä taiteen tarjoamisesta koko kansalle olivat puolueiden ohjelmissa yleisiä. Taiteen itseisarvoista tehtävää ei suoranaisesti tunnustettu, vaan taiteella käsitettiin olevan välinearvoa joko kansallisuuspoliittisessa, kansansivistyksellisessä tai puoluepoliittisessa merkityksessä. Puolueohjelmissa korostettiin omien viiteryhmien taideharrastuksen tarpeita. Lisäksi kritisoitiin kansainvälistä ”matalaviidettä”. Kokoomus julkisti oman erillisen kulttuuriohjelmansa vasta vuonna 1976. Tuomikoski-Leskelä, *Taide ja politiikka*, 137, 190; Puolueiden kulttuuripoliittisista linjauksista: Borg, *Puolueiden ohjelmat 1970*, dokumentit 1, 3, 5, 7, 9, 12, 13, 15; Borg, *Suomen puolueet*, 209–210.

Tapio Tapiovaara luonnostelemassa mosaiikkityötään Kulttuuritalolla vuonna 1961. Kuva: Yrjö Lintunen / Kansan Arkisto.

Politisoitunut 1970-luku

Vaikka vuonna 1968 tuli voimaan laki taiteen edistämisen järjestelystä ja vuonna 1969 laki valtion taideapurahoista, arvosteltiin valtiolista taiteen edistämispoliittikkaa 1970-luvulle

ultaessa kapea-alaisuudesta ja sen ylhäältä alas suuntautuvasta otteesta. Mainituilla laeilla luotiin taiteen tukijärjestelmäksi Taiteen keskustoimikunnan alaisuudessa toimineet taide-toimikunnat sekä läänien taidetoimikunnat.³¹

31 Tomi Mertanen, *Harkinnanvaraisuudesta lakisääteiseen: Suomen valtiollisen taidehallinnon sekä taiteenalojen tukijärjestelmien muotoutuminen 1960–1980-luvulla* (Helsinki: Cupore, 2009), 48–68; Häyrynen, *Kansakunnan ja maakunnan*, 111–112, 114, 117; Pirkkoliisa Ahponen, ”Kulttuuripoliittikka instituutiona, markkinoilla ja utopioissa,” teoksessa *Kulttuurintutkimus: Johdanto*, toim. Jari Kupiainen ja Erkki Sevänen (Jyväskylä: SKS, 1994), 101–102.

Valtio näki taidepolitiikan ennen kaikkea osana julkisen vallan harjoittamaa demokraattista ”hyvinvointivaltion” yhteiskuntapolitiikkaa. Julkisen vallan katsottiin voivan vaikuttaa ”kulttuuritoimeen” jakamalla määrärahoja, hallinnollisella ohjailulla sekä perustamalla valtion omistamia ja hallitsemia taidelaitoksia. Vuonna 1968 säädettiin myös laki peruskouluuudistuksesta. Koulujärjestelmän muutos alkoi 1970-luvun alussa.³²

Kulttuurin aktivointi ilmaantui 1970-luvun kulttuuripolitiikan tehtäväksi kulttuuriperinnön säilyttämisen rinnalle. Hyvinvointivaltiossa kulttuuripalveluja oli tarjottava yhteiskunnallisena palkkatyönä – yhteiskunnan tukemana tai kokonaan maksamana – samalla tavoin kuin muitakin julkispalveluja. Seitsemänkymmenluku olikin valtiollisessa kulttuuripolitiikassa erilaisten komiteoiden ja selvityselinten vuosikymmen. Opetusministeriö kohdisti erityistä huomiota taiteen aluehallinnon kehittämiseen. Ajankohdalle oli muutenkin tyypillistä aluepolitiikkaa korostava yhteiskuntapolitiikka.³³ Vuonna 1974 mietintönsä antanut Kulttuuritoimintakomitea ehdotti muun muassa kuntien kulttuurihallinnon lakisäätämistä. Ehdotus toteutettiin 1980-luvun alussa. Kulttuuritoimintakomitean ohella toinen 1970-lukua hallinnut valtiollinen kulttuuripoliittinen linjaus oli hallituksen vuonna 1978 antama Suomen historian ensimmäinen taidepoliittisen selonteko.³⁴

Seitsemänkymmenluvun taitteesta lähtien vasemmistossa nosti päätään vallankumousromantiikka, ja hiukan aiemmin julistettu pasifismi hylättiin. Vuosikymmenen alussa SKP:n taistolaiset – puolueen vähemmistö-

siipi – saivat runsaasti kannattajia opiskelijoista, vaikka taistolaisuuden yleispoliittinen menestys ei muodostunut merkittäväksi. Ilmiöstä tuli kuitenkin merkittävä kulttuurin piirissä, kuten teattereissa ja taideopetuksessa.

Muutos näkyi myös SKDL:n ja SKP:n ohjelmapolitiikassa. SKP vaati vuoden 1972 lähtien tavoiteohjelmassaan määrätietoista tukea taiteelle sen vapauttamiseksi kaupallisuudesta sekä edistyksellisen työväenluokan maailmankatsomusta edustavan taiteen aseman parantamista. Kommunistinen puolue kutsui vuoden 1972 edustajakokouksensa julkilausumassa kirjailijoita, taiteilijoita, edistyksellisiä tutkijoita ja muita kulttuurialan työntekijöitä yhteiseen toimintaan vastustamaan oikeistolaista kulttuuritaantumusta.³⁵ Yhteiskunnan politisoitumisen myötä taiteilijoita pyrittiin lähentämään kommunisteihin ja siten työtätekevään kansaan. Luokkataistelua oli käytävä kaikilla yhteiskunnan alueilla.

Seitsemänkymmenluvun alusta lähtien SKP:ssä otettiin entistä selvemmin kantaa kulttuurin kysymyksiin. Tätä aiemmin kannanotot oli annettu enimmäkseen kansandemokraattien suulla. Huhtikuussa 1972 järjestettiin Lappeenrannassa SKP:n ensimmäinen kulttuuripolitiikan päivä, teemalla ”Kulttuuri luokkataistelun välineenä”. Päivän aikana puhuttiin kirjallisuudesta, taiteesta, musiikista ja teatterista sekä niiden suhteesta luokkataisteluun, jota saattoi edistää sosialistinen realismi. Vastapalveluksena taiteilijoiden tuesta kommunistit lupasivat parantaa taiteilijoiden taloudellista ja yhteiskunnallista asemaa. Puheenvuoroissa vaadittiin kommunisteilta entistä suurempaa osallistumista

32 Mertanen, *Harkinnanvaraisuudesta lakisäätöseen*, 68–79, 337–351; Veli-Matti Autio, *Vakiintuneisuudesta uusien muotojen etsimiseen 1981–1995*, vol. 7, *Opetusministeriön historia* (Pieksämäki: Opetusministeriö, 1997), 222–223; Autio, *Suurjärjestelmän aika*, 62–98, 368–372; Autio, *Jälleenrakennuksen ja kasvuun*, 101–111.

33 Autio, *Suurjärjestelmien aika*, 26; 1980-luvun kulttuuripolitiikka: *Kulttuuripolitiikkaa selvittävän työryhmän muistio* (Helsinki: Opetusministeriö, 1991), 9.

34 Mertanen, *Harkinnanvaraisuudesta lakisäätöseen*, 165–190; 1980-luvun kulttuuripolitiikka, 74; Autio, *Suurjärjestelmien aika*, 362–364, 374–380.

35 *Suomen kommunistisen puolueen 16. edustajakokous: Helsinki 31.3.–2.4.1972* (Kuopio: SKP, 1972), 5.

kulttuuripoliittiseen keskusteluun. Erityisesti korostettiin sitä, että kulttuuri kuuluu oleellisena osana päivänpolitiikkaan.³⁶

Kommunistien huutoon vastattiin jo syksyllä 1972, kun taistolainen kulttuuriväki organisoitui Kulttuuriryöntekijäin Liitoksi (KTL). Sekä SKP:n että SKDL:n johto oli aluksi tietämätön järjestön perustamisesta. Puoli vuotta myöhemmin liiton ensimmäisessä vuosikokouksessa oli läsnä huomattava osa aikakauden tunnetuimmista suomalaisista taiteilijoista. Liiton perussanoma oli, että taide kuuluu kansalle. Liiton oli ohjattava edistyksellisiä ”taiteilijoita kansainvälisen kommunistisen liikkeen johtamaan rintamaan, taisteluun rauhan, demokratian ja sosialismin puolesta ja tarjota kulttuuriryöntekijöille organisatorinen mahdollisuus kollektiiviseen taisteluun työväenluokan rinnalla”. KTL:n mielestä kulttuuripoliittisia kysymyksiä ei voitu käsitellä erillään päivänpolitiikasta.³⁷

KTL oli eräänlainen vastapaino kansandemokraattien Kulttuuridemokraatit-järjestölle,³⁸ joka oli eri puolilla maata syntyneiden kulttuurielinten yhteenliittymä ja jolle kansandemokraatit lopulta ”ulkoistivat” oman käytännön kulttuuritoimintansa. Muutoksen myötä SKDL:n kulttuurijaosto keskittyi valta-

kunnantason kulttuuripoliittisiin kysymyksiin puolueen asiantuntija- ja lausuntoelimenä. Muutos näkyi pian käytännön kulttuuripoliitikassa: 1970-luvun lopulta lähtien SKDL ei enää pyrkinyt asettamaan yksityiskohtaisia vaatimuksia, vaan lähinnä vaikuttamaan taidehallinnon kehittämiseen ja valtakunnalliseen kulttuuripolitiikkaan.³⁹

Kansandemokraattien ja kommunistien keskinäinen kädenvääntö kulttuurikentän toimijoista oli mielenkiintoista. Taistelussa menestyi parhaiten SKP:n vähemmistösiipi, sillä se omi useimmat radikaalit kirjailijat, näyttelijät ja taiteilijat vetoamalla heidän ”työläisyyteensä”. Tähän kansandemokraatit pyrkivät vastaamaan Kulttuuridemokraatit-järjestöllään. Radikaali vasemmistolaisuus koettiin ei-sosialistisissa puolueissa vaaraksi yhteiskuntajärjestykselle. Ajan kuvaan kuuluikin, että porvarilliset ”kulttuuriryöntekijät” perustivat oman liittonsa.⁴⁰ Taide- ja kulttuurijärjestöjen politisoituminen tapahtui puoluepoliittisin tunnuksin, mikä yksipuolisti kulttuuripoliittista keskustelua.

Yhteiskunnan politisoituessa 1970-luvun vaihteessa kansandemokraatit aloittivat jälleen kulttuuriohjelmansa uudistamisen. Tavoitteena oli tehdä selvä pesäero muihin puolueisiin.

36 Suomen kommunistisen puolueen 16. edustajakokous, 107; Ks. myös Kari Rantalahti, *SKP:n intressejä* (Helsinki: Kansan sivistystyön liitto, 1981), 20–21; Matti Rossi, ”Kulttuuri luokkataistelun välineenä,” teoksessa *Kulttuuri luokkataistelun välineenä: Työväen kulttuuripoliittinen päivä Lappeenrannassa 23.4.1972* (Lappeenranta: SKP:n Etelä-Karjalan piirijärjestö, 1972), 4; Hannes Tompuri, ”Puheenvuoro Lappeenrannan kulttuuriseminaariin,” teoksessa *Kulttuuri luokkataistelun välineenä: Työväen kulttuuripoliittinen päivä Lappeenrannassa 23.4.1972* (Lappeenranta: SKP:n Etelä-Karjalan piirijärjestö, 1972), 18.

37 KTL:n perustamisen myötä iso osa taiteilijoista liittyi kommunistiseen rintamaan. Vuonna 1974 liittoon kuului jo noin 300 jäsentä – muun muassa näyttelijöitä ja taidemaalareita –, jotka palvelivat SKP:n vähemmistöryhmän, taistolaisten, tavoitteita. *Taisteluun taiteen puolesta: Kulttuuriryöntekijäin liiton 2. liittokokous 30.–31.3.1974 Helsingissä* (Helsinki: Kulttuuriryöntekijäin liitto, 1974), 54, 61, 76, 100; ks. myös Alapuro, *Suomen älymystö*, 145.

38 Näkökohtia KTL:n jäsenanomuksen johdosta 3.4.1974: I28, Kulttuuriryöntekijöiden liitto, KJA/SDKL, KansA. Vrt. *DFFF’s politisk aktionsprogram* (Pori: SKDL, 1973), 20; *SKDL: 10. liittokokous Porissa 14.–15.4.1973* (Pori: SKDL, 1973), 71–72.

39 *SKDL:n toimintakertomus 12.–13. liittokokous 1.6.1979–28.5.1982* (Pori: SKDL, 1982), 24–25; *SKDL:n toimintakertomus 11.–12. liittokokous 4.6.1976–1.6.1979* (Pori: SKDL, 1979), 29; *SKDL:n toimintakertomus 10.–11. liittokokous 16.4.1973–4.6.1976* (s.l., s.n., s.a.), 61–62.

40 Tapani Suominen, *Ehkä teloitamme jonkun* (Hämeenlinna: Tammi, 1997), 241; Kalevi Kalemaa, *Raoul Palmgren: Suomalainen toisinajattelija* (Helsinki: Tammi, 1984), 285–286.

Vuoden 1970 liittokokoukseen valmistui luonnos kulttuuripoliittisesta osaohjelmasta, joka nimettiin *Kulttuurikeskusohjelmaksi*. Uutta oli kuitenkin lähinnä se, että siinä muokattiin vuoden 1964 ohjelman yleisen kirjastotoimen kehittämiseen tähdännyttä osaa. Kansandemokraatit pitivät kirjastolaitosta puolueen kannalta tärkeänä, koska se oli periaatteeltaan ”puolikommunistinen”, saattoihan kirjastosta lainata kirjoja maksutta. Tätä periaatetta heijastaen vaatimuksena oli saada ”kansankulttuuria kirjastoihin”. Vaatimus perustui siihen kansandemokraattien mielestä realistiseen ajatukseen, että kirjastolaitos voisi vaikuttaa kansankulttuuria levittämällä kulttuurin tasoon ja ideologiseen sisältöön.⁴¹

Kirjastouudistuksen taustalta on havaittavissa puoluepoliittista vastakkainasettelua. Koska tiedon uskottiin olevan valtaa, oli selvää, että tietoa käyttivät samat tahot, jotka käyttivät muutakin valtaa yhteiskunnassa. Kansandemokraattien mielestä porvaristo oli määritellyt sitä, millaista tietoa kirjastoista oli saatavilla. Tämä porvarillinen ajatushegemonia oli murskattava. Kirjastolaitoksen uudistamisen ohella vaadittiin myös valtiollisen kustantamon perustamista.⁴²

Kulttuurikeskusohjelmallaan kansandemokraatit halusivat kiinnittää huomiota kulttuuri- ja sivistystoimienhallinnon vahvaan byrokraattisuuteen. Olihan toimijat erotettu

toisistaan omiin karsinoihinsa: oli kouluja, opistoja, kirjastoja, teattereita, orkestereita, museoita ja niin edelleen. Muodostamalla kunnallisista laitoksista niin sanottuja kulttuurikeskuksia byrokratiaa voitiin vähentää ja tilat hyödyntää tehokkaasti. Siten voitiin aktivoida ihmisiä omaehtoiseen kulttuuri- ja harrastustoimintaan.⁴³

Osaohjelman valmistuttua SKDL:ssä voimistui ajatus koko kulttuuriohjelman uudistamisesta. Ehdotuksia kulttuuriohjelmiksi laadittiin useita. Vuoden 1964 ohjelmaan verrattuna sisältöä haluttiin radikaalista. Aiempi konkreettinen ja yksityiskohtainen ohjelma päätettiin korvata laajalla, käsitteellisesti uudella ohjelmalla, joten luonnoksiin esitettiin liitettäväksi marxilaista analyysiä kulttuurin ja vallitsevien yhteiskuntarakenteiden riippuvuusuhteista. Oli käsiteltävä kulttuurin riippuvuutta tuotantosuhteista, porvarillista hegemoniaa kulttuurissa sekä massakulttuurin ja kansankulttuurin suhdetta. Perusvaatimukseksi asetettiin siirtyminen demokraattiseen kulttuuripolitiikkaan. Kulttuurituotanto ja -hallinto oli demokratisoitava ja uudistettava.⁴⁴

Seitsemänkymmenluvun loppua kohden kulttuuri-ilmapiiiri alkoi saada vaikutteita myös muista kuin puoluepoliittisista lähtökohdista. Vuosikymmenen lopulla oli selkeästi havaittavissa siirtymistä kohti taidetta taiteen vuoksi -asennetta ja avarakatseista suh-

41 Suomen kansan demokraattinen liitto: 9. liittokokous Helsingissä 15.–18.5.1970 (Tampere: SKDL, 1970), 63–64; Vaatimus kulttuurikeskuksista oli mainittu varsin selkeästi jo vuoden 1964 ohjelmassa ja sitä oli pidetty yllä myös erilaisissa tavoiteohjelmissa. SKDL:n kulttuuriohjelma 1964, s. 9–10; He12, Kulttuuri-ohjelma 1980-luku, Kja/SKDLA, KansA; Suomen Kommunistisen Puolueen 15. edustajakokous Helsingissä 3.–6.4.1969 (SKP: Kuopio, 1969), 108–109; Suomen kansan demokraattinen liitto: 7. liittokokous, 134–135; Oiva Björkbacka, ”Kulttuuri luokkayhteiskunnassa,” teoksessa *Kulttuuri työväenluokan aseena*, toim. Ismo Porna (Tampere: Kansankulttuuri, 1971), 12–13; 19–20; 25–26.

42 Keijo Perälä, ”Kulttuurin välineistä inhimillisen toiminnan välineitä,” teoksessa *Kansan Tietokirja 1971* (Tampere: SKDL, 1970), 158–159; *Kulttuuri luokkataistelun välineenä: Työväen kulttuuripoliittinen päivä Lappeenrannassa 23.4.1972* (Lappeenranta: SKP:n Etelä-Karjalan piirijärjestö, 1972), 43–45.

43 Suomen kansan demokraattinen liitto: 9. liittokokous, 65; Perälä, *Kansan tietokirja*, 160–161.

44 Ohjelmaluonnoksista esim. Ismo Pornan ehdotus SKDL:n kulttuuriohjelman rakenteeksi 3.10.1973: He12, Kulttuuri-ohjelma 1980-luku, Kja/SKDLA, KansA; Arvi Auvisen luonnos SKDL:n kulttuuri-ohjelmaksi 2.2.1974: He12, Kulttuuri-ohjelma 1980-luku, Kja/SKDLA, KansA.

tautumista elämän eri ilmiöihin. Kansallinen menneisyys ja kansalliset arvot alkoivat taas nousta huomion kohteiksi, mutta kiinnostusta herättivät myös esimerkiksi erilaiset elämäntavat, vaihtoehtoliikkeet ja popularismi. Samalla näkemys itsestään vastuussa olevasta yksilöstä alkoi korvata näkemystä yksilöstä epäoikeudenmukaisen yhteiskunnan uhrina. Syntyi uudenlaisia järjestäytyneitä liikkeitä – naisliike, ympäristöliike – joiden kannattajakunta ei ollut luokkataustansa osalta yhtenäisen. Luonnon saastumisen muodostuessa yhä suuremmaksi, nousi kysymys kulttuurin ja kehityksen arvosta haasteena selvemmin esille. Ihmisen ja luonnon suhteita silmämääräänään pitänyt ja tulevaisuudesta huolestunut vihreä liike sai uutta merkitystä oltuaan aiemmin vaatimaton yhden asian liikkeiden joukkoon luettava virtaus.⁴⁵

Ajattelutavan muutokset näkyivät kansandemokraattien läpi 1970-luvun jatkuneessa kulttuuriohjelmansa uudistamisessa. Vuosikymmenen alkupuolen marxilaiset vaatimukset alkoivat karista, ja vuosikymmenen lopun uudet aatteelliset virtaukset nousta esille. Kulttuuriohjelman uudistamista edellisen kaltaisena toimenpideohjelmaksi ei pidetty enää tarpeellisena, koska puolueen lähiajan kulttuuripolitiikkaa koskevat tavoitteet oli yleispiirteittäin linjattu eduskunnan taidepoliittisen keskustelun yhteydessä vuonna 1978. Tavoitteena oli saada aikaan yhteiskunnan kehitykseen ja kulttuurin perusteisiin syvemmälle pureutuva periaatteellisempi asiakirja, joka osoittaisi selkeän kulttuuripoliittisen vaihtoehdon oman aikakauden ongelmiin ja olisi periaatteellisena kannanottona näyttämässä tietä 1980-luvulle. Tavoitteeksi asetettiin niin

sanottu ”Kulttuurimanifesti”, Raoul Palmgrenin *Suuren linjan* hengessä laadittu laaja-alainen kulttuuripoliittinen kannanotto. Sen piti sisältää selkeä ideologinen ja esteettinen analyysi yhteiskunnan ja sen kulttuurikehityksen pääpiirteistä 1940-luvulta 1970-luvulle ja siitä eteenpäin. Manifestin henkenä tuli olla työväenliikkeen perushumaanien katsomusten kirkastaminen ja niiden elinvoiman osoittaminen vastakohtana markkinatalouden luomalle arvojärjestelmälle. Uuden ohjelman oli herätettävä keskustelua sekä oltava korkeatasoinen ja puhutteleva, kansalle suunnattu manifesti.⁴⁶

Uudistustyö oli aloitettava määrittämällä kulttuuri uudelleen. Oli irrottauduttava taidekeskeisyydestä ja käsitettävä kulttuuri huomattavasti laajemmin. Kulttuuri oli ymmärrettävä kokonaisvaltaisesti, kaikkia yhteiskunnan aloja koskettavana toimintana. Uudessa ohjelmassa ihmisyyden ja humanismin – demokratia-käsitteeseen läheisesti liitettyinä – nähtiin kaiken inhimillisen toiminnan perustavoitteina. Ajan virtausten mukaisesti luonnonsuojelu- ja ympäristökysymykset otettiin valmistelutyössä esille. Mielipiteitä ohjelman sisällöstä haettiin myös kansandemokraattisen liikkeen ulkopuolelta, muun muassa eri alojen taiteilijoilta.⁴⁷

Sanan ”vapaus” tuli olla ohjelmassa keskeisessä asemassa. ”Ihmisten vapauden” ja ”sanavapauden” katsottiin olevan olennainen osa luovaa toimintaa. Henkilökohtaisen vapauden saavuttamiseksi jokaisen oli kuitenkin täytettävä velvollisuutensa ja kannettava vastuuta myös lähimmäistensä vapaa-ajan käytöstä. Tässä suhteessa mielenkiintoista uudistustyössä oli ajatus siitä, että vieraantumisen ei päästy eroon vaihtamalla yhteiskuntajärjes-

45 Vihavainen, ”Hyvinvointi-Suomi,” 893; Vihavainen, ”Suomen kulttuuri-ilmapiirin,” 234.

46 Mauri Lehtovirran kirje ”Hyvä toveri”, pvmt:n He12, Kulttuuriohjelma 1980 -luku, KJA/SDKL, KansA; Muistio: Kulttuurimanifesti, pvmt:n He12, Kulttuuriohjelma 1980 -luku, KJA/SDKL, KansA; *SKDL:n toimintakertomus 12.–13. liittokokous*, 26; *SKDL:n toimintakertomus 11.–12. liittokokous*, 29–30.

47 Yhteenvedo ryhmätöraporteista SKDL:n uutta kulttuuriohjelmaa varten, v:lta 1979: He12, Kulttuuriohjelma 1980-luku, KJA/SDKL, KansA.

Kirjailija- ja taiteilijaryhmä Kiilan edustajat onnittelemassa SKDL:ää puolueen 30-vuotisivastaanotolla vuonna 1974. Onnitelijat vasemmalta Henri Kapulainen, Arvo Turtiainen ja Raiku Kemppi. SKDL:n edustajat takaa lukien Ensio Laine, Helvi Niskanen, Ele Alenius ja Aimo Haapanen. Kuva: Perttu Rastas / Kansan Arkisto.

SKDL:n kulttuurijaosto kokoussamassa vuonna 1980. Kuva: Perttu Rastas / Kansan Arkisto.

telmää, sillä sitä esiintyi myös sosialistisessa järjestelmässä.⁴⁸

Nämä kulttuuriohjelman lähtökohdat 1970-luvun lopulla poikkesivat huomattavasti siitä, miten kulttuuriohjelmaa oli uudistettu vuosikymmenen alkupuolella. Vuosikymmenen lopulla jopa sosialistista järjestelmää kritisoitiin, joskin hellävaroin. Vuosikymmenen lopun näkemykset heijastivat kuitenkin sodanjälkeisiä näkemyksiä kansandemokraattisessa liikkeessä. Heti sodanjälkeisinä vuosina kansandemokraatit olivat ajaneet vastaavanlaista kulttuurin ihmisläheistä linjaa. Jo se, ettei mitään yksityiskohtaisia tavoitteita varsinaisesti asetettu, johti siihen, että uudistuksessa käytetyt lähtökohdat olisivat soveltuneet lähes minkä tahansa puolueen kulttuuripoliittiseksi lähtökohdiksi. Tämä osoittaa, että kansandemokraatit olivat aidosti valmiita tarkastelemaan edessä olleita ongelmia. Vajaan vuosikymmenen aikana oli tapahtunut muutos niin kansandemokraattien kulttuuripoliittisessa ajattelutavassa kuin koko yhteiskunnassa yleensä.⁴⁹

Konkreettisiakaan toimenpiteitä ei täysin hylätty. Toisistaan haluttiin erottaa periaatteellisuuntoinen, laajemman kulttuurikäsitteen pohjalta lähtevä kokonaishahmotelma ja siihen pohjautuva lähiajan kulttuuripoliittinen tavoiteohjelma. Ensimmäinen luonnos tavoiteohjelmasta valmistui keväällä 1982.⁵⁰

Myös SKP pyrki huomioimaan kulttuuripoliittisissa kannanotoissaan kulttuuri-ilmapiiressä tapahtuvan muutoksen. Vuoden 1978 edustajakokouksen julkilausumassa kiinnitettiin erityisesti huomiota henkisten kriisi-ilmiöiden hoitamiseen. ”Demokraattisen käänteen puolesta” tarvittiin demokraattisten

voimien yhteistoimintaa kansallisen kulttuuriperinnön – myös saamelais- ja muiden vähemmistökansallisuuksien kulttuurin – suojelemiseksi sekä työväen- ja muun demokraattisen kulttuurin kehittämiseksi.⁵¹ Aikakauden muuttunut kulttuuri-ilmapiiiri näkyi kommunistien kulttuuripoliittisissa linjauksissa

Vaikka kansandemokraatit ja kommunistit huomioivat kulttuuripoliittisessa ohjelmatyössään 1970-luvun muuttuneen ilmapiiirin, he eivät huomioineet sitä yleispolitiikassaan. Heidän yleispolitiikkansa jatkui merkittävilta osiltaan ennallaan. Osaltaan kyse lienee ollut siitä, että kulttuuria käsitteleviin ohjelmiin voitiin kirjata myös puolueiden itselleen asettamia päämääriä, jotka eivät käytännön politiikassa näkyneet. Muutoksiin kansandemokraattien kulttuuripoliitikassa vaikutti se, että uuden kulttuuriohjelman laadintaan oli otettu mukaan vaikutteita puolueen ulkopuolisilta tahoilta. Tämän seurauksena ohjelma ei välttämättä täysin enää edustanut puolueen ”virallista linjaa”. Mutta samoin kuin aiemmatkin kulttuuriohjelmat myös uudella ohjelmalla oli tarkoitus vastata aikakauden mukanaan tuomiin muutoksiin. Tavoitteena oli hankkia laajaa tukea omalle kulttuuripoliitikalle ja temmata kulttuuripoliittinen aloite itselle. Ulkopuolisten tahojen kuunteleminen kertoi tästä tavoitteesta.

Suomalainen kulttuuripoliittikka rakentui 1980-luvulla 1960-luvulla aloitetun hyvinvointivaltioprojektin perustalle. Vuoden 1980 lopulla hyväksyttiin kulttuuritoimintalaki, joka velvoitti kunnat perustamaan erityisiä kulttuuritoimen virkoja. Kulttuuritoimintalain hyväksymisen yhteydessä käydyssä kes-

48 Yhteenveto ryhmätyöraporteista SKDL:n uutta kulttuuriohjelmaa varten, v:lta 1979: He12, Kulttuuriohjelma 1980-luku, KjA/SDKL, KansA.

49 Muistio: Kulttuurimanifesti, pvmtn: He12, Kulttuuriohjelma 1980-luku, KjA/SDKL, KansA; SKDL:n ja KDK:n kulttuurihallintoseminaari: SKDL:n kulttuuriohjelma. He12, Kulttuuriohjelma 1980-luku. KjA/SKDLA, KansA.

50 SKDL:n toimintakertomus 12.–13. liittokokous, 26; SKDL:n toimintakertomus 11.–12. liittokokous, 29–30.

51 SKP 60 vuotta: 18. edustajakokous 1.–3.6.1978 Helsingissä (Kuopio: SKP, 1978), 118; SKP:n sisäisestä kehityksestä 1975–1982 esim. Jukka Paastela, *The Finnish Communist Party in the Finnish Political System 1963–1982* (Tampere: Tampereen yliopisto, 1991), 220–228.

kustelussa pohdittiin, miten pitkälle yhteiskunta voi ohjata ja säädellä kulttuuritoimintaa. Hallituksen eduskunnalle vuonna 1982 antamassa kulttuuripoliittisessa selonteossa kulttuuripoliittikka nimettiin osaksi yhteiskuntapolitiikkaa.⁵²

Kulttuuripoliittikka 1980-luvulla

Alati muuttuvan ilmapiirin seurauksena kansandemokraatit uusivat oman puolueohjelmansa vuonna 1980. Kulttuuriosuudessa ei ollut tietoakaan edellisen vuosikymmen poliittisesta hengestä. Nyt kannatettiin kulttuuriohjelman uudistustyössä esille nostettuja arvoja. Kansandemokraattien mielestä se, millaiseksi elinympäristö oli rakennettu ja miten suhtauduttiin vielä koskemattomaan luontoon, heijasti ihmisten kulttuuriarvoja. Kulttuurin syvin olemus näkyi kanssakäymisessä, käytäytymisessä, ajattelussa ja tunteissa. Kulttuuri oli sidoksissa luonnontalouteen ja sen luomiin elämänehtoihin. Kaiken kehityksen perustana nähtiin ihmisten toimintojen sopeuttaminen luonnontalouden asettamiin vaatimuksiin. Päämääräksi asetettiin elämän rakentaminen oman kulttuurin ja omien sivistyspyrkimysten varaan. Tällöin saatettiin luoda kestävää vuorovaikutusta muiden kansojen kulttuureihin. Ainoana konkreettisena tavoitteena ohjelmassa oli vaatimus taiteilijoiden toimeentulon turvaamisesta valtion maksamalla taiteilijapalkalla.⁵³

Myös SKP:n piirissä tuotiin esiin uudenlaisia näkemyksiä kulttuuriin liittyen. Puolueen edustajakokouksissa nostettiin esille muun muassa ihmisten kansainvälinen so-

lidaarisuus, humanismi, moraalinen kriisi ja kaupallisuuden vastustaminen. Kokouksissa tunnustettiin, ettei ”porvarillisen kulttuurin ja moraalinen kriisi automaattisesti merkinnyt sellaisenaan muutosta edistyksellisten ja sosialististen voimien hyväksi”.⁵⁴ Varsinaista muutosta puolueen ajattelutavassa ei silti ollut havaittavissa, ja marxilainen retoriikka sävytti yhä kulttuurikeskustelua. Vaikka SKP tunnustikin yhteiskunnan muuttuneen, konkreettisia vaihtoehtoja ei tarjottu. Näköalattomuus johti edustajakokousten julkilausumissa ja kannanotoissa itseään toistavaan kulttuuripoliittiseen fraseologiaan. Niin koulutuspolitiikan, joukkoviestinnän kuin kulttuuripoliittikan alalla yleensäkin vaadittiin demokratisoimista jyrkin ja vanhoihin sanakääntein. Niin ikään massaviihteen vastustaminen, työväenluokan kulttuuritoiminnan sekä taiteen aseman edistäminen pysyivät koko ajan kommunistien vaatimuslistalla.⁵⁵ Vaatimukset kärsivät inflaation, sillä käytännön toimenpiteitä havaittujen ongelmien ratkaisemiseksi ei esitetty.

SKDL:n vuoden 1982 liittokokouksessa puolueen kulttuuripoliittista työtä johtamaan ja koordinoimaan asetettiin uusi kulttuurijaosto, jonka alaisuuteen liitettiin taide-, koulutus-, yleisradio- sekä korkeakoulu- ja tiedepoliittiset toimikunnat. Käytännössä jaoston toiminta jäi vähäiseksi, ja kulttuuripoliittikan seuranta ja kehittämistyö hoidettiin toimikuntien itsenäisenä työnä. SKDL:n kulttuuripoliittisesta työstä vastasi käytännössä taidepoliittinen toimikunta, joka toimi yhdessä kulttuuridemokraattien keskusjärjestön sekä Kansan Sivistystyön Liiton kanssa.⁵⁶

52 Autio, *Vakiintuneisuudesta uusien*, 214; Ahponen, ”Kulttuuripoliittikka instituutiona,” 106–107; *1980-luvun kulttuuripoliittikka*, 74–75.

53 ”Suomen Kansan Demokraattisen Liiton puolueohjelma: Hyväksytty SKDL:n liittokokouksessa Helsingissä 18.5.1980,” teoksessa *Puolueiden periaateohjelmat 1995*, toim. Eeva Aarnio ja Kari Palonen (Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 1995), 30, 49–50.

54 *Suomen Kommunistisen puolueen 20. edustajakokous 25.–27.5.1984* (Helsinki: SKP, 1984), 66; *Suomen Kommunistisen puolueen 19. edustajakokous Helsingissä 22.–24.5.1981* (Kuopio: SKP, 1981), 23.

55 *Suomen Kommunistisen puolueen 20. edustajakokous*, 79–80; *Suomen Kommunistisen puolueen 19. edustajakokous*, 62, 64.

56 *SKDL:n toimintakertomus 13.–14. liittokokous 30.5.1982–24.5.1985* (Pori: SKDL, 1985), 26.

Kulttuuripoliittisen keskustelun pohjaksi otettiin Perttu Rastaa laatimat tekstit *Kulttuuri ja vapauden politiikka* sekä *Luovan kulttuurin politiikasta*. Ne oli tarkoitettu avauksiksi laajalle keskustelulle, mutta tällaista keskustelua ei syntynyt. Syy lienee ollut siinä, ettei Rastas tarjonnut konkreettisia keskustelunaiheita, vaan teemat liikkuiivat yleisellä tasolla. *Kulttuuri ja vapauden politiikka* nosti esille muun muassa ihmisen, luonnon ja teknologian merkityksen kulttuurille, mutta konkreettisia toimia ei esitetty. Rastas pyrki yhdistämään kansandemokraattien perinteisesti kannattamia ideologioita käsityksiä uusiin ajatteluvirtauksiin. Hän sommitteli pohjaa marxilaisuuden ja 1980-luvun uusien kulttuurivirtausten yhdistämiselle. Lopputulos jäi tältäkin osin vaille konkretiaa.

Luovan kulttuurin politiikasta oli lähinnä SKDL:n kulttuuripolitiikan kriittistä arviointia, ja ennen kaikkea sen piti toimia keskustelun avauksena mahdolliselle linjamuutokselle.⁵⁷ Kirja toimi eräänlaisena jatko-osana *Kulttuuri ja vapauden politiikka* -teokselle. Nyt esille nostettiin kansandemokraattien kulttuuripolitiikassaan tekemiä virheitä ja esiteltiin uusia kulttuurivirtauksia.

Rastaa teksteissä oli siten huomioitu aikakauden tuoma muutos, mutta järjestökenttä ei lämmennyt keskustelulle. Kansandemokraattien kulttuuripoliittiset toimijat ymmärsivät kyllä hyvin, mistä kenkä puristi, mutta keskustelu vaihtoehdoista jäi pinnalliseksi. Todellinen itsekritiikki olisi vaatinut poliittista uusiutumisprosessia, johon ei kuitenkaan kyetty.⁵⁸

Syynä SKDL:n kulttuuripolitiikan ontumiseen 1980-luvulla oli edellisellä vuosikymmenellä tehdyllä käytännön toimien ”ulkoista-

misella”. Kun puolueen jäsenjärjestöt hoitivat käytännön kulttuuripolitiikkaa, puolueen kulttuurijaosto alkoi jäädä yhä enemmän syrjään. Kahdeksankymmenluvulla valtiollisen kulttuuripolitiikan linja oli kuitenkin jo siinä määrin vakaa, ettei kulttuurijaostolla juuri ollut tekemistä. Seitsemänkymmenluvun puolivälistä lähtien jaoston keskeisen toimintakentän muodosti juuri valtiolliseen kulttuuripolitiikkaan vaikuttaminen. Kahdeksankymmenluvun liittokokouksissa maininnat kulttuurista olivat yksittäisiä, kun taas edellisillä vuosikymmenillä kulttuuri oli kuulunut keskeisiin puheenaiheisiin. Puolueen ylätaso ei enää ollut tekemisissä kulttuuripoliittisten linjausten kanssa, käytännön kulttuuripolitiikasta puhumattakaan.⁵⁹

Niinpä SKDL menetti 1980-luvun alusta lähtien otteensa merkittävänä kulttuuripolitiikan ohjailijana. Tilanne ei toki johtunut vain siitä, miten SKDL:n sisällä hoidettiin kulttuuripolitiikkaa, vaikka se osaltaan vauhdittikin alkanutta alamäkeä.⁶⁰ Vaikutuksensa oli myös sillä, ettei puolue enää päässyt hallitukseen vuoden 1982 jälkeen. Myös kansandemokraattien ja kommunistien keskinäinen ja sisäinen, ja osapuolia henkisesti kuluttanut, kamppailu vaati kulttuuripoliittisesti veronsa. Ylipäänsä kulttuurikenttä monipuolistui 1980-luvulla, eikä siihen oikein osattu vastata.

Kurja oli kohtalo myös vuoden 1982 liittokokouksessa asetetulla toimikunnalla. Sen työ lähti hyvin käyntiin, ja se kokoontui pohtimaan kulttuuripolitiikan tilaa ja etsimään puolueen kulttuuripolitiikan ”suurta linjaa”. Puolentoista vuoden jälkeen into laantui, sillä toimikunta ei kyennyt löytämään paikkaansa SKDL:ssä. Toimikunnan jäsenet olivat kylläs-

57 Perttu Rastas, *Luovan kulttuurin politiikasta* (Helsinki: Kansan sivistystyön liitto, 1983).

58 Perttu Rastas, *Kulttuuri ja vapauden politiikka* (Pori: Kansan sivistystyön liitto, 1982).

59 Esim. *Vasemmisto liikkeellä: SKDL:n 15. liittokokous 20.–22.5.1988 Turussa* (Helsinki: SKDL, 1988); *Työn tulevaisuus ja elämäntapa: SKDL:n 14. liittokokous Tampereella 24.–26.5.1985* (Pori: SKDL, 1985); *Ihmistyden asialla: SKDL:n 13. liittokokous Kuopiossa 28.–30.5.1982* (Pori: SKDL, 1982); Kari J. Kettula, *SKDL:n kulttuuripolitiikka tienhaarassa* (Helsinki: Kansan Sivistystyön Liitto, 1980), 7.

60 *SKDL:n toimintakertomus 13.–14. liittokokous*, 28.

tyneitä julkilausumatehtailuun, sillä julkilausumilla katsottiin olevan olematon vaikutus. Niinpä toimikunta lakkautti itsensä.

Vuosikymmenen edetessä kansandemokraattien kulttuuripoliittinen toiminta jäi asetetuista kulttuuri- ja taidepoliittisista toimikunnista huolimatta vaisuksi. Kulttuuri-politiikkaa harjoittivat ainoastaan SKDL:n eduskuntaryhmä sekä valtion taidetoimikuntien kansandemokraattiset jäsenet oman aktiivisuutensa mukaan. Keskusteluhegemonia maan kulttuurin tilasta oli jossakin muualla.⁶¹

Toiminnan haaksirikko ei estänyt asettamasta korkeita tavoitteita. Aina puolueen toiminnan lakkaamiseen saakka pyrkimyksenä oli uudistaa 1960-luvulta periytynyt kulttuuri-ohjelma Palmgrenin *Suuren linjan* mukaisesti. Kahdeksankymmenluvulla uudistustyössä huomioitiin uudistunut lainsäädäntö ja muun muassa Unescon kulttuurisia oikeuksia koskevat päätökset. Vallinneessa tilanteessa ei kuitenkaan ollut realistista odottaa avauksia Palmgrenin sodan jälkeen tekemien avausten hengessä, ja kävikin lopulta niin, ettei kansandemokraattien 1970-luvulla aloittama kulttuuri-ohjelmamuudistus koskaan valmistunut.⁶²

Suomalaisen kommunismin yhtenä viimeisistä voimannäytteistä oli SKP:n puolueohjelman uusiminen vuonna 1987. Mitään uutta se ei tarjonnut. Puolue hyökkäsi yhä ”porvariston kulttuurihegemoniaa vastaan”. Tavoitteena oli sosialismin saavuttaminen, sillä se vapauttaisi ”ihmisen älyn ja luovan lahjakkuuden hänen omaa elämäänsä rikastuttamaan, kansaansa ja ihmiskuntaa onnellistamaan”.⁶³

Kommunismin alamäki oli 1980-luvun lopulla nopea. SKDL ja SKP lakkasivat olemasta. Yhdessä Suomen Naisten Demokraattisen Liiton kanssa ne perustivat Vasemmistoliiton

huhtikuussa 1990. SKDL, SKP ja SNDL sulauttivat toimintansa uuteen puolueeseen. Maailmanlaajuisesti kommunisti romahti samoihin aikoihin.

SKDL:n ja SKP:n kulttuuripoliittikallaan ajamat tavoitteet pysyivät miltei samoina vuosien 1944–1990 välisenä aikana, eroja syntyi lähinnä painotuksissa. Ohjelmien keskeisiä vaatimuksia olivat demokratian ja valtiojohtoisuuden lisääminen kulttuurin eri aloilla, taiteilijoiden ja taiteen aseman parantaminen, joukkoviestinten demokratisoiminen sekä työväenkulttuurin aseman kohentaminen.

Kaikkia ajettuja teemoja ei saatu toteutetuiksi. Vaikka moniin kulttuurin osa-alueiden epäkohtiin saatiin muutos kansandemokraattien aloitteesta, muutos ei juuri koskaan vastannut täysin ajettuja tavoitteita. Muut puolueet pystyivät yhdessä estämään radikaaleimmat uudistukset. Silti kansandemokraattien ja kommunistien kulttuuripoliittikkaa voi luonnehtia melko onnistuneeksi aina 1970-luvun lopulle saakka. Tuohon asti he toimivat kulttuuripoliittisessa keskustelussa lähes poikkeuksetta aloitteentekijöinä. Tältä pohjalta saatiin aikaan monia nykypäivänä itsestään selviltä tuntuvia uudistuksia muun muassa taiteilijoiden asemaan sekä kulttuurihallintoon. Vasta 1980-luvulla kansandemokraatit ja kommunistit ajautuivat kriisiin, joka esti tehokkaan toiminnan niin yleis- kuin kulttuuripoliittikassa.

Vaikka SKP virallisesti oli SKDL:n jäsenjärjestö, on puolueiden suhdetta yleispoliittiselta kannalta luonnehdittu siten, että SKP käytännössä johti kansandemokraatteja. Kulttuuripoliittikan osalta tilanne oli kuitenkin toinen kansandemokraattien ollessa selvästi aktiivisempi toimija lähes koko sodanjälkeisen ajan aina kommunismin romahdukseen saakka.

61 SKDL:n toimintakertomus 14.–15. liittokokous 26.5.1985–22.5.1988 (Helsinki: SKDL, 1988), 31, 32–33.

62 SKDL:n toimintakertomus 12.–13. liittokokous, 26.

63 ”Suomen Kommunistisen Puolueen puolueohjelma: Hyväksytty edustajainkokouksessa Helsingissä 14.5.1987,” teoksessa *Puolueiden periaateohjelmat 1995*, toim. Eeva Aarnio ja Kari Palonen (Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 1995), 97–98; Ks. myös *Suomen Kommunistisen Puolueen 21. edustajakokous 12.–14.6.1987 Helsingissä* (Oulu: SKP, 1987), 74.

Lähteet

Alkuperäislähteet

Kansan Arkisto (KansA), Helsinki,
SKDL:n kulttuurijaoston arkisto.

Painetut alkuperäislähteet

DFFF's politisk aktionsprogram. Pori: SKDL, 1973.

Hentilä, Jorma, toim. *Paremmän elämän puolesta: Asiakirjoja ja lausuntoja SKDL:stä ja sen tavoitteista vuosilta 1944–1964*. Kuopio: SKDL, 1974.

Ihmisyysasialla: SKDL:n 13. liittokokous Kuopiossa 28.–30.5.1982. Pori: SKDL, 1982.

Kulttuuri koko kansan omaisuudeksi: SKDL:n kulttuuri-ohjelma. Helsinki: SKDL, 1947.

Kulttuuri luokkataistelun välineenä: Työväen kulttuuripoliittinen päivä Lappeenrannassa 23.4.1972. Lappeenranta: SKP:n Etelä-Karjalan piirijärjestö, 1972.

SKDL: Liittokokousalustukset ja päätöslauselmat. Helsinki: SKDL, 1946.

SKDL: 10. liittokokous Porissa 14.–15.4.1973. Pori: SKDL, 1973.

SKDL:n V liittokokous Turussa 4.–7.4.1958: Julkilausumat; Päätökset; Teollistamisohjelma; Tilannekatsaukset; Alustukset; Alustavat puheenvuorot. Kotka: SKDL, 1958.

SKDL:n toimintakertomus IV ja V liittokokouksen väliseltä ajalta (11.6.1955–3.4.1958). Helsinki: SKDL, 1958.

SKDL:n toimintakertomus V ja VI liittokokouksen väliseltä ajalta (6.4.1958–31.3.1961). Tampere: SKDL, 1961.

SKDL:n toimintakertomus 10.–11. liittokokous 16.4.1973–4.6.1976. s.l., s.n., s.a.

SKDL:n toimintakertomus 11.–12. liittokokous 4.6.1976–1.6.1979. Pori: SKDL, 1979.

SKDL:n toimintakertomus 12.–13. liittokokous 1.6.1979–28.5.1982. Pori: SKDL, 1982.

SKDL:n toimintakertomus 13.–14. liittokokous 30.5.1982–24.5.1985. Pori: SKDL, 1985.

SKDL:n toimintakertomus 14.–15. liittokokous 26.5.1985–22.5.1988. Helsinki: SKDL, 1988.

SKP 60 vuotta: 18. edustajakokous 1.–3.6.1978 Helsingissä. Kuopio: SKP, 1978.

Suomen kansan demokraattinen liitto: 7. liittokokous Helsingissä 15.–18.5.1964. Tampere: SKDL, 1964.

Suomen kansan demokraattinen liitto: 9. liittokokous Helsingissä 15.–18.5.1970. Tampere: SKDL, 1970.

Suomen kansan demokraattisen liiton VI liittokokouksen

(Helsingissä 31.3.–3.4.1961) alustukset, maatalous- ja kalastusohjelmat, julkilausumat. Tampere: SKDL, 1961.

Suomen kansan demokraattisen liiton periaateohjelma: Hyväksytyt SKDL:n 8. liittokokouksessa 13.–15.5.1967. Tampere: SKDL, 1970.

”Suomen Kansan Demokraattisen Liiton puolueohjelma: Hyväksytyt SKDL:n liittokokouksessa Helsingissä 18.5.1980.” Teoksessa *Puolueiden periaateohjelmat 1995*, toimittaneet Eeva Aarnio ja Kari Palonen, 18–50. Jyväskylän yliopiston valtio-opin laitoksen julkaisuja, vol. 68. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 1995.

Suomen kansan demokraattisen liiton toimintakertomus 15.5.1967–15.5.1970. Tampere: SKDL, 1970.

Suomen kommunistisen puolueen XI edustajakokous Helsinki 29.5.–2.6.1957. Kotka: SKP, 1957.

Suomen kommunistisen puolueen XII edustajakokous Helsingissä 15.–18.4.1960. Helsinki: SKP, 1960.

Suomen kommunistisen puolueen 14. edustajakokous 29.1.–1.2.1966. Kuopio: SKP, 1966.

Suomen Kommunistisen Puolueen 15. edustajakokous Helsingissä 3.–6.4.1969. Kuopio: SKP, 1969.

Suomen kommunistisen puolueen 16. edustajakokous Helsinki 31.3.–2.4.1972. Kuopio: SKP, 1972.

Suomen Kommunistisen puolueen 19. edustajakokous Helsingissä 22.–24.5.1981. Kuopio: SKP, 1981.

Suomen Kommunistisen puolueen 20. edustajakokous 25.–27.5.1984. Helsinki: SKP, 1984.

Suomen kommunistisen Puolueen 21. edustajakokous 12.–14.6.1987 Helsingissä. Oulu: SKP, 1987.

Suomen Kommunistisen Puolueen ohjelma: Hyväksytyt XV edustajakokouksessa 5.4.1969. Helsinki: SKP, 1969.

”Suomen Kommunistisen Puolueen puolueohjelma: Hyväksytyt edustajainkokouksessa Helsingissä 14.5.1987.” Teoksessa *Puolueiden periaateohjelmat 1995*, toimittaneet Eeva Aarnio ja Kari Palonen, 84–102. Jyväskylän yliopiston valtio-opin laitoksen julkaisuja, vol. 68. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 1995.

Suomen kommunistisen puolueen toimintakertomus XIII ja XIV edustajakokouksen välisenä aikana. Helsinki: SKP, 1965.

Taisteluun taiteen puolesta: Kulttuuriryöntekijäin liiton 2. liittokokous 30.–31.3.1974 Helsingissä. Helsinki: Kulttuuriryöntekijäin liitto, 1974.

Työn tulevaisuus ja elämäntapa: SKDL:n 14. liittokokous Tampereella 24.–26.5.1985. Pori: SKDL, 1985.

Vasemmisto liikkeellä: SKDL:n 15. liittokokous 20.–22.5.1988 Turussa. Helsinki: SKDL, 1988.

Kirjallisuus

- Ahponen, Pirkkoliisa. ”Kulttuuripolitiikka instituutiona, markkinoilla ja utopioissa.” Teoksessa *Kulttuurintutkimus: Johdanto*, toimittaneet Jari Kupiainen ja Erkki Sevänen, 97–118. SKS:n tietolipas, vol. 130. Jyväskylä: SKS, 1994.
- Alapuro, Risto. *Suomen älymystö Venäjän varjossa*. Hämeenlinna: Tammi, 1997.
- Alasuutari, Pertti. *Toinen tasavalta: Suomi 1946–1994*. Tampere: Vastapaino, 1996.
- Autio, Veli-Matti. *Jälleenkakennuksen ja kasvun kulttuuripolitiikkaa 1945–1965*. Vol. 5, *Opetusministeriön historia*. Helsinki: Opetusministeriö, 1990.
- Autio, Veli-Matti. *Suurjärjestelmien aika koittaa 1966–1980*. Vol. 6, *Opetusministeriön historia*. Pieksämäki: Opetusministeriö, 1994.
- Autio, Veli-Matti. *Vakiintuneisuudesta uusien muotojen etsimiseen 1981–1995*. Vol. 7, *Opetusministeriön historia*. Pieksämäki: Opetusministeriö, 1997.
- Björkbacka, Oiva. ”Kulttuuri luokkayhteiskunnassa.” Teoksessa *Kulttuuri työväenluokan aseena*, toimittanut Ismo Porna, 11–28. Tampere: Kansankulttuuri, 1971.
- Borg, Olavi. *Suomen puolueet ja puolueohjelmat 1880–1964*. Vol. 7, *Politiikan tutkimuksia*. Porvoo: WSOY, 1965.
- Borg, Olavi. *Puolueiden ohjelmat 1970*. Helsinki: Tammi, 1970.
- Häyrynen, Simo. *Kansakunnan ja maakunnan välissä: Pohjois-Karjalan alueyhteisön rakentuminen kulttuuripoliittisen edunvalvonnan keskus/periferia-suhteessa*. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja, vol. 57. Joensuu: Joensuun yliopisto, 2003.
- Kalemaa, Kalevi. *Raoul Palmgren: Suomalainen toisinaajattelija*. Helsinki: Tammi, 1984.
- Kalemaa, Kalevi. *Työväen kulttuurin linja: Aineistoa opiskeluun, keskusteluun ja linjanvetoon*. Helsinki: Kansan sivistystyön liitto, 1981.
- Kettula, Kari J. *SKDL:n kulttuuripolitiikka tienhaaras*. KSL:n alustuksia ja avauksia, vol. 19. Helsinki: Kansan sivistystyön liitto, 1980.
- Lenin, V.I., *Kirjallisuudesta ja taiteesta*. Moskova: Edistys, 1973.
- Mertanen, Tomi. *Harkinnanvaraisuudesta lakisääteeseen: Suomen valtiollisen taidehallinnon sekä taiteenalojen tukijärjestelmien muotoutuminen 1960–1980-luvulla*. Cuporen julkaisuja, vol. 17. Helsinki: Cupore, 2009.
- Paastela, Jukka. *The Finnish Communist Party in the Finnish Political System 1963–1982*. Tampereen yliopiston politiikan laitoksen tutkimuksia, vol. 111. Tampere: Tampereen yliopisto, 1991.
- Palmgren, Raoul. *Suuri linja: Kansallisia tutkielmia Arwidssonista vallankumouksellisiin sosialisteihin*. Helsinki: Kansankulttuuri, 1948.
- Perälä, Keijo. ”Kulttuurin välineistä inhimillisen toiminnan välineitä.” Teoksessa *Kansan Tietokirja 1971*, 158–162. Tampere: SKDL, 1970.
- Rantalaiho, Kari. *SKP:n intressejä*. Työväenliikkeen ja marxilaisuuden tutkimuksia, vol. 2. Helsinki: Kansan sivistystyön liitto, 1981.
- Rastas, Perttu. *Kulttuuri ja vapauden politiikka*. Pori: Kansan sivistystyön liitto, 1982.
- Rastas, Perttu. *Luovan kulttuurin politiikasta*. Helsinki: Kansan sivistystyön liitto, 1983.
- Rossi, Matti. ”Kulttuuri luokkataistelun välineenä.” Teoksessa *Kulttuuri luokkataistelun välineenä: Työväen kulttuuripoliittinen päivä Lappeenrannassa 23.4.1972*, 4–15. Lappeenranta: SKP:n Etelä-Karjalan piirijärjestö, 1972.
- Saarinen, Aarne. *Suomalaisen kommunistin kokemukset*. Helsinki: Tammi, 1984.
- Setälä, Rauno. ”Työväenliike ja kapitalistisen Suomen kulttuuri-instituutiot.” Teoksessa *Kulttuuri työväenluokan aseena*, toimittanut Ismo Porna, 42–56. Tampere: Kansankulttuuri, 1971.
- Setälä, Rauno. *Uusialinistin uskontunnustus: Lähtökohdita 70-luvun luokkataisteluun*. Tampere: Kirjayhtymä, 1970.
- Suominen, Tapani. *Ehkä teloitamme jonkun*. Hämeenlinna: Tammi, 1997.
- Tompuri, Hannes. ”Puheenvuoro Lappeenrannan kulttuuriseminaariin.” Teoksessa *Kulttuuri luokkataistelun välineenä: Työväen kulttuuripoliittinen päivä Lappeenrannassa 23.4.1972*, 16–25. Lappeenranta: SKP:n Etelä-Karjalan piirijärjestö, 1972.
- Tuomikoski-Leskelä, Paula. *Taide ja politiikka: Kansanedustuslaitoksen suhtautuminen taiteen edistämiseen Suomessa*. Historiallisia tutkimuksia, vol. 103. Rovaniemi: SHS, 1977.
- Vihavainen, Timo. ”Hyvinvointi-Suomi.” Teoksessa *Suomen historian pikkujättiläinen*, toimittanut Seppo Zetterberg, 835–914. Porvoo: WSOY, 2003.
- Vihavainen, Timo. ”Suomen kulttuuri-ilmapiirin muutokset.” Teoksessa *YYA-Suomi*, toimittanut Ilkka Herlin, 214–237. Juva: WSOY, 1993.
- 1980-luvun kulttuuripolitiikka: *Kulttuuripolitiikkaa selvittävän työryhmän muistio*. Opetusministeriön työryhmien muistioita, vol. 1991:45. Helsinki: Opetusministeriö, 1991.

**KOHTI
PAREMPAA
TYÖELÄMÄÄ**

Vasemmistoliitto haluaa rakentaa Suomesta tasa-arvoisen työelämän kärkimaan, jossa ihmisten hyvinvointi ja ammattiosaamisen arvostus on keskiössä.

TULE MUKAAN! vasemmisto.fi/liity

Suomalaisen rakentamisen ja
RAKENTAJIEN EDUNVALVOJA
lähes 100 vuoden ajan

**TYÖTÄ
ja
TURVAA**
Rakennusliitto

Rakennusperinteitä arvostaen.

TYÖVÄEN OMISTA KIRJASTOISTA JÄMSÄSSÄ JA MÄNTÄSSÄ

Eija Eskola

YTT, Lahti

Tapahtui Jämsän työväentalon vintillä 1970-luvulla

Kerran 1970-luvulla olin Jämsän työväenyhdistyksen toisen jäsenen kanssa penkomassa yhdistyksen kirjakasoja ja laatimassa kirjoista luetteloa. Pyynnön tehtäväämme olimme saaneet yhdistyksen johtokunnalta. Vanhan puurakennuksen ullakon kirja-aarteet olivat tuolloin jo unohdetun ja täysin hylätyn työväenkirjaston jäänteitä, mustakantaisia ja pölyt-tyneitä niteitä. Kuten tavallista, vanhoja kirjoja ei ollut laitettu roskiin tai paperinkeräykseen, vaan ne oli viety vintille. ”Taas Ingersoll”, hihkuin löytöjäni kaverilleni, joka kirjasi kirjan tiedot muistiin. Päivätyössäni kaupunginkirjastossa Robert G. Ingersoll ei soittanut minulle mitään kelloa, mutta työväentalon ullakolla hänen merkityksensä työväenkirjastoissa alkoi selvitä.

Rahaa iltamilla ja urheilukilpailuilla

En tunne Jämsän työväenyhdistyksen kirjaston perustamisvaiheita, mutta Mäntän työväenkirjaston alkuun olen voinut perehtyä Mänttä-Vilppulan kaupunginkirjaston arkistoon sijoitettujen Mäntän työväenyhdistyksen kirjastotoimikunnan pöytäkirjojen avulla.

Mäntässä aloitettiin iltamilla ja yhdellä kirjakaapilla. Työväenyhdistyksen johtokunta istui alas syksyllä 1911, ja esiin nousi ajatus lainakirjaston perustamisesta järjestöjen keskuuteen. Valittiin toimikunta ja siihen edustajat työväenyhdistyksestä, paperityöväen ja sekatyöväen ammattiosastoista sekä sosialidemokraattisesta nuoriso-osastosta. Päävastuunkantajiksi nimettiin nuoriso-osastoa edustava ja

kirjastonhoitajaksi valittu Anni Koskinen sekä A. Ahtola, työväenyhdistyksen mies.

Vuonna 1912 pidettiin varojen keräämiseksi kirjastolle kaksi ohjelmallista iltamaa ja kolme tanssi-iltamaa. Ahtola laittoi iltamista kolmen markan ilmoituksen *Kansan Lehteen* ja *Sorretun Voimaan* sekä huolehti seinämainoksista samoin kuin poliisille ilmoittamisesta. Toimikunnan ulkopuolisilta tarvittiin hyvä näytelmäkappale, tanssimusiikki, kupletti ja monologi. Ahtola piti tietysti tervehdyspuheen itse.

Ei mennyt kuin kaksi kuukautta, ja niin oli jo kirjaston avajaisjuhla. Oli hommattu kirja-kaappi, käyty ostamassa paikallisesta kirjakaupasta kirjoja kolmen hengen porukalla ja lisäksi lähetetty kirjatilaus Työväen kirjakauppaan Helsinkiin. Lainaummaksuksi oli sovittu viisi penniä lainalta tai kaksi markkaa vuosimaksuna. Laina-aika oli päätetty porrastaa kirjan paksuuden mukaan.

Sääkin oli hyvä avajaisjuhlissa toukokuun 16. päivänä 1912. Ohjelmassa oli tavan mukaan juhlapuhe, musiikkia ja runonlausuntaa. Lisäksi urheiltiin ja kilpailtiin. Kolmiottelun lajeina olivat kuulantyyöntö, pituushyppy ja sadan metrin juoksu. Jos yleisurheilu ei innostanut, niin vaihtoehtona oli nuolenheitto- ja ampumakilpailu. Osallistuminen kilpailuihin maksoi 50 penniä. Siitäkin saatiin rahaa kirjaostoihin.

Miksi ja miten kirjastoja perustettiin?

Katsotaanpa asiaa vähän Jämsää ja Mänttää laajemmin. Tukeudun tässä kohtaa Tuire Kososen opinnäytteeseen perustuvaan kirjaan *Työväenkirjastot Suomessa* (1985), joka on har-

voja työväenkirjastojamme valottavia teoksia. Kososen laskelmat osoittavat, että kyseisiä kirjastoja perustettiin erityisellä innolla 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. Vuonna 1899 kirjastoja oli 27, ja kirjoja niiden kokoelmissa 3 312 kappaletta. Sen sijaan vuonna 1916 kirjastoja oli 1 017, ja kirjoja kokoelmissa yli 90 000 kappaletta. On selvää, että kasvanut innostus perustaa työväenyhdistyksiä lisäsi kirjastojenkin määrää, mutta tärkein selittävä tekijä muutoksessa oli Kososen mukaan työväentalojen lisääntyneet rakentaminen. Kun työväenyhdistys sai pystyyn oman talon, oli mukava sijoittaa oma lainakirjasto sen ravintolan nurkkaan tai muuhun keskeiseen paikkaan. Muutoin olisi yhteiseen käyttöön tarkoitettu lainakirjasto pitänyt sijoittaa vaikkapa jonkun yhdistyksen jäsenen kotiin.

Työväenyhdistykset perustivat lainakirjastoja jäsentensä virkistymistä ja valistamista ajatellen. Työväenyhdistyksillä oli myös lukupiirejä ja keskusteluseuroja, joiden tarpeita kirjasto niin ikään palveli. Paikkakunnilla oli muitakin kirjastoja: kunnat ja kaupungit joko ylläpitivät tai avustivat kaikille halukkaille avoimia kirjastoja, ja raittiusseurat, nuorisseurat sekä itse perustetut kirjastoseurat järjestivät työväenyhdistysten tavoin omia kirjastoja jäsenistöilleen. Työväenyhdistyksissä ei kuitenkaan yleensä katsottu, että nämä muut kirjastot tyydyttävät kirjavalikoimillaan työväestön sivistystarpeita. Oli siis perustettava oma kirjasto. Toki oli ihmisiä, jotka käyttivät useampia eri kirjastoja.

Kun oli päätetty perustaa kirjasto, organisoituttiin. Valittiin kirjastotoimikunta, joka laati lainaustapaa, aukioloaikoja ja yleensäkin kirjaston käyttöä koskevat säännöt. Nimettiin kirjastonhoitaja, joka oli usein työväentalon vahtimestari tai yhdistyksen muu toimihenkilö. Sovittiin kirjojen ostosta, jonka hoiti yleensä kirjastotoimikunta – poikkeuksiakin tosin oli. Jämsässä kirjahankinnoista päätettiin yhdistyksen kuukausikokouksessa. Rahoitus saatiin työväenyhdistyksiltä suoraan tai arpaisten ja iltamien tuottoina.

Sisällissodan aikoihin työväenkirjastoja tuhottiin ja sotkettiin. Sasu Punanen raportoi *Kurikka*-lehdessä vuonna 1921 Pieksämäen työväentalon kirjaston hajottamisesta, jonka yhteydessä Voionmaan *Sosialidemokratian vuosisadan* päälle oli tehty ”rukiinen läjä”. Kesäkuussa 1919 kirjastoja oli toiminnassa vain 40 prosenttia (395 kirjastoa) vuoteen 1916 verrattuna. Kun työväentalojen ovia naulattiin kiinni 1920- ja 1930-lukujen vaihteessa, estyi kirjastojenkin käyttö. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistoon tallennettu kirjastoperinneaineisto sisältää koskettavan kirjoituksen, jossa muuan Eino kertoo äidistään. Tämä katselee oululaisen Koskenkylän työväentalon suuntaan ja puhelee:

Tuolla niitä olis kirija poikineen, vaan meppä ja ota. Kuinkahan monta porsasta me kylän akat olemmekaan kasvattaneet, oman sian ohella, Työväenyhdistykselle, että saatais tuo talo ja sinne kirijoja ja muut? Mutta tulee vielä aika, että Valonkin ukset aukiaivat ja silloin poika: ota ja lue. Tuut tietämään mitä kaikkia kansakoulujen lahtariopettajat ja niiden historiikirjat valehtelevat, eikä sinua tietävänä päästä niin sortamaan.

”Tärkeintä kirjastossa ovat kirjat”, sanoi neuvonantaja Wiik

Keskeinen toimija työväenkirjastojen edistämiseksi oli toimittaja ja kansanedustaja K.H. Wiik, joka muiden toimiensa ohella hoiti Helsingin ruotsinkielisen työväenyhdistyksen kirjastoa. Vuoden 1913 *Työväen kalenterissa* hän selitti kirjakokoelmien kartuttamisen periaatteita. Piti ostaa paljon hyvää kaunokirjallisuutta, sillä ellei niin tehdä, ”vallitsee kirjajhyllä kuolemanhiljaisuus”. Ei jokainen työmies jaksais töistään väsyneenä tutkia Marxin arvooppia. Ja sitä paitsi, ihmiselämää satuttavasti kuvaava hyvä romaani lisää tietomäärää yhtä hyvin kuin jokin kuiva tietoteos. Oikein sopivia olivat kauno- ja tietokirjallisuuden rajamailla liikkuvat yhteiskunnalliset romaanit, matkakertomukset ja elämäkerrat. Lasten ja nuorten käsiin tarvittiin ehdottomasti kirjoja, jotka heikentävät ”uskonnollisen ja isänmaal-

lisen kansa- ja pyhäkoulukirjallisuuden vaikutusta”. Wiikin mukaan kaunokirjallisuudesta oli kuitenkin hyvä jatkaa kansantajuiseen tieteelliseen ja erityisesti sosialistiseen kirjallisuuteen. Työväenkirjastossa piti olla hiukan luonnontiedettä, hiukan filosofiaa, hiukkasen enemmän historiaa ja sitäkin rutkemmin yhteiskuntatiedettä. Yleishyödyllistä maanviljelysoppia, käsityöoppaita ja keittokirjoja oli syytä ottaa mukaan, jotta naisetkin saatiin kirjastoa käyttämään, sekä tietenkin raittiuskirjallisuutta työväenliikkeen hengen mukaisesti.

Kun työväenkirjasto oli saatu perustetuksi, oli sitä agiteerattava:

Pankaapa joitakuuta kirjoja vahvaan tiiviiseen laatikkoon, nostakaa laatikko potkukelkkaan talvisäällä ja antakaa jonkun nuoren reippaan pojan livistää sillä läpi pitäjän, poiketen tietysti siellä täällä työläismökkeihin! Ihmeet ovat liikellä, elleivät kirjat tule lainatuiksi.

Tällaisesta kirjaston kotipalvelusta Wiik visioi.

Toiminta yleisenä kirjastona

Työväenkirjastoja perustettiin ajatellen ensi sijassa yhdistysten omaa jäsenkuntaa, mutta oli myös tapauksia, joissa kirjasto palveli alueensa kaikkia asukkaita. Tämä todettiin valtion kirjastotoimistossakin, joka myöntämällä tietuille työväenkirjastoille valtionavustusta

tunnusti ja tunnisti niiden luonteen yleisenä kirjastona. Näin tapahtui Mäntässäkin. Siellä työväenkirjasto alkoi saada valtionavustusta vuonna 1921 vastineeksi siitä, että kirjasto oli maksutta kaikkien kuntalaisten käytettävissä. Uudistuksia tehtiin. Kirjastoon järjestettiin avohyllyt, toisin sanoen päästettiin lainaajat itse hyllyille valitsemaan kirjansa, kun aikaisemmin kirjat oli pitänyt pyytää kirjastonhoitajalta. Saatiin lisää tilaa, oma huone lainausosastolle ja toinen lukusali-käsi kirjastolle. Käsi kirjastossa ilmeni niin kova tungos, että piti lisätä aukioloaikaa. Työväenyhdistys tarjosi tilan valoineen ja lämpöineen. Kuitenkin jo 1920-luvun päättyessä kirjasto siirtyi kunnalle parin tuhannen kirjan kokoelmana. Samalla tavalla hiipui muutkin työväenkirjastot: ne yhdistettiin kuntien kirjastoihin tai kuihtuivat käyttämättömyyteen.

Palataanpa vielä Robert G. Ingersolliin (1833–1899), yhdysvaltalaiseen vapaa-ajattelun puolustajaan. Työväenliikettä lähellä olleet pienet kustantamot julkaisivat hänen kirjojaan suomeksi 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen aikana useiden kymmenien nimekkeiden verran. Tuire Kososen tutkimukset kertovat, että Ingersollin *Valitut teokset* olivat työväenkirjastojen yleisimpien kirjojen listan kärkipäässä. Ilmankos minäkin törmäsin niihin Jämsän työväentalon vintillä.

TYÖVÄEN SIVISTYSTYÖTÄ NUORESSA VIRON TASAVALLASSA

Tero Tuomisto

VTM, kotiseutuneuvos, Helsinki

Kun Työväen Sivistysliitto täytti kymmenen vuotta syyskuun ensimmäisenä 1929, se vastaanotti monien onnentoivotusten ohella onnittelusähkeen myös Suomenlahden eteläpuolelta, Virosta. Toverillisin terveisin siinä kiitettiin liittoa esimerkiksi työväenluokan sivistystyössä. Hieman kulmikkaalla suomella laaditun sähkeen lähettäjäksi mainittiin Viron työväen sivistysliiton komitea, ja henkilönimenä oli Jaan Rummo, ilmeisesti puheenjohtaja. TSL kiitti seuraavana päivänä omalla sähköllään onnitteluista ja toivotti menestystä Virossa tapahtuvalle työlle.¹

Menestyksen toivotukset olivat sinänsä tarpeen, mutta ne olivat hieman ennenaikaisia. Virossa oli syksyyn 1929 mennessä kertynyt ulkoisia edellytyksiä työväen sivistystyölle. Työväenliikkeessä oltiin kuitenkin vielä suunnitelmien tasolla. Käytännössä työväen näytämötoiminta oli ensi alkuun havainnollisin esimerkki virolaiselle työväelle suunnatusta sivistystyöstä.²

Viro julistautui itsenäiseksi helmikuussa 1918. Monivaiheisen vapaussodan jälkeen rauhalliset olot koittivat vasta kahden vuoden kuluttua. Tasavallan ensi vuosina siirtyi puoluekannatuksen painopiste sisäpolitiikassa lyhyesti ilmaisten vasemmalta oikealle. Poliittinen työväenliike toimi hieman yli miljoonan asukkaan maassa kolmessa ryhmässä: sosialidemokraatit, vasemmistososialistit ja kommunistit. Ensin mainitut yhdistyivät

vuonna 1925 sosialistiseksi työväenpuolueeksi. Kommunistinen puolue lakkautettiin vallankaappausyrityksensä yhteydessä vuonna 1924. Samalla heikkeni ammattiyhdistysliike. Esimerkiksi vuonna 1932 oli *riigikogun* eli parlamentin suurin ryhmä oikeistolainen yhdistynyt talonpoikaispuolue (42 edustajaa). Toiseksi suurin oli kansallinen keskustapuolue (23), seuraavana työväenpuolue (22) ja pienimpänä kommunistien jälkeläinen, työläisten puolue (5). Kansallisilla vähemmistöillä oli lisäksi muutamia paikkoja (8).³

Aikomuksesta ja edellytyksistä huolimatta sivistysjärjestön liikkeelle lähtö viivästyi. Työväenliike oli sisäisesti eripurainen, ammatillinen toiminta heikkoa, eikä työväen sivistystyön merkitystä tai tarpeellisuutta laajemmin käsitetty. Vironkielinen realistinen kirjallisuus oli tehnyt läpimurtonsa jo 1800-luvun lopulla. Samoin oli maineikkailla laulujuhilla pitkä perinne kulttuurielämässä. Paljon luotettiin siihen, että koulujen ohella porvarilliset sivistyslaitokset, *rahvaylikoolit* eli työväenopistot huolehtisivat myös työläisten sivistystarpeista. Ne eivät kuitenkaan erityisemmin onnistuneet houkuttelemaan työväkeä opintoihinsa.

Tallinnaan vuonna 1925 perustettu Työväen teatteri (Töölisteater) muodostui askeleeksi eteenpäin. Sen ohjelmistossa oli työväenhenkisiä näytelmiä, ja lisäksi se ryhtyi järjestämään sunnuntaiamun esitystensä yhteyteen ohjelmallisia puhetilaisuuksia. Toisena asian edistä-

1 TSL:n toimikunnan pöytäkirja liitteinen 7.9.1929, TSL kansio CB 5, Työväen Arkisto (TA), Helsinki.

2 Nigol Andresen, ”Työväen sivistystyötä Eestissä,” *Työläisopiskelija*, 6/1929.

3 Viron itsenäisyyden alkuvaiheista: Seppo Zetterberg, *Uusi Viron historia*. (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2017), 215, 219–225.

jänä oli sosialidemokraattien nuorisoliitto, joka harrasti sivistyksellisiä kysymyksiä. Sen pariin syntyivät myös ensimmäiset opintokerhot, joissa opiskeltiin lähinnä sosialismin historiaa ja kaunokirjallisuutta.⁴

Yhtenä tietojen välittäjänä ja kannustajana toimi TSL:n opintosihteri Arvi Hautamäki. Hän vieraili kevättalvella 1929 työläisnuorisoliiton edustajana virolaisten nuorsosialistien kongressissa. Neljän päivän matkallaan hän ehti hieman tutustua veljeskansan kansansivistystoimintaan ja kuulla ajatuksia oman työväen sivistysjärjestön aikaansaamisesta. Virossa toimi tuolloin vain yksi vapaan kansansivistystyön järjestö, vuonna 1925 aloittanut *Eesti haridusliit* (”Viron koulutusliitto”), johon kuului noin 350 paikallista sivistysseuraa. Liitto välitti ja järjesti kurseja, luentoja ja puheita, edisti kirjastoasiaa ja seuranäyttämötoimintaa. Opintokerhojakin oli.

Lauluharrastus oli maassa vilkasta, ja laulajilla oli oma liittonsa. Siihen kuuluivat myös harvat työväen laulukoorit. Kansanopistoliike oli vasta alullaan. Työväenopistoja oli puolisenkymmentä. Matkaraportissaan Hautamäki kertoi, että erityisesti ammattiyhdistysväen parissa oli virinnyt ajatuksia saada alulle työväen sivistysjärjestö. Yksi puuhamiehistä oli Jaan Rummo, Tallinnan *rahvaylikoolin* apulaisjohtaja, joka oli vierailut Suomessa syksyllä 1928. Matkalla hän oli innostunut TSL:n toiminnasta.⁵

Ratkaisevana tekijänä oli uuden ammatillisen keskusjärjestön perustaminen. Se päätti kokouksessaan keväällä 1929, että ”sivistystyön edistämiseksi ja järjestämiseksi työväestön keskuudessa olisi pian perustettava toisten pohjoismaiden esimerkin mukaan työväen sivistysliitto”. Tämä päätös toteutui komitean

valmistelun jälkeen kahta vuotta myöhemmin, ja *Eesti tööliste haridusliit* (”työläisten koulutusliitto”) sai alkunsa.

Perustavina jäsenenä olivat noin 6 000 jäsenen suuruinen ammatillinen keskusjärjestö ja työväen urheiluliitto, jossa oli noin 1 600 jäsentä, sekä Tallinnan Työväen teatteri. Varsinainen toiminta saatiin alulle vuonna 1932. Ensimmäisiksi tehtäviksi otettiin luennot ja opintosuunnitelmien laatiminen, opinto-ohjaajien kouluttaminen ja kirjastojen käyttöön tutustuttaminen. Työ alkoi aivan alusta, sillä esimerkiksi opintokerhomuotoa ei laajemmin tunnettu. Käytännön työmenetelmistä ja suunnitelmien laatimisesta saatiin mallia etenkin Suomesta. Alkuvaiheessa saatiin aikaan 27 opintokerhoa, joiden aiheina olivat sosialismin historia (11), ammattiyhdistysliike (9), uuden ajan historia (4) sekä Marxin taloustiede (3).

Sopivista kokoontumistiloista oli puutetta. Työväentaloja ei ollut, ja kerholaisten piti kokoontua lähinnä kodeissa. Työväenkirjallisuutta ei ollut vielä paljoakaan. Oppikirjojen hankintakin aiheutti monelle vaikeuksia, sillä palkkataso oli yleisesti verraten matala. Alkuvaiheen tavoitteisiin kuuluivat myös esitelmät radiossa ja filmikeskuksen perustaminen – kumpikaan ei ilmeisesti toteutunut. Maan radiotoiminta oli Suomeen verrattuna pitkään vaatimatonta. Virossa toimineella yksityisellä radiolla (Raadio Ringhääling) oli kuulijoita aluksi vain maan pohjoisosissa, ja luvan lunnastaneita oli noin 900.⁶

Vaikka toimihenkilöitä ja kokeneita opastajia puuttuikin, kyettiin luentotoimintaa järjestämään, ja se sai myönteisen vastaanoton. Luennot olivat kaikille avoimia, mutta ne suunnattiin erityisesti ammattiyhdistysten

4 Alkuvaiheiden kuvaus pohjautuu lainauksineen pääosin artikkeliin Johanna Weeberman, ”Eestin työväen sivistystyöstä,” *Työläisopiskelija*, 6/1933. Kun vuonna 1991 perustettiin Avatud Hariduse Liit, AHL (”avoim koulutusliitto”), taustana viitattiin Pohjolan työväen sivistysjärjestöjen vaikutukseen ja esimerkkiin, ei tähän varhaiseen toimintaan. Esim. Peeter Vihalemm & Eda Seelman (toim.), *AHL Avatud Hariduse Liit* (Tartu: Avatud Hariduse Liit, 1996), 3.

5 A. H:ki [Arvi Hautamäki], ”Terveisiä Eestistä,” *Työläisopiskelija*, 4/1929.

6 Zetterberg, *Uusi Viron*, 253.

luottamusmiehillä sekä teollisuusneuvostojen jäsenille. Niillä käsiteltiin lähinnä käytännöllisiä ja päivänpolttavia aiheita kuten sosiaalivakuutusta, työväensuojelua, fasismia ja kansanvaltaa, yhdistystietoa sekä palkkoja. Ensimmäisen toimintavuoden kuulijoiden määräksi arvioitiin runsaat 300 henkilöä.

Talouden osalta uusi sivistysliitto oli pitkälti valtiollisen tuen varassa. Valtionavun ehtona oli, etteivät puolue ja nuorisoliitto saaneet kuulua jäsenenä sivistysliittoon. Jäsenmaksutulot jäivät siten varsin vähäisiksi. Ensimmäinen vuosi oli ututteraa toimintaa kokemuksia hankkien ja tulevaan valmistautuen.⁷

Ensimmäiset opinto-ohjaajakurssit järjestettiin Tallinnassa lokakuussa 1933 viikonlopun mittaisena tilaisuutena. Osallistujia oli 45, joista 15 oli pääkaupungin ulkopuolelta. Kursikuvan perusteella valtaosa oli miehiä. Arvi Hautamäki oli yhtenä luennoitsijana, muina olivat Johanna Weeberman ja liiton sihteeri Nigol Andresen. Mallikerho näytti havainnollisesti esimerkkikokouksen kulun kurssilaisille.⁸

Toiminta alkoi lupaavasti. Kursseja, luentoja ja opintopäiviä järjestettiin pääasiassa ammatillisten järjestöjen parissa, suuremmissa kaupungeissa ja asutuskeskuksissa. TSL:n *Työläisopiskelijan* saamien tietojen mukaan liiton opintokerhoto oli laajimmillaan talvella 1933–1934, jolloin sillä oli toiminnassa yli 50 kerhoa. Liitto avasi laajempia yhteyksiä Pohjolaan ainakin siten, että yksi edustaja, Neeme Ruus, osallistui heinäkuussa 1935 pidetylle yhteispohjoismaiselle opintoviikolle Työväen Akatemiassa.

Vaikeudet alkoivat Viron yhteiskunnallisten olojen muuttuessa keväästä 1934 alkaen. Vapaussoturien eli vapsien (vapsid) valtakimyksistä seurasi ensin maan siirtyminen poikkeustilaan ja sen jälkeen vähitellen vahvistuneeseen autoritääriin oikeistohallintoon.

Sananvapautta rajoitettiin, *riigikogu* hajotettiin, puoluetoiminta kiellettiin ja ammattiyhdistykset siirrettiin valtion valvontaan.⁹

Aluksi viranomaiset kielsivät yleisesti poliittiset ja yhteiskunnalliset aiheet sekä päivänkysymykset sivistysjärjestön pitämien tilaisuuksien keskusteluteemoina. Opintokerhojen tuli pyytää toimintalupa paikalliselta poliisipäälliköltä, minkä lisäksi poliisi seurasi usein niiden kokouksia. Rajoitukset vaikuttivat, ja toiminta alkoi heikentyä. Syksyllä 1934 oli jäljellä vain muutamia kerhoja.

Tilanne kärjistyi syksyllä 1937, kun suunnitelluille opinto-ohjaajakursseille ei saatu lupaa. Seuraavaksi estettiin Tallinnaan kaavailut ammattiyhdistysväen kurssit. Perusteluna oli, että luennoitsijoiden joukossa oli sosialidemokraatteja ja myös marxilaisia, vasemmistolaisia sosialisteja.

Lopulta Eesti tööliste haridusliit lakkautettiin sisäasiainministerin määräyksellä 27. loka-kuuta 1937. Perusteluissa viitattiin muun muassa siihen, että liiton toiminta oli aiheuttanut ”kotirauhaa häiritseviä ristiriitoja yhteiskunnallisten väestöryhmitysten kesken”. Lisänä vaikutti sekin, että maassa jo oli yleinen sivistysjärjestö, toista ei viranomaisten mukaan tarvittu. Epävirallisesti kuultiin syytös siitä, että liitto olisi harjoittanut poliittista propagandaa. Senkin virolaiset sivistystyöntekijät kiistivät tilanteesta kysyneille TSL:n edustajille.¹⁰

Syksyllä 1939 Viro myöntyi antamaan alueeltaan tukikohtia Neuvostoliitolle. Kesäkuussa 1940 neuvostojoukot miehittivät koko maan, ja nukkehallituksen johdolla Virosta tuli osa Neuvostoliittoa. Kesällä 1941 alkanen saksalaismiehityksen jälkeen neuvostohallinto palasi valtaan alkusyksyllä 1944. Mahdollisuudet vapaalle kansansivistystyölle avautuivat vasta Viron uuden itsenäistymisen myötä 1990-luvun alussa.

7 Weeberman, ”Eestin työväen.”

8 [Arvi Hautamäki?], ”Eestin työväen ensimmäiset opinto-ohjaajakurssit,” *Työläisopiskelija*, 8/1933.

9 Ks. laajemmin Zetterberg, *Uusi Viron*, 232–238.

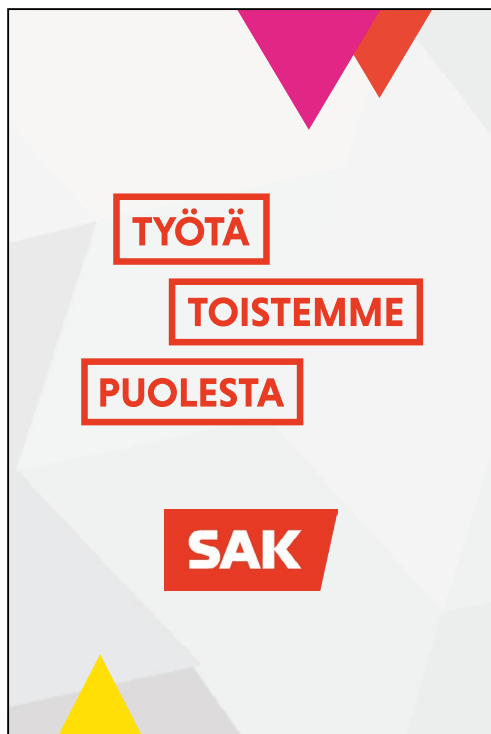
10 [Arvi Hautamäki? Pekka Railo?], ”Eestin työväen sivistysliiton lakkauttaminen,” *Työläisopiskelija*, 8/1937, myös lainaus.

MAAILMAA
VOI MUUTTA.
**TARVITAAN
VAIN ROHKEITA
IHMISIÄ.**

LIITY SDP:N JÄSENEKSI

sdp.fi/liity

Suojaako yleissitovuus
työntekijää mielivallalta?

Kyllä!

**Teollisuus
liitto**

KOLLEKTIIVISOPIMINEN TAKAA OIKEUDENMUKAISET TYÖEHDOT

Sopimusjärjestelmän murros on uhka oikeudenmukaisille työehdoille

Karoliina Huovila

OTM, Teatteri- ja mediatyöntekijöiden liitto Temen toiminnanjohtaja

Sopimusjärjestelmämme perustuu traditioon, jossa neuvotellen on päästy ratkaisuun monissa yhteiskunnan haastavissa tilanteissa. Viime aikoina olemme olleet uudenlaisen tilanteen edessä työnantajapuolen haastaessa voimakkaasti koko neuvottelujärjestelmän olemassaolon. Halukkuus sopia työehdoista työehtosopimuksin on heikentynyt. Ajetaan entistä hajautetumpaa ja paikallisempaa sopimista. Osa suurista työnantajyhdistyksistä on irtautunut kokonaan valtakunnallisesta sopimustoiminnasta.

Samaan aikaan pirstaleisuus sekä työhyvinvointi- ja jaksamisongelmat työelämässä lisääntyvät. Käsissämme on työvoimapula, johon vaikuttaa työikäisten osuuden jatkuva väheneminen ikääntyvässä väestössä. Nuorempi sukupolvi ei jaa enää käsitystä siitä, että työn tekeminen on itseisarvo. Valitaan hyvä ja merkityksellinen elämä, jossa työ on vain yksi osa kokonaisuutta.

Ammattiliitot ovat koko pitkän historian ajan turvanneet työehtosopimusten avulla työelämän reiluja pelisääntöjä ja työehtojen vähimmäistason toteutumista. Alakohtaiset, yleissitovat työehtosopimukset estävät epäreilua kilpailua ja turvaavat sopijapuolten tasavertaisuuden. Työmarkkinajärjestelmämme on toiminut vakauden ja yhteiskuntarauhan turvaajana.

Työnantajajärjestöt pyrkivät muokkaamaan järjestelmää siten, että työehdoista sovitaan

paikallisesti ja mielellään mahdollisimman suuressa määrin yksilötasolla. Tarkemmin katsottuna paikallisen sopimisen laajentamisella pyritään työehtojen minimitasoon heikentämiseen, sillä monet työntekijät eivät ole asemassa, jossa heidän on mahdollista neuvotella työehdoistaan yksin. Työnantajien saneluvallan lisääntyminen vaikeuttaa juuri heikommassa työmarkkina-asemassa olevien asemaa.

Muuttuvan työelämän tärkeimmäksi kysymykseksi nousee se, miten silppuuntuvassa työelämässä turvataan työehdot ja ihmisten toimeentulo, miten huolehditaan oikeudenmukaisuudesta ja pidetään kaikki mukana.

Ilmeinen vastaus on: estämällä työehtojen polkeminen. Työehtosopimusten kattavuutta tulisikin tarkastella toiseen suuntaan. Pitäisi miettiä, miten saamme työehtosopimusten piiriin usein kaikkein heikoimmassa asemassa työskentelevät eli ansionsa kollaasimaisesti erilaisista työsuhteista ja erilaisilla työn tekemisen muodoilla kokoavat itsensä työllistäjät sekä freelancerit. Työn hinnan tulisi olla sama, riippumatta siitä, miten työ on järjestetty. Tällä hetkellä työnantajia houkuttelee ei-työsuhteisen työn käyttämiseen sen useinkin palkkatyötä halvempi hinta. Ajattelun kääntäminen niin, että pyrkisimme mahdollistamaan kollektiivisen työehdoista sopimisen kaikille sitä haluaville, ratkaisisi monta nykyajan työelämän ongelmaa. Itsensä työllistäjien kollektiivista neuvotteluoikeutta pitää tärkeänä myös

EU:n komissio lokakuussa 2022 antamissaan suuntaviivoissa. Suomessa on huolehdittava siitä, että modernin työelämän haasteita ratkotaan ja oikeus neuvotella työehdoistaan tataan myös itsensä työllistäjille.

Työsuhteita pilkkotaan yhä pienempiin ja erilaistuviin työn teettämisen tapoihin usein nimenomaan työnantajien aloitteesta. Taustalla on usein se, että työnantajat haluavat mahdollisuuksien mukaan eroon työehtosopimuksista. Silloinhan työehdoista voi sopia työpaikalla – tai olla sopimatta. Varmaa on se, että kollektiivisopimisen väheneminen hyödyttää enemmän työnantajia kuin työntekijöitä. Tarvitaan viisautta ja rohkeutta myös päättäjiltä, sillä yhteiskunnan ja sen tukiverkkojen pitäisi huomioida kaikki tehtävä työ, sen muodosta riippumatta.

Neuvottelutoiminnan pirstaloitumisella on monenlaisia vaikutuksia. Toisaalta sekään ei poista työntekijöiden oikeutta vaatia työnantajaa sopimaan työehdoista. Työehdoista

sopimista saa ja pitääkin vaatia myös jatkossa – ja nimenomaan sopimista kollektiivisesti, yhdessä ja porukalla. Myöskään yrityskohtaisesti sovitut työehdot eivät saa tarkoittaa työnantajan sanelua.

Tämän päivän kollektiivisuus tarkoittaakin myös työpaikkatason mahdollisuutta osallistua omaa työtään koskevaan päätöksentekoon. Kun työehdoista sopiminen siirtyy paikalliselle tasolle, on pohdittava mahdollisuutta vahvistaa työnantajan neuvotteluvollisuutta yksipuolisen tulkintaetuoikeuden eli direktiövallan ylitse.

Työelämän silppuuntumisen negatiivisia vaikutuksia pitää tasata, sillä joustojen maksaja on käytännössä aina työntekijä. Myös tulevaisuudessa lainsäädännön ja työehtosopimusten tulee suojella työmarkkinoiden heikompa osapuolta – eli työntekijää. Tuskin haluamme Suomeen työmarkkinoita, joissa vallitsevat viidakon lait ja joissa jokainen jätetään selviämään yksin vain vahvojen jyrätessä.

HAJAUTETTU NEUVOTTELUJÄRJESTELMÄ EI JOHDA TYÖEHTOJEN HEIKENTYMISEEN

Terhi Maczulskij

dosentti

tuutkimuspääällikkö, Elinkeinoelämän tutkimuslaitos

Työehtosopimusneuvotteluiden taso on viime vuosikymmenien aikana siirtynyt Euroopassa lähemmäs yritystasoa. Ilmiötä kutsutaan neuvottelujärjestelmän hajautumiseksi. Vertailumaihin verrattuna Suomessa on pysytty lähinnä liittotasoisessa sopimisessa, mutta hiljattain muun muassa teknologiateollisuudessa on siirrytty malliin, jossa yritykset voivat valita alakohtaisen ja yritysokohtaisen sopimisen väliltä. Suomessa onkin viimeisen 15 vuoden aikana tapahtunut ilmeisiä muutoksia työehtosopimusten sisällöissä. Näin ollen maassamme on herännyt keskustelua näiden muutosten merkityksestä. Yksi keskeinen huoli on se, että hajautuneempi sopimusmalli johtaisi työsuhteen ehtojen heikentymiseen.

Neuvottelujärjestelmien hajautuminen on johtanut kysymyksiin hajautumisen yhteydestä palkkojen tasoon ja niiden hajontaan. Neuvottelujärjestelmien hajautumisen yhteyttä palkkoihin onkin tutkittu kattavasti eri Euroopan maissa. Tuloksia tulkittaessa täytyy tosin muistaa, että paikallisen sopimisen määritelmä on erilainen eri maissa. Lisäksi institutionaaliset erot voivat olla merkittäviä. Useissa tutkimuksissa piilee myös se ongelma, että korkeapalkkaiset työntekijät ja yritykset ovat useammin paikallisen sopimisen piirissä matalapalkkaisiin työntekijöihin ja yrityksiin verrattuna. Eri maita koskevat tutkimukset päätyvät kuitenkin melko samankaltaisiin johtopäätöksiin hajautetun järjestelmän ja palkkojen välisestä yhteydestä. Esimerkiksi Espanjassa, Tanskassa ja Belgiassa yritysokohtainen sopiminen on yhteydessä keskimäärin 3–10 prosenttia suurempiin ansioihin.

toinen mielenkiintoinen kysymys on neuvottelujärjestelmän hajautumisen yhteys palkkojen hajontaan. On kuitenkin huomioitava se, että neuvottelutulos johtuu aina osapuolten preferensseistä ja suhteellisesta neuvotteluvoimasta. Myöskin näkemykset palkkahajontan sopivasta tasosta voivat poiketa eri palkansaajaryhmien välillä. Pohjoismaisten tutkimustulosten mukaan työntekijät suhtautuvat huomattavasti varautuneemmin yritysokohtaisiin eriin ja palkkaerojen kasvuun kuin toimihenkilöt. Palkkahajontaa koskevat tulokset eivät ole yhtä selviä kuin palkkoja koskevat. Osassa tutkimuksista havaitaan, että paikallinen sopiminen johtaa korkeampiin palkkaeroihin, kun taas toisissa tutkimuksissa havaitaan päinvastainen yhteys.

Kansainvälinen kirjallisuus tarjoaa kattavasti tietoa paikallisen sopimisen yhteyksistä palkkojen tasoon ja niiden hajontaan. Toisaalta kirjallisuudessa on vain vähän tietoa paikallisen sopimisen yhteydestä työntekijän kokemaan työhyvinvointiin. Tämä on yllättävää, sillä palkkaneuvottelut ovat yksi työelämän keskeisimmistä kysymyksistä. Yksi aikaisempi tutkimus Espanjasta osoittaa, että yritysokohtainen neuvottelujärjestelmä on ollut positiivisessa yhteydessä henkilön subjektiivisesti kokemaan työhyvinvointiin, mutta tämä yhteys häviää, kun analyysissä huomioidaan erot työoloissa. Työehtosopimusten sisältö voi vaikuttaa työntekijöiden kokemaan työhyvin-

voimaa. Työehtosopimusten sisältö voi vaikuttaa työntekijöiden kokemaan työhyvin-

vointiin palkkatason ja palkkahajonnan myötä. Paikalliseen sopimiseen liittyvät kielteiset tai positiiviset näkemykset voivat myös johtaa eroihin työhyvinvoinnissa.

Muuttuvassa toimintaympäristössä väestön ikääntyminen, tulevaisuuden työtarpeiden kartoittaminen ja maamme työmarkkinoiden kohtaanto-ongelma ovat olleet keskeisiä suomalaista työelämään koskevia muutostrendejä. Työhyvinvoinnin, työurien pidentämisen ja tuottavuuden näkökulmasta onkin tarve tuottaa uutta, päivitettyä tutkimustietoa palkkojen muodostumisesta ja niiden vaikutuksista myös työssä jaksamiseen. Suomessa onkin viimeisen parin vuoden aikana tutkittu hajautetun neuvottelujärjestelmän yhteyttä yksilötasolla. Työehtosopimusjärjestelmämme hajautumista on tapahtunut yritys kohtaisten erien välilyksellä.

Tulokset Suomesta osoittavat, että silloin, kun sopimuksissa on ollut yritys kohtainen erä, palkankorotukset ovat olleet keskimäärin pro-

senttiyksikön korkeampia yleiskorotukseen verrattuna. Ero on marginaalinen, mutta positiivinen. Lisäksi havaitaan, että paikallinen erä on johtanut hieman korkeampaan palkkojen hajontaan toimihenkilöillä, mutta hieman vähentyneeseen palkkojen hajontaan työntekijöillä. Toimihenkilöiden ja työntekijöiden väliset erot tuloksissa voidaan ymmärtää heidän erilaisten preferenssiensä kautta. Työhyvinvointia koskevat tulokset osoittavat, että erityisesti työntekijäryhmän mielenterveys on parempi, mikäli palkankorotuksissa on ollut paikallinen erä. Tämä yhteys on ilmeinen erityisesti asiantuntijaintensiivisissä yrityksissä.

Suomea koskevat tutkimustulokset tuottavat tärkeää ja politiikkarelevanttia tietoa työelämän laadun ja työhyvinvoinnin edistämiseksi, sillä työehtosopimuksien sisältöihin voidaan vaikuttaa sopijaosapuolien keskuudessa. Tutkimustulokset kuitenkin osoittavat, että huoli paikallisen sopimisen negatiivisista vaikutuksista lienee aiheeton.

SOPIMUSJÄRJESTELMÄ TESTISSÄ¹

Merja Kauhanen

KTT, johtava tutkija, Työn ja talouden tutkimus Labore

Nopea teknologinen kehitys, globalisaation eteneminen, väestönrakenteen muutos ja ilmaston muutos ovat keskeisiä megatrendejä, jotka ovat vaikuttaneet ja vaikuttavat työmarkkinoilla ja muokkaavat niitä. Ne ovat nopeuttaneet muutostahtia työmarkkinoilla ja heijastuneet yksilöiden työmarkkina-asemaan. Teknisen kehityksen, globalisaation ja muiden tekijöiden vaikutukset työmarkkinoilla suodattuvat kuitenkin instituutioiden kautta.²

Suomalaisessa työmarkkinamallissa keskeisessä roolissa työmarkkinoiden toimintaan vaikuttavina instituutioina ovat myös vahva ammattiyhdistysliike ja korporatistinen sopimusjärjestelmä. Työmarkkinoiden erilaiset muutostuulet ovat myös heijastuneet työehtosopimusjärjestelmään asettaen sille muutospaineita. Keskeinen muutospainee on ollut paikallisen sopimisen lisääminen ja sopimusjärjestelmän vieminen hajautetumpaan suuntaan.

Suomessa kollektiivisia työehtosopimuksia on tehty jo 1940-luvulta lähtien. Tupojen, ts. tulopoliittisten keskitettyjen sopimusratkaisujen aikaan siirryttiin 1960-luvun lopulla, jonka jälkeen tehtiin yhteensä kahdeksantoista keskitettyä sopimusratkaisua ennen kuin vuonna 2016 Elinkeinoelämän keskusliitto irtautui lopullisesti keskusjärjestösopimusten tekemisestä.

Nykyisen suomalaisen sopimusjärjestelmän keskeisiä piirteitä ovat muun muassa palkansaajien ja työnantajien kansainvälisesti verrattuna korkeat järjestäytymisasteet, palkan-

muodostuksen moniportaisuus, työehtosopimusten laaja kattavuus sekä työehtosopimusten mukanaan tuoma työrauhavelvoite. Moniportaisuus tarkoittaa tässä sitä, että palkoista ja muista työsuhteen ehdoista sovitaan sekä liittotasolla että paikallisesti. Liittotaso on Suomessa monen muun Euroopan maan tapaan keskeisin sopimisen taso. Huomionarvoista on se, että Suomessa valtakunnallisissa työehtosopimuksissa sovitaan palkkojen ja työaikojen ohella monista muista työsuhteen ehdoista, joista monissa muissa maissa säädetään lainsäädännöllä. Esimerkkejä tällaisista ehdoista ovat alakohtaiset minimipalkat ja lomarahat. Monia etuja ei olisi lainkaan tai niiden taso olisi alhaisempi, jos työehdot perustuisivat pelkästään lainsäädäntöön.

Suomessa valtakunnallisissa työehtosopimuksissa määräytyy myös se, mistä kaikesta paikallisesti voidaan sopia, ja tässä on alakohtaisia eroja. Työntekijöiden kannalta on merkityksellistä, että paikallisesti voidaan sopia työehtosopimuksia paremmista ehdoista mutta ei heikommista. On hyvä muistaa, että esimerkiksi ansioiden nousuun eivät vaikuta ainoastaan sopimuskorotukset, vaan myös palkkaliukumat, ts. yritys- tai työntekijäkohtaiset palkankorotukset. Avaamislausekkeiden käyttö on ollut vähäistä. Vuoden 2016 kilpailukyky sopimuksessa moniin työehtosopimuksiin tosin tuli mukaan ns. selviytymis- eli kriisilausekkeitä, jotka mahdollistavat toisin sopimisen yrityksen poikkeuksellisten talou-

1 Tämä artikkeli pohjautuu osin raporttiin Merja Kauhanen, *Miten palkoista sovitaan?: Suomen ja Ruotsin työmarkkinamallit vertailussa* (Helsinki: Teollisuuden palkansaajat, 2021).

2 Werner Eichhorst, *Labor Market Institutions and the Future of Work: Good Jobs for All?* (Bonn: IZA- Institute of Labor Economics, 2017), <http://ftp.iza.org/pp122.pdf>.

dellisten vaikeuksien aikana. Alojen ja työntekijäryhmien välillä on myös eroja siinä, kuinka paljon sektorikohtainen työehtosopimus antaa pelivaraa sopia paikallisesti esimerkiksi palkankorotuksista – kuten esimerkiksi siitä, toteutetaanko palkankorotus yleiskorotuksena vaiko esimerkiksi yleiskorotuksen ja paikallisesti jaettavan erän yhdistelmänä.

Koska Suomessa paikallinen sopiminen ja sen lisääntyminen ovat toistaiseksi tapahtuneet pääasiallisesti valtakunnallisten työehtosopimusten määrittämissä raameissa ja ehtojen mukaan, voidaan kehitystä Suomessakin luonnehtia organisoiduksi hajautuskehitykseksi (engl. organised decentralisation).³

Työehtosopimusten yhteiskunnalliseen merkittävyyteen vaikuttaa se, kuinka suuri osa työstä on niiden piirissä. Suomessa työehtosopimusten merkittävyyttä lisää niiden korkea kattavuus. Julkisella sektorilla työehtosopimusten kattavuus on ollut sata prosenttia ja yksityiselläkin sektorilla noin 84 prosenttia. Korkean kattavuuden taustalla ovat työnantajien ja työntekijöiden suhteellisen korkeiden järjestäytymisasteiden lisäksi Suomessa käytössä oleva työehtosopimusten lakisääteinen laajennusmenettely, ts. lakisääteinen yleisittovuus. Jos työehtosopimus on yleisittova, niin se koskee myös alan järjestäytymättömiä työnantajia.

Keskeinen piirre suomalaisessa sopimusmallissa on perinteisesti ollut myös palkkanuovottelujen koordinaatio eli palkkavaateiden yhteensovittaminen ja makrotaloudellisen vakauden ja hintakilpailukyvyyn tekijöiden huomioon ottaminen. Keskitetyt sopimusratkaisut olivat aiemmin keskeisin keino koordinaation saavuttamiseen. Keskitettyjen sopimusten päättymisen jälkeen koordinaatiota on

erityisesti työnantajapuolelta haluttu toteuttaa siten, että ulkomaiselle kilpailulle alttiit vientialat määrittäisivät ns. palkkanormin, ts. korotusten tason, jota muut alat eivät saisi palkankorotuksissaan ylittää. Tällaista koordinaation mallia kutsutaan mallineuvotteluksi (engl. pattern bargaining). Ongelmana tämänkaltaisessa mallissa on se, että siinä on erittäin vaikeaa parantaa joidenkin ryhmien suhteellista palkka-asemaa. Siksi mallin noudattamisesta ei vallitse yhteisymmärrystä. Tästä kertovat äskettäin hoitajien palkkakiista sekä kunta-alan muiden palkansaajaryhmien yleistä linjaa suuremmat korotukset viimeksi solmitussa sopimuksessa.

Haasteena sopimusjärjestelmän muuttuessa onkin edistää alojen välillä sellaista palkoista sopimisen koordinaatiota, joka huomioisi makrotaloudelliset reunaehdot. Koordinaatio on aiemman tutkimuksen mukaan yhteydessä suotuisiin työmarkkinatulemiin, kuten korkeampaan työllisyyteen, alhaisempaan työttömyyteen ja pienempiin palkkaeroihin.

Paikallisen sopimisen merkityksen kasvamisessa on eri asia, tapahtuuko se kollektiivisten työehtosopimusten täydentäjänä ja puitteissa vai korvaako paikallinen sopiminen kollektiivista sopimista. Suomessakin on jo nähty irtautumista valtakunnallisten työehtosopimusten teosta (esim. Metsäteollisuus ry). Kollektiivisten työehtosopimusten mallista voisi kuitenkin kuvitella pidettävän kiinni, koska siitä on monenlaista hyötyä sekä palkansaajille että yrittäjille. Palkansaajille työehtosopimukset tuottavat reilummat ehdot ja vähimmäisturvaa. Yrityksille työehtosopimukset ovat myös keino estää tehotonta palkkilpailua.⁴ Työehtosopimukset tuovat myös työmarkkinarauhaa työmarkkinoille. Kollektiivisten työehtosopimusten täydentäjänä ja puitteissa vai korvaako paikallinen sopiminen kollektiivista sopimista. Suomessakin on jo nähty irtautumista valtakunnallisten työehtosopimusten teosta (esim. Metsäteollisuus ry). Kollektiivisten työehtosopimusten mallista voisi kuitenkin kuvitella pidettävän kiinni, koska siitä on monenlaista hyötyä sekä palkansaajille että yrittäjille. Palkansaajille työehtosopimukset tuottavat reilummat ehdot ja vähimmäisturvaa. Yrityksille työehtosopimukset ovat myös keino estää tehotonta palkkilpailua.⁴ Työehtosopimukset tuovat myös työmarkkinarauhaa työmarkkinoille. Kollektiivisten työehtosopimusten täydentäjänä ja puitteissa vai korvaako paikallinen sopiminen kollektiivista sopimista. Suomessakin on jo nähty irtautumista valtakunnallisten työehtosopimusten teosta (esim. Metsäteollisuus ry).

3 Ks. tarkemmin Paul Jonker-Hoffrén, “Decentralisation in the context of competitiveness discourse: The Finnish labour market relations system since 2008,” teoksessa *Shaping and Re-shaping the Boundaries of Working Life*, toim. Nicol Foulkes Savinetti & Aart-Jan Riekhoff (Tampere: Tampere University Press, 2020).

4 Daron Acemoglu, *It's Good Jobs, Stupid* (Economics for Inclusive Prosperity, 2019), <https://econfp.org/wp-content/uploads/2019/06/Its-Good-Jobs-Stupid.pdf>.

tiivisen sopimisen maailmassa makrotason palkkakoordinaation voisi ajatella olevan helpommin saavutettavissa kuin pirstaloituneessa hajautetussa sopimisessa.

Kirjallisuus

- Acemoglu, Daron. *It's Good Jobs, Stupid*. Policy Brief 13. Economics for Inclusive Prosperity, 2019. <https://econfp.org/wp-content/uploads/2019/06/Its-Good-Jobs-Stupid.pdf>.
- Eichhorst, Werner. *Labor Market Institutions and the Future of Work: Good Jobs for All?*. Bonn: IZA-Institute of Labor Economics, 2017. <http://ftp.iza.org/pp122.pdf>.
- Jonker-Hoffrén, Paul. "Decentralisation in the context of competitiveness discourse: The Finnish labour market relations system since 2008." Teoksessa *Shaping and Re-shaping the Boundaries of Working Life*, toimittaneet Nicol Foulkes Savinetti & Aart-Jan Riekhoff, 159–180. Tampere: Tampere University Press, 2020.
- Kauhanen, Merja. *Miten palkoista sovitaan?: Suomen ja Ruotsin työmarkkinamallit vertailussa*. Analyysi 3/2021. Helsinki: Teollisuuden palkansaajat, 2021.

MINNE MATKA, TYÖVÄEN URHEILULIIITTO?

Hannu Itkonen

professori emeritus, Jyväskylän yliopisto

Työväen Urheiluliitto on taivaltanut suomalaisten urheiluttajana ja liikuttajana jo yli sata vuotta. Järjestönä se on monin tavoin osoittanut tarpeellisuutensa. TUL on toki ollut ja on edelleen paljon muutakin kuin urheiluliitto. Vuonna 2019 ilmestyneessä historiategoksessa Seppo Hentilä kiteytti TUL:n tehtävän neljäksi: liikuttajaksi, kasvattajaksi, vaikuttajaksi ja kumppaniksi.

Kesäkuussa 2022 pitämässään liittokokouksessa TUL hyväksyi uuden strategia-asiakirjan, jossa hyödynnetään Hentilän tekemää analyysiä. Strategia-asiakirjassa TUL:n tehtävä tiivistettiin seuraavasti:

LIIKUTTAJANA, KASVATTAJANA, VAIKUTTAJANA JA KUMPPANINA Suomen Työväen Urheiluliitto luo edellytyksiä kaikenikäisten ja -kuntoisten monimuotoiselle liikkumiselle. TUL lisää yksilöllistä ja yhteisöllistä hyvinvointia ja terveyttä, edistää tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta sekä kestäväää kehitystä avoimuuden, kanssaihmissen kunnioittamisen ja reilun pelin hengessä.

TUL:ssa on koettu viimeisten vuosikymmenten aikana suuria muutoksia, jotka eittämättä vaikuttavat järjestön tekemisiin ja asemaan liikuntakulttuurissa. Liiton vireys perustuu monipuoliseen seuratoimintaan, josta valtaosa toteutuu vapaaehtoisvoimin. Kansalaisten liikuttamistehtävä tulee ymmärtää laaja-alaisesti. Etenkin ihmisten alati muuttuvat mieltymykset tulee ottaa toimintoja suunniteltaessa huomioon. Tämä asettaa mittavan haasteen myös seurapäätäjille. Strategiassa luvataan liiton koulutusjärjestelmän päivittämistä, mikä onnistuu ainoastaan syvällisellä seurakentän selvitys- ja tutkimustyöllä. Nähtäväksi jääkin, millaisin toimin selvitystyö toteutetaan.

Liiton kasvatustehtävä ei ole enää aikoihin perustunut perinteiseen järjestökiinnittymiseen. Jäsenrooleista on siirrytty entistä enemmän palvelujen vastaanottajiksi. Kasvatustehtävää on toteutettava strategiaan kirjatuin tasa-arvon, yhdenvertaisuuden, solidaarisuuden ja ympäristövastuullisuuden tavoittein, joiden tulee lävistää koko liiton toiminta. Ylevät kasvatustavoitteet jäävät kuolleiksi kirjaimiksi, mikäli linjaukset eivät näy koulutuksen sisällöissä, liikuntapoliittisissa linjauksissa, puheissa ja arjen aherruksessa. Sitoutuessaan pontevasti edistämään asettamia tavoitteita TUL voi olla koko liikuntaelämässämme arvopohjaisen tekemisen paalupaikalla.

TUL:n palkallisen työntekijämäärän väheneminen ja toteutetut piirien lakkauttamiset ovat ohentaneet järjestön sisäistä koheesiota. Aivan olennainen kysymys onkin, miten TUL-henkeä kyetään tulevaisuudessa pitämään yllä. Yhteisöllisyys syntyy yhteisissä tilaisuuksissa. Myös tiedottamisen keinoin on mahdollista rakentaa yhteenkuuluvuutta. Tiedotusvaliokunnan perustaminen loisi edellytykset toimille, joilla seurojen tekemisiä ja saavutuksia saataisiin näkyviksi. Näin rakennettaisiin organisaation sisäistä ymmärrystä.

Suomalainen urheilun ja liikunnan järjestökenttä on kokenut merkittäviä mullistuksia. Olympiakomitean aseman epämääräisyys ja jatkuva oman paikkansa etsiminen ovat hämärtäneet liikunnan työnjako- ja vastuukysymyksiä. Liikuntakulttuurimme eriytymisen jatkuessa, uusien urheilu- ja liikkumismuotojen jatkuvasti lisääntyessä TUL:lle voisi avautua aivan erityinen vaikuttajarooli. Tilanteessa, jossa uudenlainen luokkayhteiskunta kiristää heikompiensaisten ihmisten arkea, urheilun ja

liikunnan tasa-arvon edistäminen sekä epäkohtien kriittinen esiin nostaminen asettuisi oivallisesti myös kanta-aottavan urheilujärjestön tehtäväksi. Ihmisten hyvinvointia lisäävää liikkumista koskevien kysymysten pohtiminen voi toteutua tilaisuuksissa, joihin kutsutaisiin myös liikunnan sisäpiirin ulkopuolisia toimijoita.

Yhdyskuntasuunnittelulla ja laadukkailla liikkumisympäristöillä luodaan edellytykset ihmisten jokapäiväiselle liikkumiselle. Vahvan julkisen liikuntahallinnon puolustaminen on ollut perinteisesti osa TUL:n vaikuttamistehdävää, ja tästä linjauksesta tulee pitää kiinni jatkossakin. Aluehallinnon muutosten myötä liitossa on syytä miettiä, miten TUL-toimijat voivat vaikuttaa liikunta- ja hyvinvointipoliittiseen päätöksentekoon. Liikunnan kiistämättömien hyvinvointi- ja terveysvaikutusten arviointi tulee liittää osaksi kaikkea päätöksentekoa. TUL voisi osoittaa omaa erityisyyttään ja tarpeellisuuttaan käynnistämällä strategiassa luvattuja liikuntapoliittisia keskusteluja. Liikuntapoliittinen keskustelu kaipaisi aivan uudenlaisia kysymyksenasetteluja ja avauksia. Milloin TUL uusii liikuntapoliittisen ohjelmansa?

Liikuntajärjestöjen keskinäisiä ja ulkopuolisia kumppanuuksia on rakennettava alati uusiksi. Tutkijat ovat nostaneet esiin myös seuratasolla toteutuvan hybridisoitumisen, mikä koskee toki muitakin kansalaistoiminnan muotoja. Kumppanuuksien rakentaminen on eri aluetasoilla toimivalle TUL-väelle haastava rasti. Ilman yritysysteistyötä toimintojen pyörittäminen ei tahdo onnistua. Pohdittava on myös kysymystä siitä, millainen liiton ja sen seurojen suhde on työväenliikkeen muihin

järjestöihin. Kaikkein olennaisin kysymys on TUL:n sisäinen kumppanuus. Haluavatko seuratur vaikuttaa liitossa, kokevatko ne järjestön omakseen ja hyötyvätkö ne jäsenyydestään?

Työväen Urheiluliitto toimii usealla alueatasolla: valtakunnallisesti, alueellisesti ja paikallisesti. Organisatorisesti tämä merkitsee keskusliiton, piiri- ja aluejärjestöjen sekä seurojen toimintaa. Järjestörakenteen uudistuminen sekä muutokset vapaaehtoistoimijoiden ja palkatun henkilökunnan tehtäväjaossa edellyttävät pohdintaa siitä, mikä on koko liiton luonne kansalaistoimijana. Kun yhtäältä nostetaan esille urheilu- ja liikuntajärjestöjen toimintojen ammattimaistuminen, niin toisaalta nähdään vapaaehtoistoimintojen merkityksen korostuminen. Parhaimmillaan vapaaehtoiset kansalaistoimijat kykenevät ja voivat ottaa huolehtiakseen merkittäviä vastuuta, joiden toteuttaminen ei palkatuilta työntekijöiltä onnistu rajallisten henkilö- ja talousresurssien vuoksi. Vapaaehtoisuus tulisikin nähdä voimavaraksi. Organisaation johdon keskeisenä tehtävänä tulee olla toimintamahdollisuuksien tarjoaminen ja seuratoimijoiden motivoiminen vastuulliseen toimintaan.

Ihmiskunnalla on edessään mittavia haasteita. Ilmastomuutoksen, ympäristöongelmien ja kiihtyvän lajikadon oloissa urheilu- ja liikuntaihmiset eivät voi jäädä välinpitämättömiksi sivustakatsojiksi. Vallitsevia käytäntöjä tulee myös kritisoida ja etsiä samalla rakentavia vaihtoehtoja. Työväen Urheiluliitto voi ihmisiä liikuttaessaan koota kaikenikäisiä ja -kuntoisia mukaan vastuulliseen toimintaan, jossa sukupolvet ja erilaisen taustan omaavat ihmiset kohtaavat toisensa parempaa maailmaa rakentaessaan.

Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran (THPTS) gradupalkinto Julia Jylhälle

Julia Jylhän opinnäyte ”*Maailmaa palvelemaan*”: *Lapsipiikojen muistot työnteosta ja palveluspaikoista 1800- ja 1900-lukujen vaihteen Suomessa* on valittu parhaaksi työväen historian ja perinteen tutkimuksen alan pro gradu -tutkielmaksi. Palkinnon saajan on valinnut THPTS:n arvioitsijaraati lukuvuosina 2019–2021 ilmestyneiden tutkielmien joukosta. Jylhän tutkielma on tehty Turun yliopiston kulttuurihistorian oppiaineessa.

Jylhä tarkastelee pro gradu -tutkielmassaan 1800–1900-lukujen vaihteessa lapsuuttaan eläneiden entisten lapsipiikojen työmuistoja. Lapsipiikojen kokemusmaailman ja olosuhteiden ohella opinnäytetyö käsittelee ansiokkaasti sitä yhteiskunnallista muutosta, jossa köyhä ja maatalousvaltainen Suomi muuttui vähitellen vauraaksi ja teollistuneeksi hyvinvointivaltioksi.

Työ perustuu laajaan ja tutkimuseettisesti vaativaan muistitietoaineistoon. Tekijä pohtii aineistoon liittyviä eettisiä ja lähdekriittisiä kysymyksiä erittäin ansiokkaasti ja kypsällä tavalla. Metodologisesti työ on etevästi laadittu. Tutkimusaineiston analyysi on kauttaaltaan syvällistä, ja tekijä nivoo havaintonsa taitavasti laajempaan historialliseen kontekstiin. Palkin-

Julia Jylhä. Kuva: Aki Martikainen

non valitsijaraati kiinnitti erityistä huomiota siihen, miten Julia Jylhä pro gradu -tutkielmassaan osoittaa itsenäistä tutkimusotetta, jossa tutkijan oma ääni ja oivallukset tulevat hyvin esiin.

THPTS:n gradupalkinto myönnettiin tänä vuonna ensimmäistä kertaa, ja sen arvo on 300 euroa.

Kilpailussa kolmen kärkeen sijoittuivat myös Merilla Laitinen historian pro gradu -tutkielmallaan *Lasten työssäkäynti Helsingissä 1900–1920* ja Eetu Kinnunen valtio-opin pro gradu -tutkielmallaan *Työväenliike ilman työtä: Sosiaalidemokraattisen työ- ja elinkeinopolitiikan tulevaisuus Suomessa*.

Lapsipiikojen muistoja työnteosta ja palveluspaikoista 1800- ja 1900-lukujen vaihteen Suomessa

Pro gradu -tutkielmassani tarkastelen alle 15-vuotiaiden lapsipiikojen muistoja työnteosta, palveluspaikassa olosta ja isäntäväen kohtelusta. Aineistona käytän 54 henkilön haastatteluja, kyselyvastauksia sekä omakoh-taisia muistelmia Työväen Arkiston, Museo-viraston arkiston ja Tampereen yliopiston

Kansanperinteen arkiston kokoelmista. Aineisto on kerätty pääosin 1960–1970-luvuilla, joten tulkitsen köyhään ja maatalousval-taiseen Suomeen syntyneiden lapsipiikojen muistamista sotien jälkeisen vaurastuminen ja hyvinvointivaltion murroksen kontekstissa.

Lapsipiian työnteokoa muisteltaessa korostui

usein työn määrä ja kovuus. Yleisimmin tehtävät olivat lapsenhoitoon liittyviä, mutta piiat tekivät monipuolisesti kaikkia talouden töitä. He esimerkiksi hoitivat karjaa ja olivat mukana peltotöissä. Päivät olivat pitkiä ja fyysisesti raskaita. Lapsenhoidossa korostettiin myös työn vastuullisuutta. Työtä oli usein enemmän kuin lapsipiika ehti tai jaksoi tehdä. Moni muisteli työntäyteistä, raskasta lapsuuttaan haikean surullisesti. Pahoillaan oltiin siitä, että työ oli usein ollut esteenä koulunkäynnille. Työnteko opetti kuitenkin pärjäämään omillaan. Työ antoi mahdollisesti myös onnistumisen kokemuksia, ja omia taitoja muisteltiinkin ylpeydellä. Lapsuuden oloja peilattiin tavan takaa muisteluhetken tilanteeseen: elämä oli vihdoin helpompaa, ja elintason noususta sekä kansaneläkkeestä oltiin hyvillään.

Palveluspaikassaan lapsipiikat olivat perhehierarkian alimmalla tasolla. Piikoja loukkasi se, että heihin suhtauduttiin usein välinpitä-

mättömämmin ja vähemmän arvostaen kuin talon väkeen. Lapsipiikojen arvioihin isäntäväestä vaikutti etenkin se, kuinka paljon isäntäväki tarjosi ruokaa – joissain taloissa piikaa oli pidetty nälässä. Lapsipiikojen karu kohtelu korostui entisestään muistelijoiden verrattuna omaa lapsuuttaan 1960- ja 1970-lukujen lapsuuteen, jota luonnehti etenkin lasten yhteiskunnallisen suojelun lisääntyminen. Toisaalta muisteluissa esiintyi hyviäkin emäntiä ja isäntiä. Lapsipiikat saattoivat saada osakseen huolenpitoa ja hyödyllisiä oppeja, ja välit olivat toisinaan lämpimät, jopa leikkisät. Yleensä isäntäväkeä muisteltiin kuitenkin enemmänkin negatiivisesti.

Julia Jylhä

”Maailmaa palvelemaan”: Lapsipiikojen muistot työntöistä ja palveluspaikoista 1800- ja 1900-lukujen vaihteen Suomessa. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, kulttuurihistoria, 2021.

Lasten työssäkäynti Helsingissä 1900-luvun alussa

Tutkielmani käsittelee alaikäisten lasten työntekoa Helsingissä vuosien 1900–1920 välillä. Lapsityövoiman käyttöä teollisessa työssä rajoitettiin jo 1800-luvun aikana niin Suomessa kuin muissa maissa aiheen synnyttämän laajan yhteiskunnallisen keskustelun myötä. Teollinen työ ei kuitenkaan ollut ainoa lasten työllistäjä, sillä alaikäiset toimivat muillakin ammattialoilla. Tutkittavan ajankohdan lainsäädäntöä mukaillen lapsiksi on laskettu tutkielmassani alle 15-vuotiaat.

Tutkielmassa selvitetään lasten työssäkäyntiä laajasti eri näkökulmista. Teollisen työn ohella keskitytään myös muihin yleisempiin ansiotyön muotoihin, jotka ovat aiemmassa tutkimuksessa jääneet vähemmälle huomiolle. Näitä ovat muun muassa sanomalehtien jakelu ja katukaupustelu. Tutkielmassa tarkastellaan lasten työssäkäynnin yleisyyttä Helsingissä, alaikäisten työpaikkoja ja yhteiskunnan suh-

tautumista lasten työntekoon. Lisäksi esitellään työtätekevien lasten sosiaalista taustaa, ansiotulojen määrää sekä vanhempien ja työnantajien suhtautumista lasten työssäkäyntiin.

1900-luvun alussa helsinkiläisissä työläisperheissä asuttiin ahtaasti, ja toimeentulo oli epävarmaa. Monelle lapselle työnteko oli osa arkea koulunkäynnin lisäksi. Töihin lapsia ajoivat perheen heikko tulotaso sekä välttämättömyys osallistua perheen elatukseen.

Lasten ansiotyön muodot Helsingissä olivat varsin monipuolisia. Erityisesti erilaiset kadulla tehtävät työt nousevat tutkimuksessa esiin yleisyytensä vuoksi. Tällaisia töitä olivat esimerkiksi sanomalehtien myynti ja jakelu, kenkien kiillotus sekä rihkaman kaupustelu. Ne nähtiin aikuisille epäsovivina toimina. Sen sijaan lasten työskentely teollisen työn parissa eli tehtaissa ja käsityölaitoksissa oli tutkittavana ajankohtana suhteellisesti laskussa. Näiden

töiden lisäksi alaikäisiä oli töissä niin myymälöissä kuin palvelustyössäkin.

Auktoriteettien silmissä lasten kadulla tapahtuva työ vei heitä kohti paheellista elämäntapaa eikä ollut sen vuoksi hyväksyttävä ansaintamuoto. Tutkittavana ajankohtana niin poliitikot, yhdistykset, opettajat, viranomaiset, ammatintarkastajat kuin Helsingin kaupunkikin ottivat kantaa asiaan. Valtaosa edellä mainituista koki, että varsinkin kadulla tapahtuvaa alaikäisten työntekoa tulisi rajoittaa, mutta yksimielisyyttä ei syntynyt siitä, miten tämä toteutettaisiin. Toisaalta lasten toimet-

tomuuttakaan ei katsottu hyvällä – vallalla olleiden näkemysten mukaan työväenluokan lasten tuli tehdä töitä. Ratkaisuksi ehdotettiin esimerkiksi lapsille tarkoitettuja työkoteja ja työnvälitystoimistoja. Tutkimuksen tulokset kuitenkin osoittavat, että tutkittavana ajankohtana ei voida havaita merkittävää laskua kaduilla työtätekevien alaikäisten määrässä.

Merilla Laitinen

Lasten työssäkäynti Helsingissä 1900–1920. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, historia, 2021.

Onko ainoa työväenliike ”ovesta ulos”? Sosialidemokraatit ja työn murros

Suorittavan työn kiihtyvä automatisaatio ja avoimien työpaikkojen kohonnut koulutusvaatimukset ovat viimeistään 1990-luvulta alkaen herättäneet vakavaa keskustelua ansio-työn karkaamisesta jälkiteollisissa yhteiskunnissa suuren väestönosan tavoittamattomiin. Kun aloin valmistella maisterintutkielmaani, Suomen alhainen työllisyysaste oli herättänyt huolen siitä, että työelämän ulkopuolelle jäävien osuus jämähtäisi jälleen pysyvästi aiempaa korkeammalle tasolle kuten oli käynyt 1990-luvun laman jälkeisinä vuosina. Päätin tarkastella kysymystä teknologisesta työttömyydestä ja työn luonteen muutoksesta sosialidemokraattien sisäisen keskustelun kannalta.

Sosialidemokraatit valikoituivat tarkastelun kohteeksi siksi, että SDP oli 2010-luvun alussa brändännyt työn hyvin keskeiseksi osaksi poliittista identiteettiään ja näin pyrkinyt vahvistamaan kuvaa itsestään *työväenpuolueena*. Tätä trendiä edelleen vahvisti ammattiyhdistysjohtaja Antti Rinteen valinta puolueen puheenjohtajaksi vuonna 2014 ja hänen kampanjaansa voimakkaasti liittynyt ajatus työntekijöiden, työllisyyden ja työstä saatavan toimeentulon nostamisesta politiikan keskiöön.

Tutkimustyöni johdatti minut hyvin mielenkiintoiselle matkalle, jossa tulkitsin työn murrokseen perehtyneiden tutkijoiden – etenkin Raija Julkusen, Jeremy Rifkinin ja Juha Siltalan – teorioiden perusteella SDP:n poliittisia ohjelmia ja puolueen kuuden keskeisen vaikuttajan haastatteluvastauksia työn tulevaisuudesta. Näitä vastauksia ja teorioita peilasin muun muassa Tilastokeskuksen ja Suomen Pankin kokoamiin aineistoihin, joissa suomalaisen työelämän muutoksia arvioidaan määrällisesti.

Kysymyksenasetteluni keskittyi siihen, miten perinteisen työn vähentyminen vaikutti SDP:n sisäiseen keskusteluun. Havaitsin, että puolueessa syntyi jakautuminen korjausliikettä tavoitteleviin täystyöllisyyspolitiikan kannattajiin sekä niihin, jotka edustivat arvokeskeistä keskustavasemmistolaista positiota. Sosialidemokraattisille poliitikoille oli selvää, että työn sirpaloituminen sekä työntekijäidentiteettien eriytyminen ja katoaminen aiheuttavat haasteita, mutta nämä haasteet nähtiin hyvin eri tavoin.

SDP:n ohjelmissa työllisyyttä käsiteltiin etenkin tarkastelujakson alkupuolella (2007–2011) varsin perinteisen käsitteistön avulla. Keskeisimpinä nähtiin kohtaanto-ongelmat, joihin tarjottiin ratkaisuna ensisijaisesti kou-

lutusta. Koulutusjärjestelmän kehittäminen ja uudistaminen säilyi mukana ohjelmatyössä, mutta vuoden 2015 eduskuntavaaliohjelmassa käsitykset työn murroksen vaikutuksista ja tarvittavista vastauskeinoista olivat selvästi monipuolistuneet.

Haastatteluvastauksien perusteella näkemykset jakautuivat sosiaalidemokraattien keskuudessa siten, että lähellä ammattiyhdistysliikettä olevat toimijat korostivat tarvetta monipuolisemmalle työvoimapolitiikalle ja esimerkiksi osatyökykyisille ja ikääntyneille työnhakijoille suunnattujen välityömarkkinoiden rakentamiselle. Muunlaisen taustan omaavat haastattelutavat korostivat erityisesti koulutuksellisten

toimien merkitystä. Vuoden 2017 puoluekokouksessa käynnistetty ohjelmatyö, jonka tuloksena syntynyt poliittinen ohjelma hyväksyttiin vuonna 2020, sekä Rinteen ja Marinin hallitusten tekemät muutokset suomalaisen työvoima- ja elinkeinopolitiikkaan muodostaisivat mielenkiintoisen aiheen jatkotutkimukselle, joka analysoisi ideologista keskustelua linjanvedoista.

Eetu Kinnunen

Työväenliike ilman työtä: Sosiaalidemokraattisen työ- ja elinkeinopolitiikan tulevaisuus Suomessa. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, valtio-oppi, 2019.

Irtolaiset toimijoina ja viranomaiskontrollin kohteina 1800-luvun lopun Oulussa

Toukokuussa 1887 Oulun lääninhallituksen kuulusteluun vietiin eräs hattumaakarina toiminut mies, jota viranomaisten todisteiden mukaan syytettiin työttömyydestä, juoppoudesta ja väkivaltaisesta käytöksestä. Miehen väitettiin olleen jo vuosien ajan työttömänä sekä tuhlaavan ansionsa alkoholiin, minkä vuoksi hän ei kyennyt elättämään perhettään. Varattomuuden tähden perhe oli joutunut ajoittain kerjäämään ja asumaan kaupungin köyhäintalossa. Osa perheen lapsista oli köyhäinhoidon holhottavina. Kuulustelussa mies kertoi elättäneensä perheensä rehellisellä työllä eikä sanojensa mukaan ollut syyllistynyt esitettyihin väitteisiin. Hän vakuutti viranomaisten valehdelleen ja pyrkivän tahallisesti vahingoittamaan hänen mainettaan. Väitteidensä tueksi mies hankki useita todistajia, jotka puolsivat hänen lausuntoaan. Todisteista huolimatta mies tuomittiin irtolaisuudesta kahdeksi vuodeksi Lappeenrannan työlaitokseen.

Irtolaisuus oli Suomen lain mukaan kiellettyä. Vuoden 1883 irtolaisasetuksessa irtolaisiksi määriteltiin *työhön kykenevä* henkilö, joka omalla kotipaikkakunnallaan tai sen ulkopuolella ”työttömänä kuljeksi, ilman

elatusa omista varoistaan tahi jonkun toisen huolenpidon kautta, ja joka sen ohessa harjoittaa siveetöntä tahi säädytöntä elämätä”. Tällaisen henkilön katsottiin toimeen tulla- seen käyttävän luvattomia ja rikollisia keinoja. Irtolaisuuteen syyllistynyt henkilö voitiin tuomita irtolaisasetuksen nojalla työlaitokseen. Tuomion pituus vaihteli kolmesta kuukaudesta kolmeen vuoteen. Irtolaisuuden kontrolli jakautui eri viranomaistahoille, joiden tehtävänä oli pidättää, kuulustella ja tuomita irtolaisuuteen syyllistyneet henkilöt.

Tutkielmassani tarkastelen irtolaisuutta 1800-luvun lopun Oulussa neljän irtolais- tapauksen elämänvaiheiden kautta. Edellä mainitun hattumaakarini lisäksi tutkin kulkevasta elämäntavasta syytettyä romaniperhettä sekä pahatapaisuudesta ja prostituutiosta tuomittujen irtolaisnaisten tapauksia. Tutkimukseni kohteena ovat irtolaiset, heidän toimijuutensa ja viranomaiset irtolaiskontrollin toteuttajina. Aiemmassa tutkimuksessa irtolaisuutta on tarkasteltu pitkälti viranomaisnäkökulmasta, jolloin irtolaiset ovat näyttäneet heihin kohdistuneen kontrollin passiivisina osapuolina. Irtolaisten toimijuuden tutkiminen va-

lottaa yhteiskunnan laitamilla eläneiden irtolaisten omaa toimintaa ja toimintamahdollisuuksia suhteessa heitä rajoittaneeseen kontrolliin.

Tutkimieni tapausten perusteella voidaan sanoa, että irtolaisilla oli runsaasti taloudellisia ja sosiaalisia ongelmia, joista eroon pääseminen oli vaikeaa. Monisyisten ongelmiansa takia he ajautuivat epäsäännölliseen elämään ja hankkivat toimeentulonsa epämääräisillä keinoilla. Irtolaisiin kohdistunut kontrolli oli voimakasta ja rajoitti heidän arkielämäänsä. Vaikka irtolaiset esiintyivät viranomaisaineistossa altavastajaan asemassa, eivät he olleet kontrollin passiivisia osapuolia, vaan kehittivät erilaisia keinoja arkensa jatkuvuuden turvaamiseksi.

Ihmisarvon puolesta: Väinö Lassila

Väinö Lassila oli yksi 1930-luvun merkittävimmistä yhteiskunnallisista toimijoista. Hän oli lääkäri, Helsingin yliopiston anatomian professori sekä Ihmisoikeuksien liiton puheenjohtaja. Lassila vastusti näkyvästi ajanjaksona suosittua rotuhygieniää ja altisti itsensä sen vuoksi yhteiskunnalliselle arvostelulle. Hän puhui tasa-arvon ja ihmisoikeuksien puolesta aikana, jolloin liberaalit arvot olivat uhattuina fasismien nousun vuoksi. Pro gradu -tutkielmassani selvitan, miksi Lassila käytti puheenvuoroissaan tasa-arvon ja ihmisoikeuksien käsitteitä. Analysoin erityisesti Lassilan lehtikirjoituksia sekä haastatteluita. Hyödynnän myös Kansan Arkistossa sijaitsevien Väinö Lassilan ja Ihmisoikeuksien liiton arkistojen sisältämiä aineistoja. Nojaan aatehistorioitsija Quentin Skinnerin metodiin, jossa aatehistoriallisia tekstejä lähestytään menneisyyden keskusteluihin kuuluvina puhetekoina. Tarkastelen sitä, millaisia performatiivisia ulottuvuuksia ihmisoikeuksien ja tasa-arvon käsitteisiin liittyi.

Sijoitan tutkielman osaksi suomalaisen rasmin historian tutkimusta, jota ovat aiem-

Irtolaisten toimijuus näkyi ennen kaikkea viranomaisia kohtaan suunnattuna vastarintana. Vaikka irtolaisuutta pyrittiin kitkemään pakko-toimenpiteillä, eivät keinot olleet tehokkaita. Viranomaiset eivät puuttuneet irtolaisuuden juurisyihin, eivätkä irtolaiset saaneet apua todellisiin ongelmiinsa. Kasautuneet ongelmat merkitsivät monelle jopa vuosia kestävästä irtolaisuuskierretä sekä tasapainoilua vapauden ja vankeuden välillä.

Roosa Tyni

Huonomaineisten ja vähäosaisten vastarintaa: Irtolaiset, yksilöiden toimijuus ja viranomaiskontrolli 1800-luvun lopun Oulussa. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto, historia, 2021.

min edistäneet muun muassa Markku Mattila, Jouko Jokisalo ja Pekka Isaksson. Ankkuroin työn niin ikään osaksi ihmisoikeuksien historiaa käsittelevää tutkimusta. Suomen kontekstissa ihmisoikeuksien historiaa ovat aiemmin tutkineet Ainur Elmgren, Juhana Salojärvi ja Hanna-Leena Vuokila. Otan myös kantaa kansainväliseen akateemiseen keskusteluun ihmisoikeuksien historiasta.

Johtopäätökseni on, että Lassila käytti tasa-arvon ja ihmisoikeuksien käsitteitä ajaakseen demokratiaa ja puolustaakseen sitä fasismia vastaan. Näkemykseni mukaan Lassilan ajattelu perustui ihmisarvon kunnioitukselle, mikä ilmeni hänen poliittisessa retoriikassaan. Avaan työssäni aikanaan poikkeuksellisen ajattelijan kautta uuden näkökulman 1930-luvun poliittisiin taisteluihin. Tutkielma lisää ymmärrystä ihmisoikeuksien historiasta sekä antifasismista 1930-luvulla.

Vuokko Schoultz

Ihmisarvon puolesta: Väinö Lassila tasa-arvon ja ihmisoikeuksien puolustajana rotuoppia ja fasismia vastaan 1934–1939. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, historia, 2021.

Työmarkkinajärjestelmän muutoksesta huolimatta ammattiyhdistysliikettä tarvitaan myös tulevaisuudessa

Jo 1980- ja 1990-lukujen taitteessa alkunsa saanut merkittävä ideologinen ja rakenteellinen muutos realisoitui vastikään Suomen työmarkkinajärjestelmässä, kun Elinkeinoelämän keskusliitto (EK) päätti yksipuolisesti irtaantua työmarkkinajärjestelmän kivijalaksi muodostuneista keskitetyistä tulopoliittisista kokonaisratkaisuksista. Työmarkkinajärjestelmän muutos on yhdessä palkansaajien heikentyneen järjestäytymisasteen ja työelämän murroksen kanssa heijastunut laajalti palkansaajakeskusjärjestöjen työmarkkinatoimijuuteen ja yhteiskunnalliseen asemaan.

Tarkastelen tutkielmassani kolmen suomalaisen palkansaajakeskusjärjestön, Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön (SAK), Toimihenkilökeskusjärjestön (STTK) sekä korkeasti koulutettujen työmarkkinajärjestö Akaan näkemyksiä työmarkkinatoimijuutensa ja yhteiskuntapoliittisen asemansa perusteista 2010- ja 2020-luvuilla. Lisäksi jäsenän palkansaajakeskusjärjestöjen virallisista strategioista sekä linja- ja politiikkapapereista koostuvan tutkimusaineiston avulla sitä, mihin palkansaajakeskusjärjestöt legitimizeerinsä perustavat, ja sitä, miten ne käyttävät valtaa muuttuvassa toimintaympäristössä.

Tutkimusaineistosta on tunnistettavissa teoriaohjaavaa sisällönanalyysiiä hyödyntäen kolme toimijadiskurssia, joihin palkansaajakeskusjärjestöjen työmarkkinatoimijuus ja yhteiskuntapoliittinen asema perustuvat: kolmikantaisen korporatismiin perinteeseen nojaava yhteiskuntapoliittinen toimijadiskurssi, yleisittovaan työehtosopimustoimintaan perustuva toimijadiskurssi sekä palkansaajien järjestäytymisestä riippuvainen edunvalvonnallinen toimijadiskurssi. Palkansaajakeskusjärjestöjen legitimizeetti pohjautuu tutkimusaineiston mukaan jossain määrin toimijadiskursseista esiin tuleviin ideologisiin päämääriin ja politiikkatoimiin, joskin ensi sijassa legitimizeetti nojaa aineiston perusteella ajatukseen siitä, että palkansaajakeskusjärjestöjen olemassaolon turvaaminen muuttuvassa toimintaympäristössä on tärkeää.

Sanni Vuorinen

”Työmarkkinajärjestelmän muutoksesta huolimatta ammattiyhdistysliikettä tarvitaan myös tulevaisuudessa”: Palkansaajakeskusjärjestöjen toimijanäkemyksiä ja legitimizeetin hallinnan keinoja 2010- ja 2020-luvuilla. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, valtio-oppi, 2022.

PAM
Palvelualojen
ammattiliitto
Serviceproffs

**Pidä huolta
oikeuksistasi
työelämässä.**

pam.fi/liity

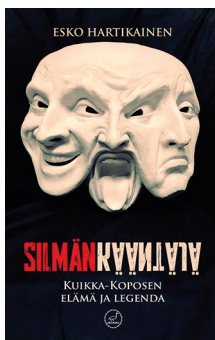
Kyllä joku hoitaa.

Joku hoitaa sen, mitä muut eivät tule ajatelleeksi. Ja se joku on usein yksi meistä rautaisista ammattilaisista.

Tuodaan työ näkyväksi.

Julkisten ja hyvinvointi-
alojen ammattiliitto JHL
jhl.fi/liity

Silmänkääntäjän jäljillä

Esko Hartikainen. *Silmänkääntäjä: Kuikka-Koposen elämä ja legenda*. Kirjokansi, 2022. 232 s. ISBN 978-952-7344-61-3.

Suomalaisen tarinaperinteen yksi kuuluisimmista hahmoista on Kuikka-Koponen. Kyseinen henkilö syntyi Leppävirran Varistaipaleen kylässä ensimmäinen joulukuuta 1833 ja sai nimekseen Aapeli Koponen. Silmänkääntäjänä tunnettu mies kuoli 57-vuotiaana joulukuussa 1890.

Kuikka-Koponen on elänyt näihin päiviin saakka niin suullisessa kuin kirjallisessakin perinteessä. Kertomukset hevosen sisään menemisestä, ahventen lattianraosta onkimisesta, tuvan piimällä täyttämisestä ja allakanlehtien rahaksi muuttamisesta ovat ilahduttaneet useita sukupolvia. Lapsena sain kuulla näitä tarinoita ukiltani, joka työskenteli Kuikan pojan kanssa hinaajalla. Olipa Kuikan jälkeläinenkin osannut kävellä laivan vieressä vetten päällä.

Perusteellista tutkimusta Kuikasta ei ole tehty ennen Esko Hartikaisen tarttumista aiheeseen. Kirjokansi-kustantamon julkaisema 232-sivuinen teos on syväluotaus Aapeli Koposen elämään. Hartikainen esittää kiinnostavasti lähes kaikki maalaisrahvaan statukset omanneen miehen elämänvaiheet tempuilleen, kommelluksineen ja kiemuroineen, joita totisesti riittikin. Ei ihme, että Kuikka antoi toimillaan aineksia tarinoille. Lisäksi miehen mainetta kasvatti hänen liikkumisensa eri puolilla Suomea.

Hartikaisen teoksen runkona on kaksi perustutkimusta. Kuikan kulttuurihistoria kartoittaa kohdehenkilöä koskevat esitykset vakuuttaen lukijan siitä, että miestä voidaan kutsua legendaksi. Aapeli Koposen elämä-

kerta puolestaan tutkii kohdettaan kronologisesti ja teemallisesti. Aineistona käytetyt alioikeuksien pöytäkirjat sekä hallinnolliset ja kirkolliset asiakirjat valaisevat uusin tavoin paitsi Kuikan tekemisiä myös suomalaisen yhteiskunnan muutoksia. Hartikainen kirjoittaa, että ”voimakkaan väestönkasvun ruokkima tilattomuus ja sitä tietä laskeva säätyasema oli Aapeli Koposen ja lukuisten muiden talollisten jälkeläisten osa 1800-luvulla”. Juuri nämä rakennemuutokset tekivät Aapeli Koposesta Kuikan, silmänkääntäjän, maankiertäjän sekä ehtymättömän tarinoinnin lähteen.

Kuikan elämästä viestii paljon se, miten hänen roolinsa määriteltiin viranomaisten asiakirjoissa: renki, irtolainen, itsellinen, loinen, yhtiömies, kuohari, päiväläinen, suutarioppilas, tilaosakas, talollinen, torppari ja mökkiläinen. Jos oli Kuikka liikkeessä, niin oli suomalainen yhteiskuntakin. Näistä aineksista on kannattanut laatia ansiokas tutkimus.

Tutkimuksensa loppuluvuissa Hartikainen analysoi Kuikan toimia hyödyntäen monipuolisesti kulttuurihistorian ja perinteetutkimuksen tekstejä. Kuikan tekemiset voidaankin tulkita kansanomaiseksi vallan kyseenalaistamiseksi, jolloin vallitsevat poliittis-kulttuuriset asemat kääntyvät hetkeksi päällelleen. Ajan myötä tarinoista ovatkin karisseet Kuikan irtolaisuus ja vangitsemiset vapauden ja silmänkääntämisten noustessa hallitseviksi teemoiksi.

Hannu Itkonen

professori emeritus, Jyväskylän yliopisto

Moraali- ja realismipuhetta

Mikko Pollari. *Ajattelu- ja puhettavat aatehistoriallisina käsitteinä: Työmiehen Illanvieton ja Amerikan Suomalaisen Työmiehen linjakeskustelut 1900-luvun alussa*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2021. ISBN 978-952-5976-93-9 (nid.), ISBN 978-952-5976-94-6 (PDF)

Mikko Pollari on väitöskirjassaan halunnut ajattelu- ja puhettavan käsitteitä pohtimalla löytää uudenlaisen aatehistoriallisen tarkastelutavan. Perimmäiseksi tavoitteekseen hän on asettanut kunnianhimoisesti sellaisen käsitteistön kehittämisen, jota voidaan hyödyntää tarkasteltaessa realismiin vetoavaa puhetta eri ajankohtina. Pollari etsii siis jotain pienempää kuin maailmankuva, maailmankatsomus tai mentaliteetti.

Pollari on lähtenyt liikkeelle ruotsalaisen Johan Asplundin teoreettisesta mallista ja tankefigur-käsitteestä, jonka hän on suomentanut ajattelutavaksi. Toisaalta hänen tarkastelunsa pohjaa moraalisen utopismin ajattelutapaan, jonka Inga Sanner hahmotti tutkiesaan 1800-luvun ruotsalaista aatemaailmaa. Pollari on romuttanut Asplundin marxilaissävytteisen tarkastelun, jossa ajattelutavat on ymmärretty ylärakennetta ja perustaa välittävinä tekijöinä. Hierarkkiseksi luonnehtimaan mallista hän on irtautunut luopumalla perustaan liittyvistä tarkasteluista ja yhdistämällä ylärakenteen diskurssit ja ajattelutavat. Samalla Pollari on luopunut erittelystä, jossa diskurssit ovat julkilausuttuja, ajattelutavat eivät. Lisäksi hän on supistanut Asplundin mallin diskurssit yhdeksi keskusteluksi. Pollarin mallissa tarkastellaan johonkin ajattelutapaan luettujen käsitysten suhdetta jossakin keskustelussa.

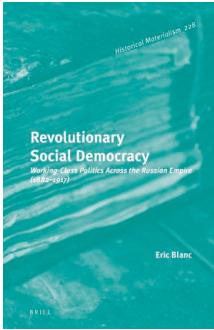
Pollari on Sanneria mukailleen lukenut ajattelutapaan käsitykset ihmisen luonteesta, yksilön ja yhteisön suhteesta, maailman mahdollisista kehityskuluista ja ihmisen toiminnan perusteista. Näin ajattelutapa on Pollarin mallissa suppeampi kuin maailmankuva, johon on yleensä sisällytetty käsitykset maailman, yliluonnollisen, luonnon, ihmisen ja yhteiskunnan luonteesta ja keskinäissuhteista sekä eettiset ja esteettiset näkemykset.

Pollari on testannut ja kehittänyt malliaan tarkastelemalla *Työmiehen Illanvieton* ja *Amerikan Suomalaisen Työmiehen* linjakeskusteluja 1900-luvun alussa. Noissa keskusteluissa toiset puolustivat teosofiaa työväenliikkeelle sopivana oppina, toiset kannattivat luokkataisteluoppia.

Keskusteluissa toiset vetosivat moraalisiin, ja toiset tietoon tai realismiin. Pollari onkin jakanut keskusteluiden osapuolet moraalisen utopismin ja rationaalisen determinismin edustajiksi.

Pollari on eritellyt lehtien keskusteluja hyvin vivahteikkaasti ja perusteellisesti. Keskusteluiden merkitystä työväenliikkeelle olisi kuitenkin voinut kommentoida. Analyysistä jää epäselväksi, miksi teosofiaa vastustavien puheenvuorot on sovitettava moraalisen utopismin kriteereihin, joissa yksilö on keskiössä. Se tuo huonosti esiin sen, miten teosofiaa vastustavat korostivat tarkasteluissaan luokkaa. Havaintojen jäsentäminen moraalisen utopismin käsitteen avulla kategorioihin näyttäisi ajoittain myös yksinkertaistavan keskustelussa esiin tulleita näkemyksiä. Moraalisuuden tai rationaalisuuden vetoaminen ei sulje toista pois, ja luokkatietoisuuden kehittyminen voi tarkoittaa myös yleisemmin ihmisen kehittymistä. Myös luokkataisteluopin puoltajien ajattelutavan luonnehtiminen yksinomaan deterministiseksi on voimakas väite. Pollari on itsekin huomannut tarkastelutapaan liittyvän dikotomian ongelman. Myös ajattelu- ja puhettavien suhdetta ja luonnetta tietoisesta ja tiedostamattomasta tai julkilausuttuun ja julkilausumattomaan ilmaisuun lienee asiallista mietiskellä lisää.

Tauno Saarela
dosentti, Helsingin yliopisto

Vallankumouksellista sosiaalidemokratiaa

Eric Blanc. *Revolutionary Social Democracy: Working-Class Politics Across the Russian Empire (1882–1917)*. Brill, 2021. ISBN 978-90-04-44992-3 (sid.), 978-90-04-44993-0 (PDF).

Yhdysvaltalainen historiantutkija Eric Blanc on kirjoittanut kiinnostavan kirjan Venäjän imperiumin työväenliikkeistä lokakuun vallankumoukseen asti. Hän on nostanut venäläisten ryhmittymien lisäksi esille myös imperiumin reuna-alueilla toimineet työväenjärjestöt. Pääsijain ovat saaneet Latvian, Puolan, Suomen ja Ukrainan sekä juutalaisten puolueet, Kaukasuksen sekä Viron ja Liettuan ryhmät ovat jääneet vähemmälle huomiolle. Näin hän on halunnut muistuttaa reuna-alueiden liikkeiden vahvuudesta ja irrota bolševismikeskeisestä tarkastelusta.

Blanc on korostanut yksinvaltaisten olojen vaikutusta Venäjän työväenpuolueiden luonteeseen: illegaalisina ne eivät voineet paneutua organisaation laajentamiseen ja kasvatustyöhön samalla lailla kuin lännen vapaamissa oloissa kehittyneet liikkeet, vaan keskittyivät tukemaan erilaisia joukkotoimia. Ne eivät liioin mukautuneet yhteiskuntaan lännen puolueiden tavoin. Toisaalta Blanc on arvioinut, että saksalaisen Karl Kautskyn kirjoitukset vaikuttivat huomattavasti imperiumin työväenpuolueisiin: ne ylläpitivät Kautskyn muotoilemaa, kapitalismin kukistamiseen tähdännyttä vallankumouksellista sosiaalidemokratiaa. Blancin kirja onkin hienoa analyysia siitä, miten imperiumin sosialistiset ryhmät muotoilivat näkemyksiään vallitsevien olojen ja Kautskyn kirjoitusten pohjalta. Kirja tuo hyvin esille sen, miten Kautskyn näkemykset vaihtelivat ajan ja tilanteiden myötä.

Blanc on keskittynyt Venäjän sosialististen ryhmien käytännön politiikkaan. Hän on eritelty monipuolisesti, miten ne muodostivat organisaationsa, tavoittelivat työväenluokan hegemoniaa, suhtautuivat toimintatapoihin, työväenluokan yhtenäisyyteen, intellektuel-

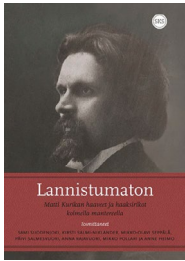
lien asemaan ja yhteistyöhön muiden ryhmien kanssa sekä miten ne arvioivat valtiota ja vallankumousta. Hän on jättänyt tarkastelun ulkopuolelle kysymykset kansallisesta vapautumisesta ja maaseutuväestön asemasta, mutta on onneksi sivunnut niitä muita asioita tarkastellessaan.

Blanc on parhaimmillaan tarkastellessaan Venäjän sosialististen puolueiden keskinäisiä suhteita ja niiden muutoksia. Puhuminen yhteisrintamasta tuo kuitenkin liiaksi mieleen kommunistien termin, jossa oli paljolti kyse taktikoinnista ja liittolaisen paljastamisesta. Pohtiessaan olojen vaikutusta puolueisiin Blanc on jättänyt kysymättä, mitä toistuvat vangitsemiset ja yhteyksien katkeamiset merkitsivät puolueille. Hän on toki nostanut ajoittain hienosti esille ulkomailla eläneiden ja paikalla olleiden toimijoiden näkemyserot.

Blancin mukaan sosialistit tarvitsivat poliittista vapautta organisoidakseen ja kasvatukseen työläiset toteuttamaan tehtäväänsä. Hän on pohtinut asiallisesti vapauksien tavoittelun merkitystä vuosien 1905 ja 1917 liikehdinnöissä, mutta sen pikaista muuttamista sosialismin havitteluksi olisi ollut mahdollista eritellä lisää. Blancin mukaan vuosi 1905 oli merkittävä jakolinja, kun monet puolueet alkoivat pitää osallistumista vaaleihin ja yhteistyötä liberaalien kanssa tärkeinä. Suomen sosialidemokraattien linja oli hänen mukaansa päinvastainen, vaikka olot Suomessa vapautuivat. Muuten Blanc on korostanut Venäjän sosialististen ryhmien poliittisen linjan jatkuvuutta.

Eric Blancin kirja monipuolistaa kuvaa Venäjän imperiumin sosialistisista puolueista.

Tauno Saarela
dosentti, Helsingin yliopisto

Ihanteita yli rajojen

Sami Suodenjoki, Kirsti Salmi-Niklander, Mikko-Olavi Seppälä, Päivi Salmesvuori, Anna Rajavuori, Mikko Pollari & Anne Heimo (toim.). *Lannistumaton: Matti Kurikan haaveet ja haaksirikot kolmella mantereella*. SKS, 2022. 293 s. ISBN 978-951-858-447-9.

Suomessa koettiin 1900-luvun taitetta ympäröivinä vuosikymmeninä monitahoinen yhteiskunnallinen ja kulttuurinen murros. Kansalaisyhteiskunnan ja julkisuuden laajeneminen sekä poliittisen järjestyksen asteittainen demokratisoituminen nostivat kansan syvät rivit edustajineen yhteiskunnalliselle näyttämölle. Uusilla toimijoilla oli myös uusia aatteita. Sosialismin kaltaiset poliittiset ideologiat, uudenlaiset avioliitto- ja sukupuolikäsitykset sekä teosofian ja tolstoilaisuuden kaltaiset uskontoreformistiset liikkeet johdattelivat heitä kuvittelemaan uusia tapoja yhteiselämän järjestämiseksi. Vuosisadan taite oli myös ylirajaisten verkostojen tihtymisen aikaa. Laajan siirtolaisuuden ja parantuneiden yhteyksien vuoksi ideat ja ihmiset kulkivat entistä tiuhemmin merien ja mantereiden yli. Näiden muuttuvien olosuhteiden keskellä eli myös kirjailija-toimittaja ja kansalaisaktiivi Matti Kurikka (1863–1915), jonka monivaiheista elämää kattavan asiantuntijajoukon kirjoittama ja toimittama *Lannistumaton* tarkastelee.

Teos jakautuu kolmeen Kurikan toimintaa ja vaikutusta kuvaavaan osaan. Ensimmäinen tarkastelee hänen astumistaan 1800-luvun lopun kirjallisille kentille. Opiskeluvuosiinaan Savo-Karjalaisen osakunnan piirissä liikkunut Kurikka tuli tunnetuksi lupaavana näytelmäkirjailijana ja pian myös ajan uusista aatteista kiinnostuneena lehtimiehenä.

Toisessa osassa käsitellään Kurikan poliittisia vaikutusyrityksiä. 1890-luvun lopulla *Työmiehen* päätoimittajaksi pestattu Kurikka esiintyi radikaalina työväenjohtajana, joka herätti ristiriitaisia tunteita myös työväenliikkeen sisällä. Oltuaan muutaman vuoden ulkomailla hän palasi Suomen poliittiselle kentälle vuoden 1905 suurlakon myötä ja yritti seuraavina vuosina kammata sosialidemokraattista työväenliikettä teosofisen ihannesosialismin polulle. Kurikan poliittiset hankkeet kuitenkin epäonnistuivat, ja hän kutistui lopulta lähinnä

pilalehtien vakiohahmoksi. Kurikka jätti kotimaansa lopullisesti alkukesästä 1909.

Kolmannessa osassa huomio suunnataan pääosin Kurikan toimintaan ulkomailla. 1900-luvun ensivuotina ja 1910-luvulla hän pyrki toteuttamaan visioitaan ihanneyhteisöistä, joissa omistus-, perhe- ja muut sosiaaliset suhteet järjestettäisiin kollektiivisesti. Ensin Australiassa ja sittemmin Pohjois-Amerikassa käynnistetyt hankkeet kaatuivat kuitenkin kehnoon suunnitteluun, onnettomuuksiin ja riitoihin.

Inkerinsuomalaisen Kurikan kolmelle mantereelle ulottunutta elämäntahtoa tarkasteleva *Lannistumaton* avaa kiinnostavan näkökulman siirtolaisuuden ja uusien aatteiden pohjalta rakentuneisiin ylirajaisiin suhteisiin 1900-luvun taitteen globalisoituvassa maailmassa. Teos osoittaa, kuinka Kurikka pyrki tarmokkaasti ja toistuvista epäonnistumisista huolimatta ohjailemaan aikansa kuohuvia virtauksia uskonnollisten ja yhteiskunnallisten ihanteidensa osoittamaan suuntaan.

Kurikka oli räiskyvä persoonallisuus, josta muodostui Sami Suodenjoen sanoin ”aikansa viraali medialilmiö” (s. 261). Hän onkin kiinnostanut myös myöhempiä sukupolvia. Menneet ja nykyiset tutkijat ja kirjailijat ovat laatineet hänestä huomattavan määrän tekstiä, jossa hänen elämänsä on tulkittu erilaisista lähtökohdista. *Lannistumaton* puolustaa hyvin paikkaansa tämän Kurikka-puheen keskellä. Se valaisee aiemmin katveeseen jääneitä alueita Kurikan elämässä, oikoo kriittisesti hänestä muodostettuja myyttejä ja sitoo hänet aiempia esityksiä tiiviimmin osaksi aikansa kulttuurisia ja yhteiskunnallisia konteksteja. Teos korvaa ansiokkaasti kirjailija Kalevi Kalemaan laatiman elämäkerran *Matti Kurikka: Legenda jo eläessään* (WSOY 1978) sitä tieteellisempänä peruslähteenä Kurikan monitahoiseen elämään.

Juuso Järvenpää

väitöskirjatutkija, Tampereen yliopisto

Kiistanalainen klassikkokirjailija sai perusteellisen elämäkerran

Marko A. Hautala. *Algoth: Kapinallinen kynämies: A. Untolan merkellinen elämä*. Warelia, 2021. 1180 s. ISBN 978-952-387-000-0.

Kirjailija-toimittaja Algoth Untola (1868–1918) muistetaan Maiju Lassilan ja Irmari Rantamalan nimillä julkaistujen teostensa ohella siitä, että hänet surmattiin punaisia puolustaneiden lehtikirjoitustensa vuoksi sisällissodan jälkiselvittelyissä. Marko A. Hautalan laatima elämäkerta *Algoth: Kapinallinen kynämies* on herättänyt uutta kiinnostusta häntä kohtaan: Vuoden työväentutkimus 2021 -kunniamaininnan saaneesta kirjasta on ilmestynyt yli 20 kiittävää lehtikirjoitusta, arvostelua ja blogikirjoitusta.

Elämäkerta valaisee Untolan vaiheita syntymästä kuolemaan mahdollisimman tarkasti kronologisessa järjestyksessä. Painopiste on hänen poliittisessa toiminnassaan ja elämän loppuvaiheissa. Työväenhistorian kannalta tärkeä aika *Työmies*-lehden avustajana syksystä 1917 kevääseen 1918 sekä vankeus ja kuolema saavat kirjasta tilaa lähes kolmanneksen. Rakente on selkeä, kieli vaivatonta ja kerronta mukaansatempaavaa, joten yli tuhatsivuisen teoksen lukeminen ei ole ylittämättömän urakka.

Hautala on panostanut erityisesti aikaisemmassa tutkimuksessa tuntemattomaksi jääneen lähdeaineiston kokoamiseen. Untolan henkilöhistoria jää silti aukkoiseksi; näin erityisesti yksityiselämän osalta. Tutkijoiden käyttöön ei ole jäänyt päiväkirjoja, muistelmia tai henkilökohtaista kirjeenvaihtoa, eikä kirjailija puhunut yksityisasioistaan kenellekään, ei edes läheisilleen. Naissuhteiden osalta Hautalan kerronta perustuu enemmän eläytyvään päättelyyn kuin olemassa oleviin faktoihin. Intiimeimpiä asioita ruotiessaan hän nojaa Untolan esikoisteokseen *Harhamaan*, jota on perinteisesti luettu enemmän tai vähemmän omaelämäkerrallisena.

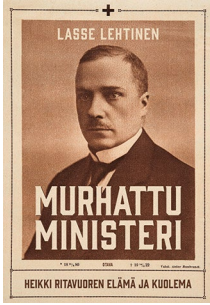
Lähteet kertovat Untolan toiminnasta usein toisten ihmisten näkökulmasta. Poleeminen kirjailija herätti ristiriitoja jo elinaikanaan, puhumattakaan sisällissodan jälkeisestä ajasta,

jolloin hän oli toisille verinen kihottaja ja toisille sananvapauden marttyyri. Asetelma ei ole voinut olla vaikuttamatta siihen, mitä ja miten Untolasta on aikojen saatossa kerrottu. Faktatietojen puuttuessa käsitykset ovat voineet perustua huhupuheista tehtyihin johtopäätöksiin, ennakkoluuloihin ja väärinkäsityksiin, tai lausunnot voivat olla jopa tahallisesti harhaan johtavia. Hautala perkaa lähteitään kiittävästi, mutta tutkimuskohteen poliittista kiistanalaisuutta olisi voinut huomioida enemmän.

Untolan kaunokirjallisen tuotannon osalta Hautala nojaa lähinnä aikalaisasiantuntijoihin ja biografiseen kirjallisuudentutkimukseen, ja tulee näin uusintaneeksi 1900-luvun alkupuolella syntyneitä käsityksiä. Teosanalyysit hän jättää sovinnolla muille, mutta avaa kirjailijan ja kustantajien välisiä suhteita sekä teosten syntyhistoriaa ja vastaanottoa. Tuleva tutkimus hyötyy siitä, että julkaistut teokset ja julkaisemattomat käsikirjoitukset on nyt ajoitettu kattavasti Untolan kirjailijanuran varrelle.

Untolan lehtikirjoituksia käsitellessään Hautala on nähnyt paljon vaivaa niihin liittyvien asia- ja henkilöyhteyksien selvittelyssä. Se helpottaa oman aikansa päivänpolitiikkaa kommentoivien tekstien ymmärtämistä, mutta sen sijaan aikakautta käsittelevän tuoreen historiantutkimuksen avulla luotu laajempi konteksti jää paljolti puuttumaan. Hautala arvioi Untolan toimintaa intuitiivisen päättelyn ja myötäelämisen kautta, ilman teoreettista viitekehystä. Lähdeaineistonsa perusteella hän on luonut näkemyksensä mukaisen, perustellun ja eheän kokonaisesityksen, joka vie Untola-tutkimusta aimo harppauksen eteenpäin.

Irma Tapaninen
FT, Espoo

”Niin, se tuli se laukaus kuin aikojen takaa”

Lasse Lehtinen. *Murhattu ministeri: Heikki Ritavuoren elämä ja kuolema*. Otava, 2021. 591 s. ISBN 978-951-1-38632-2.

Kun sisäministeri Heikki Ritavuori ammuttiin Nervanderinkadulla kotiovelleen 14.2.1922, presidentti K. J. Ståhlbergilla oli heti selitys valmiina murhalle. Laukaus oli tullut kuin aikojen takaa. ”Se osoitti silmänräpäyksessä, missä ollaan ja miten on tultu siihen. – Se on se Eugen Schaumanin ja Hohenthalin tekojen jumalointi. Niiden kautta tuli salamurha valtiolliseen elämäämme, tämä on niiden tekojen hedelmä.” Ståhlberg oli tyytyväinen siihen, että verekseltään kiinni saatu murhaaja Ernst Tandefelt, aatelissuvun musta lamma, oli ”oikeistobolsevikki”. Muuten olisi heti syytetty kommunisteja. Sen vaikutelman murhaaja Tandefeltkin oli halunnut antaa pukeutumalla työmieheksi. Suunnitelma meni myttyyn, koska murhaaja toholoi ja ase laukesi vahingossa hänen taskussaan, eikä hän päässyt pakoon.

Koska Ritavuori on ainoa itsenäisyyden aikana murhattu ministeri, tapaus jaksaa kiinnostaa, varsinkin nyt, kun terroriteosta on kulunut sata vuotta. Lasse Lehtisen tietokirja murhatusta ministeristä kertoo Ritavuoren elämästä ja kuolemasta, mutta pääosin kaikesta muusta. Eihän se tietenkään ketään haittaa, että historian harrastajille tarjotaan tällainen autonomian ajan ja itsenäisyytemme poliittisen historian kertauskurssi, varsinkin kun asiasisältö pitää kutakuinkin kutinsa.

Rutinoituneena tietokirjailijana Lehtinen osaa kierrättää edellisessä suurteoksessaan, vuonna 2017 ilmestyneessä Väinö Tannerin elämäkerrassa julkaisemaansa tekstiä. Sitä paitsi hän on armoitettu tarinankertoja, ja hänellä on kadehdittava taito sijoittaa esityksensä sekaan hauskoja pikku tarinoita ja kasukuja. Kuuluvatko ne jotenkin asiaan vai eivät, tai pitävätkö ne paikkaansa, sillä ei ole niin väliä, pääasia, että ovat hauskoja. Muuten lukija ei ehkä jaksaisi kahlata yli 500-sivuista kirjaa kannesta kanteen.

Turkulaissyntyinen juristi Henrik Rydman oli vaihtanut nimensä vuonna 1905 Heikki Ritavuoreksi. Hän kuului nuorsuomalaisen puolueen radikaaliin vasemmistosiipeen, joka haki esikuvia Ranskan vallankumouksesta ja kutsui itseään jakobiineiksi. Muissa Pohjoismaissa vastaavaa suuntausta esiintyi lähinnä liberaaleissa Venstre-puolueissa. Valkoisessa Suomessa tällaiselle radikaaliliberalismille ei ollut vahvojen ääriyhmien välissä tilaa. Ståhlbergin tasavallassa Ritavuori kuitenkin pääsi vaikutusvaltaisiin aseisiin, sisäministeriksi Vennolan molempiin keskustahallituksiin vuosina 1919–1920 ja 1921–1922.

Ritavuori oli Ståhlbergin ja ulkoministeri Rudolf Holstin jälkeen kokoomuksen inhokki. Tandefeltkin olisi halunnut surmata jonkun vielä Ritavuortakin viheliäisemmän isänmaan petturin. Holsti mainitsee muistelmissaan, että aktivistit olivat valinneet kohteekseen hänet, mutta Tandefelt oli kieltäytynyt koska Holsti oli hänen kaukainen sukulaisensa. Aktivistipiireille kaikkein mieluisin murhattava olisi tietysti ollut K.J. Ståhlberg, mutta niin pitkälle ei tainnut rohkeus riittää.

Elämäkerrassa kiinnostaa eniten se, miten kirjailija kuvaa Ritavuoren murhan motiiveja. Lehtisen mukaan Ritavuori sai maksaa hengellään siitä, että hän asettui rohkeasti vastustamaan suursuomalaista heimopolitiikkaa ja joutui äärioikeiston sylkykupiksi. Murhamiseen yllyttivät enemmän tai vähemmän peitellysti aktivistien *Suunta* ja Uuden Suomen *Ilta-lehti*, ja *Hufvudstadsbladetkin* soitteli samaa säveltä sen minkä kerkisi.

Salamurhan taustalla oli äärimmäisen oikeiston syvä pettymys siihen, että Itä-Karjalan kansannousu oli mennyt myttyyn. Syyllisiä heidän ei tarvinnut kauan eikä kaukaa hakea. Ritavuori soveltui hyvin vastaamaan hengellään vihatun presidentin ja inhotun ulkoministerin politiikasta. Kun heimosotureita alkoi

ns. Itä-Karjalan kansannousun kukistumisen jälkeen palata Suomeen, Ritavuori riisutti heidät rajalla aseista ja määräsi lähetettäväksi vankikyydillä kotipaikkakunnalleen. Lisäksi hän määräsi, että Suomesta turvapaikkaa hakeneiden karjalaisten kapinallisohtajien oli poistuttava maasta. Äärioikeistoa taisi kuitenkin eniten raivostuttaa se, että Ritavuori suunnitteli Etsivän Keskuspoliisin sulauttamista muuhun poliisiorganisaatioon.

Sisäministeriä ei pelastanut sekään, että hän oli vain muutamia päiviä ennen salamurhan uhriksi joutumista vangituttanut useita Sosialistisen työväenpuolueen kommunistisia johtohenkilöitä, muun muassa sittemmin kuuluisaksi tulleen Arvo ”Poika” Tuomisen.

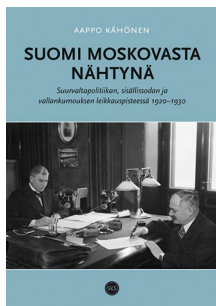
Ernst Tandefelt esiintyi poliisikuulusteluissa yksinäisenä sankarina, joka Eugen Schaumanin tavoin vapautti kansansa vaarallisesta miehestä. Vankilassa Tandefelt havaitsi jäävänsä unohduksiin. Siksi hän perui aiemman ”minä toimin yksin” -kertomuksensa ja paljasti oikeuskanslerille vuonna 1927 lähettämässään ilmiantokirjeessä taustahenkilöiden nimet. Nämä olivatkin sitten järeän luokan aktivisteja,

apteekkari Oskar Jansson ja kenraalimajuri Paul von Gerich – sama mies, joka oli ollut vuonna 1921 puhjenneen ns. suojeluskuntaselkkauksen alkuunpanija. Lehtisen mukaan poliisitutkinta oli löperöä eikä jutun avainhenkilöitä saatu syytteeseen.

Ritavuoren murhasta puhuttaessa on ollut tapana korostaa teon poikkeuksellisuutta. Poliittikkoihin kohdistunut väkivalta on ollut Suomessa tuiki harvinaista. Tämä pitääkin paikkansa, kun tekoa katsellaan 2000-luvun perspektiivistä taaksepäin. Toisaalta, ns. sortokaudella 1900-luvun vaihteessa tehtiin useita poliittisia murhia. Uhreina olivat venäläistämispoliitikan toteuttajat ja hyväksyjät. Poliittisen väkivallan kliimaksi oli Suomessa vuoden 1918 sisällissodan aikana harjoitettu tuhansia uhreja vaatinut terrori. Sen perintönä väkivaltaan tarttumisen kynnyks oli Suomessa huomattavasti matalammalla kuin muissa Pohjoisissa.

Seppo Hentilä

professori emeritus, Helsingin yliopisto

Kun Suomi oli vielä se hyökkävämpi osapuoli

Aappo Kähönen. *Suomi Moskovasta nähtynä: Suurvalta politiikan, sisällissodan ja vallankumouksen leikkauspisteessä 1920–1930*. SKS, 2021. 306 s. ISBN 978-951-858-404-2.

Muistan hyvin, kuinka me yliopistolla pitkin 1970- ja 1980-lukuja päivittelimme sitä, kuinka vähäistä Suomen ja Venäjän/Neuvostoliiton suhteita koskeva perustutkimus onkaan. Ihmettely päättyi yleensä siihen, kun joku muistutti, että näitä asioita ei voi tieteellisesti tutkia niin kauan kuin Kremlin arkistot pysyvät lukkojen takana. Ja nehen pysyvät aina maailman tappiin, niin uskottiin. Joku saattoi mielessään ajatella, että tilanne oli oikeastaan aika otollinen. Oli hyvä syy olla puuttumatta tulenarkoihin asioihin, joissa olisi voinut polttaa näppinsä.

Kun sitten Neuvostoliitto hajosi ja Kremlin kellot alkoivat soida itsestään kuin pääsiäisyönä, arkistotkin avautuivat – eivät tosin kokonaan. Hilpeän Boris Jeltsinin aikana tulevaisuus näytti kuitenkin myös tältä osin valoisalta. Mutta sitten nousi valtaan itseään Pietari Suureen vertaava Vladimir Putin, joka alkoi vääntää historian pyörää taaksepäin. Nyt näyttää kovasti siltä, että edellä mainittu maailman tappi on lyöty taas kiinni, ties kuinka pitkäksi ajaksi.

Ihan tyhjin käsin emme ennen Neuvostoliiton hajoamista olleet, sillä meillä oli lai-

toksemme silloisen esimiehen, toukokuussa 2022 edesmenneen Keijo Korhosen kaksiosainen tutkimus *Suomi neuvostodiplomatiassa Tartosta talvisotaan*. I *Naapurit vastoin tahtaan* (1966) ja II *Turvallisuuden peittäessä* (1971). Moskovan arkistojen avauduttua tuli mahdolliseksi tutkia Suomen maailmansotien välisen ajan idänpolitiikkaa venäläisistä alkuperäislähteistä ja samalla vähän testailla sitä, miten Korhosen suomalaisilla ja saksalaisilla lähteillä dokumentoitu tutkimus on kestänyt aikaansa.

Haasteeseen tarttui Aappo Kähönen, joka väitteli vuonna 2006 Suomen ja Neuvostoliiton suhteista ns. yöpakkaskriisin aikana 1950-luvun lopulla. Hän vyöti rohkeasti kuppeensa ja matkasi Moskovaan ”turvamiehinään” vanhemmat ja alalla kokeneemmat Kimmo Rentola ja Tauno Saarela.

Teoksessaan Kähönen antaa Korhosen työlle tunnustusta ja sanoo, että se on pitänyt yllättävän hyvin kutinsa. Venäläisen aineiston avulla hän on kuitenkin voinut monelta osin täydentää maiden välisten suhteiden kuvaa. Kähönen mainitsee erityisesti Neuvostoliiton tiedonhankinnan Suomessa, Suomen roolin Neuvostoliiton hyökkäämättömyyssopimusaloitteissa ja Neuvostoliiton yhteydet eri poliittisiin piireihin, erityisesti sosialidemokraatteihin. On ymmärrettävää, että tämän tapaisista asioista voi saada tietoa vain venäläisten omista sisäisistä asiakirjoista, erityisesti Neuvostoliiton Helsingin-edustuston raporteista, joissa selostetaan neuvostodiplomaattien yhteydenpitoa eri suomalaistahojen kanssa. Kähösen tutkimus osoittaa, että venäläiset kykenivät jo 1920-luvun alussa luomaan erittäin tiiviin kontaktiverkoston myös porvarillisten puolueiden keskuuteen. He olivat yllättävän hyvin perillä suomalaisten sisäisistä hallitustason hankkeista.

Suomen ja Neuvosto-Venäjän – vuodesta 1922 Neuvostoliiton – 1920-luvun suhteissa oli useita käännekohtia, joiden syynä olivat kansainvälispoliittisten asetelmien muutokset. Kaksikymmenluvun alkuvuosina, jolloin neuvostovallan säilyminen oli vakavasti uhatuna, Suomi oli Neuvosto-Venäjän näkökul-

mista yksi varteenotettavimmista turvallisuushista. Sen verran voi jossitella – vaikka Kähönen ei itse sitä teekään – että Suomen presidentinvaalin ratkeaminen vuonna 1919 Ståhlbergin hyväksi ratkaisi myös sen, ettei Suomi tullut vedetyksi Venäjän sisällissodan osapuoleksi. Mannerheimin johdolla näin olisi takuuvarmasti tapahtunut.

Ståhlbergin presidenttikaudella virallinen Suomi ei tukenut aseellista heimopolitiikkaa, mutta vapaajoukkojen retkeilyt itärajan taakse jatkuivat vielä Tarton rauhan solmimisen jälkeenkin. Maiden välisen rajan rauhoittaminen oli kuitenkin kummankin maan intressissä. Vuonna 1922 solmitun rajarauhansopimuksen myötä tilanne alkoi rauhoittua. Maiden väliset suhteet olivat silti kaiken aikaa jääkylmät, ja epäluulo kalvoi puolin ja toisin. Jos eivät olleet häävivät suomalaisten diplomaattien olot Moskovassa, niin vähintään yhtä ankeat ne olivat itänaapureille Suomessa. Voi sanoa, että heidän kannaltaan Helsinkiä vihamielisempää asemapaikkaa on vaikea löytää. Toisesta sijasta kilpailisi ehkä Varsova. Suhteiden hoitoa häiritsi myös Komintern, jonka myötä Venäjälle emigroituneet suomalaiskommunistit muodostivat vähintään latentin uhan, jota Suomessa ehkä myös aika tavalla liioiteltiin.

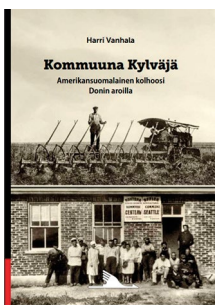
Kähösen tutkimuksen suurin ansio on siinä, että hän kykenee sijoittamaan Neuvostoliiton Suomen-politiikan laajempiin kansainvälisiin kehyksiin: reunavaltiokontekstiin, Locarnon sopimuksen 1925 jälkeiseen länsivaltojen lyhyeen liennytysvaiheeseen sekä Neuvostoliiton 1920-luvun lopussa ajamaan hyökkäämättömyyssopimuspolitiikkaan.

Aappo Kähösen esitystapa on kylmän viileää ja asiallista. Hän ei epäoleellisilla yksityiskohdilla herkuttele, vaikka niitä olisi Suomen ja Venäjän kanssakäymisessä vaikka kuinka paljon tarjolla. Ne eivät oikein istuisi Kähösen käyttämään rakennehistorialliseen tarkastelutapaan.

Seppo Hentilä

professori emeritus, Helsingin yliopisto

Suomalaiselämää Neuvostoliitossa

Irina Takala. *Taistelua ja kuolemaa: Neuvosto-Karjalan suomalaiset 1920–1930-luvuilla*. Karjalan sivistysseura, 2021. 342 s. ISBN 978-952-7193-55-6.

Harri Vanhala. *Kommuuna Kylväjä: Amerikansuomalainen kolhoosi Donin aroilla*. Siirtolaisuusinstituutti, 2022. 257 s. ISBN 978-952-7399-21-7.

Allan Sihvola. *Stalinin taivaan alle: Lapsena Yhdysvalloista Neuvosto-Karjalaan*. OK-kirja, 2021. 243 s. ISBN 978-952-67997-9-7.

Suomalaisten kohtalot Neuvosto-Venäjällä/ Neuvostoliitossa ovat olleet suosittu teema kolmen viime vuosikymmenen aikana. Kirjoittelun aiheesta käynnistivät amerikansuomalaiset, joilla itsellään oli kokemusta elämästä Neuvostoliitossa, erityisesti Neuvosto-Karjalassa. Heitä ovat vuosien varrella seuranneet suomalaiset ja venäläiset akateemiset ja harrastajahistorioitsijat sekä sukututkijat. Myös muistelijat ovat laittaneet kokemuksiaan paperille.

Petroskoilainen historiantutkija Irina Takala on kirjassaan *Taistelua ja kuolemaa* tarkastellut suomalaisten – vuonna 1918 paenneiden punasuomalaisten, 1930-luvun alussa Suomesta loikanneiden ja Pohjois-Amerikasta värvättyjen – merkitystä Neuvosto-Karjalassa 1920- ja 1930-luvuilla kiitettävän monipuolisesti. Hän on eritellyt hienosti suomalaisten panosta talouden ja kulttuurin luojina ja kehittäjinä, pohtinut heidän suhdettaan Karjalan asukkaisiin sekä tutkinut laajasti valtiollisen terrorin piirteitä Karjalassa. Näin teos luo hienon kokonaiskuvan suomalaisista Neuvosto-Karjalassa.

Suomalaisten panos on kuitenkin ajoittain kadonnut Neuvosto-Venäjän/Neuvostoliiton lähtökohtien alle. Karjalan työkansan kommuunin perustaminen ja sen muuttuminen Karjalan autonomiseksi sosialistiseksi tasa-

vallaksi heinäkuussa 1923 olivat toki osa Neuvostoliiton muodostumisprosessia. Ja bolševikkien kansallisuus- ja kielipolitiikalla oli huomattava merkitys tasavallan syntyyn. Kyse ei kuitenkaan ollut pelkästään suomalaisten mukautumisesta bolševikkien ajatuksiin, sillä Neuvosto-Karjala muodostui, kun molempien osapuolten lähtökohtia sovitettiin yhteen. Niinpä Edvard Gylling ei varmaan ajatellut Karjalan työkansan kommuunin perustamista ensisijaisesti välittömän maailmavallankumouksen näkökulmasta, vaan halusi ratkaista myös Neuvosto-Venäjälle paenneiden suomalaisten sijoittumisongelmaa. Ja suomalaisten hallitseman alueen perustaminen Karjalaan oli myös kompensatiota Suomessa hävitylle vallankumoukselle. Samalla Edvard Gylling myös auttoi bolševikkeja ratkaisemaan kansainväliseksi paisunutta ongelmaa.

Takala on arvellut kiinnostavasti, että kaupunkilaistuminen selitti suomalaisten maahanmuuttajien ja karjalaisten näkemyseroja kulttuurista ja arvoista. Suomalaisten asenne työhön ja sen vaikeuksiin sekä valmius ratkaista ongelmia saattoi olla toisenlaista, mutta suomalaisten maahanmuuttajien juuret olivat maaseudulla. Eroja olisi jatkossa kiinnostavaa suhteuttaa muotoutumassa olleeseen Neuvostoliiton työkulttuuriin.

Takala on tarkastellut Neuvostoliitossa 1930-luvun loppupuolella toimeenpantua terroria ennen muuta toteuttajan näkökulmasta ja eritellyt NKP:n ja NKVD:n päätöksiä eri operaatioista ja niiden toteuttamista. Hän on osoittanut, että terrori pohjasi ensi sijassa käskyihin ex-kulakkien ja muiden neuvostovastaisten aineiden sekä eri kansallisuuksien vainosta. Takala on painottanut Neuvostoliiton valtaapitävien toiminnan kietoutuneen raja-alueilla turvallisuusetuihin ja puheisiin ”ulkoisesta uhasta”, jolla kotimaan toisinajattelijoita pantiin kuriin. Siten hän on pyrkinyt torjumaan näkemystä vainojen etnisyydestä. Puhe Neuvostoliiton turvallisuudesta oli epäilemättä terrorin taustalla, mutta sen toteuttaminen sai kuitenkin etnistä leimaa. Esimerkiksi suomalaisten vainot painottuivat joulukuuhun 1937 ja sen jälkeiseen aikaan, kun suomalaiset oli liitetty latvialaislinjaan, siis kansallisuuslinjaan. Takala on päätenyt siihen, että vuosina 1937–1938 tuomittiin vähintään 11 300 tasavallan asukasta. Heistä suomalaisia oli 4 700. Hän on kuitenkin halunnut korostaa, että luvut eivät ole vielä lopullisia. Niiden pohjalta voi kuitenkin sanoa, että vaino oli Karjalassa julmempaa kuin keskimäärin Neuvostoliitossa.

Kommuunit

Karjalan ohella kiinnostusta on viime vuosina herättänyt amerikansuomalaisten osallisuus Neuvosto-Venäjälle/Neuvostoliittoon perustettuihin kommuuneihin. Veli-Matti Lahti julkaisi vuonna 2017 tutkimuksen kansainvälisestä Kuzbassin kommuunista, joka syntyi hiilikaivoksen ja kemikaalitehtaan ympärille mutta jossa harjoitettiin myös maataloutta. Nyt Harri Vanhala on tarttunut kiitettävästi Donin aroille Rostovin lähelle vuonna 1922 muodostettuun Kylväjä-kommuuniin, joka oli puhtaammin amerikansuomalaisten maataloustoimintaa harjoittava yhteisö. Kummankin kiinnostus aiheeseen on noussut pyrkimyksestä selvittää isovanhempien motiiveja osallistua kommuuneihin.

Maatalouskommuunit syntyivät vaiheessa, jossa neuvostohallitus rohkaisi ulkomaisten työperäistä maahanmuuttoa eikä ollut vielä puristanut maataloutta tiukkaan ideologiseen malliin. Amerikansuomalaisille kommuuni edusti kansanvaltaa, jossa kaikki osallistuivat tasavertaisina sekä tuotantoon että sen hallintaan ja elämän järjestämiseen. Heillä oli ko-

kemusta vastaavasta toiminnasta niin Suomesta kuin Amerikastakin. Itsehallinnollinen malli sopi kuitenkin huonosti bolševikkien puolue- ja valtiokeskeiseen ajatteluun, ja viisivuotissuunnitelmien ja kollektivisoinnin myötä ylhäältäpäin esitetyt tuotantosuunnitelmat alkoivatkin tuhota kommuunien toimintaa.

Vanhalan teos vahvistaa Takalan näkemystä amerikansuomalaisten perustamien kommuunien merkityksestä Neuvostoliiton maatalouteen. Kylväjästä kehittyi alkuvaikeuksien jälkeen mallitila, jonka viljasadot ja maidontuotanto ylittivät huomattavasti keskimääräisen tuottavuuden. Samaa todistavat Ontariosta muuttaneiden kanadansuomalaisten Aunuksen lähelle vuonna 1925 perustaman Säteen tuotantoluvut. Vanhalan kuvaus Kylväjästä tukee näkemystä siitä, että vapaaehtois pohjalta perustetut hankkeet, joissa organisoituminen ratkaistiin itse ja joissa oli tarvittavaa kokemusta ja kalustoa sekä intoa, toimivat tehokkaasti. Niiden maine tuhoitiin kuitenkin pakkokollektivisoinnin ja terrorin aikana. Myöhemmin niistä puhumista esti neuvostovaltion suunnaton propaganda suurtilojen saavutuksista.

Vanhala on sukulaistensa Eric Collanin ja tämän tulevan vaimon Laina Paajasen avulla pyrkinyt miettimään maatalouskommuuniin osallistujien motiiveja liittyä hankkeeseen ja erota siitä. Se on paikallaan, mutta rönsyminen heidän ja heidän sukunsa kohtaloihin Suomessa vie kertomusta pois Kylväjästä, jonka kannalta kiinnostavampaa kirjassa ovat pitemmän aikaa kommuunissa eläneiden tarinat. Vanhala on myös tehnyt kiitettävän työn listatessaan Kylväjässä eri vaiheissa mukana olleita henkilöitä.

Kulttuuri

Suomalaisen ja amerikansuomalaisen kulttuurin luoja Karjalassa oli myös Amerikasta toukokuussa 1933 isänsä ja äitinsä kanssa 12-vuotiaana Neuvostoliittoon saapunut Allan Sihvola. Vuonna 1996 valmistuneissa muistelmissaan hän on pyrkinyt tavoittamaan elämää ja kokemuksia Neuvosto-Karjalassa 1930-luvulta 1980-luvulle. Muistelmien alussa pääosan saa koulunkäynti Petroskoissa ja Kontupohjassa. Se jää kuitenkin epäselväksi, miten Sihvola oppi venäjää, kun hän oli tekemisissä pääasiassa suomenkielisten kanssa. Toistuva muuttaminen ei ilmeisesti häirinnyt

Sihvolaa – hän oli tottunut siihen jo Yhdysvalloissa. Edes asumistason putoaminen ei häkellyttänyt häntä. Muistelmat vahvistavat Irina Takalan havaintoa siitä, että lasten oli helpompi sopeutua Neuvosto-Karjalan oloihin kuin aikuisten.

Trumpetin ja muiden instrumenttien soittamisesta tuli syksystä 1935 lähtien tärkeä asia nuoren miehen elämässä. Sihvola ei mainitse soittoharrastuksiaan Yhdysvalloissa, joten hän lienee oppinut soittamaan Kontupohjan paperitehtaan soittokunnan harjoituksissa. Musiikki oli Sihvolalle niin tärkeää, että hän pyrki valitsemaan työpaikkansakin sen perusteella, millainen soittokunta sillä oli. Työpaikkojen soittokuntien ohella Sihvola musisoi erilaisissa tanssiorkestereissa. Niiden muodostaminen oli tärkeää myös Tšeljabin skin vankileirillä, jonne Sihvola oli mobilisoituna vuoden 1943 alusta syksyyn 1946. Se oli tärkeää myös Petroskoissa syksystä 1946 lähtien.

Sihvola ei ole kertonut kovin paljoa orkesterien ohjelmistosta. Silloin tällöin kirjassa toki vilahtelee amerikkalainen tanssimusiikki ja Amerikasta peräisin olleiden nuottien myyminen venäläisille. Tšeljabin skin ajan loppuvaiheessa perustettua orkesteria mainostettiin jazz-orkesterina. Sihvola ei mainitse, aiheutti ko amerikkalaisuus tai jazz missään vaiheessa ongelmia. Lokakuun vallankumouksen muistopäivänä, vappuna tai hautajaiskulkueissa epäilemättä soitettiin muuta.

Allan Sihvola on ohittanut vuosien 1937–1938 terrorin varsin lyhyesti. Hän on todennut vangitsemisten sattuneen pahasti Kontupohjan paperitehtaan suomalaisiin kerhoihin ja arvioinut, että nuoruus pelasti hänet. Irina Takalan mukaan myös alle 20-vuotiaat jou tuivat terrorin uhreiksi. Jostain syystä NKVD

ei tarttunut Sihvoloihin, vaikka Allanin äidin muuttoa Suomeen keväällä 1937 ja isä-Antonin ja Allanin yritystä irtisanoutua Neuvostoliiton kansalaisuudesta Suomeen muuttamiseksi olisi voinut pitää epäilyttävänä yhteytenä ulkomaille.

On yllättävää, että isä-Anton katoaa muistelmista syksyn 1940 jälkeen. Allan Sihvola ei sano mitään hänen kohtalostaan, vaikka Suomeen muuttaneen äidin kuolema vuonna 1948 on todettu ja sukulaisia on muuten mainittu runsaasti. Se on poikkeavaa myös siihen nähden, että Allan Sihvola on nimennyt hyvin paljon erilaisissa toiminnoissa mukana olleita, mistä puolestaan on epäilemättä ollut ja on hyötyä suomenkielisten elämää Karjalassa selvittäville.

Sihvolan kuvaus sodanjälkeisestä elämästä Petroskoissa työpaikkoineen, avioliittoineen ja asuinpaikkoineen ilmentää yleisemminkin neuvostoelämää. Lomamatkat Kaukasiaan ja Laatokalle sekä vierailut Suomessa vuodesta 1968 lähtien olivat selvästi tärkeitä Sihvolalle ja antoivat tilaisuuden rinnastaa elämää Karjalassa, muualla Neuvostoliitossa ja Suomessa. Ne kertovat myös liikkumisen vapautumisesta Neuvostoliitossa.

Takalan, Vanhalan ja Sihvolan kirjat suomalaisten elämästä valottavat monipuolisesti kansalaisten ja valtion suhteita Neuvosto-Venäjällä/Neuvostoliitossa. Ne välittävät intoa ja onnistumisia mutta myös pettymyksiä, ahdistusta ja tuhoa. Suomalaisten elämän selvittäminen on tärkeää suomalaisten menneisyyden kannalta. Se on myös historiaa, jota venäläistenkin tulisi käydä läpi, jos he haluavat muuttaa järjestelmäänsä.

Tauno Saarela
dosentti, Helsingin yliopisto

Viisi naista – viisi elämää

Anna Lindholm. *Den rätta färgen: En biografi om socialisten Anna Wiik*. Schildts & Söderströms, 2021. 367 s. ISBN 978-951-52-5429-0.

Aura Korppi-Tommola. *Alli Paasikivi: Eturivin taustavaikuttaja*. SKS, 2021. 133 s. ISBN 978-951-858-272-7.

Jaana Torninoja-Latola. *Sylvii-Kyllikki Kilpi: Matka valtakunnan vaikuttajaksi*. Into, 2021. 413 s. ISBN 978-952-351-667-0.

Marjo-Riitta Antikainen & Erkki Tuomioja. *Edelläkävijä: Aino Malmberg – aktivisti, feministi, sosialisti*. Tammi, 2021. 444 s. ISBN 978-952-04-3149-5.

Marjut Hjelt, Maarit Leskelä-Kärki & Hilikka Oksama-Valtonen. *Helmi Krohnin ihmeellinen elämä kulttuurivaikuttajana ja spiritualismin edelläkävijänä*. Into, 2021. 399 s. ISBN 978-952-351-666-3.

On ilahduttavaa, että eri elämänoilla toimineista ja vähemmän tunnetuistakin naisista kirjoitetaan elämäkertoja. Valintani osui kolmen tunnetun ja kahden vähemmän tunnetun naisen elämäkertaan. Kaikki viisi naista olivat omilla tahoillaan yhteiskunnallisia vaikuttajia ja moni heistä lasikattojen särkijä ja muurien murtaja. He olivat kaikki kielitaitoisia ja kansainvälisesti suuntautuneita ammattilaisia.

En esittelen elämäkertoja yksityiskohtaisesti, vaan arvioni perustuu naisten elämänvaiheiden vertailuun. Mitä yhteistä ja millaisia eroja näiden viiden naisten elämässä oli? Kohdehenkilöiden taustojen perusteella käsittelemme heitä kahdessa ryhmässä. Työläistäustaisia olivat Sylvii-Kyllikki Kilpi (1899–1987), Alli Paasikivi (1879–1960) sekä Anna Wiik (1891–1964) ja sivistyneistötaustaisia Aino Malmberg (1865–1933) sekä Helmi Krohn (1871–1967). Alli Paasikivi, presidentti J. K. Paasikiven toinen puoliso, on viidestä naisesta epäilemättä tunnetuin. Myös kansanedustaja Sylvii-Kyllikki Kilven ja kirjailija Helmi Krohnin nimet tiedetään. Sen sijaan toimit-

taja Aino Malmberg ja arkistonhoitaja Anna Wiik ovat uusia tutkimuksen kohteita.

Elämäkertojen kirjoittajat ovat tehneet sinikästä arkistotyötä ja lukeneet päiväkirjoja ja kirjeenvaihtoa. Ne antavat aineksia värikkäisiin henkilökuviin. Aino Malmbergin ja Helmi Krohnin osalta elämäkerran kirjoittaminen useamman tutkijan yhteistyönä on onnistunut erinomaisesti. Malmberg vaikutti useita vuosikymmeniä ulkomailla, ja jo siksi hajallaan olevia arkistoja lukemaan tarvittiin kaksi tutkijaa, Marjo-Riitta Antikainen ja Erkki Tuomioja. Puolestaan Krohnin valtaisa tuotanto ja pitkä kirjailijanura salli yhteistyön kolmen tutkijan, Marjut Hjeltin, Maarit Leskelä-Kärjen ja Hilikka Oksama-Valtonen kesken.

Sylvii-Kyllikki Kilpi toimi pitkään lehtityössä, politiikassa ja monissa yhteiskunnallisissa tehtävissä. Hänen elämänsä saaminen kansien väliin on ollut Jaana Torninoja-Latolalta suururakka. Verrattuna muihin tässä käsiteltäviin naisiin, Kilvestä on jäänyt erityisen paljon lähteitä, sillä hän julkaisi päiväkirjansa ja puhui paljon julkisuudessa, kirjoitti artikkelei-

ta ja tietenkin myös kirjeitä. Suorastaan ihailtava lopputulos, mutta sen käyttöä heikentää huomattavasti, kuten myös Anna Wiikin tapauksessa, henkilöhakemiston puuttuminen.

Elämäkeroissa on oleellista, että elämänkulku sidotaan aikaan ja yhteiskuntaan. Kaikki viisi kirjaa tarjoavat lukijalle tietoa yhteiskunnallisista kysymyksistä ja erityisesti naisten ja aviovaimojen asemasta. Aura Korppi-Tommolan laatima Alli Paasikiven elämäkerta on niukoista henkilökohtaisista lähteistä huolimatta värikäs katsaus kohteen elämään ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. Kronologinen esitystapa korostuu erityisesti Helmi Krohnin elämäkerrassa. Kirjassa käydään Krohnin jokainen elinvuosi läpi omina lukina. Niihin liitetään muita ajankohtaisia asioita sekä otteita Helmin omista muistoista ja kirjeistä.

Edellisistä selvästi poikkeava elämäkerta on Anna Lindholmin paksu teos Anna Wiikistä. Se koostuu Wiikin elämän ja tunnemaailman hyvin yksityiskohtaisesta esittelystä päiväkirjamerkintöjen avulla ja niiden valikoidusta kommentoinnista. Moninaiset yksityiskohdat vaikeuttavat kokonaiskuvan hahmottamista Anna Wiikistä. Kirjaa ei pelasta muutaman tutkijan tai maailmanhistoriallisen tapahtuman maininta. Oikeastaan kirja ei ole elämäkerta, vaikka otsikko niin lupaa, vaan Anna Wiikin kommentoidut päiväkirjat. Kirjailija on asettanut tavoitteekseen löytää syyt siihen, miksi Wiik oli vanhana hyvin katkera ihminen. Päiväkirjoista syitä löytyykin monia: SDP:n oppositiossa olevan miehen K. H. Wiikin epäreilu kohtelu puolueessa, hänen vangitsemisensä ja kuolemansa sekä Annan ero työpaikastaan Työväen Arkistossa. Anna Wiikin mukaan kaikkeen tähän syyppäitä olivat muut ja harjoitettu epäreilu politiikka, erityisesti Väinö Tanner. Anna Wiikin tunteet ovat varmaankin olleet aitoja, mutta onko kaikki päiväkirjoihin kirjoitettu aina totta? Näin ei tietenkään ole, ei edes julkaistuissa päiväkirjoissa, toteaa Jaana Tornioja-Latola Sylvi-Kyllikki Kilven päiväkirjoista. Tutkijalta edellytetään kriittisyyttä. Lindholmilla on suuria vaikeuksia ankkuroida Anna ja K.H. Wiikin elämä uskottavasti Suomen ja Suomen työväenliikkeen historiaan. Pakkaa sekottaa sekin, että Lindholm pohtii kirjassa myös omaa ja sukunsa elämää, vaikka sukuyhteyttä ei ole. Yleensä elämäkerran kirjoittajan ääni häivytetään minimiin. Kirjan tema-

tiikka laajenee tarpeettomasti, ja Anna Wiik unohtuu. Puutteistaan huolimatta kirja on syväluotaus ruotsinkielisen idealistin Anna Wiikin sisäiseen elämään. Anna pysyi uskollisena sosialismille elämänsä loppuun asti.

Opiskelu vei työläistyttöjä ammatteihin

Opiskelu antoi kaikille viidelle naiselle ratkaisevan sysäyksen elämässä eteenpäin, mutta erityisen tärkeää se oli työläistaustaisille Sylvi-Kyllikki Kilvelle, Alli Paasikivelle ja Anna Wiikille. Tyttäret saivat huolimatta perheen niukoista resursseista opiskella. Allin isä oli helsinkiläinen suutari. Kahden lukiovuoden jälkeen Allin oli ryhdyttävä elättämään itsensä. Hän halusi näyttelijäksi, mutta kun ura ei avautunut, elanto hankittiin muualta ja sen hän sai pankkitoimihenkilönä. Sylvi-Kyllikin isä oli metallimies ja kahdeksanlapsinen perheen isä. Tyttärellä oli jo varhain selkeä päämäärä: hän halusi toimittajaksi. Vanhimpansa lapsena Sylvi-Kyllikin oli autettava palkkatuloillaan muuta perhettä. Kirjoitettuaan ylioppilaaksi hän pyrki ja pääsi töihin sanomalehteen. Anna Wiik päätyi toimistotyön kautta arkistoapulaiseksi. Ylioppilaaksi valmistuttuaan ja työelämään päästyään hän asui kotonaan naimisiinmenoonsa saakka. Äitinsä huushollista hän muutti miehensä K. H. Wiikin ja tämän äidin talouteen. Myös Alli Paasikivi muutti leskimiehen J. K. Paasikiven valmiiseen talouteen. Toimittajajärjestö Sylvi-Kyllikki ja Eino Kilpi rakensi yhdessä ensimmäisen kotinsa.

Sivistysinto ja kulttuuriharrastus olivat kaikilla viidellä naisella korkealla. Anna Wiik toimi ruotsinkielisessä työväenliikkeessä, esitelmöi ja veti luku- ja opintopiirejä, mutta poliittiselle uralle hän ei pyynnöistä huolimatta halunnut. Sylvi-Kyllikki Kilven koti oli kulttuurikoti, ja sittemmin hänen sisaruksistaan Elvi ja Aira Sinervosta tuli kirjailijoita. Sylvi-Kyllikki valmistui vuonna 1929 Helsingin yliopistosta filosofian maisteriksi. Perhe asui Tampereella, ja Sylvi-Kyllikki perehtyi kansalaisopiston opettajana ja toimittajana kulttuuri- ja teatteritoimintaan. Hän oli politiikassa kunnianhimoinen ja otti vastaan hänelle tarjotut toimet. Sylvi-Kyllikki päätyi sos.dem. naisliikkeestä politiikkaan ja eduskuntaan, jossa toimi naisasian, koulutuksen ja kulttuurin puolustajana. Alli Paasikivi oli kokeillut näyttelijän uraa ja rakasti teatteria ja taiteita. Hän oli mainituista kolmesta julki-

suudessa vähiten poliittinen, kun taas Anna Wiikille ja Sylvi-Kyllikki Kilvelle politiikka oli elämän keskipiste.

Kolme työpaikkaromanssia

Toimittaja Sylvi-Kyllikki Sinervo, pankkitoimihenkilö Alli Valve ja arkistoapulainen Anna Forsström tutustuivat tuleviin puolisoihinsa työpaikoillaan. Alli Valve rakastui esimiehensä J. K. Paasikiveen työssään Kansallis-Osake-Pankissa, Sylvi-Kyllikki Sinervo Eino Kilpeen toimittajan työssään Turussa ja Anna Forsström Karl Harald Wiikiin SDP:n ruotsinkielisessä opintopiirissä ja myöhemmin tämän alaisena Työväen Arkistossa. Kaikki kolme työskentelivät jossakin vaiheessa pitkään miehensä tai tulevan miehensä alaisina. Oletettavasti he myös ihailivat esimiestensä saavuttamaa merkittävää yhteiskunnallista asemaa. Vain Sylvi-Kyllikki ja Eino Kilpi olivat ennen avioliittoaan samantasoisissa tehtävissä toimittajina. Einoon edettyä päätoimittajaksi Sylvi-Kyllikki oli toimittajana miehensä johtamassa *Kansan Lehdessä* ja *Suomen Sosialidemokraatissa*.

Leskeksi jäätyään J. K. Paasikivi alkoi piirittää konttoristi Allia, jolla oli erityinen taito lepytellä ärtyisää pankinjohtajaa. Kun pari avioitui, Paasikivi oli jo valtioneuvos. Muutaman rauhallisemman vuoden jälkeen Paasikivien työkuppanuus jatkui diplomatian palveluksessa, kun J. K. Paasikivestä tuli Suomen lähettiläs vuosiksi 1936–1939 Tukholmaan ja sitten 1940–1941 Moskovaan. Jatkosodan jälkeen syksyllä 1944 Paasikivi nimettiin pääministeriksi, ja puoliso jatkoi työtään miehensä sihteerinä. Kaksi vuotta myöhemmin alkoi Paasikiven kymmenvuotinen presidenttikausi.

Avioliitot olivat naisten ensimmäisiä. Miehet olivat vaimojaan 8–10 vuotta vanhempia. Avioliiton solmiminen vahvisti työkeskeisten ja hyvin samankaltaisen maailmankatsomuksen omaavien puolisoitten suhdetta. Tiedämme päiväkirjoista, että Wiikien ja Kilpien kotona käytiin jatkuvaa poliittista keskustelua. Vaikka Alli Paasikivi ei pitänyt päiväkirjaa, hän oli täysin selvillä miehensä edustamasta politiikasta. Paasikivet olivat kokoomuslaisia, Wiikit vasemmistososialidemokraatteja ja myöhemmin kansandemokraatteja. Kilvet olivat ensin vakaumuksellisia sosialidemokraatteja ja Tannerin tukijoita ja siinä roolissa Wiikien armottomia vastustajia.

Elämäkerrat kertovat määrätietoista naisista, jotka tukivat miehiään politiikassa, työssä ja avioliitossa. Taloudenhoito oli vaimojen vastuulla. Eino Kilpi ja K. H. Wiik olivat hiljaisia ja tasapainoisia henkilöitä verrattuna J.K. Paasikiveen, joka oli erittäin temperamenttinen. Vaimot olivat sosiaalisia, spontaaneja ja vilkkaita. Sylvi-Kyllikkiä luonnehditaan myös määräileväksi, minkä vuoksi hänen suhteensa tyttärensä ja sisariinsa olivat ajoittain poikki.

Anna Forsströmin rakastuessa K. H. Wiikiin tämä oli tunnettu poliitikko, ja seurustelu alkoi järjestökulisissa. Wiik oli Suomen Ruotsalaisen Työväenliiton puheenjohtaja, SDP:n puoluetoimikunnan jäsen, *Arbetsbladets* päätoimittaja ja kansanedustaja. Lisäksi hän johti luottamustoimisesti Työväen Arkistoa, jonka avustajaksi Anna tuli. Anna oli tulisesti rakastunut ja he työskentelivät arkistossa kuutisen vuotta ennen avioliiton solmimista vuonna 1925. Jää avoimeksi, menikö miehen valloituksen näin pitkä aika. Kun K. H. Wiikistä tuli vuonna 1926 SDP:n puoluesihteri, hän saattoi luovuttaa arkiston hoidon kokonaan vaimonsa huostaan. Olen luonnehtinut Anna Wiikiä työväen muistiorganisaatioiden ”äidiksi”, mutta päiväkirjat näyttävät kertovat hyvin vähän hänen työstään.

Avioliitto kohotti Anna Wiikin, Alli Paasikiven ja Sylvi-Kyllikki Kilven Suomen poliittiseen eliittiin. Puolisot pääsivät mukaan matkoille Eurooppaan. Ne olivat myös puolisoita yhdistävä tekijä, sillä ainakin Anna Wiik ja Sylvi-Kyllikki Kilpi tunsivat itsensä yksinäisiksi kiireisten miestensä vaimoina ja kaipasivat huomiota, läheisyyttä ja erotiikkaa. Laiminlyödyt vaimot hakivat lohtua myös ulkopuolisista suhteista. Näin kävi myös Aino Malmbergille ja Helmi Krohnille, joiden avioliitto ajautui kriisiin ja avioeroon. Elämäkerroissa nämä vaiheet on kerrottu kirjeiden ja päiväkirjojen perusteella avoimesti.

Politiikan pyörteissä

Alli Paasikiven, Anna Wiikin ja Sylvi-Kyllikki Kilven miehet olivat politiikan huippupaikoilla ja myös puolueidensa aatteellisia johtajia. Wiikeillä ja Kilvillä politiikasta riideltiin. Anna Wiik oli työväenaatteessaan puhdasoppinen eikä hyväksynyt esimerkiksi vuoden 1930 kommunistilajeja äärivasemmiston toiminnan rajoittamiseksi eikä sotilasmäärärahojen lisäyksiä. Kirjan nimi, *Den rätta färgen*,

kuvaa hyvin Anna Wiikin syvää sitoutumista sosialismin ihanteisiin. Hän vihasi patologisesti Väinö Tanneria. Kun Anna kirjoitti päiväkirjaansa toimista kommunistien toiminnan kieltämiseksi, lukija hämmentyy. Johtiko Tanner yksin puoluetta? Hyväksyivätkö Tanner ja Wiik eduskunnassa vuonna 1930 kommunistilait? Tämä ei pidä paikkaansa, sillä kaikki 66 SDP:n kansanedustajaa äänestivät kommunistilakeja vastaan.

K. H. Wiik kuului puolueoppositioon, kuo-tosiin, jotka erotettiin vuonna 1940 puolueesta ja suljettiin jatkosodan aikana turvasäilöön. Tämän myötä myös Anna Wiikin asema Työväen Arkistossa vaikeutui, ja hän joutui eroamaan työstään vuonna 1941. Vankilasta päästyään K. H. Wiik tuli valituksi SKDL:n puheenjohtajaksi, mutta hän kuoli jo vuonna 1946. Anna Wiik oli menettänyt miehensä politiikalle, vankilalle ja kuolemalle – ja samalla uskonsa sosialismiin. Tekijä luonnehtii Anna Wiikiä yhdeksi työväenliikkeen tärkeimmistä toimitsijoista. Se on mielestäni kuitenkin selvä ylilyönti, joka syö kirjan uskottavuutta.

Sylvi-Kyllikki Kilpi ajautui jatkosodan aikana sisartensa Elvi ja Aira Sinervon ja muiden kommunistien ja sodanvastustajien ymmärtäjäksi. Kun sisaret joutuivat vankilaan, Sylvi-Kyllikki toimi eduskunnassa poliittisten vankien olojen parantamiseksi. Anna Wiik ja Sylvi-Kyllikki Kilpi tunsivat toisensa pitkältä ajalta puolueessa ja naisliikkeessä. Nyt heitä yhdisti se, että he kävivät vankilassa tapamassa omaisiaan ja viemässä heille ruokaa. Anna Wiik ei unohtanut miehensä kohtelua eikä hänestä varmaankaan tullut Kilpien ystävää, vaikka kumpikin perhe päätyi SKDL:ään.

Elämän uusi suunta sodan jälkeen

Sylvi-Kyllikki Kilpi näytti miehelleen poliittisen suunnan eroamalla SDP:stä vuonna 1946 ja Eino seurasi häntä vuoden päästä. Eino Kilpi ehti kuitenkin vielä olla SDP:n ministerinä J. K. Paasikiven hallituksessa vuonna 1945. Seuraavaksi hän oli SKDL:n mandaatilla Mauro Pekkalan (SKDL) hallituksen opetusministeri. Sylvi-Kyllikille Einon ministerinimitys oli vaikea pala, sillä hän oli perheessä pätevämpi opetusalan asiantuntija. Muutenkin Einon ministerivuodet olivat Sylvi-Kyllikille tuskaa, sillä miehellä oli pitkäaikainen syrjähyppy, jota tämä ei julkisuudessaakaan salailut. Sylvi-Kyllikki pakotti miehensä muuttamaan

pois kotoa, mutta aikuiset lapset välittivät sovinnon vanhempien välille. Poliitikassakin tulivat samat tavoitteet, kun molemmat valittiin vuonna 1948 SKDL:n kansanedustajiksi.

Paasikivet ja Kilvet ryhtyivät jatkosodan jälkeen rakentamaan Suomen uutta ulkopolitiittista suuntaa ja hyviä suhteita Neuvostoliittoon. Alli Paasikivestä tuli jo pääministerin puolisona maan ensimmäinen nainen, koska presidentti Mannerheim ei ollut naimisissa. Kun J. K. Paasikivestä tuli vuonna 1946 presidentti, Allista tuli kymmeneksi vuodeksi linnan emäntä. Hän otti presidentinlinnan talouden ja keittiön komentoonsa ja avusti miestään kuvaannollisesti olemalla portieeri linnan ovella. Alli Paasikivi ei ollut pelkkä edustusrouva, vaan hänen yhteiskunnallista perintöään jatkaa hänen nimeään kantava säätiö, joka jakaa apurahoja sosiaali- ja väestöpoliittisiin kohteisiin ja lastensuojeluun.

Sylvi-Kyllikki Kilpi suostui Suomi-Neuvostoliitto-Seuran puheenjohtajaksi, jonka perustajiin J. K. Paasikivikin kuului. Kotoiset kommunistit sivuuttivat Sylvi-Kyllikin usein järjestön päätöksenteossa, mutta hän taisteli asemansa ja valtansa puolesta. Elämäkerta paljastaa, että Sylvi-Kyllikki piti SNS:n puheenjohtajan asemastaan kiinni myös siksi, että järjestön välityksellä hänellä oli käytössään kesähuvi ja puheenjohtajana häntä kutsuttiin matkoille Neuvostoliittoon ja muuallekin itäblokkiin maihin. Puheenjohtajana hän ideoi ystävyystapahtumia ja toi neuvostokulttuuria Suomeen. Paasikivet saivat monissa tilaisuuksissa ja YYA-juhlissa kuunnella neuvostomusiikkia ja varmaan myöskin Sylvi-Kyllikki Kilven puheita neuvostoystävyyden tärkeydestä. Anna Wiikiä ei enää näissä poliittisissa juhlissa nähty. Läheisen kuolema vei hänet kuten myös Helmi Krohnin etsimään yhteyttä tuonpuoleiseen spiritualismin avulla. Krohnin spiritualistiset julkaisut olivat luultavasti tuttuja myös Anna Wiikille.

Sivistyskotien tyttäristä kääntäjiä ja kirjailijoita

Sivistyskotien tyttären Aino Malmbergin ja Helmi Krohnin elämässä oli monia yhtäläisyyksiä. Niitä löytyy lapsuudesta ja elämän varrelta. Heidät tunnetaan tuotteliana kääntäjinä ja kirjailijoina. Aino Malmberg julkaisi kymmenkunta kirjaa ja lukuisia artikkeleita eri maiden lehtiin. Helmi Krohnin julkaisumäärä oli tähän verrattuna moninkertainen.

Molempien naisten elämän ja kirjallisen tuotannon taitekohta oli avioero. He uskasivat erota ja kestivät sitä seuranneen seurapiiriskandaalin. Heillä oli visio siitä, että he pärjäisivät omillaan. Aino Malmberg jätti miehensä vuonna 1909, ja Helmi Setälä virallisesti kolme vuotta myöhemmin. He ryhtyivät henkisen työn monialaryrittäjiksi ja elättivät itsensä pääasiassa kirjallisilla töillä sekä esitelmillä. Aino Malmberg, o.s. Perenius, oli vuodet 1887–1910 naimisissa opettaja Emil Malmbergin kanssa. Erotessaan hän piti miehensä nimen. Heidän kolme poikaansa jäivät isälle, ja Aino muutti yksin Lontooseen. Helmi Setälä, o.s. Krohn, oli vuodet 1891–1912 naimisissa professori E. N. Setälän kanssa ja otti eron jälkeen tyttönimensä takaisin. Kolme tytärtä lähti äidin mukaan, mutta parikymppinen poika jäi asumaan isänsä luokse.

Valveutuneet perheet

Aino Perenius ja Helmi Krohn tunsivat toisensa etäisesti kouluajoilta Helsingin suomalaisesta tyttökoulusta. Molempien kodit olivat kulttuurikoteja, jotka hajosivat toisen vanhemman kuoleman johdosta. Ainon pappis isä kuoli varhain, mutta perheen avulla Aino valmistui opettajaksi. Helmi Krohn syntyi vaikuttavaan kulttuurisukuun. Isä Julius oli tiedemies ja kirjailija, samoin kuin sittemmin veljet Kaarle ja Ilmari Krohn. Nuoremmista siskoista Ainosta (Kallas) ja Aunesta tuli heistäkin kirjailijoita. Helmi Krohnin äiti kuoli ja isä meni uudelleen naimisiin. Isäkin kuoli tapaturmaisesti eikä uusi äitipuolikaan elänyt vanhaksi. Isän kuoleman jälkeen Helmi avioitui nopeasti 19-vuotiaana. Hänellä ei ollut tietoa siitä, mitä häyö toisi tullessaan. Avioelämästä tulikin Helmille vaikea velvollisuus, vaikka kirjeet ystäville kertoivat onnellisesta elämästä. Erityisesti isän kuolema oli hänelle traumaattinen kokemus, jota hän työsti läpi elämänsä. Vanhemmiten Helmi Krohn ryhtyi ottamaan kontaktia isäänsä spiritualismin ja medioiden välityksellä.

Isän kuoleman jälkeen Aino Pereniuksen oli määrätietoisesti kouluttauduttava säilyttääkseen yhteiskunnallisen asemansa ja saadakseen ammatin. Hän kuului Suomen ensimmäisiin naisylioppilaisiin ja avioitui opiskeluaikanaan pari vuotta vanhemman opiskelijan Emil Malmbergin kanssa. Malmbergit olivat Suomen ensimmäinen akateeminen pariskunta, ja Aino myös Suomen ensimmäinen

opiskelijaäiti. Hän toimi naisopiskelijoiden järjestössä ja suuntautui aktiivisesti kodista ulospäin. Opiskelijatoverit eivät täysin ymmärtäneet, kun hän palasi synnytyksen jälkeen jatkamaan opintojaan. Aino Malmberg eli suurille aatteille, isänmaalle, feminisille ja sosialismille.

Isänmaan asialla

Aino ja Helmi olivat omaksuneet kotoaan fennomaanisen maailmankatsomuksen. Helmi Setälä kannatti nuorsuomalais-perustuslaillista aatetta, kuten koko *Valvoja*-lehden piiri. Julkaisua johti hänen miehensä, nuorsuomalainen poliitikko E. N. Setälä. Väliillä myös Helmi toimitti *Valvojaa*, mutta hän ei halunnut sekaantua puoluepolitiikkaan. Aino Malmberg kirjoitti hänkin lehteen. Naiset vastustivat venäläisten sortotoimia ja toimivat naiskagaalissa. Sortokausien aikana Aino Malmberg radikalisoitui ja liikkui venäläisten sosialistivallankumouksellisten seurassa. Hän liukui perustuslaillisista porvareista ja sosialidemokraateistakin vasemmalle eikä tuominnut väkivaltaakaan isänmaan oikeuksien puolustamisessa. Tämän myötä hänet vangittiinkin, ja hän valitsi vapaaehtoisen maanpakolaisuuden Lontoossa vuonna 1909. Samalla hän erosi miehestään. Ennen avioeroa niin Aino Malmbergilla kuin Helmi Setälälläkin oli toinen suhde.

Itsenäinen elämä

Aino Malmberg ja Helmi Krohn rakastivat Englannin kulttuuria ja toimivat kielenkääntäjinä. Aino sai anglofiilisen herätyksen merimiesveljeltään ja kävi jo vuonna 1895 ensimmäisen kerran Lontoossa. Helmi Krohnille suunnanantajana oli hänen Englannissa vuonna 1905 käymänsä kielikurssi. Englannista tuli kummallekin naiselle tärkeä toinen kotimaa – Helmille väliaikaisesti ja Ainolle vuosikymmeniksi. Molemmille kääntäminen ja kirjalliset työt sopivat elämäntilanteeseen sekä pienten lasten äiteinä että myöhemmin vapaina toimittajina. Elämäkerrassa todetaan, että avioeron jälkeen Helmi Krohnilla – toisin kuin aviossa olleella sisarellaan Aino Kallaksella – ei ollut aikaa eikä varaa löytää omaa kirjallista ilmaisua romanitaitteessa, vaan hän joutui hankkimaan elantonsa kirjoittamalla elämäkertoja, artikkeleita, toimittamalla lehtiä ja tekemällä käännöstöitä.

Molemmat naiset käänsivät jo opiskeluai-

kanaan Rudyard Kiplingin teoksia. Malmbergia luonnehditaan yhdeksi aikansa ahkerimmaksi englannin suomentajaksi. Hän toimi myös englannin kielen opettajana yli kymmenen vuotta. Helmi Krohnin elämäkerrasta käy puolestaan ilmi, että hän on pitkän uransa ja ikänsä johdosta kaikkien aikojen ahkerin suomentaja. Aino Malmberg ja Helmi Krohn aloittivat yli 40-vuotiaana uuden itsenäisen elämän free lancereinä. Aino Malmberg otti Lontoossa elämäntehtäväkseen Suomen tilanteesta tiedottamisen. Hänellä oli Lontoossa laajat kirjailija- ja naisliikkeen verkostot, joiden avulla hän solmi uusia suhteita politiikan huipulle aina pääministeriä myöten. Hänen artikkeleitaan Suomen ja Venäjän suhteista ja Suomen naisten äänioikeudesta julkaistiin Englannin päälehdissä. Aino Malmberg kirjoitti ahkerasti myös Englannin oloista kotimaan lehtiin. Hän oli myös suosittu puhuja ja teki luentomatkoja Englantiin, Yhdysvaltoihin ja vanhoilla päivillään Australiaan saakka. Aino Malmbergin lopeuttua Suomi-esitelmien pitämisen ja kiertämisen Englannissa Helmi Krohn jatkoi niitä 1930-luvulla.

Saattoi olla niin, että uuden ajan mullistavat keksinnöt, kuten puhelin tai muut näkyvät innovaatiot kuten radioaallot, lisäsivät sivistyneistön intoa pohtia ja ko-

keillakin uusia yhteyksien mahdollisuuksia myös tuonpuoleiseen ja kuolleisiin omaisiin. Helmi Krohnin elämäkertakin osoittaa sen, että spiritualismi ja muut esoteerisuuden ilmenemismuodot elivät vahvana kansainvälisenä alakulttuurina. Helmi Krohn opiskeli spiritualismia Lontoossa ja rakensi vanhoilla päivillään Suomeen spiritualistista organisaatiota. Hän käänsi myös kymmeniä aiheeseen liittyviä julkaisuja suomeksi. Hän oli hyvin syvällä esoteriassa ja toimi myös itse meediona. Lukija voi vain ihmetellä, kun tietokirjassa kerrotaan sen kummemmin kommentoimatta, että Helmi Krohn ”automaattikirjoitti” teoksiaan siten, että hänen kuolleen isänsä henki saneli hänelle tekstejä. Ei kai voi muuta kuin ihmetellä ja todeta, että kyseessä on todellakin henkimaailman asia. Sitä on vaikea todentaa, mutta herkille taiteilijoille se näytti olevan totisinta totta.

Viisi inspiroivaa naisten elämäkertaa. Mitä paljon yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia heidän elämässään oli. Kaikilla oli kuitenkin suunnattoman paljon päättäväisyyttä ja toimintaa yhteiskuntamme ja kulttuurimme hyväksi.

Marjaliisa Hentilä
dosentti, Helsingin yliopisto

Laveasti sivistysliitosta

Tero Tuomisto. *Työväkeä, Sivistystä, Liikettä: Satavuotias Työväen Sivistysliitto*. TSL & Into Kustannus, 2022. 426 s. ISBN 978-952-393-076-6.

Työväen Sivistysliitto perustettiin pian verisen sisällissodan jälkeen. Liiton syntysanat lausuttiin syyskuun ensimmäisenä päivänä 1919. Näin ollen sivistysliiton perustaminen oli osa suomalaisen järjestökentän jakautumista kahteen valtaleiriin. Työväestön järjestäytyminen synnytti myös Työväen Urheiluliiton, Suomen Työväen Musiikkiliiton ja Työväen Näyttämöiden Liiton.

Historiantutkija Tero Tuomisto on tarttunut mittavaan haasteeseen ryhtyessään kirjoittamaan Työväen Sivistysliiton historiaa. Ilmestynyt yli neljäsataasivuinen julkaisu on kaksiosaisen historiakirjoituksen ensimmäinen osa. Liiton perustamiseen kirjoittaja johdattelee valaisemalla suomalaisen yhteiskunnan teollistumista sekä työväestön sivistyspyrkimyksiä ennen sisällissotaa. Tar-

kastelu jatkuu liiton perustamisesta toisen maailmansodan jälkeisiin vuosiin. Historiateoksen ensimmäisessä osassa kuvataan Suomen suuria murroksia: sisällissodan seurauksia, oikeistoradikalismin kontrollitoimia, sotavuosia sekä niiden jälkeistä voimallisesti muuttunutta yhteiskuntaa ja toimijakenttää. Eittämättä suuret muutokset haastoivat alati myös sivistysliiton päätöksentekijöitä.

Tuomiston menetelmänä on ollut yhteiskunnallisten ilmiöiden laaja kuvaaminen sekä muutosten vaikutusten arvioiminen Työvään Sivistysliiton toimintoihin ja toimijoihin. Tutkimusaineistoa on hyödynnetty sangen laaja-alaisesti. Paikallistason tapahtuminen kirjaaminen on kiinnostavaa luettavaa. Myös teoksen kuvallite valaisee hyvin sivistysrienteiden juhluvautta. Kuvat viestivät, kuinka vakavasti sivistyksen sanomaa on levitetty.

Tuomiston tarkastelussa henkilöt ovat vahvasti läsnä. Ymmärrettävästi vahvat Väinö Voionmaan, R. H. Oittisen ja Yrjö Kallisen kaltaiset avainhenkilöt nousivat keskeiseen asemaan sivistysliiton linjausten tekijöinä. Ansionsa toki saavat lukuisat muutkin puurtajat aina paikallistasoa myöten. Aineiston laaja-alainen hyödyntäminen mahdollistaa kiinnostavista yksityiskohdista kirjoittamisen. Voionmaan kirjeaineisto kertoo miehen ajattelusta jotakin sellaista, josta hän ei julkisuudessa tohtinut puhua. Kirjan henkilöesittely edesauttavat muotoutuvien toimijaverkostojen hahmottamista. Esimerkiksi käy vaikkapa Pekka Railon tie Sortavalan sisällissotatapa-

tumista vankileirin kautta pääkaupunkiseudun työväenliikkeen ja sen sivistysliiton vaikuttajaksi ja lopulta Helsingin kaupungin apulaiskaupunginjohtajaksi.

Työvään Sivistysliiton historiateoksen ensimmäinen osa on kuvaus liiton vaiheista, alati uudistuvista toimintamuodoista sekä toimintaympäristöjen muutoksista. Lukija vakuuttuu liiton merkityksestä työväestön monimuotoisen sivistyksen vaalijana. Jo 1920-luvun vaikeissa oloissa opintokerhojen lukumäärä nousi reilusti yli kolmeensataan. Myös Työvään Sivistysliiton asema osana työväenliikkeen kokonaisuutta havainnollistuu hyvin. Tuomisto kirjoittaa sosialidemokraattien sisäisistä linjatulkinnosta sekä suhteesta vasemmistolaisimpaan työväenliikkeeseen.

Työvään Sivistysliiton sihteeri R. H. Oittinen hahmotteli 25-vuotisen järjestön tulevaisuutta marraskuussa 1944 edustajiston syyskokouksessa pitämässään puheessa. Hän kiinnitti huomiota ”vaikean nuorisoprobleeman hoitamiseen”, opintotoiminnan edellytysten parantamiseen, ideologisten pohdintojen tärkeyteen sekä opintosuunnitelmien uudistamisen välttämättömyyteen. Se, miten Oittisen kokonaisuohjelmaan reagoitiin, selviää päästessämme lukemaan lähitulevaisuudessa ilmestyvää liiton historiakirjoituksen toista osaa.

Hannu Itkonen

professori emeritus, Jyväskylän yliopisto

Sissisotaa Espanjassa

Onni Hukkinen. *Espanjan sisällissodassa 1937–1939*. Omakustanne, 2021. 252 s. ISBN 978-952-94-5622-2.

Vuonna 1907 syntynyt Onni Hukkinen jäi jo varhain orvoksi, sillä hänen isänsä kuoli vuonna 1918 vankileirillä ja äiti menehtyi seuraavana vuonna. Onni veljineen joutui tämän jälkeen poikakotiin. Päästyään poika-

kodista vuonna 1925 Hukkinen elätti itsensä satunnaisilla töillä ja liittyi vuonna 1932 Helsingin satamatyöntekijäin ammattiosastoon, jossa hän toimi aktiivisesti. Vuonna 1935 Hukkinen sai vankilatuumion valtionpetok-

seen tähtäävän toiminnan edistämisestä. Vapaus koitti toukokuussa 1936, ja kun Espanjassa syttyi kesällä sisällissota, alkoi nuorta miestä kiinnostaa taistelu fasismia vastaan tasavaltalaisten riveissä.

Muutaman muun suomalaisen kanssa Hukkinen matkusti Pohjois-Ruotsin kautta Tukholmaan ja sieltä Osloon. Oslosta miehet matkustivat laivalla Antwerpeniin ja sieltä Pariisiin kautta Etelä-Ranskaan Espanjan rajalle. Rajan ylittäminen vuorilla kiipeillen oli raskas suoritus. Kun suomalaisten olivat saapuneet Espanjaan tasavaltalaisten riveihin, heidät sijoitettiin sissijoukkoihin, jotka tekivät iskuja vihollisen linjojen taakse.

Hukkinen kertoo muistelmissaan elävästi elämästä selustassa. Kielimuurista huolimatta suomalaiset ottivat kontakteja paikalliseen väestöön ja havainnoivat heidän elinolojaan. Ja koska kyse oli nuorista miehistä, myös alkoholi ja naiset näyttelivät omaa osaansa vapaa-ajalla.

Kuvaukset partio- ja tuhoamisretkistä vastustajan linjojen taakse ovat kiinnostavia. Tekstistä välittyy näiden retkien sekä fyysinen että henkinen raskaus. Varsinaisia taistelu-kohtauksia kirjassa on kuitenkin vähän, sillä rautateiden, siltojen ja teiden miinoittaminen pyrittiin tekemään vastustajan huomaamatta. Taistelutovereiden haavoittuminen ja kaatuminen tuottivat tietysti surua.

Keväällä 1938 Hukkinen ylennettiin kersantiksi. Hän haavoittui ilmapommituksessa ja joutui sotasairaalaan, jossa hänen hyvä ystävänsä kuoli umpisuolen puhkeamisen aiheuttamiin komplikaatioihin. Hukkisen pa-

rannuttua hänet, samoin kuin muutkin suomalaiset, siirrettiin rintamajoukkoihin. Valitettavasti muistelmamuoto päättyy tähän. Rintamataisteluista ei muistelmissa kerrota.

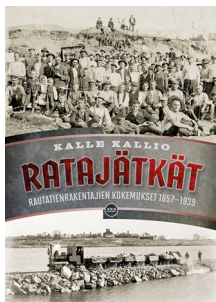
Kirjan loppuosa käsittelee Hukkisen myöhempiä vaiheita. Hänet ylennettiin vielä luutnantiksi, ja hän haavoittui toisen kerran elokuussa 1938. Hukkinen ja seitsemän muuta suomalaista pääsivät viimeisten joukossa Ranskaan pakolaisleirille, josta tie vei maaliskuussa 1939 takaisin Suomeen.

Kotimaahan palattuaan Onni Hukkinen oli Valpon tarkkailussa, ja kesäkuun alussa 1941 ennen jatkosodan syttymistä hänet pidätettiin ja siirrettiin turvasäilöön. Syyskuussa Hukkinen määrättiin asepalvelukseen. Hänet siirrettiin ns. Pärmin pataljoonaan ja lähetettiin rintamalle. Kovien taisteluiden jälkeen poliittiset vangit, joihin Hukkinen kuului, siirrettiin erilliseen työkomppaniaan. Palvelu komppaniassa karuissa oloissa kesti aina jatkosodan loppuun saakka.

Hukkinen kirjoitti muistelmansa Espanjasta 1960-luvulla. Aikaa oli kulunut lähes 30 vuotta, mikä on tuonut näkökulmaa muistelmiin. Taistelukuvausten lisäksi kirjassa kuvataan tavallisen väestön elämää sodan jaloissa. Myös miehen poliittinen aktiivisuus näkyy sujuvasti kirjoitetussa tekstissä. Sota nuoren miehen kokemana välittyy teoksen riveiltä hyvin. Hukkisen muistelmia voisikin verrata jatkosodan kaukopartiomiesten vastaaviin muisteluihin.

Mikko Kosunen

FM, erikoistutkija, Työväen Arkisto

Monipuolisesti radanrakentajain vaiheista

Kalle Kallio. *Ratajätäkät: Rautatienrakentajien kokemukset 1857–1939*. SKS Kirjat, 2022. 589 s.
ISBN 978-951-858-314-4.

Kalle Kallion teos *Ratajätäkät* on monikärki-ohjus. Väitöskirjana se on akateeminen opinäyte, mutta se on myös populaaritietokirja,

minkä vuoksi tieteellinen johdanto löytyy kirjan lopusta vasta yhteenvedon jälkeen. Lisäksi teos on toiminut Työväenmuseo

Werstaan Ratajätäkät-näyttelyn tausta-aineistona. Monikanavaisuus on trendikästä, mutta yksien kansien väliin puristettuna se tuo pulmia niin kirjoittajalle kuin lukijalle.

Kallio liittyy tutkimuksellaan uuden työväenhistorian tekijöiden joukkoon. Tutkijan katse kohdistuu alistettujen, sorrettujen ja aiemmassa tutkimuksessa sivuutettujen ihmisten elämään, työpanokseen ja kokemuksiin. Näin syntyy monipuolisempi kuva ihmisten arjesta ja aherruksesta. Tekijä on tarttunut lähes kaikkiin mahdollisiin aineistoihin paneutuaan ratajätkien kokemuksiin. Muistitieto, kansanperinne, kaunokirjallisuus, jopa elokuvat ovat auttaneet häntä löytämään jälkiä rautatietyömaiden mukana syntyneistä työläisyhteisöistä.

Tutkimus on saanut innoitusta myös kansainvälisestä tutkimuskirjallisuudesta, varsinkin Ruotsin ja Britannian rautatienrakentajien vaiheisiin paneutuneista teoksista. Ne tarjoavat mahdollisuuden vertailevaan tutkimusotteeseen kautta koko Kallion teoksen. Tutkimuksen johdanto nostaa esiin Terry Colemanin vauhdikkaan kuvauksen rautatienrakentajista kesyttöminä miehinä, mutta myös tämän tulkinnan arvostelun.

Kallio ilmoittaa, että hänen tutkimuksensa on kolme varsinaista tutkimuskysymystä: Millaisia radanrakentajien kokemukset olivat? Miksi niistä tuli sellaisia kuin tuli? Miten radanrakentajien kokemusyhteisö tuona aikana oikein rakentui? Hän vastaa näihin kysymyksiinsä yhdistämällä historian, kansatieteen ja perinnetutkimuksen näkökulmat laajaan lähdeaineistoon.

Kalle Kallio kuvaa ansiokkaasti työvaiheita, työvälineiden muutosta, koneellistumista ja ratatyömaan hierarkioita. Ongelmana tässä työssä on, että ratatyömailta toiselle siirtyneiden ratajätkien kokemukset muodostavat kuvauksen punaisen langan ja ytimen. Satunnaisesti radanrakennustöissä olleiden kokemuksen tavoittaminen osoittautuu kovin vaikeaksi, koska he eivät ehkä koskaan saa-

vuttaneet ratajätäkän identiteettiä vaan kuuluivat laajaan sekatyöläisten joukkoon.

Tekijä kritisoi ansiokkaasti aiempien tutkimusten hurjia kuolleisuuslukuja ensimmäisillä radanrakennustyömaille, muttei korosta rahapalkkaa saaneiden alkuaikeiden ratajätkien hyvää ansiotasoa alkuaikoina verrattuna muiden palkollisten tuolloiseen ansiotasoon. Kallio kuvaa mielenkiintoisesti ratatyömaiden palkkatyöväen hierarkiaa, jossa kivimiehet ja sukeltajat olivat parhaimmin ansaitsevia ja arvostetuimpia.

Ruumiillinen työ, lihasvoiman arvostus ja miehisuus kietoutuvat Kallion tekstissä yhteen. Hän kiteyttää ratajätkien miehisyyden erään piirteen veikeästi: Vahvat miehet tarvitsivat vahvaa ruokaa. Ratajätäkät eivät olleet kasvissyöjiä.

Kallio rikkoo rohkeasti aiempia työväenhistorian raja-aitoja paneutumalla samassa tutkimuksessa työprosessien, työsuhteiden, järjestötoiminnan ja vapaa-ajan muutoksiin tavoittaakseen ratatyöläisten kokemuksen. Parhaiten hän löytää ratajätkäisyyttä rautatienrakentajien kantajoukosta.

Kokonaisvaltaisen työväenhistorian tavoite on paradoksaalisesti johtanut useiden erityisteemojen erilliseen tarkasteluun. Tämä on puolestaan johtanut paikoitellen toistoon. Kallio ei aina auta lukijaa huomaamaan ilmiöiden välisiä yhteyksiä ja jännitteitä, vaikka kaikki olennaiset ainekset on tutkimuksessa tarkkaavaisen lukijan löydettävissä.

Kalle Kallion tutkimuksessa on kaksi erityistä ansiota. Työtapojen ja teknologian jatkuvan muutoksen kuvaus antaa virikkeitä niin historialliseen kuin tämänkin päivän työelämän tutkimukseen. Kuvaus ratajätkien järjestöjen avuttomuudesta on sen sijaan inho-realistsuudessaan poikkeuksellisen osuva.

Tapio Bergholm

professori

dosentti, Itä-Suomen yliopisto

Tuntematon Kalle Lehmus

Jussi Lehmus & Lasse Lehtinen. *Salaista sotaa: Mannerheimin demari Kalle Lehmus*. Docendo, 2021. 368 s. ISBN 978-952-382-111-8.

Päämajan tiedotuspäällikkö Kalle Lehmukselle ei ole löytynyt elämäkerturia. Liekö syy, ettei häntä ole pidetty oikeana sotilaana. Kaarle "Kalle" Aukusti Lehmus (1907–1987) oli pääesikunnan tiedustelueversti, jolla kaikki oli nurinperin; hän oli reservinupseeri, väärästä puolueesta, tuki vähäteltyä kenraali Aarne Sihvoa ja piti yhteyksiä transatlanttisen ja Länsi-Euroopan työväenpuolueiden perustaman NATO:n Pariisiin päämajaan. Raskauttavana tekijänä pidettiin hänen lännestä puolustusvoimille tilaamaa kalustoa. Harva myös tietää, että hän oli vuosina 1936–1941 Työväen Arkiston hallinnon puheenjohtaja – ollessaan samanaikaisesti SDP:n järjestösihteri ja puolustusvoimien propagandaupseeri.

Lehmus omistautui varjelemaan Mannerheim-kuvaa. Tekikö hän sen suojellakseen itseään? Vastustajiensa mielestä hän käytti marsalkkaa suojakilpenään. Lehmuksen julkaistua vuonna 1967 teoksen *Tuntematon Mannerheim*, töräytti sota-ajan propaganda-aseveli Ilmari Turja: "Kyllä olet typerä, olisit haukkunut Mannerheimin, olisit nyt rikas mies". Kekkoslaisten mielestä hänen olisi pitänyt kirjoittaa kenraali Aksel Airon ylistys. "Sitä kirjaa olisi tarvittu".

Kuka oli tuntematon Lehmus, sitä selvittää pojanpojanpojan Jussi Lehmuksen ja Lasse Lehtisen kesällä 2021 kiireellä kirjoittama *Mannerheimin demari*. Lehmus oli Punikin poika, ahkera puolenuori, sos.-dem. nuorten ensimmäisiä RUK:n kävijöitä, jonka veti avustajakseen Anuksen korpien kautta Venäjältä palannut punapakolainen, "Tannerin likainen käsi" Aleksi Aaltonen. Puoluesihteri Aaltonen oli Tannerin eminenssi siinä kuin Kustaa Vilkuna myöhemmin Kekkosena. Vuonna 1943 Lehmus pudotettiin Aseveliliiton johtokunnasta, minkä jälkeen Aaltonen kampsesi Väinö Leskisestä liitolle uuden nokkamiehen. Kiireessä se on jäänyt tekijöiltä huomaamatta.

Lehmus keräsi sotavuosista alkaen kasvavan joukon vihamiehiä, mikä lopulta maksoi hänelle puolustusministeriön kansliapäällikkyyden. Oikeuskansleri Olavi Honka painosti nostamaan häntä vastaan syytteen lahjusririkoksesta. Tuomio tuli veroririkoksesta. Syyttä tai syystä, siitä on kiistelty, mutta jotain asiasta kertoo, että jo seuraavassa hetkessä asehankintojen kurssi kääntyi itään.

Elämäkerran painavin anti keskittyy vanhojen kameroiden tuunaajana toimivan Jussi Lehmuksen (s. 1937) nimettömästä lähteestä saamiin Kalle Lehmuksen arkistoihin. Arvattavasti ne ovat peräisin Jussin isoisän Kallen poika Aaken juutalaisen asetehtailijasuven emigrantilta saamista asiakirjoista, joiden joukossa on Kekkoselle tehty ehdotus hankkia ydinase.

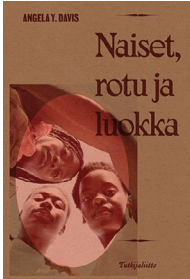
Elämäkerta on epätasapainossa. Uran alkupuolesta ja viraltapanon jälkeisistä vuosista jää vino kuva ja luvaton määrä asiavirheitä. Lehmus esimerkiksi tarkoitti Leskistä Aseveliliiton "Spiritus Rectorina", ei itseään. Eikä Emil Skogia valittu SDP:n puheenjohtajaksi vuonna 1944, vaan kahta vuotta myöhemmin. Toteamukset siitä, että asevelisocialistien käsitykset sodanjohdosta olivat aina yhtenevät sotilasjohdon kanssa, ja siitä että asevelikapteenit hyväksyivät riskaabelin asekatkennän, ovat nekin anakronistisia.

Elämäkerta jättää enemmän kysymyksiä kuin antaa vastauksia. Lähdepoija on reikäinen, viitteet harvassa, summittaisia ja väärinkin. Tekotavasta kertoo esimerkiksi sivulta 206 löytyvä väärä viitetieto SKP:n salaisesta muistiosta. Se on kaapattu muualta, sillä memoria löytyy vain Kansan Arkiston koelmasta, jota tekijät eivät ole kuitenkaan käyttäneet. Vastaavia esimerkkejä kirjasta löytyy lukuisia. Se yhdessä vähintäänkin erikoisen lähdeviitekäytännön kanssa oikeuttaa toteamaan, että teoksessa on paikka paikoin plagioinnin makua. Kohdehenkilö ansaitsee

oikean tutkimuselämäkerran ja vastauksen ydinkysymykseen: millainen oli Sosialistisen Internationaalien kokouksissa ahkerasti käyneen Lehmuksen puolustuspoliittista symmetriaa koskenut ajatusrakennelma. Sitä olisi kannattanut tarkastella järjestön asiakirjoista. Kannattiko Lehmus esimerkiksi SDP:n vuon-

na 1962 siunaamaa Internationaalien julkilausemaa NATO:sta lännen lujana paaluvarustuksena?

Risto Reuna
VTT, Helsinki

Tiukkaa havainnointia USA:n yhteiskunnan synkimmistä piirteistä

Angela Y. Davis. *Naiset, rotu ja luokka*. Tutkijaliitto, 2021. 307 s.
ISBN 978-952-709-333-7.

Vuonna 1981 alkujaan ilmestynyt, mutta viime vuonna suomeksi vihdoinkin julkaistu *Naiset, rotu ja luokka* on kirjoittajansa, professori Angela Davisin tiivistähtinen ja sivaltaisan analyttinen esitys Yhdysvaltain yhteiskunnassa tähän päivään asti jatkuneesta – ja eittä-mättä jatkossakin ilmenevästä – epäoikeudenmukaisuudesta, rakenteellisesta väkivallasta, jonka uhreina ovat olleet ennen kaikkea maan musta väestö ja eritoten mustat naiset – tai kuten Davis asian ilmaisee, Mustat naiset. Niinpä teos on tänäkin päivänä yhä erittäin ajankohtainen.

Davis, itsekin Musta yhdysvaltalaisnainen, tuli suomalaisillekin television katsojille tutuksi jo 1960-luvun lopulla, jolloin hän nousi yhdeksi maansa johtavista ja runsaasti julkisuudessa olleista kansalaisoikeustaistelijoista. Paitsi aktivisti, hän oli myös akateemisella rintamalla eteenpäin sinnikkäästi ponnistanut nainen, ja niinpä hän suoritti yliopistolliset tutkimukset ja työskenteli – monenlaista vastarintaaakin kokien – filosofian professorina Kalifornian yliopistossa. Samalla Davis oli myös poliittisesti aktiivinen ja liittyi maansa kommunistiseen puolueeseen. Kahdesti, vuosina 1980 ja 1984, hän oli jopa puoluetta pitkään johtaneen Gus Hallin *running mate* tämän presidentinvaalikampanjassa. Onkin selvää, että Davisilla on ollut kompetenssia arvioida maansa Mustien naisten olosuhteita ja suhteuttaa ne USA:n muuhun yhteiskunnalliseen ilmastoon.

Teos lähtee liikkeelle Yhdysvaltain historian synkistä alkuvuosikymmenistä, 1860-luvun sisällissotaan asti maan etelävaltioissa laillisena ihmisoikeusrikkokseksi vallinneesta orjuudesta, josta Mustat naiset saivat kärsiä eritoten seksuaalisen hyväksikäytön myötä – pahimmillaan raa’asti raiskattuina. Mikäli valkoinen plantaasinomistaja tai hänen valkoinen työnjohtajansa halusivat huvitella orjien kanssa, nämä – niin miehet kuin naiset – saivat kokea ruoskaniskujen tuottaman tuskan selkänahassaan. Orjien nöyryyttämällä ei ollut mitään rajoja. Ei ollutkaan ihme, että Etelän orjuusjärjestelmä herätti inhoa ja järkytystä USA:n Pohjoisessa, vaikeivat pohjoisvaltioidenkaan Mustat olleet vapaita eri muotoja saaneesta muunlaisesta syrjinnästä. Pohjoisessa heräsi kuitenkin orjuutta vastustava abolitionistiliike, jossa valkoisilla naisilla oli merkittävä sijansa.

Davis tarkastelee Mustien naisten kärsimyshistoriaa osana laajempaa kysymystä naisten – rodusta riippumatta – alistetusta asemasta suhteessa miehiin. Myös abolitionistiliikkeessä kiinnitettiin huomiota tähän yleisempään kysymykseen naisten asemasta. Eikä kyse ollut pelkästään sukupuolten tasa-arvosta, tai sen puutteesta, vaan myös työläisnaisten heikommasta asemasta verrattuna keskiluokan ja varakkaimman väen naisiin. Valkoiset naiset olivat hekin miesten tapaan kahdessa kastissa. Niinpä esiin nousee luokkakysymys. Ongelmana ei viime

kädessä ollut pelkästään Mustien asema suhteessa valkoisiin vaan myös työläisten – rotuun ja sukupuoleen katsomatta – asema kapitalistista kukoistustaan kohti etenevässä yhdysvaltalaisyhteiskunnassa. Davis nostaa esiin käsityksensä siitä, ”etteivät pohjoisen valkoiset työläiset siitä huolimatta, että myivät työvoimaansa ‘vapaasti’, eronneet etelän orjuutetuista ‘työläisistä’: molemmat olivat taloudellisen riiston uhreja”. Hänen teoksensa perusasetelmat hahmottuivat jo 1830–1850-luvuilla.

Davis kuvaa myös seikkaperäisesti, miten vaatimukset kaikkien naisten – tässä yhteydessä eritoten valkoisten naisten – ja toisaalta orjuudesta vapautuneiden Mustien miesten äänioikeudesta ajautuivat hakaukseen, miten Pohjoisen teollisuusyritysten etuja ajaneiden republikaanien ja Etelän plantaasitalouden etuja puolustaneiden demokraattien edut olivat nekin vastakkain ja miten nämä eri tekijät limittyivät toisiinsa USA:n sisällissodan jälkeen 1860-luvulta lähtien. Vaaka-kupeissa eivät olleet pelkästään kahden sortetun ryhmän, naisten ja Mustien oikeudet, vaan viime kädessä kyse oli poliittisesta ja taloudellisesta vallasta.

Mustan väestön nöyryyttäminen ei luonnollisestikaan päättynyt orjuuden lakkauttamiseen 1860-luvun puolivälissä, vaan 1800-luvun alkupuoliskolla muovautuneet perusasetelmat säilyivät jatkossakin – ”vapainakin” kansalaisina Mustat olivat valkoisten eri tavoin alistamia. He olivat nyt surkeasti palkattuja työläisiä, maaseudun vuokra-tilojen johtajia, valkoisten kotitalouksien palvelijoita tai useimmiten syyttöminä tuomittuja vankeja, joita valkoiset työnantajat käyttivät lähes ilmaisena työvoimana. Pian alkoi sitä paitsi elää myytti Mustista miehistä raiskaajina ja heidän rotusisaristaan himokkaina naisina. Poliisit ja oikeuslaitos olivat lähtökohtaisesti valkoisten puolella. Lynkkauksista tuli lukuisien Mustien kuolinkohtalo. Rasistinen terrorismi sai monet muodot, sen pahimpana ilmentäjänä Ku Klux Klan. Pohjoisvaltioissaan Mustien olot eivät suinkaan olleet helpot.

Angela Davisin teos on oivallinen opas USA:n historian synkimpään ja eri muodoin tänäkin päivänä jatkuvaan ilmentymään, raakaan rasismiin, mutta sen rinnalla se on myös kattava selvitys niin valkoisten kuin ja eritoten Mustien naisaktivistien toiminnasta naisten ja Mustien oikeuksien puolesta.

Tasa-arvotyötä naiset tekivät eri organisaatioissa jo 1800-luvulta lähtien. Näissä yhteyksissä Davis avaa vuosikymmenten saatossa käytyjä keskusteluita ja linjanvetoja perusteellisesti, mikä on yksi hänen teoksensa ansioista. Esillä on myös rasismien sukupuolittuneisuus – millaisin muodoin rasismi kohdistui naisiin. 1900-luvun alkukymmeninä valkoiset, eritoten keskiluokkaiset naiset nähtiin rotunsa kantavina voimina, äiteinä, jotka kasvattavat lapsiaan valkoisen USA:n tarpeisiin. Mustien naisten omilla organisaatioilla oli luonnollisesti toiset linjaukset, mutta niidenkin sisällä piili ongelmia. Näin siksi, että 1900-luvulla Mustiakin alkoi olla jo kahteen kastiin – keskiluokkaisia ja työtätekeviä. Se näkyi myös osin järjestötyössä.

Davis tarkastelee esityksessään laaja-alaisesti erilaisia yhteiskunnan ilmiöitä eikä jätä vaille huomiota esimerkiksi aborttikäytännöistä ja naisten, ennen muuta Mustien naisten elämää suhteessa kotitöihin muun työnteon rinnalla. Viime kädessä fokuksessa ovat yhtä lailla niin Mustien kuin naisten ja työläistenkin oikeudet, jotka kaikki limittyvät toisiinsa. Oman puoluekantansa myötä Davis tuo esiin joukon Mustia ja valkoisia kommunistinaisia, jotka tekivät vuosikymmeniä aktiivista työtä rasismien aiheuttamien ongelmien minimoimiseksi. Tavoitteena oli rotu- ja luokkaongelmien lopullisena ratkaisijana kuitenkin sosialismi, niin myös Davisilla, minkä hän tuo esiin kymmenen vuotta ennen Neuvostoliiton hajoamista alkujaan ilmestyneen kirjansa lopussa.

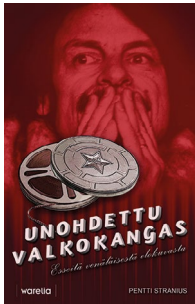
Vaikka Angela Davisin teos on alkujaan ilmestynyt 40 vuotta sitten, hänen kuvaamansa asiat ovat yhä ajankohtaisia. Mustien asema USA:ssa on edelleen heikko ja sortettu, eikä Barack Obaman presidenttiydellä siten ole afrikkalaistaustaisten yhdysvaltalaisen yhteiskunnallisen aseman isossa kuvassa mitään merkitystä.

Yhdysvaltalaisessa yhteiskunnassa on tänäkin päivänä valtava määrä erilaisia vakavia ongelmia, eikä edelleen eri tavoin rehoittava rasismi ja siihen kytkeytyvä moninainen epäoikeudenmukaisuus ole niistä vähäisin. USA ei valtavasta taloudellisesta potentiaalistaan huolimatta ole mikään hyvinvointivaltio, kaukana siitä, ja sen järjestelmästä johtuvat sosiaaliset ongelmat, köyhyys, syrjäytyminen ja rikollisuus niistä päällimmäisinä, koskettavat ennen muuta juuri maan Mustaa väestöä.

Kun muistetaan vielä valkoisten poliisien niin usein Mustia kohtaan osoittama mielivaltainen väkivalta, ei ole ihme, että olemme saaneet nähdä *Black lives matter* -liikkeen synnyn. Ilmapiiri, jossa plantaasien orjia piestiin 1800-luvun alkupuoliskon Etelässä, vaikuttaa edelleen uusin muodoin tämänkin päivän

USA:ssa. Tätä jatkumoa Angela Davisin teos valaisee omista lähtökohdistaan oivallisesti, ja siten se on edelleen tärkeää luettavaa.

Erkki Vasara
dosentti, Helsingin yliopisto

Venäläisellä valkokankaalla

Pentti Stranius. *Unohdettu valkokangas: Esseitä venäläisestä elokuvasta*. Warelia, 2022. 344 s. ISBN 987-952-387-013-0.

”Unohdettu valkokangas on esseekokoelma ja samalla Neuvostoliitto-nimisen maan elokuvataiteen viimeisiin vuosikymmeniin keskittyvä tietokirja, joka avaa neuvostosensuurin periaatteita. Rajoitustoimia kohdanneet ohjaajat kertovat, miten dramaattisesti punakynien toiminta vaikutti heidän työskentelyynsä.”

Pentti Stranius on syvällisesti Neuvostoliiton ja Venäjän kulttuurihistoriaan perehtynyt tutkija, joka on julkaissut runsaasti tekstejä yhteiskunnan eri osa-alueista. Tutkijan venäjän kielen taito sekä pitkäaikaiset suhteet venäläiseen intelligenstiaan ovat luoneet hyvät edellytykset naapurimaamme elokuvakulttuurin tarkastelulle.

Unohdettu valkokangas koostuu kahdesta pääluvusta: I Hyllytysten estetiikka ja sen uhrin; II Yksinäisiä ihmisääniä, selviytyjiä ja sensuroituja. Liikkeelle lähdetään venäläisen elokuvan paikantamisella Neuvostoliiton 1960-lukulaisuuteen, Stalinin ajan jälkeiseen suojaan aikaan. Tutkija valaisee elokuvansensuurin toimintatavat ja ne mahdollisuusrakenteet, joita elokuvantekijät joutuivat hyödyntämään. Ensimmäisessä pääluvussa silmäillään myös pitemmälle neuvostoelokuvan historiaan. Tarkasteluun nousee avantgardisti Dziga Vertov (1896–1954), jota on pidetty dokumenttielokuvan patriarkkana. Stranius alleviivaa, kuinka Vertov on löydetty jatkuvasti uudelleen.

Neuvostoelokuvan suuria nimiä Andrei Tarkovskia (1932–1986), Vasili Šukšinia (1929–1974) ja Vladimir Vysotskia (1938–1980) tarkastellaan kiinnittäen tekijät Venäjän kulttuurihistoriaan ja tekijöiden filosofisiin pohdintoihin. Suurelle elokuvayleisölle vähemmän tunnetuista nimistä esiin nostetaan muun muassa Josif Heifits (1905–1995), Aleksandr Alov (1923–1983) ja Vladimir Naumov (1927–2021), jotka hekin joutuivat kokemaan jatkuvat punakynien sensurointipaineet. Monien venäläisohjaajien elokuvat pääsivät julkisuuteen vasta vuosikymmeniä valmistumisensa jälkeen. Esimerkiksi Aleksandr Askoldovin (1932–2018) vuonna 1967 valmistunut *Komissaarin* esitys sallittiin vasta vuonna 1988, jolloin se sai Hopeinen Karhu -palkinnon Berliinin elokuvajuhlilla.

Kirjan toisessa pääluvussa Straniuksen katseet suuntautuvat elokuva-alan oman tiensä kulkijoihin, tekijöiden selviytymiskeinoin ja sensuroitujen seurauksiin. Kira Muratovan johdolla esitellyksi tulee naisohjaajien esiinmarssi. Kirja sisältää myös Alekssei Germanin kolmisenkymmentä vuotta siten tehdyn pitkän haastattelun, jossa ohjaaja kertoo tiestään teatterista elokuvaohjaajaksi sekä filminteon tekemisistään. Punakynien lisäksi Germanin ohjaukset saivat myös monien intelligenttien tyrmäyksen.

Unohdettua valkokangasta voi luonnehtia kaleidoskooppimaisiksi katseiksi venäläiseen

elokuvaan. Näkökulma on temaattisesti laaja ja katse historiallisesti syvä. Straniuksen perusteellinen elokuvan ja venäläisen yhteiskunnan tuntemus tekevät hyvin kirjoitetusta kirjasta antoisan lukukokemuksen filmaailmasta, mutta myös yleisemminkin kulttuurista ja Venäjästä kiinnostuneille. Moskovalaiselta elokuvatutkija Valeri Fomi-

nilta käyttöön saadut alkuperältään KGB:n ja Gosfilmofondin salassa pidetyt aineistot ovat omiaan syventämään tulkintaa venäläisen elokuvan vaiheista.

Hannu Itkonen

professori emeritus, Jyväskylän yliopisto

Vino tulkinta Kalevi Sorsan elämästä

Henrik Meinander. *Kansakunnan kakkonen: Kalevi Sorsan poliittinen toiminta 1969–1993*. Otava, 2022. 415 s. ISBN 978-951-1-32704-2.

Kun alan professori saa tutkimukselleen suuren kustantajan, monivuotisen rahoituksen sekä ensioikeuden globalisaation murrosvaiheen sisäpoliittisen ykkösvaikuttajan arkistoihin, elämäkerralta odottaa paljon. Henrik Meinander osoittaaakin puoluesihteeriksi vuonna 1969 nousseen nuoren Kalevi Sorsan uskon talouden valtiolliseen sääntelyyn ja demokraattiseen sosialismiin vakuuttavasti muutamalla tarkalla luonnehdinnalla. Hyvin tulevat esitellyiksi myös Sorsan pragmatismi ja menestyneelle poliitikolle tärkeä taito sijoittaa itsensä politiikan keskikentälle suhteessa puolueen, kansakunnan ja maailman jakolinjoihin.

Kirjan ongelmat liittyvät taustatyön laiminlyönteihin. Allekirjoittaneen väitöskirjan tai edes sen perusteella kirjoittaman kansainvälisen tutkimusartikkelin (*Scandinavian Journal of History* 42, no. 4, 2017) sivuuttamisen ymmärtäisi vielä jotenkin, jos tavoitteena olevien aatteellisten ja yhteiskunnallisten teemojen kanssa keskustelu onnistuisi muun tutkimuskirjallisuuden tai arkistotyön perusteella.

Näin asia ei kuitenkaan ole. Meinander ei kykene suhteuttamaan kovinkaan vivahteikkaasti Kalevi Sorsan arkiston löydöksiä SDP:n ohjelmatyöhön, hallitustaipaleisiin, työllisyyslinjauksiin, valtionyhtiöpolitiikkaan tai Euroopan integraatioon. Yleisempää ym-

märtämättömyyttä vasemmistopuolueiden jakolinjoista edustaa eurooppalaisten kommunistipuolueiden leimaaminen yksioikoisesti Moskovan intressien ajajiksi.

Tulkintoja vuonna 1975 puheenjohtajapäiministeriksi nousseen Sorsan yritysveitoisista korpilampilinjauksista terävöittäisi tutkimuslöydökseni siitä, että poliittisen aloitteen Suomen siirtymisestä talouden valtiollisesta sääntelystä markkinavetoisempaan malliin tekivät nimenomaan sosialidemokraatit Kalevi Sorsan johdolla. Linjausta vauhditti käsitys siitä, että keskiluokan kasvun vuoksi SDP kilpailisi 1980-luvulla kokoomuksen kanssa suurimman puolueen paikasta.

Meinander arvioi keskiluokan kannattaneen suuremmissa määrin sosialidemokraatteja Ruotsissa kuin Suomessa, koska Suomen keskiluokka vieroksui SDP:n hyviä suhteita kotimaan ja Neuvostoliiton kommunisteihin. Etsisin selitystä pikemminkin Ruotsin nopeammasta keskiluokkaistumisesta ja näkyvämmistä luokkaeroista. Molemmissa maissa sosialidemokraatit korostivat sosialisminsa demokraattista luonnetta rajanvetona neuvostosocialismiin.

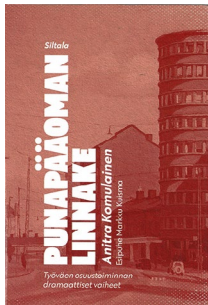
Parempi taustatyö olisi osoittanut Meinanderille senkin, että pohjoismaiset sosialidemokraatit pyrkivät Sorsan myötävaikutuksella muuttamaan maailmantalouden pelisäännöt pohjoismaisiksi ja eurooppalaisen talouspoli-

tiikan (uus)keynesiläiseksi ennen kuin taipuivat finanssikapitalismin ylivaltaan.

Ansiokasta teoksessa on neljännen valtiomahdin valtasuhteiden merkityksen osoittaminen osana yhteiskunnallisia valtakampailuja. Mediakentän kaupallistuminen ja viihteellistyminen suhteessa luokkapohjaisten identiteettien ja puoluelehdistön heikkenemiseen alkoi viimeistään 1970-luvulla. Osaratkaisuu Kalevi Sorsan esiin nostamaan infokratiaongelmaan olisi Ruotsin Aftonbladetin tapainen kanava, joka tarjoaa työväenliikkeen näkökulman parhaan katseluajan ja lööppijulkisuuden kentälle.

Henrik Meinander pohtii tutkimuksensa esipuheessa, onko hänen tulkintansa Sorsasta sosialidemokraattinen vai porvarillinen. Jälkimmäisen suuntaan puhuisi ylikorostunut keskittyminen poliittiseen (presidentti)peleihin ja turvallisuuspolitiikkaan – samoin ”yhteiskunnallisiin uudistuksiin ei ole varaa laskeusuhdanteessa” -tapaisen ajattelun viljely. Tulkinta on taustatyön puutteiden vuoksi kuitenkin lähinnä vino.

Sami Outinen
tutkijatohtori, Helsingin yliopisto

Punapäätöman synty ja edistysellisen osuuskaupan kuolema

Anitra Komulainen. *Punapäätöman linnake: Työväen osuustoiminnan dramaattiset vaiheet*. Siltala, 2021. 377 s. ISBN 978-952-234-932-3

Jos ei nuorena tiedä tai vanhana muista, millaista meidän jokapäiväisen leipämme kauppaaminen oli, kun keskustoja, taajamia ja myöhemmin laitamiin markettipeltoja hallitsivat S- ja K -kauppojen ohella E-liikkeen ja Tukon kaupat – joissa asiointi saattoi olla oman yhteiskuntaluokan seurausta tai luokkaidentiteetin ilmaisemista – niin Anitra Komulaisen *Punapäätöman linnakkeen* avulla pääsee trillerinomaiselle, viihdyttävälle matkalle tuohon maailmaan. Kuten Markku Kuisma esipuheessa toteaa, kyse ei ole E-liikkeen kokonaishistoriasta. Hän muistuttaa, että tavoitteena on luoda ymmärrystä siitä, miksi työväen osuustoiminta kukoisti 1960-luvulle asti mutta joutui sitten selviytymistäisteluun, jossa merkittävät kaupan, teollisuuden, rakentamisen ja vakuutusalan toimijat katosivat konkurssien, yrityssaneerausten, yrityskauppojen ja fuusioiden seurauksena.

Vaikka E-liike kaikkine osuuskuntineen, tuotantolaitoksineen, ravintoloinneen, hotelleineen sekä rakennus- ja vakuutusyhtiöineen oli suuri kokonaisuus, joka työllisti, syötti, juotti, majoitti, asutti ja vakuutti merkittävän

osan suomalaisista, mainittuja pääomia pääsi syntymään vähänlaisesti – ainakin tuotantotoiminnasta irrallaan. Yhtenä poikkeuksena olivat kiinteistöt, joihin muutkin kaupan ryhmät investoivat, osin veroteknisistä syistä.

Tähän löytyy kirjasta useita syitä. Alusta asti, kenties Paasikiven ja Tannerin yhteistyökyyvyn tai kaukoviisauden seurauksena, KOP oli E-liikkeen merkittävä rahoittaja. Liike eli siis alusta asti jonkinlaisessa porvarileirin lieassa. Oma pankkiryhmä ei päässyt syntymään, koska osuuskunnat pelkäsivät kilpailua säästökassoilleen. Tannerin ajoista asti tunnistettiin, että omaa tuotantoa piti olla, joten kasvavassa ja jälleenrakentavassa maassa investoitiin kaupan ketjujen lisäksi valtavasti teolliseen tuotantoon, rakentamiseen, vakuutustoimintaan ja erityistavara-kauppaan, osin toiminnan ytimen, päivittäistavarakaupan kustannuksella. Velkaakin siis piisasi. Lisäksi liikkeen helmasynniksi muodostui – Elannon, pienempien osuuskuntien ja KK:n OTK:n aiheuttaman hankalan rakenteen ohella – se, että huonosti toimivia paikallisia osuusliikkeitä ei saneerattu tai pääs-

tetty kaatumaan. Konkursseja ja menetettyjä työpaikkoja ei haluttu, edistysmielisiä kun oltiin. Sisäisistä tukitoimista tuli merkittävä menoerä.

Kun sitten 1980-luvulla piti mennä kaikkien mahdolliseen mukaan aina yritysvaluuttuksista yhdysvaltalaiseen vakuutustoimintaan saakka, riskit kasvoivat eikä osaaminenkaan aina ollut ihan viimeisen päälle. Velkaa ja velkoja riitti, kun riskit realisoituivat laman myötä ja Eka-yhtymä joutui yrityssaneeraukseen. Kansa ja Haka menivät, mutta Tradekaksi vuonna 1995 muuttunut Eka pystyi tekemään merkittävää tulosta vähittäiskaupassa ja Restelin ravintoloilla. Siinä missä kilpailijat saattoivat investoida voittojaan ketjujensa kehittämiseen, etenkin ajanmukaisiin

jättimarketteihin, Tradeka lyhensi velkataakkaansa. Kun yrityssaneerauksesta oli vuoden 2003 lopussa selvitty, takamatka pakotti vähittäiskaupasta luopumiseen. Johtaja Venho totesi, että vaikka hän oli palvellut ikänsä punapäätä, hän näki sitä ensimmäisen kerran vasta yrityssaneerauksen ja toiminnan myynnin seurauksena.

Komulaisen teksti toteuttaa kysymyksenasettelua hienosti: lukija jää useiden tapahtumaketjujen osalta miettimään, miten asiat olisivat voineet mennä toisin.

Olli Turunen

FT, tutkimuskoordinaattori,
Helsingin yliopisto

Luokkataistelua ruotsiksi

Matias Kaihovirta & Christoffer Holm (toim). *Klasskamp på svenska: Aktörer, idéer och erfarenheter i 1900-talets finlandssvenska arbetarrörelse*. Sällskapet för arbetarrörelsens historia och arbetarkultur i Finland – Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2022. 288 s. ISBN 978-952-7466-07-0 (nid.), ISBN 978-952-7466-08-7 (PDF).

Teoksessa *Klasskamp på svenska* esitellään maamme ruotsinkielisen työväenliikkeen toimijoita ja kannattajia, näiden taistelua sosialistisen Suomen puolesta sekä sitä, miten he pyrkivät luomaan sosialistista suomenruotsalaista tilaa ja haastamaan porvarillista suomenruotsalaista identiteettirakennelmaa 1900-luvulla. Suhtaudun aina hiukan varauksellisesti väitteisiin historian unohtamisesta tai vaietuista menneisyyden sankareista. Vaikka toimittajat esittelevät *Klasskamp på svenska* -teosta vastaukseksi aikaisemman tutkimuksen laiminlyönteihin, he myöntävät, että suomenruotsalaisella työväenliikkeellä on jo ollut omia historiankirjoittajia. Kirjailija ja historioitsija Anna Bondestam (1907–1995) mainittakoon ”punaisen Svenskfinlandin äänenä”. Kaihovirran ja Holmin kritiikin kärki suuntautuu pikemminkin ”akateemiseen historiankirjoitukseen” ruotsinkielisessä Suomessa, joka heidän mukaansa on usein latistanut ”tavallisen” ruotsinkielisen työväenluokan tilastollisiksi luvuiksi. Toimittajat

antavat ymmärtää, että historiankirjoituksen jatkumossa on ollut kyse porvarillisen suomenruotsalaisen identiteettirakennelman suojelemisesta nousevan työväenluokan koettua uhkaa vastaan.

Ruotsinkielisen työväenliikkeen haasteisiin on alusta alkaen kuulunut kamppailu kaksinkertaisen ulkopuolisuuden puristuksessa. Vähemmistökielinen työväki on joutunut luovimaan porvarillisen ”Svenskfinlandin” ja pääasiallisesti suomenkielisten johtaman kansallisen työväenliikkeen ristiäallokossa. Samalla Suomen sosialistisen työväenliikkeen puolueet olivat maan ensimmäisiä poliittisia puolueita, jotka pyrkivät ohjelmallisesti ylittämään kielirajoja ja noudattamaan kaksikielisyyden periaatetta. Työväenliikkeen myönteinen asenne kaksikielisyyteen tuki Suomen virallista kaksikielisyyttä sekä pohjoismaista suuntautumista sisä- ja ulkopolitiikassa 1900-luvun kuluessa.

Vähemmistöhistoriallisesta näkökulmasta onkin kiinnostavaa se, miten luokka- ja etni-

syysperusteisen sarron kokemukset ovat voineet johtaa vähemmistöjen välisiin solidaarisuuden osoituksiin kansainvälisessäkin kontekstissa. Sosialistisesta työväenliikkeestä haettiin myös toivoa tulevaisuuden varalle, jossa kielellä ja kansallisuudella ei enää olisi merkitystä.

Kirjan kuudesta keskeisestä toimijasta ainakin kaksi on varsin tunnettuja työväenliikkeen keulakuvia. Matias Kaihovirta kirjoittaa K. H. Wiikin sodanvastaisesta toiminnasta, ja Jonas Ahlskog käsittelee Atos Wirtasen sosialidemokraattisia visioita työväenluokan yhtenäisyydestä. Monet tietänevät, että Wirtanen oli esikuvana Tove Janssonin Nuuskamuikkus-hahmolle. Mutta kirja on kokonaisuudessaan enemmän kuin henkilöhistorioiden kimara. Elämänohtaloiden kautta perehdytään koko kansakunnan sekä kansainvälisen työväenliikkeen kokemuksiin 1900-luvulla, vaikka toimijoita tarkastellaan pääasiassa ruotsinkielisen työväenliikkeen näkökulmasta.

Ensimmäisenä esimerkkinä mainittakoon Alekski Huhdan ansiokkaasti kuvaama närpiöläinen talonpoikaissosialisti Karl J. Wenman, joka osallistui Pohjanmaan laajaan muuttoaltoon Pohjois-Amerikkaan. Yhdysvalloissa Wenman kerrytti kokemuksia radikaalin työväenliikkeen toiminnasta, josta oli hänelle hyötyä myös Suomessa. Ajoittain ohuehkon lähdemateriaalin pohjalta Huhta päättelee uskottavasti, että Wenmanin mahdollinen tausta *Industrial Workers of the World* -ammattijärjestössä sekä elämästä siirtolaisena syntyneet vastentahtoisuuden kokemukset kasvattivat solidaarisuuden tuntoa Suomeenkin joutuneita pakolaisia kohtaan. Wenman osallistui toisen maailmansodan aikana juutalaispakolaisten pelastusoperaatioon Pohjanmaalla.

Mats Wickström kuvaa karusti ja kosketavasti kommunisti Allan Asplundin kärsimysten taivalta jatkosodan aikana. Hankolainen Asplund koki saksalaisten mairinnousun keväällä 1918, ja useita hänen perheenjäseniään ja sukulaisiaan päätyi vankileireille. Historia toistui julmasti Asplundin päätyessä internoiduksi sekä Lapuanliikkeen aikana että jatkosodan syttyessä. Vankileirien johtajien lapualaistausta vaikutti väistämättä vankien kohteluun.

Anna Sundelinin tutkima Ragni Karlsson tuo lukijan tietoisuuteen sekä naisnäkökul-

maa että pienviljelijöiden poliittista järjestäytymistä. Agronomi Karlsson toimi muun muassa Pienviljelijäin Liiton kiertävänä neuvojana vuodesta 1929 aina 1940-luvun loppuun saakka. Luku opettaa paljon Karlssonin sosiaalisista piireistä ja järjestötoiminnasta, mutta henkilökohtaisen vakaumuksen kehitys jää osittain hämäräksi – varmaankin lähteiden hajanaisuudesta johtuen. Sundelin aloittaa tutkimuksensa kuvauksella Karlssonin yksityiselämän kiistasta, joka johtui vastakkaisista asenteista Natsi-Saksaa kohtaan: Karlssonin ystävätär kannatti Saksaa, Karlsson vastusti, ja Karlssonin äiti pyrki sovittelemaan. Anekdootti tuntuu irralliselta, mutta herättää pohtimaan, miten Karlssonista tuli sosialisti ja miten hän pysyi vakaumukselleen uskollisena.

Yasmin Nyqvist päättää teoksen kirjallisuushistoriallisella tutkimuksellaan työväenkirjailija Leo Ågrenin *Kungsådern*-trilogiasta (1957–1961), jossa sosialismia ja luokkataistelua käsitellään monitulkintaisesti. Pohjanmaan maattoman köyhälistön kuvaajana Ågren ei tarjonnut helppoja vastauksia – omasta kansademokraattisesta vakauksestaan huolimatta. Trilogian kansalaisotaa käsittelevä viimeinen osa ilmestyi vuonna 1961, kesken Väinö Linnan Pohjantähti-trilogian toisen osan synnyttämää keskustelua, ja sitä arvosteltiin Linnan teoksen varjossa. Nyqvist osoittaa, että teoksen aatteellinen ambivalenssi jäi monessa arvioissa käsittelemättä.

Kokonaisuudessaan teos täydentää suomenruotsalaisen työväenliikkeen historiankirjoitusta arvokkailla henkilö tutkimuksilla. Henkilökohtaloiden kautta tutustutaan myös työväenliikkeen alueelliseen ja ammatilliseen moninaisuuteen sekä erilaisten järjestöjen laajaan kirjoon. Irrallisilta kirjan luvut eivät kuitenkaan vaikuta, sillä henkilökohtaloiden langat risteävät ja kietoutuvat toisiinsa ruotsinkielisen, kansallisen ja kansainvälisen työväenliikkeen eri tasoilla. Esimerkiksi Karlsson ja Asplund päätyivät yhteistyöhön *Ny Tid* -lehden toimituksessa Atos Wirtasen johdolla 1940-luvun lopulla. Karlsson ja Wenmania taas yhdisti toiminta juutalaisten pakolaisten puolesta. Myös K. H. Wiik pyrki tukemaan juutalaisia ja muitakin pakolaisia 1930-luvun lopun pakolaiskriisin aikana, jonka Saksan laajentumispolitiikka aiheutti. Luokkayhteiskunnan vastaisesta taistelusta löytyi tukea

erilaisten kansallisuuksien ja etnisten ryhmien itsemääräämisoikeuksien puolustamiseen porvarillista nationalismia vastaan, kuten Kaihovirta osoittaa Wiikin sodanvastaista toimintaa käsittelevässä luvussa.

Yksilön toiminta ruotsinkielisessä työväenliikkeessä muodostaa metodologisen lähestymistavan liikkeen erilaisiin aatteellisiin ilmaisuihin, konteksteihin ja ylijarjaisiin yhteyksiin. Kirjan toimijaperspektiivi valaisee myös aiemmin vähemmälle huomiolle jääneitä so-

siaalisia, poliittisia ja kulttuurisia yhteyksiä. Vaikka mies- (ja jossain määrin Pohjanmaa-) näkökulma dominoi teosta, vilahtaa taustalla myös muita toimijoita, jotka tulevaisuudessa varmasti ansaitsevat omat syventävät tutkimuksensa. Anna Wiikistä onkin jo ilmestynyt Anna Lindholmin kirjoittama elämäkerta.

Ainur Elmgren

dosentti, Åbo Akademi, Oulun yliopisto

Elämäkertakokoelma helsinkiläisistä demarinaisista

Päivikki Kumpulainen. *Demarinaisia, tavallisia ja tavattomia: Pienoiselämäkertoja helsinkiläisistä demarinaisista*. Helsingin Demarinaiset, 2021. ISBN 978-952-94-5513-3.

Helsingin Demarinaisten julkaisema pienoiselämäkertakokoelma *Demarinaisia, tavallisia ja tavattomia* tuo yhteen kahdentoista helsinkiläisessä sosialidemokraattisessa naisliikkeessä vaikuttaneen henkilön tarinat. Elämäkerrat on kirjoitettu kahdeksan kirjoittajan voimin Helsingin Demarinaisten ja TSL-Helsinki-opintojärjestön vuonna 2020 järjestämällä Naisten Ääni -elämäkertakirjoituskurssilla. Lisäksi kirja sisältää yhden aiemmin muistokirjoituksena julkaistun tekstin. Samaisia kirjoituksia on julkaistu myös Helsingin Demarinaisten ja Naisten Ääni -internet-sivustoilla. Teos on koottu juhlistamaan sosialidemokraattisen naistoiminnan 120-vuotista historiaa.

Elämäkertojen kohteina ovat Inkeri Airola (1917–2013), Pirkko Aro (1923–2012), Ulpu Iivari (1948–), Leena Karhu-Westman (1945–), Irma Marttila (1948–), Anja Nurminen (1929–1991), Maj-Len Remahl (1942–), Irja Salmela (1912–2003), Maija Liisa Savolainen (1939–), Ritva Sänkiaho (1937–2019), Liisa Vasama (1939–2020) ja Arja Katriina Ylänkö (1949–).

Yhtä omaelämäkerrallista tekstiä lukuun ottamatta elämäkerrat on kirjoitettu ulkopuolisten henkilöiden voimin. Kirjoitusten lähteenä on käytetty vaihdellen muun muassa

henkilöhaastatteluja, arkistoaineistoja ja kirjallisuutta. Tekstien pituus vaihtelee muutamasta sivusta kolmeen kymmeneen.

Kirjoittajat ovat tehneet arvokkaan työn nostaessaan esiin niitä ruohonjuuritason toimijoita – tunnetumpien henkilöiden ohella myös suurelle yleisölle vieraita –, jotka ovat osaltaan kannatelleet yhteiskuntaa ja sosialidemokraattista (nais)liikettä eteenpäin. Erityisesti Heli Maritta Niemisen kuvaama Maija Liisa Savolaisen työteläisyys hengästyttää – ja kauhistuttaa. Lukijaan vaikutuksen tekee myös Arja Ylängön paljas ja rehellinen omaelämäkerrallinen kirjoitus.

Osa kirjoituksista kertoo enemmän kohteidensa elämänkulusta yleensä kuin analysoi näiden toiminnan merkitystä juuri naispiirin kontekstissa. Teoksesta kuitenkin löytyy myös poliittisesti painottuneita elämäkertoja: esimerkiksi Päivikki Kumpulaisen Anja Nurmista käsittelevä teksti pureskelee verrattain monipuolisesti Nurminen poliittisen uran painopisteitä. Myös Inkeri Airolaa käsittelevässä kirjoituksessaan Kumpulainen tuo arkistoläheteisiin nojaten esiin yksityiskohtia Airolan poliittisesta toiminnasta.

Itselleni teoksen kohokohdaksi nousee Miina Salon eläväinen kuvaus Ulpu Iivarin elämästä. Lukuihin Iivarin lapsuus- ja nuor-

ruusvuosista uppoaa antaumuksella, ja myös tämän poliittista uraa on kuvattu mukaansa-temppaavasti.

Vaikka tarkoituksena on ollut, että tekstit ovat kirjoittajiensa näköisiä, tyyliltään ja sisällöltään toisistaan poikkeavia, olisi pieni tekninen yhtenäistäminen kuitenkin ollut paikallaan. Olisin esimerkiksi mieluusti lukenut jokaisesta henkilöstä yhteenvedon tämän luottamustoimista ja muista ansioista. Nyt sellainen löytyy vain muutaman kirjoituksen lopusta. Myös lähdeluetteloiden tyyli ja taso

vaihtelevat. Nopeaa tiedonhakua puolestaan helpottaisi se, että henkilöiden elinvuodet löytyisivät ingresseistä.

Kirjaksi saakka toimitetulta teokselta toivoisi myös oikolukua. Nyt teksteihin jääneet, mutta helposti korjattavissa olevat kirjoitus- ja kielioppivirheet osuvat silmään ja jättävät julkaisun harmillisen viimeistelemättömän oloiseksi.

Minna Sannikka

FM, tutkija, Työväen Arkisto

Pertunmaalta Arkadianmäelle

Sirpa Puhakka. *Kari Uotila: Telakan senaattori*. Partuuna, 2022. 268 s. 2. korjattu painos. ISBN 978-952-7504-08-6 (painettu), ISBN 978-952-7504-02-4 (PDF).

Sirpa Puhakan kirjoittama elämäkerta kuvaa Kari Uotilan (s. 1955) tien pienestä Pertunmaan mökistä Wärtsilän Hietalahden telakan kautta Vasemmistoliiton kansanedustajaksi. Käännekohdaksi Uotilan elämässä muodostui vuonna 1989 tapahtunut Wärtsilä Meriteollisuus Oy:n konkurssi, jonka ansiosta työntekijöiden oikeuksia tinkimättömästi puolustanut Hietalahden telakan pääluottamusmies Uotila nousi koko kansan tietoisuuteen. Tämä julkisuus vei hänet lopulta aina eduskuntaan asti.

Uotila oli aloittanut uransa levyseppänä Wärtsilän Hietalahden telakan konepajakouluissa vuonna 1972. Päätoimiseksi pääluottamusmieheksi Uotila valittiin vuonna 1988, mitä ennen hän oli kerännyt luottamustoimikokemusta muun muassa telakan ammattiosaston puheenjohtajana. Pääluottamusmiesuransa alusta alkaen Uotila oli tiiviisti mukana työpaikkansa monimutkaisissa pelastusoperaatioissa, ja telakan päädyttyä vuonna 1989 Wärtsilä Meriteollisuus Oy:n raunioille perustetun Masa-Yardsin haltuun hän oli neuvottelemassa uusista työehdoista. Vuonna 1990 Uotila valittiin yllättäen vasta-perustetun Vasemmistoliiton varapuheenjohtajaksi.

Puolueen talouden kurjistuttua hän joutui kuitenkin palaamaan telakalle joulukuussa 1992. Lopullisesti Uotila sulki telakan ovet takanaan vuonna 1995 noustuaan eduskuntaan Vasemmistoliiton listoilta. Vaikka mies lähti telakalta, ei telakka kuitenkaan lähtenyt miehestä. Kansanedustaja Uotila toimikin telakkatukien puolustajana aina tarvittaessa. Erityisesti mediassa 1980-luvun lopulla muodostunut mielikuva telakan pääluottamusmiehestä kantoikin läpi Uotilan kansanedustajavuosien.

Kirjassa nousee esille erityisesti Uotilan vanhoja aate- ja puoluerajoja ravistellut toiminta. Metalliliittoon Uotila oli liittynyt jo ammattikoululaisena, ja kansandemokraatteihin hän kasvoi vaistonsa ja Hietalahden telakalla vallinneen hegemonian pohjalta. Telakan pääluottamusmiehenä Uotila edusti sukupuolenvaihdoksen myötä luottamushenkilöissä 1980-luvun loppua kohden vallalle päässyttä uutta asennetta, jossa työnantaja ei ollut enää vihollinen eikä ay-liike aina oikeassa. Uotila muodosti telakan johtoon vuonna 1989 nousseeseen Martin Saarikankaaseen jopa niin hyvät välit, että tämä tuki Uotilaa

hänen pyrkiessään eduskuntaan vuosina 1995 ja 1999.

Uotila jatkoi puoluerajat ylittävää yhteistyötä myös kansanedustajana. Hän esimerkiksi kannatti ensimmäisten joukossa SDP:n ehdokasta Tarja Halosta presidentiksi ennen vuoden 2000 vaaleja. Harmaata taloutta kitkemään perustetussa työryhmässä Uotila toimi tiiviissä yhteistyössä kokoomuslaisen Minna Karhusen ja SDP:n Klaus Hellbergin kanssa 1990-luvun lopulla. Ryhmässä kaverihenki ja yhteinen tavoite oli puoluerajoja tärkeämpää.

Myös elämänsä suuriin rakkauksiin kuuluvan jalkapallon parissa Uotila rikkoi rajoja. Hänet valittiin lokakuussa 2006 ensimmäisenä avoimesti vasemmistolaisena henkilönä Suomen Palloliiton johtotehtäviin, toiseksi varapuheenjohtajaksi. Samaan aikaan tuli valinta myös Palloliiton Uudenmaan piirin pu-

heenjohtajaksi. Uotilan valinta oli yksi osoitus siitä, että liitossa vallinnut Suomen Työväen Urheiluliiton jäsenten ja muiden seurojen välinen vastakkainasettelu alkoi olla ohi.

Kari Uotilan ja tämän lähipiirin haastatteluihin pitkälti pohjaava kirja käsittelee Uotilasta käsin teemojaan. Mielenkiintoista olisi ollut lukea lisää esimerkiksi Uotilan arkisesta levysepän työstä telakalla. Tämä puoli jää kirjasta pitkälti uupumaan. Teoksessa kuvataan Hietalahden telakan vaiheita ja Vasemmistoliiton kiemuroita paikoin seikkaperäisestikin Uotilan kokemusten taustoittamiseksi, mutta ymmärrettävästi kirja ei ole tietokirja telakateollisuudesta tai Vasemmistoliitosta. Paitsi Uotilan elämänpolun valottajana teos toimii hyvänä houkuttelijana näiden aiheiden pariin.

Heta Tolvanen

FM, tutkija, Työväen Arkisto

Suomalaisia näkökulmia rasismikeskusteluun

Suvi Keskinen, Minna Seikkula & Faith Mkwesha (toim.). *Rasismi, valta ja vastarinta: Rodullistaminen, valkoisuus ja koloniaalisuus Suomessa*. Gaudeamus, 2021. 287 s. ISBN 978-952-345-107-0.

Keskustelu rasismista ja rodusta on Suomessa hyvin tuoretta ja pääasiassa sosiaalisen median nuorten aktivistien käymää. Perinteisessä mediassa aihe on valitettavan usein tyypistynyt ”kuka saa sanoa mitään”-tyyliseksi vastakkainasetteluksi. Yhdysvaltalainen keskustelu taas ei aivan sellaisenaan käännyn suomalaiseseen kulttuuriin.

Lähtökohdiltaan *Rasismi, valta ja vastarinta* onkin jo erinomaisen tarpeellinen teos. Sen peräti 36 kirjoittajasta usealla on tutkijuiden ja toimijuiden lisäksi omakohtaista kokemusta sekä rasismien kohteeksi joutumisesta että antirasistisesta aktivismista. Omaäänisyys tekee pesäeroa aiempiin teoksiin, joissa rodullistetut suomalaiset tai maahanmuuttajat ovat usein passiivisia tutkimuksen kohteita tai tutkimusavustajia.

Toimittajat kertovat esipuheessa halunneensa keskittyä erityisesti kriittisen valkoisuuden tutkimuksen ja vallan koloniaalisen analyysin näkökulmiin, joista ei suomeksi ole juuri julkaistu tutkimusta. Käsitteet ovat monille vieraita ja ne avataan teoksessa selkeästi, konkreettisiin suomalaisen yhteiskunnan esimerkkeihin liittäen. Artikkeleissa käsitellään muun muassa rasisminvastaista pedagogiikkaa, saamelaiden ja romanien asemaa Suomessa, poliisien harjoittamaa etnistä ja rodullista syrjintää sekä afrohiuksia ja afro-suomalaisuutta juhlistavaa Good Hair Day -kollektiivia.

Suomessa vältetään usein rodusta puhumista, koska se liitetään rasistisiin järjestelmiin kuten rotuerotteluun. Kriittisessä rodun tutkimuksessa rotua ei kuitenkaan käsitellä

biologisena ominaisuutena vaan fyysisiin piirteisiin ja kulttuurisiin tekijöihin perustuvana luokittelujärjestelmänä, joka rakentuu rodullistamisen kautta osaksi yhteiskunnallista todellisuutta. Teoksessa huomautetaan, että rodullistaminen ei silti ole aktivisteille ja tutkijoillekaan yksiselitteinen käsite ja että julkisessa keskustelussa se on usein väärin ymmärretty tarkoittamaan kaikkea ”ei-valkaisuutta”.

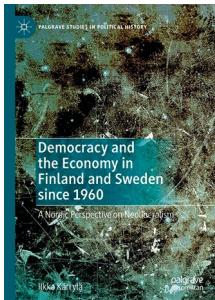
Rasisminvastaisessa tutkimuksessa ja dekoloniaalisessa traditiossa pidetään tärkeänä akateemisen tiedon rinnalla kulkevia muita tietämisen muotoja, erityisesti taiteen ja kansalaistoiminnan merkitystä. Akateeminen, vertaisarvioitu teksti vuorottelee teoksessa sujuvasti vapaamuotoisempien tyyllilajien kanssa. Ryhmächatkeskustelu, spoken word -runous ja aktivistien sekä taiteilijoiden näkökulmat keventävät lukukokemusta, vaikka itse asia säilyy painavana.

Teoksen kantava teema on rassistien rakenteiden avaaminen ja näkyväksi tekeminen. Valkoiseksi rodullistettujen suomalaisten on edelleen vaikea nähdä ympäröivän yhteiskunnan rasismia, joka ei-valkoiseksi rodullistetuille pilkahtelee milloin mistäkin raosta. Loukkaavan sanaston poisoppiminen ei riitä, vaan antirasistisen ja dekoloniaalisen maailman rakentaminen vaatii tietoista irrottautumista opituista asenteista ja hierarkioista. Tämä pätee niin koulussa opittuun Eurooppa-keskeiseen lähestymistapaan kuin visuaalisiin representaatioihinkin.

Rasismi, valta ja vastarinta on hyvin toimitettu ja moniääninen teos, joka toimii tärkeänä tietopakettina kaikille antirasistisia kysymyksiä pohtiville – niin tutkijoille, opettajille, medialle kuin aktivisteillekin.

Reetta Laitinen

FM, tutkija, Kansan Arkisto

Demokratiaa talouteen

Ilkka Kärrylä. *Democracy and the Economy in Finland and Sweden since 1960: A Nordic Perspective on Neoliberalism*. Palgrave Macmillan, 2021. 364 s. ISBN 978-3-030-80630-9 (sid.), 978-3-030-80631-6 (verkkopainos).

Ilkka Kärrylä analysoi väitöstutkimukseensa perustuvassa kirjassa demokratian ulottamista talouteen. Tarkasteluun tulevat sellaiset käsitteet kuin taloudellinen demokratia, teollinen tai työelämän demokratia ja yritysdemokratia. Kyse on siten makrotaloutta koskevasta talouspolitiikasta ja suunnittelusta, kollektiivisesta sopimisesta ja julkisesta omistuksesta sekä työpaikkademokratiasta. Kirjassa verrataan Ruotsin ja Suomen kehitystä 1960-luvulta eteenpäin. Käsite- ja aatehistoriallinen tutkimus kohdistuu sekä vasemmisto- ja oikeistopuolueisiin että työn tekijä- ja työnantajajärjestöihin. Aikaisempi tutkimuskirjallisuus ja sen pohjalta tehdyt tulokset nousevat merkittävään osaan.

Varsinkin ruotsalaiset sosialidemokraatit keskustelivat taloudellisesta ja teollisesta

demokratiasta jo maailmansotien välisenä aikana. Vaatimukset kasvoivat toisen maailmansodan jälkeen ja etenkin 1960-luvun jälkipuolteen vasemmistoaallon myötä. Talouden demokratisoiminen kaikilla tasoilla nähtiin myös vaihtoehtona sosialismille. Työpaikka- tai lähidemokratian lisääminen ei ollut vasemmistolle kuitenkaan ongelmatonta, koska siitä syntyi jännite koko maata koskevaan lainsäädäntöön ja työmarkkinajärjestöjen kollektiivisiin sopimuksiin. Demokratiavaatimuksista huolimatta ammattiyhdistysliike ja sosialidemokraatit eivät kyseenalaistaneet markkinataloutta ja yksityistä omistusoikeutta eivätkä myöskään ajatusta talouden ja tuotavuuden keskeisestä merkityksestä. Voitiin vedota niin sanottuihin hyviin kehiin, joissa taloudellinen demokratia sekä poliittinen ja

sosiaalinen tasa-arvo pitivät yllä tai jopa nopeuttivat talouskasvua.

Kärrylä ajoittaa monien muiden tavoin yhteiskunnallisen käänteen 1970-luvun jälkipuolelle ja 1980-luvulle. Uudistajan rooli siirtyi vasemmalta oikealle. Tärkeitä syitä käänteen taustalla olivat taloustieteessä tapahtuneet muutokset sekä 1970-luvun inflaatio ja samanaikainen työttömyyden kasvu. Yritystoiminta kansainvälistyi, pääoma ja rahamarkkinat vapautuivat, vasemmiston kannatus laski, teollisuustyöväestö väheni ja yhteiskunta keskiluokkaistui. Neuvostoliiton romahtaminen ja 1990-luvun lama kiihdyttivät muutosta. Varsinkin Suomessa vaatimukset taloudellisen ja yritysdemokratian lisäämisestä lähestulkoon katosivat. Sosialidemokraattien usko vanhojen käsitteiden voimaan hiipui, kun kolmatta tietä kuljettiin kohti tietoyhteiskuntaa ja kilpailuvaltiota.

Kirja sopii malliksi vertailevasta menetelmästä. Kärrylä liikkuu maiden välillä taitavasti, ja vertailu syventää analyysia ja paljastaa maiden välisiä eroja. Useimmiten Suomi tuli hieman jäljessä, ja vaatimukset olivat naapurilla laimeampia. Perässätulija saattoi hyödyntää muiden myönteisiä kokemuksia ja välttää varoittavia esimerkkejä. Sosialidemokraattien kannatus oli alhaisempaa ja yksityisen omaisuuden suoja voimakkaampaa Suomessa kuin sen läntisessä naapurissa. Ruotsissa oli helpompi toteuttaa muutoksia enemmistö päätöksin. Suomessa uudistukset edellyttivät vasemmiston ja porvaripuolueiden kompromisseja, mikä liudensi vaatimuksia. Kiinnostava esimerkki on 1970- ja 1980-lukujen yhteiskunnallista ilmapiiriä kärjistänyt palkansaajarahastoja koskenut keskustelu,

jossa Ruotsin porvaripuolueet ja elinkeinoelämä pelkäsivät kehityksen johtavan niin sanottuun rahastososialismiin.

Hyvinvointivaltion sosiaalipoliittiset instituutiot jäivät kirjassa vähälle huomiolle. Rajausta on monelta osin perusteltu, mutta avaa tilaa myös vaihtoehtoisille tulkinnoille. Erityisesti työeläkejärjestelmässä ammattiyhdistysliike kasvatti valtaansa kirjassa kuvattulla uusliberalismin aikakaudella. Voidaan keskustella siitä, oliko kyse demokratian tuomisesta sijoitustoimintaan, vai tuliko ammattiyhdistysliikkeestä työeläkejärjestelmän kasvavine rahastoineen osa globaalia finanssijärjestelmää. Toisaalta lakisääteisillä sosiaali- ja koulutusmenoilla jaetaan nykyisin – etuuskien leikkauksista ja menojen kasvuvauhdin hidastamisesta huolimatta – talouden hedelmiä yksilöiden välillä ja yksilöiden omalla elinkaarella aivan eri mittakaavassa kuin vaikkapa 1970-luvulla. Tämä taas avaa näkökulmaa demografisiin muutoksiin ja siihen, keihin ja millaisiin kysymyksiin yhteiskunnallinen keskustelu kohdistuu.

Ilkka Kärrylä on tehnyt laadukkaan tutkimuksen. Sujuvasti etenevää kirjaa on helppo suositella myös siksi, että se perehdyttää suomalaisen lukijan aihetta koskevaan ruotsalaiseen ja laajemmin kansainväliseen tutkimukseen. Monet kirjan luvuista soveltuvat myös itsenäisesti esimerkiksi opetuskäyttöön. Kansainvälisen kustantajan kirja on valitettavasti huomattavan kallis, joten kirjastojen toivoisi hankkivan sen kokoelmiinsa.

Matti Hannikainen
dosentti, Helsingin yliopisto

Uusliberalistisesta kapitalismista ihmiskasvoiseen talousjärjestelmään

Tapio Kuosma. *Ihmiskasvoinen talousjärjestelmä tai kapina*. Atrain & Nord, 2021. 365 s. ISBN 978-952-315-603-6.

Tapio Kuosma on kirjoittanut perusteellisen teoksen länsimaisen vallitsevan talousjärjestelmän eli uusliberalistisen kapitalismin lähtökohdista ja vaaroista. Kirjan perusteena on, että talousjärjestelmä ei vastaa YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallista julistusta, mikä lisäksi se on ollut tuhoisa hyvinvointivaltioille. Kirja esittelee, miten uusliberalistinen talousjärjestelmä ei mahdollista kansalaisvapauksia ja on siten ristiriidassa perustavanlaatuisen taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien kanssa. Siksi tarvitaan 'ihmiskasvoinen talousjärjestelmä', joka ei "eristäydy valtiosta, yhteiskunnasta ja ihmisistä vaan ottaa huomioon kansainväliset ihmisoikeudet ja kansalliset perusoikeudet". Kuosman mukaan tällainen talous "tarvitsee tuekseen oikeudenmukaisen demokration ja aidon oikeusvaltion" (s. 20).

Aiemmin korkeimmassa hallinto-oikeudessa työskennellyt Kuosma esittelee yksityiskohtaisesti YK:n ihmisoikeuksien julistuksen artikkelit, Suomen perusoikeudet ja Euroopan unionin perusoikeuskirjan sisältöä. Näin tiedot tulevat helposti luettavassa muodossa kaikkien ulottuville. Kirja sisältää lisäksi perustietoja eri maiden talousjärjestelmistä kertoen muun muassa sen, kuinka useimmat maailman valtioista ovat sekatalouksia. Teoksen luvuista saa perustietoja muun muassa Norjan, Ranskan ja Sveitsin talousjärjestelmistä, tai pikemminkin ehkä ajankohtaisesta taloustilanteesta ja kansantalouksien haasteista. Kirjan lukuihin mahtuu myös hyvinkin yksityiskohtaisella tasolla olevaa tietoa eri maiden sosiaaliturvajärjestelmistä. Näitä tietoja saa muun muassa Saksan ja Britannian sosiaaliturvasta. Itselleni kiinnostavinta oli lukea Venäjän Federaation sosiaaliturvajärjestelmästä: en ollutkaan tiennyt, että Venäjällä naisilla on alhaisempi eläkeikä (60 vuotta) kuin miehillä (65 vuotta).

Kuosma käsittelee kirjassaan myös uusliberalistisen talousjärjestelmän historiallista kehitystä. Tässä yhteydessä hän nimeää erikseen kaksi tärkeää tapahtumaa: Bretton Woods -järjestelmän luomisen ja vuosien 2007–2008 finanssikriisin. Kuosma kertoo seikkaperäisesti siitä, minkälaisissa olosuhteissa Bretton Woods -järjestelmään päädyttiin sekä finanssikriisin taustoista ja seurauksista. Esille tulee Goldman Sachsin keskeinen rooli ja EU-talouden johdannaisjärjestelyjen ongelmallisuus. Selväksi tulee myös Yhdysvaltain ongelmallinen rooli maailmantaloudessa:

USA:n imperialismiin palveluksessa olevat talouden palkkatappajat ovat tehneet työtään ympäri maailmaa toisesta maailmansodasta lähtien. Ja tänään USA valvoo suurinta osaa maailman raaka-aineista. (s. 87)

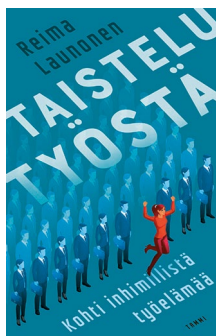
Maailman taloutta ja Yhdysvaltain valtaa kuvaa "korporatokratia": "maailman sadasta suurimmasta taloudesta 52 on yhtiöitä ja niistä 47 on yhdysvaltalaisia" (s. 87). Kuosma kirjoittaa, kuinka nämä talouden palkkatappajat ovat vaikuttaneet eri maissa siitä lähtien, kun ne ensimmäisen kerran astuivat suureen rooliin Iranissa 1950-luvun alussa. Kirjassa on luku "Tapaus Amerikan Yhdysvallat", jossa Kuosma kuvaa perusteellisesti, joskin vähän sattumanvaraisesti ja irrallisen oloisesti Yhdysvaltain historiallisia ja merkityksellisiä tapahtumia. Käsitellyksi tulee muun muassa Vietnamin sota, Russellin tribunaali, Qassem Suleimanin murha ja tapaus George Floyd. Kiinnostavaa oli lukea tiivistetty lista siitä, kuinka moneen salamurhaan tai salamurhan yritykseen Yhdysvallat on osallistunut vuoden 1949 jälkeen – siis YK:n yleismaailmallisen ihmisoikeuksien julistuksen laatimisen jälkeen. Ei ihme, että Kuosma nimittää maata William Blumin tavoin roistovaltioksi.

Kehittämänsä ihmiskasvoisen talousjärjestelmän tueksi Kuosma käsittelee uusliberalismin kritiikkiä. Kokonaisvaltaisen ja aiempaa keskustelua syntetisoivan tai analysoivan oteeseen sijaan Kuosma on päätenyt kuvaamaan yksityiskohtaisemmin kahta keskeistä uusliberalismin kritiikkiä. Hän avaa seikkaperäisesti Naomi Kleinin *Tuhokapitalismin nousu*-kirjan sisältöä sekä Kleinin keskeisiä havainnoja. Lisäksi hän esittelee Thomas Pikettyn argumentteja hänen pääteoksensa *Pääoma 2000-luvulla* perusteella. Kuosma nostaa esiin myös ”aikamme kapitalismin arvostelijoita”, joihin hän laskee kuuluviksi seuraavat henkilöt: Michel Chossudovsky, Pertti Honkanen, Markus Jäntti, Paul Krugman, Christer Lindholm, Mariana Mazzucato, Heikki Patomäki, Thomas Piketty, Joseph Stiglitz, Olli Tammilehto, Teivo Teivainen ja Adam Tooze.

Siteerattuaan pitkälti tämän joukon ajatuksia, Kuosma toteaa yhdensuuntaisen havainnon, jonka mukaan ”uusliberalistinen kapitalismi ei ole kyennyt muotoutumaan ihmisarvoiseksi talousjärjestelmäksi” (s. 215). Kriitikoiden listaan olisi toki löytynyt lisääkin arvostettuja tutkijoita. Kuosmalta jää myös kokonaan huomiotta se ajankohtainen kapitalismikriittinen keskustelu, jonka lähtökohtana on kapitalismin ekologinen kestävämyys. Voisin lisätä itse siihen keskusteluun perehtyneenä, että uusliberalistinen kapitalismi ei ole kyennyt muotoutumaan myöskään ekologisia ongelmia ratkaisevaksi, luonnon kantokyvyn rajoissa toimivaksi talousjärjestelmäksi. Toisenlaisen talouden tarve on siis ilmeinen.

Tuuli Hirvilampi

yliopistotutkija, Tampereen yliopisto

Taistelu työstä

Reima Launonen. *Taistelu työstä: Kohti inhimillistä työelämää*. Tammi, 2021. 288 s. ISBN 978-952-04-2306-3.

Reima Launonen työskentelee liikkeenjohdon konsulttina Filosofian Akatemiassa. Hänen erityisosaamisalueitaan ovat muiden muassa itseohjautuvuuden, mielekkään työn ja yhteiskehittelyn kysymykset. Launosen tuore kirja sivuaa näitä teemoja, mutta siinä otetaan kantaa laajemminkin suomalaisen työelämän tilaan ja tulevaisuuteen.

Tekijä ennakoii, että lähivuosina tehdään isoja ratkaisuja, jotka määrittävät työelämän suuntaa. Launonen haluaa nostaa keskusteluun joukon kysymyksiä, jotka hänen mukaansa ratkaisevat, mihin suuntaan työelämä lähtee muuttamaan. Kirja jakautuu kuuteen lukuun, joissa käsitellään työn merkitystä ihmiselle, työelämän arvoja, johtamista, eriarvoistumista, työn yhteiskunnallista merkitystä ja työn tulevaisuutta.

Ensimmäinen luku pohtii työn merkitystä ihmiselle. Siinä ovat keskiössä motivaatioon vaikuttavat tekijät. Sosiologina analysoisin työn merkityksiä kuitenkin vähän toisin. Yhteiskunnassamme työ, yleensä palkkatyö, on keskeinen toimeentulon lähde. Palkalla, tai yrittäjätulolla, on siten iso merkitys suhtautumisessa työhön. Tutkimustieto kertoo myös, että työssä voimme toteuttaa ja kehittää itseämme sekä näyttää osaamistamme. Lisäksi työ tuo mukanaan tärkeitä ihmissuhteita. Launonen kiinnittää huomion myös työstä vieraantumiseen. Tämä on tärkeä havainto. Tylsää ja pakkotahtista työtä voitaisiin muuttaa motivoivammaksi monesti hyvinkin helposti, mutta tämä edellyttää rohkeita muutoksia johtamiseen ja työn organisointiin.

Toisessa luvussa keskustellaan työelämän arvoista. Tässä luvussa kirja puhuttelee pomoja. Tekijä huomauttaa aivan oikein, että työpaikoilla kaikinainen kilpailu on viritetty liian kireäksi, minkä lisäksi yksilön vastuuttaminen ja syyllistäminen on lisääntynyt. Tilanteen korjaamiseksi Launonen esittää joukon konkreettisia ohjeita johtajille. On tärkeää huomata, että työelämä on joukkuepelinä, jossa lopputulos perustuu koko joukkueen sitoutumiseen ja tekemiseen.

Kolmas luku keskittyy johtamiseen. Launonen kritisoii näkemystä, jonka mukaan menestyvät johtajat ovat jotenkin ylivertaisia yksilöitä ja tätä kautta lunastaneet asemansa. Sen sijaan hän korostaa jaettua johtajuutta ja sitä, että jokaisella työntekijällä tulisi olla valtaa omaan työhönsä. Tällaista ajattelua tulisikin edistää suomalaisessa työelämässä.

Neljäs luku kiinnittää huomion eriarvoistumiseen. Siinä näkökulma laajenee koskemaan koko yhteiskuntaa. Tässä luvussa Launonen olisi voinut pohtia taloudellisen eriarvoisuuden kasvua. Suomessa kaikkein rikkaimmat ovat rikastuneet vinhaa vauhtia, ja pienituloisten ansiot junnaavat paikallaan. Samaan aikaan sosiaalisen kohoamisen mahdollisuudet, ennen muuta sukupolvittainen kohoaminen, ovat vähentyneet. Eriarvoisuus kasvaa, koska työelämän valta- ja auktoriteettisuhteet ovat edelleen hyvin jäykkiä.

Viidennessä luvussa Launonen tarkastelee työn yhteiskunnallista merkitystä. Luku puolustaa pohjoismaista hyvinvointimallia hyvän työelämän mahdollistajana. Tämä on tärkeä huomio. Koulutusjärjestelmämme tuottaa osaavaa työvoimaa eri tehtäviin, meillä on hyvin toimivat työelämän instituutiot, ja työelämää luonnehtivat vahvat luottamussuhteet. Näiden elementtien varaan on hyvä rakentaa myös menestyvien yritysten tulevaisuutta.

Kirjan viimeinen luku nostaa esiin työn tulevaisuuden. Luvussa Launonen esittää kymmenen teesiä paremmasta työstä. Nostan niistä esiin mielestäni tärkeimmät. Työtä voidaan kehittää, ja työn tulisi olla tekijälleen motivoivaa ja merkityksellistä. Ihminen on ainut eläin, joka pystyy työvälaineiden avulla muokkaamaan ympäristöään. Työ on meille tärkeä tekemisen muoto, sitä kannattaa kehittää. Parempaa työelämää rakennetaan

yhteistyön avulla. Siksi valtaa tulisi jakaa työelämässä nykyistä tasaisemmin. Emme tarvitse sankarijohtajia vaan jaettua johtajuutta. Työelämän polarisaatio perustuu johtajien tekemiin päätöksiin, mutta sitä voidaan muuttaa. Myös vaurauden jakautumista voidaan muuttaa, kyse on poliittisista valinnoista.

Suomessa on käyty työelämää koskevaa tieteellistä keskustelua noin sadan vuoden ajan. Tämä keskustelu käynnistyi aikanaan Taylorin tieteellisen liikkeenjohdon oppien vauhdittamana. Systemaattista yhteiskuntatieteellistä tutkimusta on tehty noin 70 vuotta. Nykyisin työelämän tutkimus on yksi tärkeistä yhteiskuntatieteiden tutkimusaloista. Työelämästä julkaistaan myös paljon populaaria kirjallisuutta. Tällaista ovat esimerkiksi erilaiset johtamiseen, työhyvinvointiin ja organisaatioiden kehittämiseen suuntautuneet oppaat. Launonen työskentelee työelämän kehittäjänä ja konsulttina ja valmistelee työelämän kysymyksiä käsittelevää väitöskirjaa. Hänen teoksensa *Taistelu työstä* asemoituu johonkin tieteellisen tutkimuksen ja kehittämisoppaiden välimaastoon.

Kirja nostaa esiin keskeisiä työelämän kysymyksiä. Se on suunnattu pikemminkin yritysten ja työorganisaatioiden johto- ja asiantuntijatehtävissä työskenteleville kuin tutkijoille tai opiskelijoille. Teosta mainostetaankin tiekarttana inhimillisempään ja tasa-arvoisempaan työelämään. Tekijä hyödyntää tuoretta työelämää koskevaa kansainvälistä ja kotimaista tutkimusta. Kyse ei kuitenkaan ole tieteellisestä tutkimuksesta vaan sekasikiöstä, joka yhdistelee erilaisia ajatuksia, teorioita ja tutkimuksia Launosen omiin kokemuksiin.

Kansainvälisessä verrannossa suomalainen työelämä on huippuluokkaa. Meillä on osaava työvoima, osaavia johtajia, toimivat instituutiot ja harvinaisen vahvat luottamussuhteet eri toimijoiden kesken. Työelämä voisi olla vieläkin paremmalla tolalla, jos Reima Launosen esittämiä teesejä ruvettaisiin todella ottamaan työpaikoilla käyttöön. Toivon, että tekijän tapa kirjoittaa puhuttelee päätöksentekijöitä.

Harri Melin

professori emeritus, Tampereen yliopisto

Myötäsukaisesti Perussuomalaisista

Markku Jokisipilä. *Perussuomalaiset Halla-ahon ja Purran linjalla*. Otava, 2021. 336 s. ISBN 978-951-1-38864-7.

Suomen Maaseudun Puolue ja sen seuraaja Perussuomalaiset ovat olleet merkittäviä vaikuttajia suomalaisessa politiikassa. Näin ollen on perusteltua, että niiden olemuksesta ja vaikutuksesta tehdään myös tieteellistä tutkimusta. Tähän talkooseen on ryhtynyt Markku Jokisipilä ilmaisten, että hänen kirjoittamansa kirja on ”tieteelliseen metodiin ja tutkimukseen nojaava yritys selittää, mistä perussuomalaisessa puolueessa, sen aatteessa ja kannatuksessa on kyse”.

Jokisipilän asettama tutkimustehtävä on laajuudessaan haastava. Näin siitäkin huolimatta, että hän kohdistaa tarkastelun pääpainon Jussi Halla-ahon ja Riikka Purran johtamiin nykyisiin perussuomalaisiin liittäen kuitenkin tutkailuihinsa Timo Soinin johdolla toteutuneen puolueen kasvamisen suureksi. Teoksensa kirjoittamista Jokisipilä perustelee sillä, että ”valitettavan usein perussuomalaisia koskevat analyysit jäävät pintapuoliksi ja tosiasialliselta merkitykseltään vähäarvoisiin sivuseikkoihin takertuviksi huitaisiksi”.

Jokisipilä ei keskity sivuseikkahuitaisuihin, joskin nostaa niitä kirjan edetessä toistuvasti esiin. Analyysin ongelmaksi muodostuu pikemminkin perussuomalaispuolueen näkeminen yhdeksi monoliittiseksi kokonaisuudeksi. Tutkimusaineiston kapeudesta – suhteessa tutkimustehtävään – johtuen puolueen sisäiset suuntaukset ja etenkin maahanmuuttovastaisten voimien vaikuttamis- ja valtaustoimet jäävät ohuesti tarkastelluiksi. Haastatellut puolueen johtohenkilöt

eivät ymmärrettävästi näistä asioista valtaaan päästyään juurikaan puhu.

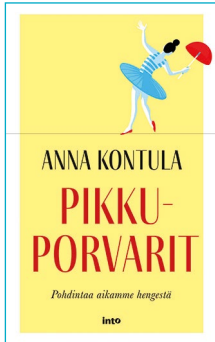
Kriittisesti voi suhtautua myös käsitteiden käyttöön. Käsitelmärittely esimerkiksi fasismin ja oikeistopopulismin osalta on yksitulkinnallista. Menettely sopii puolueen legitiimiksi tekemiseen, mutta on osin ongelmallinen. Käsitteethän nähdään nykytutkimuksessa liikkuvina, kontekstualisoituina ja hegemonisen kamppailun tuotoksina. Varsin myötävirtaisesti kirjoittaja suhtautuu myös haastattelemiensa perussuomalaisten sanomisiin luovuttaen samalla tulkintoikeuden heille.

Tutkijan myötäsukaisuus näkyy myös siinä, millaisiin laatusanoihin hän kuvaa puolueen toimintaa ja toimijoita. Kun kirjoitetaan toiminnan olevan esimerkiksi taitavaa, systemaattista ja johdonmukaista, otetaan jo lähtökohtaisesti kantaa ja arvotetaan tekemisiä. Täysin toisin Jokisipilä kohtelee sen sijaan sekä tutkijoita että median edustajia, joita hän pitkin matkaa syyttelee perussuomalaisten kohtelemisesta kaltoin. Menettely pistää silmään, ja useasti lukija jää kaipaamaan vantterampaa argumentointia.

Markku Jokisipilän teos Perussuomalaisista on yksi avaus puolueen perusteelliselle tutkimiselle. Syvempiä tutkimuskatseita tullaan eittämättä luomaan samalla kun puolue joutuu määrittelemään linjojaan ja tekemisiään tavattoman nopeasti muuttuvassa maailmassa.

Hannu Itkonen

professori emeritus, Jyväskylän yliopisto

Pikkuporvarit – leimakerves vai aito uhka

Anna Kontula. *Pikkuporvarit: Pohdintaa aikamme hengestä*. Into Kustannus, 2021. 194 s. ISBN 978-952-351-657-1.

Pikkuporvarillisuutta on tarkasteltu pitkään populaarikulttuurissa ja yhteiskuntakriittisissä ajankuvissa, esimerkiksi George Orwellin teoksessa *Down and Out in Paris and London* (1933) sekä Göran Greiderin ja Barbo Hedvallin esseekokoelmassa *Stil och politik* (2008). Edellisessä nostettiin esille pukeutumisen vaikutus sosiaaliseen elämään, jälkimmäisessä oikeistolaisen talouspolitiikan brändääminen valtiovarainministeri Anders Borgin poninhännällä.

Anna Kontulan *Pikkuporvarit*-kirjassa pikkuporvari-käsite rimpuilee valtoimenaan eikä sitä saada kuriin. Mitä tarkoittaa pikkuporvarillinen? Ruotsin Akatemian sanakirjassa nostetaan esimerkeiksi pikkuporvarillisuudesta (småborgerlig) konservatiivisuus ja pyrkimys edetä sosiaalisesti ("som (har de egenskaper som) anses utmärka en småborgare, t.ex. viss konservatism el. stråvan att avancera socialt"). Määritelmä sopii Kontulan kirjaan. Hänelle pikkuporvarillisuus on kuitenkin mielenmaisema, johon voi "sairastua kuka tahansa", vaikka suurin alttius siihen on "alemassa keskiluokassa". (41) Käsitteellä hän ei niinkään kuvaa aineellista luokka-asemaa, vaan taloudellisten resurssien ja mielikuvituksen vuoropuhelua: statuksen näyttämistä eli sitä, miten halutaan tulla nähdyksi. Sairaus-kielikuva sopii Kontulan varoitteluun tyylisiin.

Hieman ivalliselta vaikuttaa Kontulan heitto, että "pikkuporvarillinen suuruus" mitattaisiin "hierarkioissa, statuksissa ja kunniamerkeissä, ei ihmisten mahdollisuudessa suoraselkäisyyteen, oivallukseen ja toistensa kunnioittamiseen". (10) Edes työväenliike ei ole ollut vapaa hierarkioista – ja hyvä niin, koska ne voivat olla myös perusteltuja. George Orwellin *Homage to Catalonia* (1938) on muistutus hierarkioiden merkityksestä. Tär-

keintä on, että statuksilla on yhteisön, mielellään tosiasioihin pohjaava legitimeetti.

Kontula ei ole huomaavinaan, että yksilön statukseen vaikuttavat olosuhteet ja yksilön ominaisuudet. Vaikka Kontula arvostelee pikkuporvareita ahdasmielisyydestä, hänen oma tyyliinsä on paasaava, ja herättää lukijan kysymään, onko pikkuporvarin käsite hänelle vain olkinukke?

Koska Kontula vaikuttaa poliittisen vallan huipulla, hänen kirjaansa olisi terästännyt etnografinen havainnointi. Vaikka tekijän tarkoituksena on analysoida nyky-yhteiskuntaa, hän vyöryttää kuitenkin väsyttävän paljon kirjallisuushistoriallisia sitaatteja. Esimerkkinä pikkuporvarillisesta sydämettämyydestä Kontula mainitsee sen, että Turun kaupunki sulki kesällä 2015 yleisövessojaan, koska "joukko Itä-Euroopan romaneja oli tavattu niistä pesemästä hampaita ja pyykkiä". Kontulalle se oli ristiriitaista, koska julkisissa vessoissa on "satojen vuosien ajan [...] naitu, käytetty päihteitä ja suihkittu ohi". (82) Turun kaupungin päätös olisi ollut kiinnostava, syvempää ja analyttisempää tarkastelua vaatinut aihe.

Kun Kontula määrittelee ydinkäsitettään, hän käyttää hieman epäreilusti sanoja "koko" ja "kaiken": "Kun koko elämä alistetaan hallinnan tavoittelulle, ei jäljelle jää muuta elämää. Kaiken hallinnasta tulee itsessään elämäntapa." (87–88) Kun jokin hallinnan muoto lakkaa, tilalle tulee toinen vastaava, ei suinkaan vapautta, kuten Johanna Bäckström Lernebyn *Familjen* (2020) kertoo. Kontula on pisteliäs, kun hän kirjoittaa, että "[h]allinnasta viestittävä ulkonäkö on pikkuporvarillisen elämän keskiössä". (88) Etukäteen on kuitenkin vaikea tietää, millaisia asioita ihmiset joutuvat hallitsemaan. Poliitiikka olisi tarjonnut kiinnostavan analyysikohteen.

Kontula kirjoittaa kiehtovasti, että pikkuporvarit luovat kulttuurisia normeja, joista eivät itsekään pidä – esimerkiksi vaatimuksen jonkin tietyn musiikki- tai elokuvausuuntauksen tuntemuksesta, vaikka oikeasti nauttisivat jostain muusta. (127) Joku voi esimerkiksi kuunnella korvalapuillaan raskasta metallimusiikkia, mutta tullessaan keskeytyksi kertookin kuunnelleensa klassista. Siten viestitään kuulumisesta johonkin. Silti lukija kysyy, koskeeko tämä vain pikkuporvareita. Vähemmän oivaltava on Kontulan ajatus siitä, että “[p]ikkuporvari rakastaa taidetta, mutta ei kykene itse tuottamaan sitäkään”. Hän jatkaa tekoelitistisesti, että keskitien “valitsemisesta seuraa keskinkertaisuutta”. (128) Annetaan mieluummin kaikkien taiteilla ja urheilla ilman, että pitäisi kivuta huipulle.

Kontulan mukaan pikkuporvari ei jousta, koska hän pitää elämäntapaansa oikeana ja muiden vääränä. (116) Silti Kontula itse määrittelee ilmiön sairaudeksi ja viisastelee, että “elämä itsessään koostuu häiriöistä” ja että “ihmiset ovat luontaisesti häiriöksi toisilleen”. (117–118) Hän puhuu hyvin toisenlaisesta vapaudesta kuin Nina Björk kirjassaan *Om man älskar frihet. Tankar kring det politiska* (2020). Kun Kontula vaatii sietämään häiriöitä, hän tähdentää, että häiriön tuottaminen “on meidän lajioinaisuutemme”. (118) Häi-

riöitä voi kuitenkin olla monenlaisia. Tärkeintä olisi pitää niiden suhteen yllä suhteellisuudentajuista, muita huomioivaa ja kunnioittavaa asennetta.

Mistä Kontula tietää, että “[p]ikkuporvari viettää säädyllistä, yllätyksetöntä elämää”? (137) Kun hän selvittää, että hänen kirjansa on kritiikki, lukija miettii minkä. Historia tuntee myös aitoa moraalikontrollia – sellaista, jolla on evätty vähäosaisilta poliittiset oikeudet ja kunnia. Tällaista moraalikontrollia vastaan työväenliike on usein taistellut sivistys- ja kasvatusaatteellaan.

Kontulan mukaan pikkuporvarit ovat luonnostaan ongelmallinen, tosiasioita ymmärtämätön, muiden vapautta rajoittava joukko. Tarina voi kuitenkin mennä toisellakin tavalla. Legendarisessa *Pelastakaa Willy* -elokuvassa (1993) Jesse-niminen poika suorittaa yhdyskuntapalvelusta delfinaariossa ja ystävyystyy miekkavalaan kanssa. Lopulta päähenkilö muuttaa mieltään, luopuu kapinoinnista ja vapauttaa miekkavalaan yhteistyössä muiden kanssa. Itsetarkoituksellinen rajojenkoettelu ei olekaan jaloa tai valpasta vaan välinpitämätöntä, huonoja lopputulemia varmistavaa.

Ville Okkonen
tutkijatohtori, Turun yliopisto

Solidaarista kehitysyhteistyötä viideltä vuosikymmeneltä

Jukka Pääkkönen. *Horisontissa reilumpi maailma: Solidaarisuusjärjestön matka sissiliikkeiden tukijasta naisten ja tyttöjen puolustajaksi*. Into, 2022. 308 s. ISBN 978-952-351-674-8.

Kehitysyhteistyöhankkeissa 1980-luvulta lähtien työskennellyt toimittaja Jukka Pääkkönen esittelee vuonna 1970 perustetun Kansainvälisen Solidaarisuussäätiön 50-vuotista historiaa teoksessaan *Horisontissa parempi maailma*. Pääkkösen monella tapaa ajankohtainen teos alkaa Solidaarisuussäätiön syntyhistorian juurien kuvaamisella. Ne

paikannetaan 60-lukulaisen maailmankuvaan ja sen kansainvälisiin esikuviiin, siirtomaavaltaista vapautuvien maiden vapautusliikkeiden johtajiin ja ruotsalaisiin sosialidemokraatteihin. Ajatusmaailman taustoittaminen pohjustaa Sosialidemokraattisen puolueen vuoden 1969 Turun puoluekokouksessa hyväksymää, nykynäkökulmasta jopa radikaalia, ”ke-

hitysmää- ja YK-poliittista kannanottoa”. Sen mukaan puolue oli valmis tukemaan taloudellisesti ja poliittisesti myös niitä vapautusliikkeitä, jotka turvautuvat väkivaltaan viimeisenä keinonaan sarron ja riiston lopettamiseksi.

Kirjan ajankohtaisuus ilmenee niin kansainvälisen politiikan käänneissä suurvaltojen välillä kuin myös kirjoittajan referoimassa väkivallan oikeutusta vapautusliikkeissä pohtivassa keskustelussa, jota sanomalehdissä käytiin 1960-luvun lopulla. Arvo Salo summasi keskustelun Suomen Sosialidemokraattissa: ”Menemme mukaan sitten, kun alueet on vapautettu: meidän etiikkamme on korkeampi, emme hyväksy, emmekä tarvitse aseita, me annamme ensin toisten tehdä likaisen työn.”

Kirjoittaja käyttää lähteinään arkistolähteitä ja Solidaarisuussäätiön toiminnassa olleiden haastatteluita sekä omia kokemuksiaan ja tuntojaan kehitysyhteistyötoiminnasta. Teoksessa yhdistyy mielenkiintoisella tavalla tekijän omakohtaisuus ja haastatteluihin perustuva muistitietohistoria. Kirjan lähteiden mielenkiintoisuus ja ajankohtaisuus johtavat kirjoittajan kuitenkin valitettavasti historioille tyypilliseen helmasyntiin, lähteiden liialliseen kunnioitukseen. Esimerkiksi sosialidemokraattien suhdetta kolmanteen maailmaan kuvataan kirjassa neljän sivun verran peräkkäisillä lainauksilla Turun puoluekokouksen pöytäkirjoista.

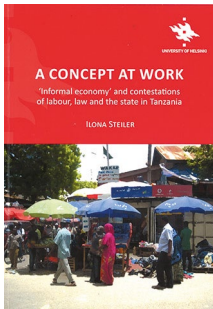
Teoksen teemat ovat jaettavissa kolmeen pääteemaan. Ensimmäinen on 1960-luvun mielenmaisema ja sosialidemokraattisen liikkeen suhde kolonialististen maiden vapautusliikkeisiin. Toisena teemana on puolestaan Solidaarisuussäätiön toiminta ja sen muutos sekä ammattilaistuminen. Kolmas teema käsittelee kehitysyhteistyön tekijöiden suhdetta Nicaraguan tapaukseen.

Käsitellessään säätiön perustamisen aikaa Pääkkönen keskittyy Eteläisen Afrikan vapautusliikkeisiin ja Vietnamiin. Vuonna 1973 Chilessä tapahtunut Augusto Pinochetin johtama verinen sotilasvallankaappaus vaikutti voimakkaasti suomalaiseen vasemmistoon. Pääkkönen lainaa Tarja Halosen osuvaa analogiaa Chilen ja Nicaraguan yhteydestä pohjoismaisille sosialidemokraateille ja monille muille aikalaisille. Se ”oli vähän kuin kuolleen lapsen korvaaminen uudella – yritys, joka ei juuri koskaan onnistu”. Halosen lainaus selittää Nicaraguan tapauksen traumaattisuutta suomalaisille kehitysyhteistyötoimijoille ja samalla aiheen käsittelyn laajuutta Pääkkösen teoksessa. Kehitysyhteistyön toimijoiden korkeat odotukset johtivat suureen pettymykseen – ehkä myös itsekritiikkiin – vasemmistolaisen Nicaraguan ajautuessa lopulta Ortegana johtamaan diktatuuriin.

Suurten linjojen – kuten suomalaisen kehityspolitiikan muutoksen ja kansalaisjärjestö-
kentän roolin kasvun – lisäksi Pääkkönen tavoittaa kehitysyhteistyön ruohonjuuritason sekä sen paikallista toimintakulttuuria ja ajatusmaailmaa muokanneet onnistumiset. Solidaarisuussäätiön toiminnassa eri rooleissa työskennelleen ja useissa eri hankkeissa toimineen Jukka Pakkalan mukaan onnistumiset muuttavat ihmisten uskoa omaan tekemiseen ja muutoksen mahdollisuuteen: ”Ihmiset eivät enää ajattele, että kohtalon käsi on heittänyt heidät elämän keskelle köyhyyttä ilman, että he voivat itse vaikuttaa asioihinsa.”

Pete Pesonen

erikoistutkija, Työväen muistitietotoimikunta, Työväen Arkisto

Ansiokas tutkimus epävirallisen talouden käsitteestä

Ilona Steiler. *A Concept at Work: 'Informal Economy' and Contestations of Labour, Law and the State in Tanzania*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto, 2020. ISBN 978-951-51-6550-3 (painettu), ISBN 978-951-51-6551-0 (PDF).

Ilona Steiler tutkii väitöskirjassaan ansiokkaasti epävirallisen talouden (engl. informal economy) käsitettä ja siihen liittyvää diskursssia. Steilerin keskeinen argumentti on, että epävirallinen talous ei ole vain neutraali kuvaus olosuhteista ja rakenteista vaan poliittinen, yhteiskunnallinen sekä normatiivinen käsite. Steiler havainnollistaa epävirallisen talouden moniulotteisuutta kahden alan, katukaupan ja kotitaloustyön avulla. Väitöskirjan aineisto perustuu hänen Tansaniassa keräämiinsä haastatteluihin sekä osallistuvaan havainnointiin. Tutkimuksesta tekee poikkeuksellisen sen monitieteisyys, sillä siinä yhdistyvät kehitystutkimus, politiikan tutkimus, työelämäntutkimus ja antropologia.

Kuten Steiler tutkimuksessaan esittää, poliittista diskurssia on viime vuosikymmenet hallinnut uusliberalistinen näkemys epävirallisesta taloudesta ”nokkelana toimintana” ja yksilön omana valintana eikä niinkään selviytymisen viimeisenä keinona. Vaikka lainsäädäntöä ja politiikkaa koskeva diskurssi suosii uusliberalistisia ideoita, Steiler löytää katukauppaa ja kotitaloustyötä koskevassa analyysissään vahvistusta strukturalistiselle näkemykselle, jonka mukaan epävirallisen talouden piiriin ajaututaan olosuhteiden pakosta, ei omasta valinnasta.

Käsitellessään katukauppaa ja kotitaloustyötä rinnakkain Steiler tuo esiin erinomaisella tavalla epävirallisen talouden käsitteen ongelmallisuuden. Kotitaloustyöntekijöiden osalta epävirallisuus ei varsinaisesti määrity sillä, että he olisivat virallisen talouden ulkopuolella – myös Tansaniassa kotitaloustyöntekijät kuuluvat lainsäädännön piiriin. Epävirallisuus johtuu pikemminkin heidän työnsä luonteesta, sillä yksityinen kotitalous työpaikkana tekee heistä usein näkymättömiä ja näin ollen alttiita hyväksikäytölle. Katukau-
pustelijat näkyvät julkisilla paikoilla, mutta

heidän oikeudellinen asemansa on kotitaloustyöntekijöitä heikompi. Steilerin tutkimus osoittaa myös hienosti, miten suhteellista työn epävirallisuus on ja miten erilaiset työntekijän taustaan liittyvät tekijät – sukupuoli, ikä, luokka, etnisyys sekä perheen asema ja tulot – risteävät epävirallisessa taloudessa.

Steilerin mukaan epävirallisen talouden käsitteen ongelmallisuus näkyy myös niissä eri tavoissa, joilla katukaupustelijoiden ja kotitaloustyöntekijöiden asemaan yritetään puuttua. Samaan aikaan kun kotitaloustyöntekijät nähdään työntekijöinä, joiden oikeudet pitää taata lainsäädännössä, katukaupustelijoiden kuvitellaan olevan oma-aloitteisia yrittäjiä, joiden yksityistä omaisuutta tulee turvata ja kilpailukykyä vaalia. Steiler kritisoi voimakkaasti virallinen/epävirallinen-dualismin käyttöä poliittisessa kuten esimerkiksi kansalaisjärjestöjen diskursseissa, ja osittain syytä. Tässä kohtaa kahden hyvin erilaisen alan tutkiminen rinnakkain kohtaa kuitenkin pienen haasteen. Johtopäätöksiä lukiessa tulee pohtineeksi, voisiko yleisestä teoreettisesta kritiikistä huolimatta epävirallisen talouden käsitteellä olla paikkansa etenkin kotitaloustyön politiikassa, jossa nimenomaan konkreettiset epävirallisen työn määritelmät ovat auttaneet työoikeuksien edistämisessä kansainvälisesti mutta myös paikallisesti. Tämän seikan Steiler osittain mainitseeikin mutta huomauttaa, että Tansanian tapauksessa hyvin pieni osa työntekijöistä kuuluu ammattiliittoihin eikä oikeudellisen aseman korostaminen epävirallisuuden kautta ole olennaista. Globaalissa kontekstissa tilanne voi olla toinen.

Kaiken kaikkiaan Ilona Steilerin väitöskirja on kunnianhimoinen ja onnistunut analyysi epävirallisen talouden käsitteestä. Etnografinen tutkimusote rikastuttaa analyysia ja antaa lukijan seurata käsitteen tarkastelua

tansanialaisten katukaupustelijoiden ja kotitaloustyöntekijöiden tarinoiden välityksellä. Yksilöiden kokemukset sekä asiantuntijoiden ja politiikan diskurssi limittyvät Steilerin analyysissä hienosti yhteen. Hänen väitöskirjansa on arvokas kontribuutio heikommassa asemassa olevien työntekijöiden aseman ja

globaalien työtä koskevien ilmiöiden tutkimukseen.

Merita Mesiäislehto

dosentti

erikoistutkija, Terveiden ja hyvinvoinnin laitos

Etuovemme yhteiseen hyvään

Koko
perhe yhdessä
syömään

-20%

RAX
PIZZABUFFET

**BURGER
KING**

**TACO
BELL**

**CLASSIC
PIZZA
RESTAURANT**

RESTEL

Lukuisia tuntuva
taloudellisia etuja
Tradekan jäsenille.

Osuuskunta Tradeka on moderni omistajaosuuskunta, joka tuottaa yhteistä hyvää. Tarjoamme jäsenillemme tuntuvia taloudellisia etuja ja palautamme tuloksestamme vähintään 10% yhteiskunnalle – niille, jotka sitä eniten tarvitsevat. Johtoajatuksemme on merkityksellinen omistajuus ja inhimillisemmän markkina-talouden toteuttaminen.

Lunasta avaimesi yhteiseen hyvään:

tradeka.fi/liity

TRADEKA

Liitossa meillä on
voimaa!

SUOMEN ELINTARVIKETYÖLÄISTEN LIITTO

**ANNA LAHJA
TULEVILLE
SUKUPOLVILLE.**

Kansan
Sivistysrahasto

**Vahvinta on
yhteistyö**

Paperiliitto

TYÖVÄENPERINNE RY / TYÖVÄENLIIKKEEN KIRJASTO

Vuoden työväentutkimus 2021 -palkinto Ilona Steilerille ja Kunniamaininnat Risto Turuselle sekä Marko Hautalalle

Vuoden työväentutkimus -palkinto jaetaan vuosittain erityisen ansiokkaalle teokselle, joka käsittelee työväestöä, sen elämää, kulttuuria, historiaa, järjestöelämää tai muuta toimintaa. Palkinnon tarkoituksena on kannustaa ja tehdä näkyväksi työväestöön liittyvää historian-, perinteen- ja kulttuuritutkimusta. Palkinnolla halutaan myös tuoda esiin sitä, miten työväentutkimus on muovaamassa tämän päivän ja tulevaisuuden yhteiskuntaa.

Palkinto annetaan vuorovuosina akateemiselle tutkimukselle ja vuorovuosina sellaiselle ansiokkaalle tutkimukselle, jonka ei tarvitse täyttää yliopistollisen tutkimuksen kriteerejä. Vuonna 2022 palkinto jaettiin akateemisen tutkimuksen kriteerit täyttävälle teokselle. Mukaan arviointiin hyväksyttiin 49 teosta, jotka olivat ilmestyneet vuosina 2020–2021.

Palkinnon myöntää Työväenperinne ry, ja palkintoa tukevat Työväen Sivistysliitto TSL sekä ajatuspajat Kalevi Sorsa -säätiö ja Vasemmistofoorumi. Valinnan suorittaa vuosittain koottava palkintoraati. Siihen kuuluvat tänä vuonna puheenjohtajana dosentti

Jukka Pietiläinen sekä muina jäseninä FT Ulla Aatsinki, professori emeritus Hannu Itkonen, VTT Sami Outinen, erikoistutkija Pete Pesonen, VTT Anna Rajavuori, FT Irma Tapaninen ja hanketoiminnan johtaja Mervi Ylitalo. Raadin sihteerinä toimi tietoasiantuntija Alpo Väkevä.

Vuoden työväentutkimus 2021 -palkinto myönnettiin VTT Ilona Steilerille väitöskirjasta *A Concept at Work: 'Informal Economy' and Contestations of Labour, Law and the State in Tanzania* (Helsingin yliopisto, 2020).

Vuoden työväentutkimus 2021 -kunniamaininta myönnettiin FT Risto Turuselle väitöskirjasta *Shades of Red: Evolution of the Political Language of Finnish Socialism from the 19th Century until the Civil War of 1918* (Tampereen yliopisto, 2021) ja FT Marko Hautalalle teoksesta *Algoth: Kapinallinen kynämies; A. Untolan merkillinen elämä* (Warelia, 2021).

Vuoden Työväentutkimus 2021 -palkinto ja kunniamaininnat luovutettiin Työväenliikkeen kirjastossa Helsingissä tiistaina 24.5. 2022.

Työväenliikkeen kirjaston kuulumisia

Asiakaskyselyn tuloksia

Työväenliikkeen kirjaston asiakaskyselyssä yleisarvosana kirjastosta oli 4,5 / 5 eli erittäin hyvä. Asiakaspalveluun ja painettuihin koelmiin oltiin erittäin tyytyväisiä. Mukava oli myös kuulla, että kirjastoa piti itselleen hyvin tai erittäin hyödyllisenä peräti 90 prosenttia vastanneista ja että melkein kaikki vastaajat suosittelisivat Työväenliikkeen kirjastoa myös muille. Kirjastossa on käynnissä koelmaopasteiden uudistaminen, mikä omalta osaltaan lisää kirjastossa käynnin help-

poutta. Tietoa hyllyluokituksesta tullaan lisäämään myös verkkosivuille. Asiakaskyselyyn vastanneista 71 prosenttia ei osannut kertoa mielipidettään kirjaston sähköisistä aineistoista. Näihin aineistoihin ja niistä tiedottamiseen panostetaan entistä enemmän tulevina vuosina. Painetut aineistot muodostavat edelleen kattavat erikoiskokeumat erityisesti vanhoista aineistoista, tiede- ja tietokirjoista sekä työläiskirjallisuudesta.

(<https://www.tyovaenperinne.fi/tyovaenliikkeen-kirjaston-asiakaskysely-tulokset-2022/>).

Verkkojulkaisujen kokoelma rakentuu

Työväenliikkeen kirjasto on jo usean vuoden ajan digitoitunut harvinaisia pienpainatteita ja työväenliikkeen vanhoja tekijänoikeuksista vapaita julkaisuja Helsingin yliopiston avoimeen Helda-julkaisuarkistoon, jonne on rinnakkaistallennettu uusiakin työväentutkimusjulkaisuja, muun muassa Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran julkaisut sekä Työsuojelurahaston rahoittamia tutkimusraportteja. Työväentutkimus Vuosikirjaa on julkaistu vuodesta 2019 alkaen elektronisena journal.fi -portaalissa ja vanhemmatkin on digitoitu. Työväensanomalehtiä on digitoitu digi.kansalliskirjasto.fi:hin.

Kirjaston luettelotietokantaan Helkaan on kuluneen vuoden aikana alettu koota Työväenliikkeen kirjaston Open Access -kokoelmaa, johon luetteloidaan avoimia verkkojulkaisuja työväentutkimuksen alalta. Tarkoituksena on sen avulla välittää myös sähköisinä julkaisuihin tuotettuja työväentutkimuksia ja työväenliikkeen omia julkaisuja. Pilottihankkeena on käynnissä demokratiaa, sananvapautta ja yhdenvertaisuutta työelämässä koskettavien tutkimusten luetteloiminen. Helkasta elektronisia kokoelmia haravoidaan myös Finnaan, johon tuottavat aineistoja suomalaiset kirjastot, arkistot ja museot.

Työväenperinne ry:n jäsenjärjestöjen verkkojulkaisut voidaan luetteloida kirjaston e-kokoelmaan, jos niillä on pysyvä sähköinen osoite ja standardien mukaiset tunnistenumerot. Sähköisiin julkaisuihin on syytä tallentaa myös julkaisua kuvailevat metatiedot sekä huolehtia verkkojulkaisujen saavutettavuudesta, kuten kuvateksteistä, otsikoiden hierarkiasta ja värien riittävästä kontrasteista. Työväenliikkeen kirjastossa laaditaan päivitetty julkaisuutoiminnan ohjeet verkkojulkaisuja varten. Ohjeissa myös tuodaan esiin, millaisia e-julkaisujen käyttöoikeuslisenssejä ja copy-right-merkintöjä on olemassa, miten niitä voidaan käyttää ja millaisia vaihtoehtoja niiden käytölle on olemassa. Ohjeiden laatimista ja uudistamista varten Työväenperinne ry sai Suomen tiedekustantajien liitolta apurahan. Liitolta saatiin myös julkaisutukea.

Apurahahankkeita

Osuustoimintakokoelman viemistä kirjastotietokantoihin on jatkettu Kuluttajaosuustoiminnan säätiön apurahalla. Kansan Sivistysrahasto on tukenut demokratia-aineistohanketta. Palkansaajasäätiöltä on saatu avustus talousaiheisen vanhan kokoelman tallentamiseen tietokantoihin. Yrjö Sirolan Säätiö on tukenut sosialistisen kirjallisuuden kokoelmahanketta. Työväen Opintorahasto on edesauttanut kirjaston saamien merkittävien kirjalahjoitusten käsittelyä opiskelijoiden ja tutkijoiden käytettäväksi.

Työväenkirjaston ystävät ry:n tapahtumia

Työväenkirjaston ystävät ry. pääsi koronarajoitusten väistyttyä järjestämään jälleen yleisötapahtumia. Kirjanjulkistamistilaisuuksista mainittakoon seuraavat:

Toropainen, Maija ja Louhio, Eeva. *Punainen lanka: Dokumentaatio yhteisötaideprojektista Työväenliikkeen kirjastossa 2015*. Naisten neuvontatoimisto nro 1, 2021. ISBN 978-952-69158-0-7.

Dokumentaation ovat koonneet Työväenliikkeen kirjastossa vuonna 2015 toteutetun yhteisötaideteoksen ohjanneet taiteilijat *Maija Toropainen* ja *Eeva Louhio*. Punainen lanka -yhteisötaideprojekti oli kokonaisteos, jonka osat olivat työpajat, Tiedon puu -teos, teoksessa mukana olleiden kokoamat kuvamietelmäkirjat sekä kirjan muodossa julkaistu dokumentaatio. Julkistamistilaisuuteen koontui yhteisötaideprojektissa mukana olleita. Työväenkirjaston ystävät ry. halusi tällä vuonna 2015 tilaamallaan projektilla vaalia Työväenliikkeen kirjaston merkitystä yhteisöllisenä toimijana. Työskentelyssä käytettiin kirjaston poistokirjoja, joista rakennettiin yhdessä kirjastossa esillä oleva Tiedon puu -teos. Työprosessin aikana järjestettiin teema-aiheisia kohtaamisia sekä tallennettiin teemojen pohjalta heränneitä ajatuksia kuvamietelmäkirjoihin. Julkaisu-dokumentaatiossa pohditaan tiedon, taiteen ja työväen kulttuurin merkityksiä. Työpajojen teemoina olivat muun muassa Valta ja aate, Rohkeus sekä Tiedon tarve. Kirjaprojektiin osallistui myös koululai-

sia Helsingistä kuvataidepainotteisesta koulusta ja lukiosta.

Syksyn tapahtumat avasi 23.8. teoksen *Mali Fritz – elämä jälkeen Auschwitzin* julkistamistilaisuus, jonka järjesti Työväenkirjaston ystävät ry. ja kirjan julkaisija Ntamo. Nykyisen Ukrainan alueella syntynyt itävaltalainen *Mali Fritz* (1912–1996) vangittiin fasismin vastaisesta poliittisesta vastarintatyöstä Ranskassa ja vietiin keskitysleirille.

Myöhemmin häneen ja hänen elämänvaiheisiinsa tutustui kansainvälisessä rauhankonferenssissa Työväenkirjaston ystävät ry:n jäsen Anja Moilanen, joka oli teoksen alkuunpanija. Yleisötapahtumien huipennus olivat jälleen Stadin työväenkirjallisuuspäivät 25.–26.11.2022.

Tuija Siimes

VTM, kirjastonjohtaja, Työväenliikkeen kirjasto

Pohjoismainen työväen historian konferenssi Kööpenhaminassa

Viidestoista pohjoismainen työväen historian konferenssi (XV Nordic Labour History Conference) järjestettiin Kööpenhaminassa 26.–30.1.2022 teemalla *Labouring Lives and Political Protest Across and Beyond the Nordic Countries*. Koronapandemian vuoksi konferenssi pidettiin vuosi alun perin suunniteltua myöhemmin. Epidemialla oli vaikutuksensa myös siihen, että konferenssi järjestet-

tiin hybridinä, Arbejdermuseetissa ja Zoomin välityksellä.

Konferenssin 110 osallistujaa olivat pääosin Pohjoismaista, mutta mukana oli henkilöitä myös muista maista. Hieman yli puolet osallistujista oli tutkijoita eri yliopistoista ja loput olivat joko itsenäisiä tutkijoita tai arki-toissa sekä museoissa työskenteleviä henkilöitä. Merkittävä osa osallistujista oli päässyt

Professori Eileen Boris pitämässä luentoaan pohjoismaisessa työväen historian konferenssissa etäyhteyden välityksellä. Kuva: Alpo Väkevä.

Kööpenhaminaan, vaikkakin Suomesta osallistujia oli paikan päällä vain muutama.

Konferenssi sisälsi 21 teemasessiota, joissa käsiteltiin osallistujien papereita. Niissä pohdittiin laajasti työväestöä koskevia näkökulmia, muun muassa poliittisen aktivismin muotoja, työväenliikkeen suhtautumista äänioikeuteen, naisten asemaa ammattiyhdistysliikkeessä, prekariaatin kollektiivista toimintaa ja fasismin vastaisuutta työväenliikkeen piirissä. Itse olin mukana paperillani työläiskirjallisuutta käsittelevässä sessiossa, jonka järjestämiseen otin myös osaa. Suurin osa osanottajista keskittyi odotetusti pohjoismaisiin aiheisiin, mutta myös muut maat ja maanosat nousivat esiin. Osa papereista kiinnitti huomiota globaaleihin ja kansainvälisiin näkökulmiin. Koska osallistujat tulivat eri maista, myös Pohjoismaiden ulkopuolelta, konferenssissa käydyt keskustelut varmasti tarjosivat heille uusia, oman maan rajat ylittäviä näkökulmia. Tämä tuki konferenssin teemassa heijastuvaa tavoitetta etsiä Pohjoismaiden rajat ylittäviä näkökulmia.

Teemasessioiden lisäksi tärkeä osa ohjelmaa olivat keynote-luennot. Professori Eileen Boris käsitteli luennessaan Kansainvälisen työjärjestön historiaa, professori Donatella

della Porta protestiliikkeitä ja niiden muistamista ja professori Kevin Morgan vasemmistolaisia vaikuttajia ja heistä kirjoitettuja elämänkertoja. Ohjelmaan kuului myös keskustelutilaisuuksia, kirjaesittelyjä sekä elokuvanäytöksiä. Konferenssi-illallinen järjestettiin Arbejdermuseetin yhteydessä toimivassa Cafe & Ølhalle 1892 -ravintolassa.

Konferenssin järjestämisestä vastasi työryhmä tanskalaisesta työväen historian yhdistyksestä, Selskabet for Arbejderhistoria yhteistyössä Nordic Labour History Networkin kanssa, johon kuuluu edustajia pohjoismaisista työväen historian instituuteista.

Konferenssissa paljastettiin, että seuraava pohjoismainen työväen historian konferenssi järjestetään Suomessa vuonna 2025. Sen suunnittelu on aloitettu suomalaisten työväenperinnetutkimusten yhteistyönä, ja Tampere on valittu konferenssikaupungiksi. Konferenssista tullaan tiedottamaan osoitteessa <http://www.nordiclabourhistory.org/>.

Alpo Väkevä

FM, tietoasiantuntija,
Työväenliikkeen kirjasto

TYÖVÄEN ARKISTO

Työväen Arkiston kuulumisia

Työväen Arkistossa on kuluneen vuoden aikana työskennelty tiiviisti muun muassa koulutus- ja julkaisu toiminnan sekä aineistojen tunnetuksi tekemisen parissa.

Arkiston koulutustoiminta sai uutta puhtia vuoden 2022 keväällä, kun arkisto toteutti yhteistyössä Työväen Sivistysliiton (TSL) kanssa yhdistystoimijoille suunnatun viiden viikon mittaisen arkistointikurssin verkossa. Verkkoalustalle koottujen kurssimateriaalien avulla kurssilaiset saivat aimo annoksen tietoa arkistoinnin perusteista, ja oppien perille meneminen testattiin kunkin aihealueen mukaisilla tehtävillä. Opiskelun tueksi järjestettiin yhteisiä verkkotapaamisia, joissa kurssin osallistujat saivat jakaa ajatuksiaan ja esittää mieltään askarruttaneita kysymyksiä.

Hyväksytyt kurssisuoritukset kirjattiin Opetushallituksen ylläpitämään Koski-tietovarantoon, johon on vuoden 2021 elokuusta lähtien voinut tietyin edellytyksin tallentaa myös vapaan sivistystyön opintosuorituksia. Koski-tallentaminen helpottaa osaamisen tunnistamista ja tunnustamista tarjoamalla esimerkiksi uusia mahdollisuuksia opintosuoritusten vertailuun ja hyväksilukuun.

Työväen Arkisto on lisäksi jatkanut jo aiemmin alkanutta pedagogista yhteistyötä Kansan Arkiston ja Työväen museo Werstaan kanssa Finna Luokkahuone -verkkopalvelussa. Perus- ja toisen asteen opetukseen suunnattu *Vaikuttava kansalainen* -aineistopaketti julkaistiin Finnassa elokuun 2022 alussa, ja se johdattelee nimensä mukaisesti tutustumaan erilaisiin kansalaisvaikuttamisen muotoihin Suomessa.

Myös kirjojen kuvatoimitus on työllistänyt arkiston henkilökuntaa runsaasti kuluneen vuoden aikana. Syyskuun 2022 alussa julkaistiin Tero Tuomiston kirjoittaman Työväen Sivistysliiton historian ensimmäinen osa, jonka kuvitukseksi valikoitui Työväen Arkistosta yhteensä 62 valokuvaa, julistetta ja painotuotetta. Kirjoittajan, liiton edustajien ja arkiston yhteistyöllä saatiin hyödynnetyksi arkistossa muutama vuosi sitten järjestettyä ja luetteloitua TSL:n monipuolista valokuvakokoelmaa kattavan kuvallisten aikaansaa-

miseksi. Teoksen helmikuussa 2023 ilmestyvän toisen osan kuvallisten valmistelu on jatkunut arkistossa syksyn mitta. Loppuvuodesta 2022 puolestaan ilmestyy Mikko Majanderin kirjoittama SDP:n historiaa vuosina 1952–1957 käsittelevä tutkimus. Siinä Työväen Arkiston valokuvia ja muita asiakirjoja on käytetty noin sata kappaletta, ja erityisesti teoksen viimeistelyvaiheessa arkiston työntekijöiden panos kuvatoimituksessa on ollut huomattava.

Työväen Arkistossa on viimeisen vuoden aikana kiinnitetty erityistä huomiota naisiin liittyviin arkistoaineistoihin. Arkisto on mukana keväällä 2022 käynnistyneessä Yksityiset keskusarkistot – De privata centralarkiven ry:n (YKA) organisoimassa Naiset arkistoon -kampanjassa, jonka tarkoituksena on kasvat- ta arkistoissa olevien naisaineistojen tunnettuutta ja saada lisää naisten aineistoja arkistoihin. YKA:n sosiaalisen median kanavissa julkaistaan kampanjassa mukana olevien arkistojen naisaineistoista lyhyitä esittelyjä, joiden avulla ihmisiä pyritään houkuttelemaan aineistojen pariin ja luovuttamaan omia aineistojaan arkistoihin tutkimuksen käyttöön. Kampanjalle on tarvetta, sillä nykyään vain noin 25 prosenttia arkistojen henkilöarkistoista on naisten arkistoja, mikä vääristää kuvaa naisten aktiivisuudesta yhteiskunnallisina toimijoina.

Työväen Arkisto on toimittanut kampanjan käyttöön esittelyt Hilja Pärssisestä, Kulo- saaren kisällittäristä sekä ammattiyhdistysliikkeen naisjohtajista. Arkisto on nostonut aineistojaan esille myös omilla Facebook- ja Instagram-sivuillaan sekä antanut vinkkejä siitä, miten naisten toimintaa voi tutkia arkiston aineistojen avulla. Työväen Arkiston uusimmista naisaineistoista voidaan mainita esimerkiksi Pirkko Työläjärven henkilöarkisto haastatteluineen sekä Työväen muistitietotoimikunnan kokoelmiin kuuluvat naisten toimintaan ammattiyhdistysliikkeessä puretuvat haastattelut.

Heta Tolvanen

FM, tutkija, Työväen Arkisto

Kasvokkaisen jälleennäkemisen iloa IALHI:n konferenssin avajaistilaisuudessa Schweizerisches Sozialarchivin tiloissa 14.9.2022. Kuva: Petri Tanskanen

IALHI 2022

The International Association of Labour History Institutionsin (IALHI) 52. vuosittainen konferenssi ja vuosikokous järjestettiin Schweizerisches Sozialarchivin isännöimänä Zürichissä 14.–17.9.2022. Työväen Arkistoa edustivat konferenssissa Petri Tanskanen ja Heta Tolvanen. Arkistonjohtaja Tanskanen on kuulunut IALHI:n hallitukseen viimeiset kaksi vuotta, ja kesällä 2022 jäsenjärjestöt äänestivät hänet myös yhdistyksen uuteen hallitukseen vuosiksi 2022–2027.

Edelliset kaksi konferenssia oli jouduttu koronapandemian takia järjestämään verkon välityksellä, joten mahdollisuus vanhojen ja uusien kansainvälisten kollegoiden tapaamiseen kasvokkain muutaman vuoden tauon jälkeen otettiin ilolla vastaan. Useimpiin konferenssin tilaisuuksiin oli lisäksi mahdollisuus osallistua myös etäyhteydellä.

Konferenssin teemana oli ”The struggle against right-wing populist/radical and extreme right-wing movements”. Keynote-luennon piti Sveitsin sosiaaliarkiston johtaja Christian Koller, joka esitteli johtamansa arkiston

äärioikeistolaisuuteen ja sitä vastaan kamppailuun liittyviä aineistoja, niiden päätymistä sosiaaliarkistoon ja sitä, mitä ongelmia niiden arkistointiin ja käyttöön liittyy. Muissa luennoissa esiteltiin teemaan liittyviä aineistoja muun muassa Hollannin, Ranskan, Romanian, Saksan ja Tanskan arkistoista. Laajaa keskustelua synnyttivät erityisesti kysymykset ääriliikkeiden aineiston arkistoinnin ongelmista sekä perinnelaitosten keskinäisestä työjaosta ja tallennusvastuista.

Konferenssin ohjelmaan kuului myös keskustelutilaisuus ensi vuonna 50 vuotta täyttävän European Trade Union Confederationin (ETUC) juhlien valmisteluista sekä eri maiden arkistoissa olevista ammattiliittojen aineistoista ja niihin liittyvistä ajankohtaisista projekteista. Konferenssin kahdessa työpajassa puolestaan käsiteltiin sosiaalista mediaa sekä sähköisen arkistoinnin laadunvalvontaa.

Heta Tolvanen
FM, tutkija, Työväen Arkisto

Työväen muistitietotoimikunnan kuulumisia: SAK:lainen ammattiyhdistysliike naisnäkökulmasta

Työväen muistitietotoimikunta järjesti syksyn 2021 ja kevään 2022 välisenä aikana *Ammattiyhdistysten naistoimijat* -muistitietokeruun, jossa arkiston kokoelmiin tallennettiin SAK:ssa ja sen alaisissa ammattiliitoissa uransa tehneiden naisten työelämäkerrallisia haastatteluja. Kiinnostuksen kohteena oli naispuolisten työntekijöiden kokemus omasta asemastaan ammattiyhdistysliikkeen työntekijänä 1970-luvulta tähän päivään. Tavoitteena oli samalla kartoittaa ammattiyhdistysliikkeen sisäistä tasa-arvokehitystä sekä toisaalta ulospäin näkyvää tasa-arvotyötä ja sen muutosta. Keruu oli jatkumoa toimikunnan vuonna 2020 tekemille entisten naispuolisten ay-puheenjohtajien haastatteluille.

Keruuhaastateltiin erityisesti toimitsijoita, mutta haastateltavien joukossa oli myös lukuisia sihteereitä sekä muutamia juristeja ja liittopuheenjohtajia. Ohessa haastateltiin myös kolmea ay-aktiivia. Haastateltavia kertyi lähes kaikista SAK:n alaisista (entisistä ja nykyisistä) ammattiliitoista – ja runsaasti myös itse keskusjärjestöstä. Haastateltavien ikähaarukka vaihteli 1940-luvulla syntyneistä 1980-luvulla syntyneisiin. Osa oli eläköitynyt aikapäivää sitten, osalla puolestaan oli vielä pitkä työura edessään. Valtaosa oli kui-

tenkin työskennellyt useita vuosikymmeniä ammattiyhdistysliikkeen palveluksessa.

Naisten innostus lähteä mukaan keruuseen yllätti positiivisesti. Moni haastateltava painotti naisnäkökulman tuomisen tärkeyttä ammattiyhdistysliikkeen historiankirjoitukseen. Tehtyjen haastattelujen määrä kohosikin yli 50:een. Lisäksi kokoelmiin saatiin yksi kirjoitettu muistelu. Haastatteluja tehtiin sekä puhelimitse, virtuaalisesti että kasvokkain.

Haastatteluissa naiset kertovat ammattiyhdistysliikkeen palkkalistoille tulostaan, urakehityksestään ja työnkuvansa muotoutumisesta. Tämän ohella he avaavat kokemuksiaan muun muassa liittonsa työilmapiiristä ja hierarkioista. He pohtivat sukupuolensa vaikutusta omaan asemaansa työyhteisössään sekä toisaalta analysoivat laajemminkin ay-liikkeen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuskehitystä. Myös kiusaamista ja seksuaalista häirintää sivutaan haastatteluissa.

Kun aineisto on järjestetty ja luetteloitu, on kokonaisuus tutkittavissa Työväen Arkiston tiloissa.

Minna Sannikka

FM, tutkija, Työväen Arkisto

KANSAN ARKISTO

Vasemmalla korvalla -äänitteiden ja videokuvatallenteiden digitointiprojektit

Kansan Arkiston äänitekokoelma sisältää yhteensä 11 447 kappaletta (85 hyllymetriä) luetteloitua ja eri formaateissa kuten kela-nauhoilla, c-kaseteilla ja VHS-nauhoilla olevaa äänitettä ja elävää kuvaa. Äänitteet on jaettu viiteen pääluokkaan: Muistitietoon ja perinteeseen, kokouksiin ja muihin tilaisuuksiin, radio-ohjelmiin, julkaistuihin äänitteisiin sekä videonauhoihin.

Suuri osa äänitteistä on ainutkertaisia mutta valitettavasti myös akuutissa tuhoutumisvaarassa nauhojen katkeilemisen ja käyt-

tämättömyyden, emulsion häviämisen sekä äänen laadun vakavan heikentymisen vuoksi. Vuosina 2019–2022 Kansan Arkistossa toteutettiin kaksi Vasemmalla korvalla -nimistä äänitteiden digitointiprojektia sekä Vasemmalla korvalla ja vähän silmilläkin -digitointiprojekti, joka koski äänitteitä ja videokuvatallenteita. Projekteissa pelastettiin Kansan Arkiston äänitteitä sekä U-matic- ja VHS-kasetteja.

Arkiston perusrahoituksella äänitteitä ja videoita ei ole mahdollista digitoida. Vasem-

malla korvalla -digitointiprojekteihin saatiin Kuluttajaosuustoiminnan säätiöltä yhteensä 35 000 euroa apurahoja. Digitoinnit suoritti Digiommel-yritys, joka voitti tarjouspyyntökilpailun. Kuluttajaosuustoiminnan säätiön apurahojen turvin digitointiin vuosina 2019–2022 yhteensä 890 äänitettä ja 56 VHS- ja U-matic-nauhaa.

Ensimmäinen Vasemmalla korvalla -projekti käynnistyi vuonna 2019. Siinä keski-tyttiin c-kaseteilla oleviin haastatteluihin ja muisteluihin niiden ainutkertaisuuden vuoksi, sillä suurimmasta osasta digitoituja äänitteitä ei ole säilynyt muita lähteitä kuin äänitallenne. Ensimmäisessä projektissa digitointiin 586 c-kasettia, jotka sisältävät 407 haastattelua ja muistelmaa. Kestoa digitoiduilla äänitteillä on yhteensä 494 tuntia. Projektissa digitointiin muun muassa entisten poliittisten naisvankien muistitietokeruun haastattelut, Espanjan sisällissodan suomalaiskävijöiden haastattelut sekä metsäkaartilaisten haastatteluja ja muisteluja.

Vuoden 2021 lopussa toteutettiin Kansan Arkistossa Vasemmalla korvalla 2 -äänitteiden digitointiprojekti, jossa digitointiin yhteensä 211 haastattelua, muistelmaa, kokousta ja tilaisuutta. Digitoitujen äänitteiden yhteenlaskettu kesto on vajaa 590 tuntia. Digitointilistalle päätyi 189 tuhoutumisvaarassa olevaa c-kasettia, jotka sisältävät muun muassa Moskovan puoluekoulua koskevia, Suomen Naisten Demokraattisen Liiton historiaprojektin, Yleisen Lehtimiesliiton historiaprojektin, Suomen Demokratian Pioneerien Liiton historiaprojektien, Rakennusliiton perinnekeraun sekä Maailman Nuorisofestivaalien muisteluja. Lisäksi projektissa digitointiin SKDL:n liitto-neuvoston 1980-luvun kokousäänitteet.

Vasemmalla korvalla 2 -projektin digitointilistalle päätyi c-kasettien lisäksi myös arkiston vanhimpia kelanauhoja. Epäkäytännöllisen ja vanhuuttaan tuhoutuvan formaattinsa sekä kulttuurihistoriallisesti arvokkaan sisältönsä

vuoksi projektissa digitointiin yhteensä 115 kelanauhaa. Nauhat sisältävät kansandemokraattisten järjestöjen sekä ammattiliittojen kokous- ja tilaisuusäänitteitä 1950–1970-luvulta sekä vasemmistolaisen työväenliikkeen veteraanien haastatteluita ja muistelmia. Kelanauhojen digitoinnilla helpotetaan äänitteiden saavutettavuutta tutkijoille ja muille Kansan Arkiston asiakkaille.

Vasemmalla korvalla -projektit jatkuivat vuonna 2022, jolloin digitointivuorossa oli pieni osa Kansan Arkistossa olevista VHS- ja U-matic -videotallenteista. Vasemmalla korvalla ja vähän silmilläkin -projektissa digitointiin kulttuurihistoriallisesti arvokkaan sisältönsä perusteella 56 VHS- ja viisi U-matic-nauhaa. Digitointilistalle päätyivät muun muassa Arne Saarisen, Paavo Aition, Anna-Liisa Tiekso-Korpisen ja Leo Suonpään vuonna 1987 kuvatut haastattelut, SKP:n 70-vuotisjuhlat vuodelta 1988, SKP:n edustajakokoukset vuosilta 1987 ja 1990, SKDL:n liittokokous vuodelta 1988, Helsingin Pelti- ja vaskiseppien työhistorian dokumentti sekä Rakennusliiton Nicaragua-projektin ”Rakennimme enemmän kuin kylän” videodokumentit vuosilta 1986 ja 1987.

Kokonaisuudessaan Vasemmalla korvalla -projekteissa digitoitujen äänitteiden ja videokuvatallenteiden kesto on noin 1 194 tuntia. Kahdessa ensimmäisessä projektissa digitoitujen äänitteiden kesto on vajaa 1 084 tuntia. Äänitallenteiden arkistokappaleet digitointiin WAV- ja käyttökappaleet MP3-formaattiin. Videokuvatallenteet digitointiin MP4-formaattiin. Digitoitujen videokuvatallenteiden yhteenlaskettu kesto on noin 110 tuntia.

Asiakkaat voivat kuunnella äänitallenteita ja katsoa videokuvatallenteita Kansan Arkistossa asiakastietokoneilla. Tulevaisuudessa digitoidut äänitteet ja videot on mahdollista liittää arkiston uuteen tietokantaan, jossa ne ovat tietosuojalainsäädännön puitteissa tutkijoiden saatavilla verkon kautta.

Järjestöt kaipaavat arkistoinnin koulutusta

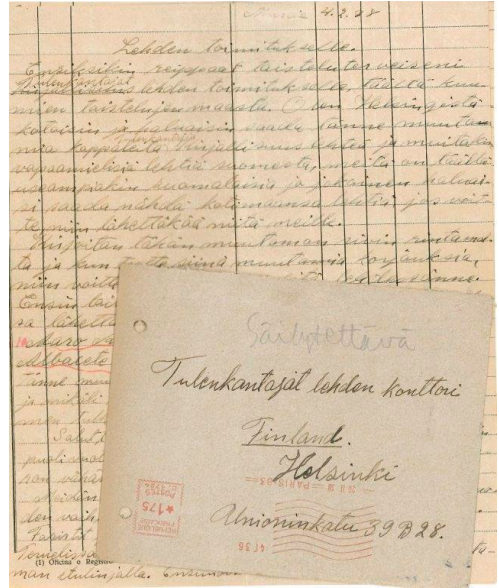
Kansan Arkisto ja KSL-opintokeskus järjestivät syksyllä 2021 asiakaskyselyn arkiston sidosryhmille järjestökentällä. Kyselyyn tuli 83 vastausta eri puolilta Suomea muun muassa Vasemmistoliiton ja Eläkeläisten yhdistyksiltä sekä ammattiosastoilta. Vastaajissa oli yhdistysten arkistoasioita hoitavia henkilöitä, kuten puheenjohtajia, sihteereitä ja muita aktiiveja. Kyselyä markkinoitiin ja kyselylomaketta jaettiin muun muassa sosiaalisessa mediassa (Facebook, Instagram), KSL:n ja Kansan Arkiston kotisivuilla sekä sähköposteissa suoraan järjestöille.

Useimmille vastaajille Kansan Arkisto oli ennestään tuttu paikka, ja monet olivat luovuttaneet yhdistyksensä asiakirjoja arkistoon tai käyneet arkistossa vierailulla, mutta olipa joukossa niitäkin, jotka eivät olleet kuulleet arkistosta aiemmin.

Vastaajilta kysyttiin paperisten ja digitaalisten asiakirjojen säilyttämisestä ja hävittämisestä, digitaalisten asiakirjojen formaateista, järjestön asiakirjojen luovuttamisesta arkistoon, arkistonmuodostussuunnitelmas- ta, tietosuojaa-aineistosta ja järjestön kaipaa- masta koulutuksesta.

Useissa vastauksissa toivottiin Kansan Arkistolta lyhyttä arkistokoulutusta. Myös etäkoulutusta pidettiin tervetulleena. Vastaajat kaipasivat helppoa mahdollisuutta toimittaa aineistoa arkistolle. Hajamainintoja kaivatus- ta avusta saivat muun muassa arkistonmuo- dostussuunnitelman laatiminen ja käytännön- läheinen ohjeistus siitä, millaisissa laatikoissa aineistot on toimitettava arkistoon.

Arkistoon luovuttamisen pahimmat pullon- kaulat löytyvät Kansan Arkiston kyselyn mu- kaan yhdistysten käytännöistä ja vaihtuvissa vastuuhenkilöistä. Asiakirjat unohtuvat hel- posti kellareihin tai sihteerien kaappeihin, eikä seuraajia perehdytetä kunnolla arkiston ylläpitoon tai järjestämiseen. Arkistointia pi- dettiin kuitenkin kentällä tärkeänä ja koulu- tusta toivottiin lisää.

Vuosina 2021–2022 Kansan Arkistoon luovutettiin ja arkistossa järjestettiin Tulenkantajain Seuran arkisto- aineistoja. Arkisto sisältää muun muassa kirjeenvaihtoa, lehtileikkeitä ja talousasiakirjoja. Kuva: Reetta Laitinen / Kansan Arkisto.

Eräs kyselyyn vastannut järjestöaktiivi totesi seuraavaa:

Olipa herättävä kysely, tavallaan koen erit- täin tärkeäksi arkistoinnin. Pidin esimer- kiksi itse huolta, että säästimme vaali- materiaalia arkistolle. Mutta en oikeasti tiedä käytännöstämme tai vastuistamme arkistoinnin suhteen juuri mitään. Pitää ottaa selvää, koulutus olisi tervetullutta.

Kyselyä hyödynnetään tulevien koulutusten suunnittelussa. Koulutustoiveita tai arkistoin- tiin liittyviä kyselyitä voi jatkossakin lähettää suoraan arkiston tutkijapalveluun (info@kan- sanarkisto.fi) tai arkistonjohtajalle (marita.jal- kanen@kansanarkisto.fi).

Eino Pekkalan henkilöarkisto

Kansan Arkistossa järjestettiin ministerinä, kansanedustajana ja juristina toimineen Eino Pekkalan henkilöarkistokokonaisuus, joka sisältää muun muassa kirjeenvaihtoa ja asiakirjoja 1930-luvun kommunistioikeudenkäynneistä. Kuva: Yrjö Lintunen / Kansan Arkisto.

Kansan Arkistossa järjestettiin Eino Pekkalan henkilöarkistokokonaisuus, joka luovutettiin arkistolle vuonna 2021. Pekkala (1887–1956) oli juristi, kansanedustaja ja ministeri. Hänen arkistonsa sisältää muun muassa kirjeenvaihtoa, lehtileikkeitä 1920–1940-luvuilta sekä Pekkalan ja Asser Salon lakiasiaintoimiston asiakirjoja 1930-luvun kommunistioikeudenkäynneistä. Arkistoon sisältyy myös hänen toisen puolisonsa, kulttuurivaikuttaja ja kansalaisaktivisti Mary Moorhouse-Pekkalan (1889–1975), kirjeenvaihtoa sekä veljensä, pääministerinä toimineen Mauno Pekkalan (1890–1952) asiakirjoja, jotka koskevat YYA-sopimusneuvotteluita.

TYÖVÄEN HISTORIAN JA PERINTEEN TUTKIMUKSEN SEURA

Seuran kesäseminaarissa syvennyttiin vaurauden tematiikkaan

Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran (THPTS) vuosittainen kesäseminaari järjestettiin 22.8.–23.8. Tampereella Työväen museo Werstaan tiloissa. Seminaarin teemana oli tänä vuonna ”Työväki ja vauraus”.

Kesäinen Tampere houkutteli kymmeniä työväen historiasta ja perinteestä kiinnostuneita tutkijoita, opiskelijoita sekä harrastajia historiallisen Finlaysonin tehtaan uumeniin. Kaksipäiväinen seminaari tarjosi kolmen keynoteesityksen, viiden session sekä yhden paneelikeskustelun verran analyysiä työväen ja vaurauden suhteesta 1700-luvulta aina 2020-luvulle asti.

Vaurauden käsitteestä ja kansakunnan vaurastumisesta

Päivän aloitti sessio, jossa Ilkka Nummela ja Heikki Mikkonen pohtivat vaurastumisen ilmenemistä autonomian ajan Suomessa niin käsitteellisenä konstruktiona kuin mitattavana ilmiönä. Nummelan esitelmän lähtökohtana oli työväestön suhteellista vaurauskehitystä koskenut niin sanottu Bernstein-debatti, jota käytiin työväenliikkeen piirissä 1900-luvun taitteessa. Nummela lähestyi debattia ver-

tailevan tuloerotutkimuksen kautta, jossa nostettiin esiin Suomen monesta maasta poikennut kehitys. Mikkonen analysoi esitelmässään kansallisvarallisuuden käsitteellistä merkitystä erityisesti fennomaaniajattelun kontekstissa. Esitelmässä pohdittiin myös kansallisvarallisuuden aineettomia piirteitä keskeisinä aikakauden talouspoliittisen ajattelun reunaehtoina.

Seminaarin lopussa palattiin kansakunnan vaurastumisen tematiikkaan – ennen kaikkea teollisuustyöväestön kontekstissa. Seminaarin päättäneessä paneelikeskustelussa tavoitteena oli tulkita uudelleen Pertti Haapalan väitöskirjan *Tehtaan valossa: Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920* (1986) pääteesejä. Tänä vuonna eläköityneen professori Haapalan teoksesta keskustelivat hänen työtoverinsa Tampereen yliopistosta, Mervi Kaarninen, Jarmo Peltola ja Risto Turunen. Keskustelussa pohdittiin rakentavan kriittisesti noin 35 vuoden takaisen tutkimuksen vahvuuksia ja nykytutkimuksen paradigmojen valossa esiin nousevia heikkouksia. Paneelin kruunasi Haapalan kommenttipuheenvuoro. Keskustelun saama positiivinen palaute antaa olettaa, että angloamerikkalaisessa keskustelussa suosittu

tapa tulkita uudelleen (”revisited”) vanhojen klassikkotekstien merkitystä toimii myös suomalaisen historiantutkimuksen kentällä.

Vauraus saavuttaa eri kansanosia

Yhtenä koko seminaaria kannattaneena teema voidaan pitää keskustelua siitä, miten materiaallinen vauraus on saavuttanut erilaisia työntekijäryhmiä historian eri aikoina. Keynote-esitelmässään Jari Ojala analysoi merityön muutosta vuosina 1750–1950. Ojala loi kuvaa ammatista, joka professionalisoitumisen, rationalisoitumisen ja jatkuvien teknisten innovaatioiden jälkeen on kehittänyt pisteeseen, jossa valtavan modernin rahtilaivan miehistö on yhtä suuri kuin 1800-luvun purjelaivan. Purjehdukseen keskittyi myös Lauri Kaira, jonka esitys tarjosi mielenkiintoisen näkökulman työväen vapaa-aikaan. Esitelmän aihe, huvipurjehdus työväestön vapaa-ajanharrastuksena, mursi perinteistä myyttiä purjehduksesta eliitin harrastuksena, vaikka huomioikin lajiin kytkeytyvän aineellisen ja kulttuurisen pääoman, joka usein periytyy sukupolvelta toiselle.

Toisessa keynote-esitelmässä Jaana Laine loi kuvaa metsätyön pitkän aikavälin muutoksesta. Moottorisahojen, metsätyökoneiden ja edistyneen logistiikan avulla metsätyön tuottavuus on kasvanut huomattavasti. Kysymys kuuluukin, kuinka tämä vauraus on siirtynyt itse metsurille. Seminaarin aikana myös Kalle Kallio pohti ulkotyöläisyyttä erityisesti rautatienrakentajien kontekstissa. Hän analysoi esitelmässään kirjailija Kalle Päätalon kuvauksia metsätöistä sekä urakkatyön vaikutuksia ulkotyöläisten kokonaisansioihin. Fanny Reinikan esitelmän keskiössä oli Suomesta hiljalleen kadonnut työntekijäryhmä – kaupungeissa toimineet miespalvelijat. Sanna Aaltonen taas pohti sitä, voiko nykyajan paperityöläisiä kutsua ”työläisaristokratiaksi”.

Anna Warsell analysoi esitelmässään murrosta, joka torpparien kohdalla tapahtui 1920-luvulla Lex Kallion jälkeen. Torpparien lunastaessa maita itselleen myös luokkasuhteet muuttuivat. Suomeen syntyi uutta omistavaa luokkaa, niin sanottuja pienviljelijöitä. Tunnetusti heidän osansa sotien jälkeisessä modernisoituvassa Suomessa oli haastava. Tästä Suomesta kertoi seminaarissa Hannele Kuitunen pohtimalla Tampereen Amurin sa-

neerausta 1960–1970-luvuilla työväen asu-
misen muutoksena ja Jussi Lahtinen, joka
esitelmässään tarkasteli vaurauden kuvael-
mia Väinö Linnan jälkeisellä työväenkirjalli-
suuden kentällä.

Kulttuurinen pääoma vaurautena

Seminaarissa vaurauden käsite nostettiin esiin myös ei-materiaalisena käsitteenä. Konsta Kajander loi katsauksen ”puoliherran” käsitteeseen 1800-luvun jälkipuoliskon työväenlehdistön lukijakirjeissä. Tällöin erityisesti sivistyksen käsite sai uusia merkityksiä muun muassa maalaisväestön keskuudessa. Yhdysvalloista etäyhteyksien avulla esiintynyt Jefferson Cowie, seminaarin kolmas keynote-puhuja, loi puolestaan historiallisen katsauksen käsitteen ”vapaus” (Freedom) erilaisiin merkityksiin oman maansa kontekstissa.

Aino Tiihonen pohti sitä, miten nyky-Suomessa työväenluokka ei ole pelkästään työn ja pääoman ristiriitaa ilmentävä sosio-ekonominen ryhmä vaan eri ihmisille eri asiaa tarkoittava identifioitumisen kohde. Mari Käyhkön esitelmän keskiössä olivat työväenluokkaisten yliopistohenkilökuntaan kuuluvien toimijoiden kokemukset kahden luokkakulttuurin välissä. Toden totta: kun puhutaan asemoitumisesta yhteiskunnan eri kentille, pelkän taloudellisen tai materiaallisen vaurauden analyysi ei riitä. Myös muita pääoman muotoja ja identifioitumisen kohteita on syytä tarkastella.

Lopuksi

THPTS:n kesäseminaari oli totuttuun tapaan monitieteinen, monipuolinen ja ajatuksia herättävä tapahtuma. Seminaariesitelmien pohjalta lähdetään perinteiseen tyyliin kokoaan seuran vuosikirjaa, jonka on määrä ilmestyä seuraavaan kesäseminaariin mennessä. Seminaariesitelmät antavatkin vahvan pohjan työväen ja vaurauden suhdetta pohtivalle kokoomateokselle.

Jussi Lahtinen

väitöskirjatutkija, Tampereen yliopisto

Heikki Mikkonen

väitöskirjatutkija, Tampereen yliopisto

Väki voimakas 35 – Henkinen työväki

Työväen historiaa ja kulttuuria koskevissa esityksissä vilahtelee usein sana ”henki”. Toisinaan on puhe työväenliikkeen hengestä, joka toimii aatteellisena kiintopisteenä liikkeeseen sitoutuneille yksilöille. Toisinaan hengen käsitteellä viitataan eräänlaiseen kulttuurin ilosanomaan: siihen, kuinka taiteiden ja tieteiden opiskelu ja harjoittaminen tuottavat onnea ja hyvinvointia paitsi työvälle myös koko ihmiskunnalle. Henki ja henkisyys nousevat esiin myös uskonnollisuuteen viittaavien asioiden yhteydessä. Työväenkulttuurin verkostoissa kirkon ja pappien opit olivat usein huonossa huudossa, mutta henkeen ja henkisyyteen liittyvät keskustelut olivat silti pinnalla, kun yksilöillä oli tarve pohtia ole-massaolon perimmäisiä kysymyksiä.

Vuoden 2022 Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seurauksena vuosikirja *Väki voimakas – henkinen työväki* tarkastelee historiantutkimuksen näkökulmista, mitä kaikkea hengen käsite ja siihen nivELYvät taustailmiöt saattoivat merkitä viime vuosisadan työväenliikkeelle ja sen piirissä eläneille ihmisille. Kirjan artikkelit avaavat näköaloja esimerkiksi 1900-luvun taitteen esoteerisiin liikkeisiin, joilla oli osansa tuon ajan kansainvälisessä

työväenkulttuurissa. Niiden suosion taustalla olivat juuri henkeen ja sen rajattomiin kehittymismahdollisuuksiin viittaavat ihanteet, jotka näiden liikkeiden julkilausumissa olivat myös työtätekevien massojen saavutettavissa. Artikkelit havainnollistavat niin ikään, kuinka protestanttiset maallikkosaarnaajat ja paikallistason luterilaiset yhteisöt olivat työväenkulttuurin kannalta tärkeitä toimijoita hengen ja sielun asioissa. Myös kansanvalistuksen keinoin levitettiin hengen sanomaa työväen keskuuteen.

Edellä kuvatut ilmiöt ovat kiintoisia, sillä ne avaavat tuoreen näkökulman erääseen työväenhistorian kannalta keskeiseen kysymykseen. Kuva napit vastakkain olevista luterilaisesta kirkosta ja ”materialistisesta” työväenliikkeestä on tuttuakin tutumpi. Voisiko kuitenkin olla, että tuttuudessaan se myös yksinkertaistaa asioita liiaksi? Tässä kirjassa asetelmaan haetaan kriittistä valaistusta. Uusimman historiantutkimuksen kantilta näyttää siltä, että varsinkin 1900-luvun taitteen ja ensimmäisten vuosikymmenten kotimainen työväenliike ja sen kannalta tärkeät kansainväliset verkostot antoivat mitä moninaisimmille hengen kukille tilaa versoa.

TYÖVÄENMUSEO WERSTAS

Suomalainen työväentalo Unescon maailmanperintökohteeksi

Työväenmuseo Werstaalla on kuluvan vuoden aikana selvitetty suomalaisten työväentalojen ja kansantalojen historiaa sekä nykytilannetta. Kartoitusta on tehty yhdessä Kansantalojen Liiton, Suomen Työväentalojen Liiton, Työväen Arkiston sekä Kansan Arkiston kanssa, ja hanketta ovat rahoittaneet Tradekan säätiö, Riihi säätiö ja Kansan Sivistysrahasto.

Werstaan projekti on osa isompaa kokonaisuutta, jonka tavoitteena on työväentalojen sarjanimeäminen Unescon maailmanperintölistalle. Kansainvälistä hanketta organisoivat Tanskan työväenmuseo Arbejdermuseet. Hanke on merkittävä, sillä maailmanperintölistalla ei ole vielä ainuttakaan työväenliikkeestä kertovaa kohdetta.

Työväenliikkeen merkitys yhteiskunnan demokratisoitumisessa ja hyvinvointivaltion rakentamisessa on kiistaton, ja työväentalo on konkreettinen jälki paikasta, jossa on kokoonnuttu, järjestäytytty, harrastettu ja opiskeltu paremman huomisen puolesta. Euroopasta alkunsa saanut liike levisi ympäri maapallon, ja kansainvälisen hankkeen kunnianhimoisena tavoitteena onkin löytää nimettäviä kohteita ympäri maailmaa. Rakkaalla lapsella on monta nimeä: työväentalo, kansantalo, järjestö-talo, toimitalo. Hankkeen kantavina voimina ja yhdistävinä tekijöinä ovat työväenliike ja toiminnan sijoittuminen itse rakennetun talon suojiin.

Werstaan palkkaama projektitutkija kirjoitti keväällä yhdessä yhteistyökumppa-

Monella työväentalolla toimintaa on läpi vuoden. Tutkijan vieraillessa kesällä Forssassa juhlasaliin oli levittäytynyt taidenäyttely ja käynnissä oli myös soittoharjoitus illan musiikkiesitystä varten. Kuva: Marja Lähteenmäki / Työväenmuseum Werstas.

neiden kanssa Suomen työväentaloja. Lähempään tutkimukseen otettujen talojen valinnassa korostuivat kohteiden rakennus- ja kulttuurihistorialliset arvot, suojelutilanne sekä talon käytön historia ja nykytilanne. Hankkeesta kirjoitetaan loppuraportti, jossa arvioidaan näiden potentiaalisten työväentalojen maailmanperintöarvoa. Arvioimisessa käytetään samoja kriteereitä, jotka on määritelty kansainvälisen sarjanimeämisen valmistelun yhteydessä. Joulun alla valmistuva raportti luovutetaan opetus- ja kulttuuriministeriölle sekä Museovirastolle, jotka vastaavat maailmanperintöasioista Suomessa. Raportti luovutetaan myös Tanskan työväenmuseumille taustamateriaaliksi kansainväliseen hankkeeseen.

Tiedot työväentaloista talteen

Suomessa oli vuonna 1916 yhteensä 940 työväentaloa. Erityisesti vuoden 1905 suurlakon jälkeen taloja nousi kuin sieniä sateella. Uusi buumi tuli sotien jälkeen, jolloin kansan-

taloja rakennettiin ympäri Suomea. Historian myllerryksissä taloja on myös poltettu ja purettu. Nykyään taloja on jäljellä lähes 500.

Kansainvälisesti vertailtuna suomalaiset talot ovat säilyneet hyvin, ja monella talolla toiminta on jatkunut läpi vuosikymmenten ja jatkuu edelleen. Vaikka pahimmat purkuvuodet ovat takanapäin, talojen lukumäärä laskee koko ajan. Huonoon kuntoon päässeitä ja tarpeettomiksi käyneitä taloja puretaan tai ne myydään yksityisille. Corona-aika söi monen pienen ja isommankin yhdistyksen vuosikausien säästöt kertarysäyksellä. Tarve yhteiselle kokoontumistilalle ei ole kadonnut, mutta ylläpidon raskaus ja aktiivisten toimijoiden puute ovat ajaneet monet pienemmät yhdistykset tekemään vaikean päätöksen talosta luopumisesta.

Tiedot taloista ja talot rakentaneista yhdistyksistä ovat hyvin hajallaan. Monet yhdistykset ovat koonneet tietoja omasta talostaan ja toiminnastaan muun muassa vuosijuhlia varten, mutta nämä useimmiten

monisteena levinneet historiikit eivät ole päätyneet kirjastoihin asti. Werstaan organisoiman hankkeen yhtenä tavoitteena on saada tiedot työväentaloista talteen ja kaikkien saataville julkaisemalla ne artikkeleina Wikipediassa. Asiasta on tiedotettu talon omistavia yhdistyksiä, ja niiden toimijoita on aktivoitu osallistumaan tietojen keräämiseen ja tallentamiseen. Tallennusprojektiin on otettu mukaan myös Werstaan vapaaehtoiset museosakkilaiset, jotka ovat innolla lähteneet tallentamaan tietoja työväentaloista, alkaen niistä itselle rakkaimmista.

Työväentalot yhteisöllisyyden rakentajana

Nykypäivänä on vaikea kuvitella sitä innostusta, millä taloja on rakennettu. Työväestö on pienellä palkallaan ostanut velkakirjoja talon rakennusrahaston kartuttamiseksi, taannut lainoja henkilökohtaisesti ja osallistunut talkoisiin 6-päiväisen työviikon päätteeksi.

Lenin-museo ja lähihistorian paine

Vuonna 1946 perustettua Lenin-museota voi pitää Suomen vihatuimpana museona. Sitä on vaadittu suljettavaksi joka vuosikymmenellä. Pienestä näyttelystä Tampereen työväentalolla tuli lyömäase muun muassa 1950-luvun puolueriidoissa, ja Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen sulkeminen kävi jo lähellä.

Ukrainan sota nosti jälleen Leninin puheenaiheeksi. Turussa ja Kotkassa päätettiin poistaa kommunistijohtajan näköispatsaat katukuvasta. Moni toivoi myös Lenin-museon sulkemista. Keväällä vastailin toimittajien kyselyihin harva se päivä.

Onneksi sain kertoa, miten koko näyttely uudistettiin vuonna 2016. Leninin lähihistorian sijaan keskitymme Suomen ja Venäjän yhteiseen menneisyyteen, kipupisteitä unohtamatta. Museon tarina alkaa joulukuusta 1905, jolloin Lenin ja Stalin kohtasivat toisensa Tampereella. Kaksikko teki vallankumouksen, perusti Neuvostoliiton ja työnsi samalla Suomea kohti itsenäisyyttä. Näyttely

Tarve ja tahto oman talon saamiseksi on todellakin ollut suuri. Oma talo on edustanut monelle sitä vapautta, oikeudenmukaisuutta ja hyvinvointia, jota sen seinien sisäpuolella on tehty opiskelemalla, järjestäytymällä ja harrastamalla.

Samaa intoa ja aktiivisuutta osoittavat tänä päivänä taloista vastaavat toimijat, jotka omaa aikaansa säästämättä kunnostavat tärkeäksi kokemaansa taloa, etsivät rahoitusta remontteihin ja järjestävät tapahtumia. Vaikka poliittiset palopuheet ovat monin paikoin siirtyneet toreille ja kauppakeskuksiin, talot kuhisevat edelleen elämää. Taloilla harrastetaan, opiskellaan, tanssitaan, vietetään juhlia ja kokoontutaan talkoisiin, aivan niin kuin ennenkin. Talojen rooli yhteisöllisyyden vahvistamisessa on edelleen tärkeä.

Marja Lähteenmäki

FT, projektitutkija, Työväenmuseo Werstas

kertoo vankileirien saaristosta, maailmansodista, idänkaupasta ja päättyy Neuvostoliiton hajoamiseen.

Kaikki tämä auttaisi ymmärtämään Venäjän kehitystä, mutta arvostelijamme eivät edes käyneet paikan päällä. Sulkemista vaativat keskustelunavaukset rauhoittuivat, kun mukaan osui joku, joka tunsii näyttelyn. Eihän se ollutkaan pahuuden temppele! Somekansan alkukantaisen raivon herätti pelkkä Leninin nimi.

Venäjän kehitys on kuitenkin kannustanut pohtimaan nykyistä aikarajausta uudelleen. Miksi päätämme tarinan Neuvostoliiton hajoamiseen? Kenties palvelisimme yleisöä paremmin, jos kertoisimme tsaarien, Stalinin ja Putinin totalitarismista historiallisena jatkumona. Itänaapurin surullinen kehitys kannustaa kääntämään katseen kohti lähistoriaa.

Kalle Kallio

museonjohtaja, Työväenmuseo Werstas

Monipuolisia näyttelyitä Työväenmuseo Werstaalla

Museonjohtaja Kalle Kallio väitteli rautatienrakentajien historiasta kesäkuussa 2022. Kuukautta aiemmin *Ratajätkätkät* valloittivat Werstaan Tampereella ja Suomen Rautatiemuseon Hyvinkäällä, kun uunituoreisiin tutkimustuloksiin nojautuvat näyttelyt avautuivat molemmissa museoissa. Werstaalta Ratajätkätkät jatkaa loppiaisen jälkeen kiertonäyttelynä muihin museoihin ympäri Suomen.

Kiertonäyttelyksi suunniteltiin myös loka-kuussa auennut *Ysäri*, joka pursuaa vuosikymmenen nostalgialla ensi vuoden syksyyn saakka. Kännykät, markat ja aikakauden musiikki tarjoavat samaistumispintaa etenkin lapsuuttaan ja nuoruuttaan kirpeän makealla 1990-luvulla eläneille.

Tulevan vuoden aikana aukeaa kolme työstä, sen puutteesta ja siitä kieltäytymisestä kertovaa valokuvanäyttelyä. Kuvajournalisti Miikka Pirisen *Likainen työ* antaa helmikuussa kasvot hiilenkaivajille ja turpeennostajille. Palkkatyöstä kieltäytyviin eurooppalaisiin keskittyvä valokuvaaja Henri Salosen näyt-

tely aukeaa syyskuussa. Marraskuussa esille pääsevät Dorothea Langen ikoniset kuvat Yhdysvaltain 1930-luvun synkästä lamasta.

Ensi vuoden suurin ponnistus on Werstaan uusi päänäyttely. Yli vuosikymmenen esillä ollut *Meirän kaupunki* pääsee ansaitusti lepoon, kun uusi *Yhteisvoimin*-näyttely aukeaa kesäkuussa 2023. Tarinallinen näyttely kertoo suomalaisesta työväenhistoriasta ja yhteisöllisen toiminnan merkityksestä 1900-luvulla.

Meirän kaupungista tutuiksi tulleet pankkimuseo, työväentalo ja museokirjapaino säilyvät uudistettuina myös tulevassa päänäyttelyssä. *Yhteisvoimin* perustuu Werstaan omiin kokoelmiin. Se täydentää *Teollisuusmuseon* ja *Höyrykonemuseon* teemoja tehden pysyvien näyttelyiden kokonaisuudesta entistä tasapainoisemman ja monipuolisemman elämyksen.

Anne Lahtinen

näyttelypäällikkö, Työväenmuseo Werstas

*Hymyile,
olet Turvassa.*

Pieni, muttei sydämeltään.

Turvan sydän sykkii sille,
että asiakkaidemme elämän tärkeät
asiat ovat meillä turvassa.
Tutustu liittosi sinulle neuvottelemiin
etuihin osoitteessa: turva.fi/etus

Keskinäinen Vakuutusyhtiö Turva
turva.fi • 01019 5110

 turva

Vapaus oppia!

JOKAISELLA ON OIKEUS OPPIA, tulla kuulluksi ja olla aktiivisia yhteisön jäseniä. Tuemme kansalaisaktivismia ja edistämme yksilöiden ja yhteisöjen hyvinvointia.

TUEMME OPPIMISTASI ajantasaisilla menetelmillä, tarjoamme koulutusta, julkaisuja ja kulttuuriaktivismia.

KSL OPINTO-
KESKUS

www.ksl.fi

Suurpalon jälkeisen Turun työväestö ja huono-osaiset – tutkimatonta historiaa

*The Working Population and the Disadvantaged in Turku after the Great Fire
– an Unexplored History*

Maamme kaupunkien asukkaiden enemmistö oli 1800-luvulla köyhää ja huono-osaista. Tämä oli tilanne myös suurpalon syksyllä 1827 kokeneessa Turussa. Kaupungin työväestö oli varsin heterogeeninen ryhmä käsileijä, oppipoikia, ulkotyöläisiä, palvelusväkeä, merimiehiä sekä itsensä elättäviä työläisnaisia. Yhdessä he muodostivat 60 prosenttia kaupungin ruokakunnista vuonna 1835.

Aikakauden lähteiden osalta viranomaisasiakirjat tarjoavat eniten ymmärrystä tuolloisen työväestön elämästä. Köyhimpien väestöryhmien kokemukset Turun suurpalon jälkeisestä ajasta välittyivät varmasti suullisina kertomuksina sukupolvelta toiselle, mutta nämä tarinat ovat unohtuneet vuosien saatossa. Köyhien kaupunkilaisten elämää ja selviytymistä katastrofista voi kuitenkin tutkia paneutumalla rippi- ja henkikirjoihin.

Suurin osa Turun työväestöstä mahtui köyhän määritelmän sisälle, mutta joillekin yhteiskunnalliset muutokset tarjosivat mahdollisuuksia oman sosioekonomisen aseman parantamiseen. Tällainen oli Turun jälleenrakennus 1830-luvulla, jolloin monelle ulkotyöläiselle tarjoutui hyvät työllistymismahdollisuudet. Kymmenen vuotta myöhemmin monet jälleenrakennukseen osallistuneet ja sittemmin työttömäksi jääneet kirvesmiehet olivat kuitenkin ahdingossa.

In the 19th century, the majority of the inhabitants in Finnish cities were poor and dis-

advantaged. Such a reality also prevailed in Turku, which was destroyed in a great fire in September 1827. The workers of the city were quite a heterogeneous group of journeymen, apprentices, outside workers, servants, sailors and self-supporting working women. Together, they made up 60 percent of the households in the city in 1835.

Of the sources of the period, the official documents provide the best understanding of the life of the workers. The experiences of the poorest inhabitants from the time after the Great Fire of Turku were certainly passed down as oral stories from one generation to another, but these stories have been forgotten over the years. However, it is possible to study the life of the poorest inhabitants and their survival from the Great Fire by focusing on the church records and census lists.

Most of the workers in Turku fit within the definition of poor, but for some, social changes offered opportunities to improve their socioeconomic status. Such a change was the reconstruction of Turku in the 1830s, when many outside workers were offered good employment opportunities. Ten years later, however, many of the carpenters and bricklayers, who had participated in the reconstruction and had been subsequently unemployed, were in distress.

**Kirsi Vainio-Korhonen, Topi Artukka,
Taina Saarenpää ja Noora Viljamaa**

Lukemista nuorisolle: Lastenkulttuuria työväestölle ja työväestöstä?

Reading for Youth: Children's Culture for and about the Working People?

Artikkeli käsittelee näkemyksiä kansasta ja köyhistä *Lukemista Nuorisolle* -lehdessä sekä lehden julkaisua edeltäneessä julkisessa keskustelussa. *Lukemista Nuorisolle* oli ensimmäinen suomenkielinen lastenlehti, ja sitä toimitti satukirjailija Eero Salmelainen (oik. Erik Rudbeck). Kyse ei ollut pelkästään lapsille suunnatusta lehdestä, sillä sekä julkaisua edeltäneessä keskustelussa että itse lehdessä nähtiin sen kohderyhmäksi lasten lisäksi heikkolukutaitoinen kansa yleisemminkin. Lastenlehdellä katsottiin olevan merkitystä kansan ja työväen sivistämisen kannalta.

The article deals with the attention for the common people and the poor in the *Lukemista Nuorisolle*, the first independent children's magazine in Finnish, and in the public debate that preceded it. The magazine was edited by the storyteller Eero Salmelainen (originally Erik Rudbeck). According to the magazine and the public debate about it, the magazine was not just aimed at children. Illiterate people were also seen as a target group. The magazine was considered important in terms of civilizing the people, including the working class.

Niklas Bengtsson

Uraan uhmakkaat lastaajat:

Stuubarit ja stuubari-instituutio 1850–1910-luvuilla

The Defiant Loaders of Uuras:

Stevedores and the Tradition of Stevedores from 1850 to 1910

Uuras, Viipurin ulkosatama kehittyi suureksi sahatavaran vientisatamaksi 1800-luvulla. Viipurilaisten kauppahuoneiden laivat lastattiin Uuraansalmessa *stuubarien* johdolla. Artikkeliki kertoo heidän tarinansa.

Kauppahuoneet hoitivat vientilastauksen omalla väellään. Kullakin oli palveluksessaan stuubariksi kutsuttuja ammattilaisia, joiden opastuksella *urakkamiesten* muodostamat *lastaussakit* toimivat. Kauppahuoneet sopivat yhteisestä työn hinnoittelusta, ja stuubarit toimivat yhteisten pelisääntöjen puitteissa. Uraan satamaan kehittyi omalaatuinen vientikulttuuri, jossa stuubari-instituutio oli keskeisessä asemassa ja jossa eri toimijoiden – kauppahuoneiden, stuubareiden ja lastaussakkien – välillä vallisivat vankat keskinäiset luottamussuhteet.

Kauppahuoneet luopuivat vuonna 1896 lastaustoiminnasta, mutta lastaajat, stuubarit ja urakkamiehet jatkoivat sitä omatoimisesti perustamansa Uraan Työväen Yhdistyksen

(UTY) nimissä. Wrightiläisin säännöin toiminnut UTY muuttui vuonna 1907 sosialidemokraattiseksi, ja lastaustoiminnan organisointi siirtyi lastausammattiosaston tehtäväksi. Valta lastauksen organisoinnissa siirtyi siis kauppahuoneilta ensin UTY:lle ja sitten sen lastausammattiosastolle, stuubari-instituution perilliselle.

Uraan stuubarit ja urakkamiehet kappailivat kolmesti olemassaolonsa ja toimeentulonsa puolesta, vuosina 1896 ja 1904–1905 kansallista pääomaa edustavia, yksityisiä laivausyrityksiä vastaan ja vuosina 1910–1914 kansainväliseen pääomaan tukeutuvan yrityksen kanssa. Kahdesta ensimmäisestä kokeuksesta selvitettiin voittajina, ja kolmas päättyi ratkaisemattomana ensimmäisen maailmansodan vuosiin.

Uuras, the outer harbour of Wyborg, developed into a large export harbour for sawn

timber in the 19th century. Ships belonging to the trading houses of Wyborg were loaded in the Uuras straits by crews lead by *Uuras' Stevedores*. This article tells their story.

Each trading house used its own workers for loading ships. They employed professionals called Stevedores to supervise the crews of hired dockhands. The houses agreed to a common pay and pricing system for the work and the stevedores followed the agreed practices. A unique *Stevedore institution* was developed as a key element of the special *loading crew culture* of the Uuras harbour characterized by strong mutually beneficial relationships between the trading houses, stevedores and loading crews.

In 1896, the trading houses gave up loading operations, but loaders, stevedores and work crews continued their practices in a workers' association, the *Uuraan Työväen Yhdistys* (UTY), which they had founded. UTY, which operated first according to the principles of

the Wrightian labour movement, became a social democratic organization in 1907. Also, in the same year, the loading operations were transferred to *the loaders branch* of the UTY. Thus, control of the loading operations, which had first been transferred from the trading houses to the UTY, was now transferred to its loaders branch, the heir of the stevedore institution.

The independent Stevedores and dockhands of Uuras fought three times for their existence and livelihood; In 1896 and 1904-05 they fought against private Finnish stevedoring firms taking over their harbour and in 1910-14 against a stevedoring firm that leaned on international capital. They survived as the winners of the first two struggles, whereas the third struggle ended unresolved at the beginning of the First World War.

Martti Kosonen

Kulttuuria kaikelle kansalle: Suomen Kansan Demokraattisen Liiton ja Suomen Kommunistisen Puolueen kulttuuripolitiikan päälinjat vuosina 1944–1990

Culture for All the People: The Outline of the Cultural Policy of The Finnish People's Democratic League and The Communist Party of Finland, 1945–1990

Käsittelen tässä artikkelissa Suomen Kansan Demokraattisen Liiton (SKDL) ja Suomen Kommunistisen Puolueen (SKP) kulttuuripolitiikkaa sodanjälkeisistä vuosista kommunismin romahtamiseen saakka. Valotan SKDL:n ja SKP:n kulttuuripolitiikan suuria päämääriä eri aikakausina tarkastelemalla niiden kulttuuripoliittisia linjoja yleisellä tasolla. Artikkeliperustuu SKDL:n ja SKP:n tuottamiin julkaisuihin, liitto- ja edustajakokouspöytäkirjoihin sekä puolue- ja kulttuuriohjelmiin.

Sodan jälkeen perustettu SKDL otti nopeasti keskeisen aseman suomalaisessa kulttuuripolitiikassa. Kansandemokraatit toimivat kulttuurin alalla aktiivisesti, mistä parhaana esimerkkinä on sen vuonna 1947 laatima

kulttuuriohjelma – ensimmäinen suomalaisen poliittisten puolueiden laatima kulttuuriohjelma. Sen edistykselliset ja monelta osin muiden puolueiden aatemaailmaa ravistelleet linjaukset synnyttivät laajan kulttuuripoliittisen keskustelun.

SKDL:n ja SKP:n kulttuuripoliittiset tavoitteet pysyivät miltei samoina vuosien 1945–1990 välisenä aikana, eroja syntyi lähinnä painotuksissa. Vuoden 1947 ohjelman kieli oli varsin neutraalia, vuonna 1964 se oli selvästi radikaalimpaa ja 1970-luvun alussa marxilainen retoriikka saavutti huippunsa kielenkäytössä. Vuosikymmenen puolivälin jälkeen sanamuodot lievenivät huomattavasti ja lähenivät sodan jälkeistä aikaa. Näin kävi

myös itse tavoitteille. 1960- ja 1970-lukujen yksityiskohtaisista ja ajoittain varsin radikaaleista tavoitteista siirryttiin jälleen laajempiin linjoihin. Ohjelmien keskeisiä vaatimuksia olivat demokratian ja valtiojohtoisuuden lisääminen kulttuurin eri aloilla, taiteilijoiden ja taiteen aseman parantaminen, joukkoviestintien demokratisoiminen sekä työväenkulttuurin aseman kohentaminen. Kaikki esillä pidetyt teemat juonsivat vasemmiston sosiaalisesta maailmankatsomuksesta.

Kaikkia ajamiaan kulttuuripoliittisia teemoja SKDL ja SKP eivät saaneet toteutetuksi. Moniin epäkohtiin saatiin muutoksia, mutta ne eivät juuri koskaan vastanneet täysin alkuperäisiä tavoitteita. Vaikka SKDL ja SKP toimivat kulttuuripoliitikassa erittäin aktiivisesti, pystyivät muut puolueet yhdessä estämään kaikkein radikaaleimmat uudistukset. Silti SKDL:n ja SKP:n kulttuuripoliittikkaa voi luonnehtia melko onnistuneeksi aina 1970-luvun lopulle saakka. Tuohon asti ne toimivat kulttuuripoliitikassa lähes poikkeuksetta aloitteentekijöinä ja saivat muut puolueet muuttamaan asenteitaan. SKDL:n ja SKP:n aloittaman ja ylläpitämän keskustelun pohjalta saatiin aikaan monia nykypäivänä itsestään selviltä tuntuvia uudistuksia muun muassa taiteilijoiden asemaan sekä kulttuurihallintoon. Vasta 1980-luvulla SKDL ja SKP ajautuivat syvään kriisiin, joka esti tehokkaan toiminnan niin yleis- kuin kulttuuripoliittikan alalla.

In this article, I discuss the cultural policy of the People's Democrats and the Communists in Finland from the post-war years until the collapse of communism. I examine the matter at a general level, in order to find the general goals of the cultural policy of the People's Democrats and the Communists. The article is based on publications, meeting minutes, party programs and cultural programs of The Finnish People's Democratic League (SKDL) and The Communist Party of Finland (SKP).

SKDL, founded after the war, quickly took over a hegemonic role in Finnish cultural

policy. The People's Democrats acted as a cultural spearhead, the best example of which was its cultural policy program released in 1947, the first cultural policy program by political parties in Finland. The program's progressive policies, which in many respects shook the ideological world of other parties, sparked a wide-ranging cultural policy debate.

The cultural policy goals of the People's Democrats and the Communists remained almost the same between 1945 and 1990, with differences mainly in emphasis. The language of the 1947 program was quite neutral, in 1964 the language was more radical, and in the early 1970s Marxist rhetoric reached its peak. In the second half of the 1970s the language softened considerably and started to resemble the language of the first post-war years. The main guidelines of the programs were to increase democracy and state leadership in various fields of culture, to improve the position of artists and the arts, to democratize the media and to improve the position of working-class culture.

The People's Democrats and the Communists did not reach all their goals. In fact, although there was a change in many areas of culture because of their initiatives, the change almost never fully corresponded to the original purpose. Although the People's Democrats and the Communists were very active in cultural policy, the other parties were able to block together the most radical reforms.

Still, it can be argued that the cultural policy of the People's Democrats and the Communists was quite successful until the end of the 1970s. Until then, their cultural policy had acted as an initiator in the cultural policy debate and had persuaded other parties to change their attitudes. It was not until the 1980s that the People's Democrats and the Communists plunged into a deep crisis that prevented effective action in both general and cultural policy.

Tomi Mertanen

Työväen omista kirjastoista Jämsässä ja Mäntässä

The Libraries of the Working Class in Jämsä and Mänttä

Mäntässä aloitettiin työväenkirjaston perustaminen iltamilla ja yhdellä kirjakaapilla. Työväenyhdistyksen ja ammattijärjestöjen puuhamiehet ja -naiset järjestivät vuonna 1912 varojen keräämiseksi kirjastolle kaksi ohjelmallista iltamaa ja kaksi tanssi-iltamaa. Rahaa saatiin, hommattiin kirjakaappi ja ostettiin kirjoja. Lainaumaksi sovittiin viisi penniä lainalta tai kaksi markkaa vuosimaksuna.

Suomessa perustettiin työväenkirjastoja erityisen paljon 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä, jolloin rakennettiin innokkaasti työväentaloja. Niissä kirjastokin sai sijansa – vaikkapa talon ravintolan nurkasta. Työväenyhdistykset perustivat kirjastoja jäsentensä virkistymistä ja valistamista ajatellen. Vuonna 1916 työväenkirjastoja oli Suomessa jo yli tuhat.

Toimittaja, kansanedustaja K.H. Wiik selitti kirjakokoelmien kartuttamista. Pitää ostaa paljon hyvää kaunokirjallisuutta, matkakertomuksia ja elämäkertoja, hän muistutti. Lapsia varten tarvitaan kirjoja, jotka heikentävät ”uskonnollisen ja isänmaallisen kansan pyhäkoulukirjallisuuden vaikutusta”, Wiik korosti. Pitää tietysti olla myös tieteellistä ja sosialistista kirjallisuutta.

Oli tapauksia, joissa työväenkirjasto palveli maksutta koko alueensa väestöä, ei vain omaa jäsenkuntaansa. Tällöin se sai valtionavustusta toimintaansa. Näin kävi myös Mäntässä, jossa kirjasto kukoisti 1920-luvulla koko kunnan yhteisenä kirjastona. Jo vuosikymmenen päätyessä työväenkirjasto siirtyi kuitenkin kunnalle. Samalla tavalla hiipuivat muutkin työväenkirjastot. Ne yhdistettiin kuntien kirjastoihin tai kuolivat käyttämättömyyteen.

do was to organize a few events to bring in cash. With the money gathered by the events, a bookcase and books were acquired. The loan payment was agreed to be five pennies per loan or two marks as an annual payment.

In Finland, the number of workers' libraries grew particularly quickly in the first decade of the 20th century, when workers' houses were enthusiastically built. In workers' houses, library was set conveniently, for example, in the corner of the house's restaurant. Workers' associations founded libraries with the aim of refreshing and enlightening their members. In 1916, there were already more than a thousand workers' libraries in Finland.

Reporter, Member of Parliament K.H. Wiik explained the principles of forming a book collection as follows: A lot of good fiction, travelogues and biographies must be purchased. For children, one should acquire books that weaken ”the influence of religious and patriotic books made for Volksschule and Sunday School”. Naturally, there must also be scientific and socialist literature in the libraries.

There were cases where the workers' library served the entire population of its area free of charge, not just its own membership. In these cases, the libraries received state aid for their operation. This also happened in Mänttä, where the library flourished in the 1920s as a common library for the entire municipality. However, at the end of the decade, the ownership of the library was transferred to the municipality. In the same way, other workers' libraries faded away: they were merged with municipal libraries or died due to disuse.

When the worker's library was established in Mänttä, Finland, in 1912, the first thing to

Eija Eskola

Sivistystyötä nuorena Viron tasavallassa

Adult Education in Estonia in the 1930s

Viro julistautui itsenäiseksi helmikuussa 1918. Vapaan kansansivistystyön järjestö Eesti haridusliit ("Viron koulutusliitto") aloitti vuonna 1925. Se järjesti kursseja ja luentoja, edisti kirjastoasiaa ja seuranäyttämötoimintaa. Opintokerhojakin oli.

Ammattiyhdistysliikkeessä heräsi ajatus työväen sivistystyöstä. Yhtenä kannustajana toimi vuonna 1929 TSL:n opintos sihteeri Arvi Hautamäki. Eesti tööliste haridusliit ("työläisten koulutusliitto") syntyi vuonna 1931, ja toiminta alkoi seuraavana vuonna.

Perustajina olivat ammatillinen keskusjärjestö (6 000 jäsentä) ja työväen urheiluliitto (1 600 jäsentä) sekä Tallinnan Työväen teatteri. Ensimmäisiä tehtäviä olivat luentojen aloittaminen, opintosuunnitelmien laatiminen, opinto-ohjaajien kouluttaminen ja kirjastojen käytön opastaminen. Mallia saatiin etenkin Suomesta. Alkuvaiheessa oli 27 opintokerhoa.

Luennot olivat kaikille avoimia, mutta ne suunnattiin erityisesti ay-väelle. Ensimmäisen vuoden kuulijamääräksi arvioitiin 300 henkilöä. Ensimmäiset opinto-ohjaajakurssit järjestettiin Tallinnassa lokakuussa 1933. Osallistujia oli 45. Kursseja ja opintopäiviä järjestettiin pääasiassa ammatillisten järjestöjen parissa, suuremmissa kaupungeissa ja asutuskeskuksissa. Talvella 1933–1934 toimi yli 50 opintokerhoa.

Vaikeudet alkoivat yhteiskunnallisten olojen muuttuessa keväällä 1934. Viro siirtyi vähitellen autoritäärisen oikeistohallintoon. Toimintaa rajoitettiin, ja syksyllä 1934 oli jäljellä vain muutamia kerhoja. Lopulta Eesti tööliste haridusliit lakkautettiin sisäasiainministerin määräyksellä lokakuussa 1937.

Vapaa kansansivistystyö mahdollistui vasta uuden itsenäistymisen yhteydessä 1990-luvun alussa.

haridusliit ("education association") started in 1925. It organized courses, lectures, and study circles, and fostered library and theatre activities.

An idea of adult education for the working people caught wind in Estonia in 1929. Eesti tööliste haridusliit ("educational association for the workers") was founded in 1931. The founders were the central trade union (6000 members), workers' sports federation (1600 members) and workers' theatre in Tallinn. The first actions taken were starting lectures, training the study tutors, and promoting the use of libraries. The Finnish TSL (The Workers' Educational Association, WEA) provided an example for the activities. Soon there were 27 study circles in operation.

The lectures were open for all, but mainly intended for the trade union activists. It was estimated that during the first year of operation more than 300 people attended the lectures. The first training course for the study circle tutors was arranged in Tallinn in October 1933 with 45 participants. The courses and the study days were organized mainly among the trade union people, in greater towns and villages. During the winter of 1933–1934 there were more than 50 active study circles.

The difficulties started in the spring of 1934 with the change of the political climate. Gradually, the authoritarian right-wing administration gained power in Estonia. The study activities were restricted and, in the fall of 1934, there were only a few study circles left. Finally, Eesti tööliste haridusliit was suppressed by officials in October 1937.

Open and free adult education would not be possible again until the beginning of the 1990's, when Estonia became independent again.

Estonia became independent in February 1918. An adult education organization Eesti

Tero Tuomisto

TYÖVÄENTUTKIMUS VUOSIKIRJA

Työväentutkimus Vuosikirja on työväestöä, työväenkulttuuria ja yhteiskunnallisia aiheita käsittelevä tieteellinen aikakauskirja. Se sisältää artikkeleita, joista osa vertaisarvioidaan, sekä keskustelupuheenvuoroja, opinnäyte-esittelyjä ja kirja-arvioita. Vuosikirja on arvioitu julkaisufoorumin tasolle 1.

TARJOA ARTIKKELIA JULKAISTAVAKSI Työväentutkimus Vuosikirjaan voi tarjota julkaistavaksi työväestöön tai työelämään liittyviä tieteellisiä artikkeleita: ohjeet kirjoittajalle (<https://journal.fi/tyovaentutkimus/about/submissions>)

TILAA TYÖVÄENTUTKIMUS VUOSIKIRJA Tilaamalla Työväentutkimuksen kestopilauksena varmistat, että voit tutustua ajankohtaiseen työväentutkimukseen ja saat tuoreen numeron postitse joka vuosi.

Ilmoita tilatessa seuraavat tiedot: tilaaja, postiosoite, laskutusosoite (myös sähköposti- tai verkkolaskuosoite), jatkotilaus vai yksittäinen vuosikerta.

Tilaukset: perinne@tyovaenperinne.fi

Tilaamalla annat valtuudet tallentaa tilaajan tiedot tilausrekisteriimme, jota käytetään tilausten hallintaan, vuosikirjan postitukseen ja laskutukseen. Postitusta ja laskutusta varten tilaustiedot välitetään painolaitokseen ja tilitoimistoon. Tietoja ei luovuteta muualle.

ILMOITUKSET JA TUKIOSTOTILAUKSET Näy valtakunnallisesti ilmoittamalla Työväentutkimus Vuosikirjassa tai tilaa vuosikirjaa nippuostona organisaatiosi jäsenille tai työyhteisösi!

Lisätietoja, ilmoitukset ja tukiotilaukset: toimitussihteeri Alpo Väkevä, alpo.vakeva@tyovaenperinne.fi

Julkaisijat: Kansan Arkisto, Työväen Arkisto, Työväenmuseumo Werstas, Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Työväenperinne ry / Työväenliikkeen kirjasto.

Kustantaja: Työväenperinne ry

Hinta: 15€ (sis. postituskulut Suomeen)

Ilmestyy: marraskuussa

Painosmäärä: 900 kpl

Julkaisijatahojen yhteystiedot

Kansan Arkisto

Vetehisenkuja 1
00530 Helsinki
p. 044 721 0320 tutkijapalvelu
p. 050 308 3252 kuva-arkisto
info@kansanarkisto.fi
www.kansanarkisto.fi

Työväen Arkisto

Sörnäisten rantatie 25 A
00500 Helsinki
p. 040 455 6972
info@tyark.fi
www.tyark.fi

Työväen muistitietotoimikunta

p. 040 455 3198
pete.pesonen@tyark.fi

Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura

Kanslerinrinne 1, Huone Pinni B 3094
33014 Tampereen yliopisto
p. 050 4377 347
sami.suodenjoki@tuni.fi
www.thpts.fi

Työväenmuseum Werstas

Väinö Linnan aukio 8
33210 Tampere
p. 010 420 9220
info@tyovaenmuseum.fi
www.tyovaenmuseum.fi

Lenin-museo

Hämeenpuisto 28
33200 Tampere
p. 010 420 9222
lenin@lenin.fi
www.lenin.fi

Kuurojen museo

Näyttelyt suljettu toistaiseksi remontin vuoksi
info@kuurojenmuseum.fi
www.kuurojenmuseum.fi

Työväenperinne ry / Työväenliikkeen kirjasto

Sörnäisten rantatie 25 A
00500 Helsinki
p. 09 766 429
perinne@tyovaenperinne.fi
www.tyovaenperinne.fi

Lähetäjä

Työväenliikkeen kirjasto, Sörnäisten rantatie 25 A, 00500 Helsinki

ISSN: 0784-1272 (painettu)

ISSN: 1459-7780 (verkkójulkaisu)

15 €